

Universitatea de Stat Taraclia
Societatea Științifică de Bulgaristică din Republica Moldova
Тараклийски държавен университет
Научно дружество на българистите в Република Молдова

Ivan Simeonov
Иван Симеонов
Eugenia Mandaji
Евгения Мандажи

FENOMENELE COMUNE FOLCLORICE
LA BULGARI ȘI MOLDOVENI
ОБЩИ ФОЛКЛОРНИ ЯВЛЕНИЯ
У БЪЛГАРИ И МОЛДОВАНИ



Chișinău "S. Ș. B." 2008

DF

Universitatea de Stat Taraclia
Societatea Științifică de Bulgaristică din Republica Moldova
Тараклийски държавен университет
Научно дружество на българистите в Република Молдова

Ivan Simeonov
Иван Симеонов
Eugenia Mandaji
Евгения Мандажи

FENOMENELE COMUNE FOLCLORICE
LA BULGARI ȘI MOLDOVENI
ОБЩИ ФОЛКЛОРНИ ЯВЛЕНИЯ
У БЪЛГАРИ И МОЛДОВАНИ

Chișinău "S. Ș. B." 2008

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	5
Întroducere.....	7
Глава първа. Празници. Capitolul I. Sărbători.....	9
Коледа и Сурва.....	9
Crăciunul și Sorcova.....	24
Лазаровден.....	37
Lăzărelul.....	54
Глава втора. Обичаи. Capitolul II. Obiceiuri.....	67
Баба Марта.....	67
Mărțișorul.....	77
Глава трета. Обреди. Capitolul III. Ritualuri.....	87
Ладуване (Драгайка).....	87
Laduvane (Drăgaica).....	99
Русалии (Калушари).....	112
Rusaliile (Călușarii).....	124
Пеперуда.....	137
Paparuda.....	144
Герман.....	152
Caloian (Gherman).....	159
Глава четвърта. Песенни мотиви. Capitolul IV.	
Синтези и мотиви.....	166
Мотивът за вградената невеста.....	166
Motivul nevestei zidite.....	179
Заключение.....	188
Încheere.....	191
Лзбучен показалец на имената на учени, събирачи и писатели (на кирилица). Nota cercetătorilor științifici și scriitorilor (în chirilică).....	194
Лзбучен показалец на имената на учени, събирачи и писатели (на латиница). Nota cercetătorilor științifici și scriitorilor (în latină).....	196

Книгата е отпечатана съгласно решение на Сената на Тарацлийския държавен университет № 4 от 25 юни 2008 г. по предложение на Катедра "Филология".

Cartea este editată prin hotărârea luată de Senatul Universității de Stat Taraclia №4 din 25 iunie 2008 și prin propunerea catedrei de filologie.

На корицата - фрагмент от драматизация на баладата "Мешера Маноле" на Василе Александри в Регионалния теоретичен лицей "Св. св. Кирил и Методий" - гр. Тарацлия (5 декември 2007 г.).

Pe copertă un fragment din dramatizarea baladei "Meșterul Manole" de Vasile Alecsandri în liceul Regional Teoretic "Sf. Kiril și Metodiu" or. Taraclia (5 decembrie, anul 2007).

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII Simeonov, Ivan

Fenomenele comune folclorice la bulgari și moldoveni = Общи фолклорни явления у българи и мадовани / Ivan Simeonov, Eugenia Mandaji; Univ. de Stat Taraclia, Soc. Științifică de Bulgaristică din Rep. Moldova. - Ch.: Soc. Științifică de Bulgaristică din Rep. Moldova, 2008 (Business-Elita SRL). 205 p.

Bibliogr.: p. 202-205. - 600 ex.

ISBN 978-9975-9569-7-0

398(=135.1)(=163.2)

F 36

© д-р Иван Илиев Симеонов – автор, 2008 г.
© d-rul Ivan Iliev Simeonov, autor, anul 2008
© Евгения Степановна Мандажи, автор, 2008 г.
© Eugenia Stepan Mandaji, autor, anul 2008

Резюме на русском языке.....	198
Abstract.....	200
Библиография. Bibliografia.....	202

УВОД

Тази монография разглежда общите фолклорни явления у българите и молдованите. От векове двата народа живеят в добросъседство – между тях никога не е имало военни конфликти и противопоставяния. Тях винаги са ги свързвали оживените търговски и културни контакти и взаимодействия. Освен това българският и молдовският народ са много близки по своята душевост. Общите фолклорни явления, битуващи у тях, са един забележителен феномен, който заслужава да бъде по-детайлно изучен. Надяваме се, че с този труд ще допринесем за още по-дълбокото опознаване на двата народа и за тяхното сближаване в духовната сфера. Анализираните и интерпретирани фолклорни явления, явяващи се обект на настоящия труд, са разпределени в четири глави: 1. Празници. 2. Обичаи. 3. Обреди. 4. Песенни мотиви.

Съвременната фолклористика и етнография разполагат с богат емпиричен материал по тази научна проблематика. Ето защо ние не се отклонихме в простото описание на тези явления, а се постарахме, използвайки главно индуктивния метод, да открисем техния генезис, да проследим развитието им във времето и да представим днесното им състояние. В повечето случаи главният предмет на монографията са идиотипните, фенотипните, етническите и локалните особености на тези фолклорни явления. Същевременно състохме за свой дълг да укажем най-пълните източници на информация за тях, където те са най-подробно представени. По изключение статията “Коледа и Сурва” с ориентирана не толкова да докаже генезиса на тези празници, а най-вече да обясни онези структурни връзки, които ги обединяват заедно с други празници в един общ коледно-новогодишен празничен цикъл.

Особено внимание по отношение на останалите явления беше обърнато на техния етнически произход и евентуални наслагвания и контаминациии в течение на времето, като се започне от индоевропей-

ското и се премине през тракийското, прабългарското и славянското потекло. Пръв българският етнограф и писател Йани Гинчев обръща сериозно влияние на тракийското наследство в нашия фолклор.

Днес е много трудно да се произнесем категорично по отношение на техния генезис, защото към стихическия им облик са се прибавили влияния както от страна на гръко-римската религия и митология, така и от християнската митология и обредна практика. И все пак се постарахме, доколкото това е възможно, да отсесем изкопното, самобитното, от по-късните привнасяния. Така например, безспорно е общобалканското разпространение на баладата за вградената невеста, чисто начело отвежда към древногръцките полиси. От друга страна, практикуването един след друг на обреди с обща функция, каквито са Пеперуда и Герман, ни подтикнаха да изясним обосновано различния им произход в стническо, хронологическо и териториално отношение.

Проявихме също така старание книгата да бъде написана на достъпен за за по-широк кръг читатели език, за да може да се използва не само от преподавателите и студентите в университетите, но също така от учителите, преподаващи български и молдовски фолклор, история и традиции, техните ученици и всички онези, които проявяват интерес към тази проблематика. А обстоятелството, че книгата е написана на български и румънски език, ще улесни нейната рецепция в читателските среди и на двата народа, за които е предназначена. В края на книгата е поместен азбучен показалец на споменатите имена на събирачи и учени изследователи на българския и молдовски фолклор.

Авторите

ÎNTRODUCERE

Această monografie descrie fenomenele generale folclorice întâlnite la popoarele bulgare și moldovene. Din timpuri străvechi aceste două țări trăiesc în bună vecinătate –niciodată n-au existat conflicte, contraziceri și războaie. Între ele au existat numai legături de prietenie, culturale și comerciale. În afară de aceasta poporul moldovean și poporul bulgar sunt foarte apropiate spiritual. Fenomenele generale folclorice, existente la ele, rămân și un fapt remarcabil, care merită să fie studiat în detaliu. Sperăm, că prin lucrarea aceasta vom aduce la cunoștința cititorului date importante despre legăturile adânci spirituale ale acestor două popoare, ce vin spre noi prin viauri. Fenomenele folclorice analizate și interpretate, care au devenit obiectul acestei lucrări, sunt împărțite în patru capitole: 1. Sărbători. 2. Obiceiuri. 3. Datini. 4. Cintece și motive.

Folcloristica și etnografia contemporană dispun de un material bogat empiric privitor problematicii științifice. Iată de ce noi n-am făcut descrierea simplă a acestor fenomene, dar ne-am străduit, folosind metoda inductivă, să descriem geneza lor, să urmărim dezvoltarea lor în timp și să reprezentăm starcia lor actuală. În majoritatea cazurilor obiectul principal al monografiei sunt particularitățile idiotipice, etnice și locale ale acestor fenomene folclorice. În același timp datoria noastră a fost să indicăm sursele complete și informația unde ele sunt prezentate în mod detaliat. Cu excepție articolul „Sorcova și Anul Nou”, care este orientat nu numai spre a dovedi geneza acestor sărbători, dar și lămurirea legăturilor structurale, care le unesc împreună cu alte sărbători din ciclul general de serbare a Anului Nou.

Atenția deosebită referitoare la alte fenomene a fost îndreptată spre originea lor etnică și aplicarea eventuală a contaminațiilor temporale, care au parcurs calea lungă indo-europeană, apoi tracică, bulgară și slavă. Primul etnograf și scriitor bulgar Tani Ghincev a atras o atenție deosebită moștenirii tracice a folclorului nostru.

Azi e foarte greu să discutăm despre geneza lor, fiindcă la înfățișarea lor etnică s-au alipit influențe din partea religiei și mitologiei greco – romane și din partea mitologiei creștine și din practica datinilor. Și totuși ne-am străduit, cît e de posibil, să selectăm străvechiul, înrădăcinarea, originalul specific din introduceri pînă mai tîrziu. Spre exemplu, indisutabilă este răspîndirea baladei despre nevasta zidită, începutul căreia vine din Grecia antică. Din altă parte, datini practicate una după alta cu funcția generală – Paparuda și Gherman, care ne îndeamnă să lămurim argumentat originea lor diferită în relațiile etnice cronologice și teritoriale.

Ne-am străduit ca cartea să fie scrisă într-o limbă accesibilă, ca apoi să fie utilizată nu numai de profesorii cointeresați de folcloristica limbilor bulgară și română, ci și de studenții Universității, elevi ai liceelor și de mulți alții care manifestă interes față de folclor. Chiar și motivul că cartea este scrisă în două limbi – bulgară și română va înlesni receptia ei în mediu cititorilor acestor două popoare. În finalul cărții sunt prezentate note, numele savanților și cercetătorilor care s-au ocupat de folcloristica bulgară și română.

Autorii

ГЛАВА ПЪРВА. ПРАЗНИЦИ CAPITOLUL I. СĂRBĂTORI КОЛЕДА И СУРВА

В тази глава разглеждаме двата празника и свързаните с тях обреди заедно, защото те в действителност хронологично и процесуално са обединени в общ празнично-обреден цикъл. В този цикъл влизат и други празници – Игнажден, Водици (Йордановден и Ивановден). Главни участници в тях са момците и момчетата, а най-важен обединяващ символ – водата. Неслучайно цикълът завършива с осветяването на водата и къпането на коледарския станеник. Подробни сведения за тези празници дава нашият фолклорист Пламен Бочков¹.

Според традиционния български календар за начало на новата година се смята Игнажден (20 декември). Най-важен обряд на този ден е посрещането на полазника (сполезника, полязника, спохождняка) – това с първият за дения външен човек, който влиза в дома. За неговото посрещане домакините се готвят от по-рано. Според това кой и какъв е той, се гадае за цялата следваща година. Ето защо често полазникът бива специално калесван да посети съответния дом. Най-много се ценят полазникът от пълно и заможно семейство, който същевременно трябва да е добър по душа и да има късмет в живота.

Когато той влезе в къщата, най-напред отива при огнището, където разбърква огъня с пръчка и благославя: „Колкото искрици, толкова питенца, шиленца, яренца, дечица, а най-вече масло, мед и бяла пшеница по спираци, сиромаси и по целия народ.“ По време на благославянето домашните стоят прави около полазника и отговарят: „Амин! Даи, Боже!“ След това той сяда, а те слагат в ръцете му сито, пълно с пшеница, орехи, боб и ленца (чечевица). Гостът се символично със ситото около себе си и пак благославя: „Да се роди, дето раго ходи и дето не ходи!“ (т. е. навсякъде). След този обряд полазникът бива

поканен на празничната трапеза. И тук, подобно на пеперударските песни, пожеланията на полазника загатват за силно развитото общеествено чувство у българина, който не мисли само за съвсом добруване, а и за сираците, нуждаещи се от подкрепа. Още един символ от обреда Пеперуда присъства тук – ситото, косто на паронимна основа намеква за ситост, благонолучие в семейството. Но този обреден атрибут и свързаното с него действис имат своята праславянска основа в сеснето, посяването. Да припомним, че на Васильовден руснаките имат подобен обряд – децата ходят по къщите, пръскат житни семена и благоножелават подобно на нашиите сурвакари. Този обред се нарича “посевание”.

На Игнажден се практикуват и други обичаи: жените приготвят обредни хлябове, имитирайки поведението на квачката, удирят децата рано сутрин със сурова пръчка за здраве и др. А в Русенско и Разградско съхранен обичайт “назене на квас”. Жените тайно се събират в една къща и замесват квас с прибавени в него билки. След това този квас се “нази” от жените – всяка една от тях стои до него и така те се редуват чак до 1 януари на Новата година (Васильовден). Очевидно този обичай е много стар и идва от древността, когато е бил открит хлебният квас (маята), с помощта на който хлябът с нараства (бухвали). Възможно е тогава, още в първобитно-общинния строй, той да е представлявал особена рядкост и ценност и поради това се е явявал предмет на кражба. В същата къща жените играят хоро на три пъти – през ноцта срещу Игнажден, срещу Коледа и срещу Васильовден.

На Игнажден за пръв път в дома на водача (кудабания, станник, цар) се събират момичките, които ще коледуват, за да разучават своите песни и благословии. Думата “куда” означава “група”, “чета”. На Игнажден е първата от трите кадени вечери.

На Малката Коледа (24 декември) излизат децата коледари. Те също посещават къщите, благославяйки. За тях по-подробно смеписали в статията “Лазаровден”, където сме съпоставили тази тяхна проява с лазаруването на малките момичета, изяснявайки семантиката на двата аналогични обряда.

Втората кадена вечер е на Бъдни вечер (ноцта на 24 срещу 25 декември). Тогава семейството се събира на ритуална трапеза, която включва нещично число постни ястия, най-често девет: боб, вино, вариено жито, сарми, орехи, зеле, сушени иварени плодове, сухо грозде. Трапезата се нарежда на пода върху слама. Задължително на нея

се слага и обредният хляб, наречи “боговица”, защото е обречен на Бога. Той се приготвя от невестата, когато е предназначен за семейството, и от момата, когато ще бъде раздален на коледарите. В огнището трябва през цялата ноц да гори дъбел гън – бъдник, специално украсен и прекаден.

Когато всичко е пригответо, стопанинът прекадява трапезата, като поставя въгленчета върху налепника (лемсж, черясло) на ралото, почиства ги с тамян и три пъти прекръства трапезата. Той прекадява още оборите с домашните животни и другите помещения на къщата. След това разчува боговицата и раздава по парче на всеки. Парчетата се наричат за здраве и берекст през годината. През ноцта на Бъдни вечер не се спи, като възрастните – мъжете и жените – се редуват, за да отидат на пърковната литургия. Разрешава се само на децата да заспят, когато им се доспи. Самото название на празника – “Бъдни вечер” – произлиза от глагола “будувам, стоя буден”. Трапезата не се раздига чак до сутринта, защото нашият народ вярва, че през тази ноц Господ ще дойде във вски дом и ще си нохапне от ястията. Домовладиката с най-важното обредно лице в случая – той е възприеман като посредник между семейството и душите на починалите родини.

След полунощ из селото тръгват коледарите. Коледуването е важен посветителски обред за момичките (обред на преминаване, инициация). Той е предназначен, наред с благоножелателската си функция, да ги подготви за встъпване в брак. Коледарите са облечени в празнични носии, с пуканки на калпаците, с дълги геги или криваци в ръц. Водачът на коледарската дружина (цар, кудабания, станник) трябва да е по-възрастен мъж, който да владее отлично песенния репертоар. Обикновено броят на коледарите е дванайсет, като заседно със станника той достига до триайсет, рядко до двайсет. В групата има и други длъжностни лица – “магаре”, “котка” (който събужда домакините), “поясмар”, “булка”, “баба-невеста”, “тромбър” (който събира в торба даровете за коледарите), “пон” и др.

Коледарското обхождане започва от дома на станеника, като се възвестява с гръм от пушка и специална песен. Коледарите пеят и по пътя си от къща на къща: “Що ѝ попатил добър юнак, / дорде минае влашка земя...” Техните песни достигат на брой до 50. Пред вратата на домакините те изпяват нарочна песен (“Стани пине, господине, / дошли са ти добри гости, / добри гости, коледари” или “Отваряйте златни порти, / че ви идват добри гости...”). След това те влизат в

къщата, където изпяват песни поотделно за вски член от семейството. Например на старата стопанка те пеят песента "Замъчи се Божка майка". Най-често тези песни се изпълняват антифонно от две групи певци, които си отпяват. Текстовете са поетични, а мелодите – разнообразни. Те са най-често в осемсричен силабичен размер с цезура след четвъртата сричка. В една къща коледарите изпяват около десетина песни. След това стопанската изнася кравая, предназначена за коледарите, а станеникът произнася над него коледарска благословия. Те биват дарявани и с други неща – месо, сланина, пари, орехи, вино. На излизане от дома коледарите пеят: "Ние излягвами, Господ ювлягва, / джанъм Тодорке ле, първо любе." Коледуването приключва с настъпването на утрото. Догогава обхождането трябва да е завършило.

За коледарските песни Анто Калоянов отбелязва: "Твърде често коледните песни предават старинни митове, които, вече позабравени, са се превърнали в поезия. Например песента, в която юнак (или светец) убива змей или ламя, за да протекат трите реки на плодородието – от жито, от мляко и от вино, има за основа мита за двубоя между силите на вселенския ред и силите на хаоса (едно от неговите съответствия в старогръцката митология е двубоят между Зевс и чудовището Тифон). Митични по свое то потекло са и песните, в които юнак и слънце се надварват, мома и слънце се надгряват, мома и славей се надпяват и юнак и елен се надбягват."²

В том I. на своя сборник "Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР" Николай Кауфман с включил 304 образци. Този песенен цикъл той определя като "богат". В Бесарабия коледуването е било в миналото любим обред, очакван с голямо нетърпение. Коледарите са започвали своите репетиции един месец преди празника. В същия сборник са поместени и коледарски благословии. За коледарския обред и за свързаните с него песни Николай Кауфман пише: "Обичаят, както и песенният репертоар, е напълно тракийски. Застанени са всички моменти от коледуването – от песните за из пътя, през всичките цикли, до песните за излизане от двора и песните при разотиването. Пеели "двама по двама", със застъпване. Стrophата пеели "на един солук" (без да поемат въздух по време на пеенето)."³

Тези вътрешнообредни цикли от цитирания по-горе сборник са: "Из пътя" (напр. "Какво с изпатил добър юнак"), "При влизане в двора" (напр. "Коледари носят добри вести"), "Благославяне на кравая" (напр. "Слава тебе, дружина, слава тебе!"), "На къщата" (напр. "Божка

майка и кукувица"), "На хазаин; на вдовица хазайка" (напр. "Чули сме те чут болярин"), "На овчар" (напр. "Побляло с шаро агие"), "На лозар" (напр. "Свети Петър лозе сали"), "На стар човек" (напр. "Прочул се Дан войвода"), "На стара жена" ("Замъчи се Божка майка"), "На мома" (напр. "Малка мома надгрява слънцето"), "На момък" (напр. "Добър юнак и малки моми"), "На малко момиченце" (напр. "Сяла й мома калинчица"), "На момченце" (напр. "Малко момче цар ще бълс"), "На двама братя" (напр. "Забягнали двама братя, два близнака"), "Именини" (напр. на Иван – "Божка майка и траспистлика"), "Когато излизат от двора" (напр. "Ние излизаме, Господ да влезе").

В песните преобладава осемсричен силабичен размер с цезура след четвъртата сричка (4+4). В някои от тях персонажи са юнаци като Крали Марко, Дан войвода, митологични същества като змейове и самодиви, а също Бог, Божка майка и някои светци. Величанието на домакините се постига най-често с изобразените идилични картини на богатство и благоденствие. Много от коледарските песни завършват с традиционното благопожелание за здраве и добруване. Такава е и песента "Какво с изпатил добър юнак", записана в Тараклия, изпята от Димитър Константинов Борисчков, роден през 1908 г. Добрият юнак с "изпатил" много, дордес премине през власинката и бойчанска (Молдова) земя. Той е ожъдиял. Среща по пътя си малка мома, която носи пъстра стомна, а в стомната – студена вода. Юнакът я пита: "– Мари моме, малка моме, / къту носии пъстра стомна, / фъв стомната ѝ студна вода, / пии ли са студна вуда, / либи ли са малка мома." Девойката обаче му отказва с думите: "– Йой та тебе, добър юнак, / ни са пие стомна вода, / ни са либи малка мома, / момата е ишанлия, / водъта е гранлия..." По-нататък тя го съветва да отиде по-надолу, където има нов кладенец и от него да си налес вода и да напои коня си. А сто и благопожелателния финал на песента: "Тебе пеем, добър юнак, / тебе пеем, Бога славим, / колкут звезди в синьо неби, / толкоз здраве в тази къща!"

На Голяма Коледа (25 декември) сутринта всички излизат от домовете си празнично облечени и отиват на църква. На обяд на селския мегдан се завърта голямо празнично смесено ("шарено") хоро. От този момент започват тринадесетте "мръсни", "некръстени", "погани", "караконджови" дни, които продължават до Водици (Богоявление, 6 януари). Вярва се, че през този период земята е на репието, небето е отворено, кръстът е паднал, а през нощта по улиците бродят зли сили.

С това повериес са свързани и някои забрани – да не се работи къщина работа, да не се събират мъж и жена, да не се излиза навън по тъмно, да не се кръщават деца, да не се правят сватби и др.

Обредите около Коледа имат няколко важни отличителни особености: 1) в тях приоритетно участие вземат мъжете и момичите; 2) има три калдени вечери, в които най-важната ритуална фигура е мъжът стонапин; 3) водата играе важна символна роля (като се заночи от речните камъни и няшк под бъднивечерната трапеза, мине се през Водици с измиването на иконите и ритуалното „къпане“ на водичарките, след това с „къланките“ на коледарския станенник и се продължи с „влечугането на бабата“ до реката на Бабинден). Не е трудно да се забележи, че в тези случаи водата играе пречистваща роля.

На 1 януари (Сурва, Васильовден) се прави обичаят сурвакане. Малки деца, предимно момчета, от ранна сутрин обикалят къщите, където удрят стонапините със сурвачки от дрян (кизиль) и изричат ритмувана и римувана благословия: „Сурва, сурва, / весела година, / до година, / до Амина!“ Дряновите сурвачки са украсени различно – съобразно местната традиция. В планинските краища с развито животновъдство те се украсяват с разноцветни вълни и конци, а в равнината – с нанизи от пуканки и сушени плодове. Според българските народни представи дрянът е символ на якост и трайни живителни сили. На този ден е втората калдена вечер, когато по традиция се приготвя пача от главата и краката на коледната свиня и се заколова петел. Прави се и традиционната баница с късмети и парà, която винаги се нарича за добруването на къщата и нейното домочадие. Късметите са дрянови пънки (почки) и се наричат на всеки член от семейството, както и за всички домашни животни. На някои места момите извършват гадателския обряд ладуване (на него сме посветили отделна статия).

На 2 януари се празнува Карамановден или Св. Силвестри. Тогава се извършва обреда „ринене“, затова този ден се нарича още Риначовден. През деня жените в къщата приготвят обреден хляб, бъклица с вино, печено мясо, пари и слагат всичко това в една торба, която се поставя в оборите, кошарите или в зимника. През нощта идват ергенически рипани, които посвещават най-вече домовете на любимите си девойки и почистват тези обори, кошари или зимици в гълъби мълчание. След това вземат торбата с пригответните дарове и напускат къщата.

На 6 януари е празникът Водици (Йордановден, Богоявление). Това е третата, последна калдена вечер. На трапезата се слагат постни

ястия – вино, боб, варено зеле, сарми, орехи, обреден хляб. Според народното вярване именно тази нощ се отваря небето и който види това, ако си пожелал нещо, то непременно ще се изпълни. На Водици някъде изнасят иконите и ги измиват с вода след водосвета при реката. При извършването на този ритуал момичета си измиват лицата за хубост. Около Водици (мъжки – 6 януари или женски – 7 януари) ходят, предимно в Югозападна България, водичарки. Това са моми, които обикалят къщите в селото и искат за всеки член от семейството.

На следващия ден се чества Ивановден (7 януари), с който запършива коледно-новогодинният цикъл на празници, започнал с Игнажден. Основното ритуално действие в този ден е пречистването с вода. Къпят се и децата, и възрастните с вода от течащ източник за здраве; къпят се булките и младоженците, венчани през миналата година; къпят се коледарите, които, след това изкъпват своя станенник; къпят се всички Ивановци; специално, в знак на уважение, къпят по-богатите хора и представителите на местната власт – кмета, бирника, пъдаря.

Подробно описание на празника Сурва (1899) ни е оставил нашият писател и етнограф Цани Гинчев.⁴ Заделжителното в тази негова голяма статия е, че тя съчетава особеностите на научния трактат и живото художествено изображение на обичаите и обредите в едно обикновено българско семейство. Авторът се опитва да обясни семантиката на отделните празнични обичаи и обреди, изхождайки от икономическите условия и бита на нашия народ в миналото. Народоведът не се е ограничил само със сухо описание на процесуалната страна на празника, а го е осмислил през призмата на българската народна характерология и това е изключително ценно качество на този труд. Освен това той много убедително обосновава произхода на името на празника (Сурва), като го свързва с прилагателното „сурцов“, и излага становище за това – защо именно дрянът се използва за изработването на сурвачки.

Особено живописно е нарисувана картината, която представя момите и момичите, излезли в гората да кършат дрянови въски и да търсят пънове за бъдници. Откъси от тази чудесна творба на Цани Гинчев трябва непременно да се включват в учебниците по българска литература, история и традиции на българския народ. Ето един малък фрагмент от тази статия:

„Окърняват сухите клони и съкове на падналите пънове, изглеждат ги и ги уравняват; свързват ги с поясите си и ги повличат по снега. Момичите влекат бъднициите, а момите вървят подире им, пеят и

се смеят, като гледат, че им се закачат пъновете по шубраците и камъните.”⁵

В своята монография “Българите от Украйна и Молдова: минало и настоящe” Иван Грек и Николай Червенков отбелязват тясната връзка на обществения живот на българите преселници с народната календарна обредност, като посочват, че голяма част от обредите и обичаите влизат в коледно-новогодишния цикъл, “който включва преди всичко Бъдни вечер и коледуването. Коледуването непосредствено е посветено на хората, на трудовата им дейност.

Във всеки дом в навечерието на Нова година се приготвят празнични блюда, точи се задължително баница. Празничните развлечения имат игрови, шеговит характер.”⁶

Много ценни сведения за зимните календарни празници и обреди на българите от Южна Молдова и Одеска област в Украйна дава Е. С. Сорочану в своята статия “Зимняя календарная обрядность болгар юга Молдовы и Одесской области середины XX века”.⁷ Анализираните от нея фолклорни факти са събрани от селата Търница (Гардаклийски район), Кирсово (Комратски район), Криничное (Чепума-Варуита) и Суворово (Шекерли-Китай) – Измаилски район. Тук ще споменем само онези от тях, които се отличават с локална специфика или ипк се явяват като особени аналоги на някои общобългарски обичаи и обреди. Такъв с обредът “пазене на чесън”, който съответства на вече посочения от нас по-горе обред “пазене на квас”. В Бесарабия “пазнегто на чесън” се извършва в ноцта срещу Андреевден (30 ноември). Девойките и момците се събират в нечий дом. С тях идват и музиканги. Девойките носят със себе си глава чесън, брашно, царевица, фасул, зеле, тиква, от които приготвят обредни ястия. На масата поставят глинено гърне с брашно, в което всяка от момите пъхва глава чесън. До гърнето запалват свещ, която гори през цялата нощ. Момите сядат една до друга и пеят песни през цялата нощ, угощавайки момците. Когато настане утрото, те излизат на двора и започват да играят хоро. Тръгвайки за въклиц, всяка девойка взема главичка чесън от гърнето и я зарава след това в своя двор. При изгрев слънцето по тази глава тя гадае за своето брачно бъдеще. Този обред се среща при румънците и молдованите.

Игнажден в тези села е възприеман, както и в цяла България, като Пилешки празник. В с. Криничное сутринта слагат десцата да седнат на слама, завита във формата на гнездо, като казват на момчетата: “Седи, да има пительчинца”, а на момиченцата: “Лайди, да има йерчича!” В с. Търница на Игнажден за полазник се счита и кучето. В същата статия

добре е описана първата кадена вечер на Игнажден. На Бъдни вечер и срещу Нова година също се практикува каденето не само на трапезата, но и на целия дом: “В с. Търница в навечерието на Нова година приkadяват не само трапезата, но и всички членове на семейството, къщата, постройките за домашния добитък и птиците.”⁸ Важен момент от новогодишната трапеза е разчуливането на боговицата. В с. Суворово стопанинът я разчупува над главата на най-младия член на семейството. В този край хората вярват, че магическите свойства на обредния хляб ще преминат у тях. Интересен обичай е на Бъдни вечер в същото село главата на семейството да подхвърля с лъжица коливото нагоре така, че зърната му да достигат тавана, изричайки: “Дай, боже, да са роди!”

Л. Н. Виноградова отбелязва, че основната структурна схема на обряда коледуване, широко разпространен сред славяните и други народи в Европа, включва: посещение на домовете с определена ритуална цел и получаването на дарове.⁹ Интересен е съставът на коледарските дружини в тези бесарабски български села: водач (стапеник), който произнася благопожеланията (богословка) над кравая, “писар”, който събира парите, “когки”, които мяукат, ако коледарите събръкат при изгълнението. В цитираната статия на Е. С. Сорочану коледарските песни са разделени на три групи: 1) които се пеят по пътя; 2) които коледарите пеят, наблизавайки дома, или когато вече са на двора – с тях те се обръщат към стопанина с молба да даде разрешение за извършването на обреда; 3) самите благопожелателни песни, предназначени поотделно за всеки член от семейството. Към тези три групи трябва да се прибави и четвърта – тя включва песните, изпълнявани на излизане от къщата.

В селата Кирсово и Суворово домакините дават на коледарите коледен кравай само в случай, когато сред тях се намира любимият момък на девойката от този дом. В Криничное коледуването завършва с весела общца трапеза, която си устрояват коледарите със събраниите пари.

В тези четири български села сурвакарчетата носят в джобовете си пшеничени зърна, които разпърьват в къщата, където сурвакат. Стопаните откъсват листенца от сурвакниците, които най-често тук се изработват от върбови или ябълкови (Криничное) клонки, украсени с разноцветна хартия. В Търница сурвакат и младежи. Перидът до Ивановден се нарича Сурваки. През това време хората си гостуват един други, разменят си подаръци, поздравяват се с настъпилата Нова година и си устрояват шумни вечеришки, наречени “сурваки”.

В същата статия Е. С. Сорочану разглежда и различните гадателски обреди, извършвани в Бесарабия по време на разглеждания празничен цикъл – чрез кихането на масата в навечерието на Нова година, по лиспите на лука, чрез парченце от обредния хляб, които девойките поставят под възглавницата си, както и „Дъй-Ладо“ – гадане чрез потапяне във вода на моминските пръстени. Водата в случая се нарича „мълчана“, а пръстените изважда момиченце, наречено „буля“.

В Търдица на Йордановден се измиват иконите със светена вода. В Криничное на този ден гадаят за годината и по това дали кръстът, потонен във водата, се обледенява или не. В първия случай годината ще бъде здрава и берекетлия.

На Ивановден се извършива обредното къпане – главно на младоженците и именниците, като със сила ги дърнат към кладенца или ручея, където ги обливат със студена вода. След къпането Ивановците и младоженците канят всички присъстващи в домовете си и ги гощават.

Общо взето, асортиментът от обредни хлябове при коледно-новогодишния цикъл в Бесарабия не е много голям. Тук липсва и обичаят, свързан с бъдника. Не се честват и онези празници, които са посветени на добитъка – Карамановден и Власовден. Това Е. С. Сорочану обяснява с факта, че местното българско население се занимавало в миналото предимно със земеделие. Като специфични локални особености на някои обреди могат да се посочат: използване на магическото предизнено действие на кръга (в Криничное на Нова година стопанската прави на двора кръг с връвчица от червен мъжки пояс, като вътре в него разсипва храна за кокошките – „да не бягат по чуждите дворове и да носят добре“); каденето не само на обредната трапеза, но и дома и оборите и кокошарниците; полазник може да бъде не само човек, но и домашно животно (Търдица); сурвакат не само десета, но и младежи, като те сурвакат и домашния добитък (Търдица); разчуwanето на богощицата над най-младия член от семейството (Суворово); хвърлянето на житни зърна от домакина към тавана (Суворово) и др.

Някои обреди се различават по времето, когато се изпълняват, например: ладуването се прави на Андреевден в Кирсово, на Нова година в Суворово, на Еньовден в Криничное; коледуването на Бъдни вечер – в Кирсово, Криничное и Суворово, в Търдица – на Коледа и др. Е. С. Сорочану заключава, че сред местните българи добре са се съхранили обредите, свързани с полазника, с даряването и жертвоприношението, както и с приготвянето и раздаването на коливо. По-натат-

тъкъ същата изследователка пише: „Нашите наблюдения потвърдиха изводите на предишните изследователи за тясната връзка на календарните и поменалните обреди. У българите най-жизнеспособни се оказват онези календарни обичаи, които са свързани с почитането на мъртвите. Обяснение на това ние виждаме в устойчивото съхраняване на социално-родствените отношения у българите, основани на почитането на култа към предците, а така също в общата идея, характерна както за календарните, така и за поменалните обреди – идеята за плодородието.“¹⁰

Подробно описание на празниците от зимния коледно-новогодишен цикъл е направил нашият етнограф Димитър Маринов в своята книга „Народна вяра и религиозни народни обичаи“.¹¹ Според събраниите от него сведения Игнажден (наречен в чест на Свещеномъченик Игнатий Богоносци) се смята за начало на Новата година, като с него започва Големият сечко или опе известен като Млад месец. Някъде този празник се нарича Поляз или Полязов ден, а другаде – Идинажден, като някои от информаторите на Димитър Маринов тълкуват думата Идинажден като „начало на годината“. Следователно в този празник дохристиянското съдържание е свързано с началото на Новата година, обредите около идването на полазника и със здравето и плоденето на птиците. В тази своя книга събирачът също посочва, че в някои български краища за полазници се приемат и домашни животни. За обреда „пазене на квас“ той указва, че самият квас се използва по-късно с лечебна цел, а също за задържане на мъжа при жената, за привличане на любимия момък от някоя майка и за привличане на мюцерии (клиенти) от търговците. В същата книга Димитър Маринов е дал описание и с поместни снимки на различни обредни коледни хлябове (боговини). Това е най-богатата колекция от такива обредни хлябове у нас.

У молдовяните празникът Коледа се нарича Crăciun (Кречун). Той е свързан с култа към Слънцето. В него вземат участие всички жители на селото. В навечерието на празника се коли свинята, като главата ѝ трябва да е обърната към слънцето (у българите това се прави на 25 декември). Молдовската рождественска трапеза е много сходна с българската на Бъдни вечер: ястията са също постни, като броят им обаче с двадесет (колкото са месеците в годината) – канапи, сухи плодове, зеленчуци, орехи, варена ишеница (коливо); на ъглите на масата и в средата слагат колачи (краван), под покривката – слама, а под масата елементи от ралото или плуга. Всичко това показва, че празникът е

посветен на земеделието. В тънка при иконата трябва да виси малък обреден кравай във вид на човешка фигура. През целия ден семейството нищо не яде. Тази рождественска трапеза се организира в семеен кръг; а вече на другия ден роднините си ходят на гости. При тези гостувания те си подаряват малки хлебчета *lichie* (лепешки, прянки) от инцичен хляб, пригответ без мая. Момчетата и момичетата вземат със себе си по десет такива хлебчета и като допълнение и бонбони и ябълки, завиват всичко това в кърпа и се отирavат към своите роднини и кръстници. Като влизат в техните домове, поздравяват ги, целуват им ръка и казват: „*Mama и татко ви изпращат ликие*“ (този обряд се нарича по името на лепешките *lichie*). Стопанката взема горното хлебче и на негово място поставя друго, изпечено от нея, а най-отгоре – орехи, ябълки, дребни пари. Тази размяна на прянки или лепешки означава, че хората помнят своите роднини и поддържат връзка с тях.

На втория ден (25 декември) цялото село празнува. Всички се каният взаимно на гости. Този път празничната трапеза включва не само постни, но и местни ястия. Пеят се песни, а накрая се танцува жок.

Особено място в празнуването на Рождество сред молдованите заемат т. нар. колядки (коледни песни). Те са посветени на девойката, момъка, родителите, а така също на риболова и скотовъдството в зависимост от традиционното занятие в съответния край. Този обред е характерен най-вече за Северна Молдова.

Празнуването на Рождество завършва с „*иродажбата*“ на селото. Това е древен обичай, чийто смисъл все още не е разгадан. Всяко село се разделя на участъци. Момците коледуват съгласно тези участъци, като получават за това пари и устройват танци на Нова година. Мария Чекану – завежданца от „Етиография“ към Националния музей на природата и етнографията, предполага за този обичай следното: „*Възможно е, хората да са смятати, че продават селото, те продават и всички беди, свързани с него. Аз точно не знам, остава само да се гадае и предполага.*“¹²

На първи януари в молдовските села се организира „народен театър“ – своеобразен маскарад. Всяка маска представя някое домашно животно. Маскираните участници преминават под формата на шествие през селото. С помощта на народни музикални инструменти те имитират скриптенето на каруца, рева на вол или оранга на земята. Най-често в тези карнавални игри се чува възгласът „*Хей, хей!*“, с който селяните подкарват и управляват воловете. Представят се и сценки, например „*Călușel*“ („Кобилка“).

Момък имитира язденето на кон, яхнал пръчка, съединяваща двата кръга на сито. Към предния кръг е прикрепена главата на кон, а към задния – конска опашка. „*Капиталът*“ води кобилката за юздата, но тя през цялото време се дърпа и цвили. Появява се Цигуларят, който свири и всички танцуват. Изведнъкът кобилката пада. Звучи тъжната „*Дойна*“, но не дълго, защото в един момент при кобилката идва „*Докторът*“ и й дава лекарство. Тя „*оздравява*“, скоча на краката си и всички наоколо продължават да пият и да веселят.

По цял свят са известни молдовските новогодишни поздравления („*urături*“). Никога те са били спътни песни за това как Моиш Василе става сутринта рано, сее, грижи се за полето, оре го, после събира реколтата от пшеница и пече пухкав и ароматен хляб. Днес тези песенни поздравления се изпълняват от децата, които посещават роднините си и познатите и им пожелават пълна Нова година, разхвърляйки по пода на домовете им пшеница. А домакините ги награждават със сладкиши, бонбони и пари.

С какво описаните по-горе празници се обединяват в обиц цикъл? Кои са свързвачите ги в едно цяло елементи? На първо място, това е хронологическата им основа – те са свързани с настъпването на зимата и с древния култ към Сълнцето, което около 20 декември се на мира най-ниско на хоризонта и тогава нощта е най-дълга. На второ място, в тях доминира честването в семеен кръг, като в някои случаи се подчертават и тачат родствените връзки (например през нощта на Йордановден срещу Ивановден се прави побратимяването, което още се нарича „*аратличество*“, а на Ивановден с къпането се осъществява обредното свързване с рода, а самият ден е и празник на кумството и побратимството). На трето място, прокарва се идеята за връзката с починалите прадеди и се поменават техните души – главно на Бъдни вечер и на Йордановден (на този ден след черковната служба и кръщаването на водата се организират поменални трапези). На четвърто място, обиц символ е водата като пречистваща сила (от 1 март нататък тя ще бъде заместена от огъня). На пето място, силно присъствие в тези празници има християнската религия, в някои случаи допълнена от народна митология и космогония и древни суеверия, например в редица коледни песни се пее за Божията майка, замъчила се от Игнажден до Бъдни вечер, когато ражда Божия син; в тази връзка се устройват и трите кадени трапези. На шесто място, главна магическа сила се отрежда на обредния хляб, на ритуалното къпане с вода, на

благопожеланията чрез песен и наричания и чрез потупването с дрянова сурвачка (танцът на селското хорище е само израз на всеобщото празнично веселие). На седмо място, специално внимание се обръща на домашните животни, на които са посветени някои от празниците – Игнаажден (Пилешки празник) и Муковден (Карамановден, Риначовден – на впрегатния добитък). На осмо място, съществува поверие за “поганините” дни (реликт от древна космогония), които се премахват чрез освещаването на водата. През тези “мръсни” дни или “мръсници” е забранено да се нерат ризи, жените да си мият главите и да си плетат косите. Също не бива да се маже стена и да се почиства.

Ясно е, че този период е преходен от едно състояние на нестабилност (хаос) към състояние на хармония, което се постига с изтичането му и посредством пречистващата сила на светената вода. През тези дни не се извършват и венчавки. Космическият хаос е резултат от временното надмощие на злите сили, които витаят навън, и затова през ноцта не трябва да се ходи по улиците. През тези “мръсни” дни в някои краища се извършват карнавални игри, наречени “старци”, “джамали” или “бабури”, които наподобяват маскарадите у молдованите на 2 януари, за които разказахме по-горе.

Празниците от коледно-новогодишния цикъл съчетават различни обредни функции: отбележването на Новата година във връзка с култа към Слънцето, пожеланията, свързани с нея и гадаенето каква ще бъде тя, почитането на мъртвите, посвещаването (инициацията) на момичета, свързана с християнския мит за раждането на Божия син, които от този момент могат да любят и стават ергени, обгръщането с ритуално внимание на първите помощници на човека – домашните впрегатни животни и птиците, освещаването на водата и пречистването с нея, почитането на роднините, побратимяването и др.

БЕЛЕЖКИ

¹ Бочков, Иламен. Увод във фолклорната култура. Лекции по фолклор. Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 147.

² Калоянов, Апчо. Нашите народни песни. – В: Български народни песни. Велико Търново, Издателство “Слово”, 1999, с. 12.

³ Кауфман, Николай. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР, том I. София, Издателство на БАН, 1982, с. 34.

⁴ Гинчев, Цани. Сурва. – В: Янев, Симеон, Владимир Калоянов. Българска литература. София, ИК “Хр. Ботев”, 1994, с. 30 – 40; 91 – 99.

⁵ Пак там, с. 40.

⁶ София, ИК “Хр. Ботев”, 1993, с. 105 – 106.

⁷ Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Утраины. Кишинев, “ШТИИНЦА”, 1995, с. 92.

⁸ Пак там, с. 97.

⁹ Виноградова, Л. Н. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян. Генезис и типология колядования. Москва, 1982, с. 256.

¹⁰ Посоч. статья, с. 104.

¹¹ Маринов, Димитър. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство “Наука и изкуство”, 1981, с. 381.

¹² Иннолитова, Ольга. Как наши предки отмечали новогодние праздники. Кишинев, газета “Молдавские ведомости”, 28 декабря 2007 года.

CRĂCIUNUL ȘI SORCOVA

În perioada de iarnă dezvăluim sărbători și obiceiuri legate împreună, cronologic și procesual într-un ciclu general de sărbători - popular. În acest ciclu sunt incluse și alte sărbători – Sfântul Ignat, Boboteaza (Sfântul Iordan și Sfântul Ion). Principalii participanți la sărbători sunt flăcăii și fetele. Principalul simbol al obiceiului este apa, nu degeaba ciclul este finisat cu sfîntirea apei și scăldării crucii de Crăciun. Informații în detaliu pentru aceste sărbători ni le aferă folcloristul Plamen Bocicov¹.

După colindatul tradițional bulgar se începe Anul Nou cu ziua Sfântului Ignat (20 decembrie). Cel mai important moment în această zi este întîlnirea oaspeților – primul om străin care intră în casă. Pentru întîmpinarea lui gazda se pregătește din timp. Cum va fi el aşa va fi și anul întreg. Pentru aceasta des sunt invitați oamenii străini în deosebi, să le viziteze casa. Cel mai mult este așteptat omul din familie unită, cu inimă bună și noroc în viață.

Când oaspetele intră în casă, se îndreaptă spre locul din vatră, unde amestecă jăratecul cu cociorva și le dorește: „Cite scîntee ies din flacără, atîtea pușori, mieluți, cîrlani, copii și apoi ulei, miere și pîne albă pe masă, bucate din întreaga lume.” În acest timp gazda stă în picioare lîngă oaspetele venit și spune: „Amin! ”Să dea, Dumnezeu!” După aceasta el se așează, iar stăpînii și aferă sita în mijini plină cu grâu, nuci, bob și linte. Oaspetele seamănă simbolic cu sita împrejurul gazdei și iar spune: „Să se nască unde plugul trece și nu trece!” (peste tot). După aceasta oaspetele este rugat să se așeze la masă și să guste din ea. și aici ca și în cîntecile de Paparudă, dorința oaspetelui simbolizează sentimentul comun dezvoltat puternic la bulgari și moldoveni, care nu numai se gîndește pentru agonisirea sa, dar și pentru copiii orfani, care au nevoie de susținerea și grijă noastră. Încă un simbol prezent de la obiceiul de Paparudă este păstrat și prezentat aici – sita, care este simbolul fericirii și belșugului în casa

gospodarilor. Subiectul obiceiului în cauză este legat cu semănătul. Dacă ne amintim că la Sfântul Vasile, rușii au un obicei asemănător, cînd copiii umblă din casă în casă, seamănă (împrăștie prin casă) semințe de arnăut, doresc sănătate și voie bună ca și cei ce umblă cu Sorcovă la noi. Acest obicei poartă numele de „însămînțare”.

La Sfântul Ignat sunt practicate și alte obiceiuri: femeile pregătesc pîinea tradițională, uneori imită acțiunile cloștii și ating ritmic, ușor pe spate copiii cu vărguța de sorcovă de dimineață pentru sănătate și noroc. În Rusensco și Razgradsco este păstrat și un alt obicei, „Păzirea cvasului”. Femeile tainic se adună într-o casă și plămădesc aluatul punînd în el ouă. După aceasta aluatul este păzit de femei – fiecare din ele stă lîngă el, și în aşa mod, se rînduiesc pînă la 1 ianuarie la Anul Nou (Sfântul Vasile). Obiceiul este foarte vechi și vine spre noi din timpuri îndepărtate, cînd a fost descoperit cvasul de pîne, cu ajutorul cărei pînea crește (se ridică pentru copii). În această casă femeile învîrtesc hora de trei ori – în noaptea către Sfântul Ignat, către Crăciun și către Sfântul Vasile.

La Sfântul Ignat pentru calea dreaptă a conducătorului (împăratul, șeful, liderul) se adună flăcăii care vor colinda, pentru a cînta cîntecele lor, dorindu-le cuvîntul „cuda”, care înseamnă „grupă”, „ceată”. Ziua de Sfântul Ignat este prima din cele trei zile tămîniate.

În ajunul de Crăciun (24 decembrie) ies copiii colindători. Ei de asemenea vizitează casle, binecuvîntînd gazdele. Despre ei mai detaliat putem întîlni în articolul „Florile”, unde ei sunt reprezentați alături de fetele mici de Florii, clarificînd semantica acestor două obiceiuri.

A doua scară tămîniată este scara de Crăciun (noaptea din 24 decembrie). Atunci familia se adună la masa rituală, care include bucate de post, cel mai des: bob, vin, colivă, sarmale, nuci, varză, fructe uscate și fierte, poamă uscată. Masa este întinsă pe podeaua acoperită cu paie. În acest moment se servește și pîinea tradițională numită „bogoviță”, deoarece este încchinată lui Dumnezeu. Pîinea este pregătită de o nevastă din familie, iar o fetiță o va împărtî colindătorilor. În vatră e necesar să fie pastrată flacăra toată noaptea și candela aprinsă care trebuie să fie înfrumusetată special și tămînată.

Cînd totul este gata, stăpînul tămînește masa, el punе jăratec din vatra care a ars toată noaptea în candelă, deasupra tămîniei, apoi de trei ori face semnul crucii cu ea deasupra mesei. Stăpînul casei tămînește toate camerele din casă, toate ocolurile cu animalele domestice împreună. După aceasta sărîmă „bogoviță” și împarte cîte o bucată la toți membrii familiei. Bucătile se dau pentru sănătate și pentru roade în acest an. În noaptea de ajun e

bine să nu dormi, femeile și bărbatii se duc pe rînd să asculte liturghia la biserică. Este permis numai copiilor să doarmă. Denumirea sărbătorii - „Ajunul de Crăciun” - (Scara treză) – provine de la verbul „a se trezi, trezesc sau trezit”. Masa nu este strînsă pînă dimineața, pentru că poporul crede că în acastă noapte Dumnezeu va intra în fiecare casă și va gusta din bucate. Stăpînul este persoana cea mai principală, el reprezintă hotarul de legătură dintre familie și sufltele ruedelor odihnite.

După miezul nopții se pornesc colindătorii. Colindatul este cel mai sfînt obicei pentru flăcăi. El îndeplinește funcția de urare a norocului, rodnicie și pregătirea pentru căsătorie. Colindătorii sunt îmbrăcați în haine de sărbătoare. Conducătorul grupului de colindători (lider, șef, împărat) trebuie să fie un bărbat mai în vîrstă, care știe bine repertoriul cîntecelor. Grupul de colindători trebuie să fie alcătuit din 12 persoane, împreună cu conducătorul grupului trebuie să fie 13, mai rar 20 de persoane. În grup mai intră și alte personaje ca - „măgarul”, „pisica” (care trezește casnicii), „nevasta”, „baba-nevastă”, „pungașul” (care strînge în torbă daruri pentru colindători), „preotul” și a.

Cortegiul de colindat începe de la casa conducerii, cu o împușcătură din pușcă și cu un cîntec specific. Colindătorii cîntă pe drum de la o casă la alta: „Ce a pătit bunul flăcău, / pînă a trecut pămîntul rodnic...” Fiecare grupă poate prezenta pînă la 50 de cîntecce. Înaintea fiecărei uși colindătorii cîntă un cîntec anumit („Scoală, scoală gospodare, / Ti-ai venit oaspeții buni, / oameni buni colindători” sau „Deschideți porțile de aur, / c-ai venit oaspeții buni...”). După aceasta ei sunt invitați în casă, unde cîntă pentru scăpare membru al familiei căte un cîntec. Spre exemplu, pentru stăpîna casei cea în vîrstă ei cîntă cîntecul „Se chinuie maica lui Dumnezeu”. Cel mai des întîlnite sunt cîntecele interpretate de către două grupe de cîntărci împreună. Textele sunt poetice, iar melodiile diferite, alcătuite din opt versuri. Într-o casă colindătorii cîntă aproximativ zece cîntecce, după aceasta stăpîna scoate colacul pentru colindători, iar conducerul spune, cuvinte de urări de bine și sănătate deasupra acestui colac. Colaci pot fi dăruiți împreună cu altceva – carne, slăină, bani nuci, vin. La ieșirea din casă colindătorii cîntă: „Noi ieșim, Dumnezeu rămîne cu voi”. Colindatul este finisat odată cu răsărîtul soarelui. Pînă atunci ei trebuie să treacă pe la casele tuturor gospodarilor.

Despre colinde Aencio Caloianov menționază: „Colindele includ mituri străvechi, care sunt deja uitate sau sunt reamintite în poezii și cîntec. Spre exemplu cîntecul în care flăcăul (sau sfîntul) ucide zmeii sau balaurii, ca să curgă cele trei rîuri pentru rodnicie – din colivă, din lapte și din vin are un mit

fundamental pentru două bătălii, între puterile din rîndul oamenilor și puterile haosului (unul din aspectele lui în mitologia greacă veche este bătălia dintre Zeus și monstrul Tifon). În felul său mitic sau scurs și cîntecul în care flăcăul și soarele se dușmănesc, fata și soarele se încălzesc.”²

În volumul I din colecția sa de „Cîntec populare ale bulgarilor din Ucraina și Moldova Sovietică” Nicolae Kaufman a inclus 304 de modele. Acest ciclu de cîntecce este apreciat prin cuvîntul „bogat”. În Basarabia colindatul în trecut a fost un obicei îndrăgit, aşteptat cu multă nerăbdare de întregul popor. Colindătorii începeau repetițiile sale cu o lună înaintea sărbătorii. În colecția cercetătorului sunt incluse, deasemenea și urări de colind. Nicolae Kaufman în privința colindelor scrie: „Obiceiul ca și repertoriul cîntecelor este de proveniență tracică. Încălcate toate momentele colindatului – de la cîntecele interpretate pe drum, prin toate ciclurile, pînă la cîntecele de ieșire din ogrădă și cîntecele de despărțire. Cintau „doi cîte doi”, cu opriri. Întregul catren era cîntat printr-o „răsuflare” (fără a lua aer în timpul cîntării).”³

Ciclurile rituale accentuate mai sus în colecția sa: „Din drum” (de ex. „Cea care a întîmpinat bunul flăcău”), „La intrare în ogrădă” (de ex. „Colindătorii duc o veste bună”), „Urările pentru colac” (de ex. „Slavă ţie ceată, slavă ţie!”), „Casci în care locuiesc” (de ex. „Maica Domnului și colindatul”), „Stăpînului casei, văduvei stăpîne” (de ex. „Am auzit cînstit stăpîn”), „Ciobanului” (de ex. „A înălbit mielul negru, miel”), „Lucrătorului din vie” (de ex. „Sfîntul Petru sădește viața de vie”), „Omului bâtrîn” (de ex. „Ș-a auzit Dan – voievod”), „Femeii bâtrîne” (de ex. „Chinuita-sa Maica Domnului”), „Domnișoarei” (de ex. Fata mică privește soarele”), „Flăcăului” (de ex. „Bunul flăcău și fetele mici”), „Fetei mici” (de ex. „A semănat fata arnăut”), „Băiețelului” (de ex. „Micul băiat va fi împărat”), „Pentru doi frați” (de ex. „Au fugit doi frați, doi gemeni”), „Cînd ies din ogrădă” (de ex. „Noi ieșim, dar Dumnezeu va intra”).

Cîntecul posedă de obicei opt versuri sau patru strofe (4+4). În unele din ele sunt întîlnite așa personaje ca flăcăii lui Crali Marco Dan voievodul, ființe mitologice cum ar fi zmeii și fetele sălbaticice, însăși Dumnezeu și Maica Domnului, unii ființi. Multe din colinde sunt finisate cu urarea tradițională de bine și sănătate. Aceasta e și colinda „Ce a pătit bunul flăcău”, care este scrisă în Taraclia, Moldova, interpretată de Dumitru Constantinov Borimecicov, născut în anul 1908. Bunul flăcău „a pătit” multe, pînă a trecut rodnicul și frumosul (Moldovă) pămînt. El a însetat. În drumul său, întîlnește o fetiță care duce o carafă cu apă rece. Flăcăul o întreabă: „- Fată mică, fată mică, / cum tu duci carafa, / în carafă-i apa rece / se bea apa

rece, / se iubește fata mică". Fata îi renunță cu cuvintele: „ - Tu, bunule flăcău, / Apa rece nu se bea, / fata mică nu se iubește, / căci este prea mică, / apa e din fîntină...” După aceasta ca îl sfatuiște să meargă în valc, unde este o nouă fîntină, să-și toarne apă și să-și adapc calul său. Și urarea finală din cîntec: „Pe tine te cîntăm, bunule flăcău, / pe tine te cîntăm, pe Dumnezeu îl slăvim, / cîte stele sunt pe cerul albastru, / atîta sănătate în casa aceasta!”

În ziua de Crăciun (25 decembrie) dimineața toți ies din casă îmbrăcați de sărbătoare și pleacă la biserică. Spre amiază în centrul satului se organizează hora de sărbătoare. Din acest moment se încep treisprezecे „urîc”, „nebotezate”, „rele” zile, care continuă pînă la Bobotează (Sfîntul Iordan, 6 ianuarie). Este păstrată credința că în această perioadă pămîntul este ascemnat cu sita, cerul este deschis, crucea a căzut, iar în această noapte pe străzi umblă puterile rele. Această sărbătoare este legată de unele momente – să nu se facă lucru prin casă, să nu se adune bărbații cu femeile, să nu iasă afară pe întuneric, să nu se boteze copiii, să nu se petreacă nunțile etc.

Obiceiurile de Crăciun au unele caracteristici principale: 1) în ele participă bărbații și flăcăii; 2) există trei seri sfinte, iar figura rituală principală o constituie bărbatul stăpîn; 3) apa joacă un rol important simbolic (cînd se începe de la pietre și nisip asupra mesei de sărbătoare, trece peste ape cu spălarea icoanelor și „scăldarea” rituală a fetelor, apoi cu scăldarea conducătorului grupului de colindători și este continuat cu scăldarea „babei ce descîntă” de ziua babelor lîngă riu). Deci, este greu să presupunem că apa joacă un rol foarte important în petrecerea obiceiului.

La 1 ianuarie (Sorcova, Sfîntul Vasile) se desfășoară obiceiul Sorcova. Copiii mici, mai des băieții, dis-de-dimineață vizitează casele, unde ating ritmic ușor pe spate stăpînii cu crengute de coarne pe tot timpul pronunțării urării rimate: „Sorcova, Sorcova, / an vesel, / anul viitor, / am!” Crengutele de coarne sunt înfrumusețate diferit, conform tradiției locale. În locurile de cîmpii, cu diverse ocupării (creșterea animalelor), crengutele sunt ornamentate cu lînă și ajă, iar în locurile drepte – cu diverse fructe uscate. În tradiția populară bulgară – cornul simbolizează trăinicia și tăria vieții. În această zi se petrecă a doua seară sfîntă, după tradiție se pregătește răcitura din capul și picioarele porcului de Crăciun, de asemenea se taie un cucoș. Se coace și plăcinta tradițională cu bani, care este menită pentru noroc în casă și pentru întreaga sa avere – roadă. Norocul reprezentă mugurii de corn meniți fiecărui membru din familie, precum și pentru toate animalele domestice. În unele locuri fetele petrec ritualul de ghicire, carui noi i-am dedicat un articol aparte.

La 2 ianuarie este celebrat Sfîntul Silvestru sau Sfîntul Caraman, în care se petrece obiceiul de curățire a extremelor animalelor. Acastă zi mai poartă denumirea de „Ziua curățirii”. În această zi femeile pregătesc în casele lor pîinea tradițională, sticluța cu vin, carne coaptă, bani și pun totul într-o torbă, care apoi se atîrnă în ocol, coșar sau în depozit. Noaptea vin flăcăii care vizitează casa fetei iubite și curăță aceste ocoluri sau depozite în plină tăcere. După aceasta iau torba cu darurile pregătite și părăsesc casa.

Pe 6 ianuarie se celebrează Boboteaza (Sfîntul Iordan). Aceasta e ultima seară, a treia din săptămînă - sfîntă. Pe masă este servită mâncare de post-vin, bob, varză fiartă, sarmale, pîine tradițională. Corespondență obiceiului se spune că anume în această noapte se deschide cerul și cine vede aceasta, ghicind sau gîndindu-se la ceva, neapărat se va însăptui. În unele locuri la Bobotează se scoad icoanele și se spălă cu apă după scurgerea rîului. La finele ritualului fetele se spălă pe față pentru a fi frumoase și sănătoase. Ele sunt fetele care vizitează casele din sat și cîntă pentru săccare membru al familiei.

A doua zi se sărbătoresc ziua Sfîntului Ion (7ianuarie), cu care este finisat ciclul sărbătorilor de Crăciun și An-Nou, început cu Sfîntul Ignat. Acțiunea rituală în această zi este curățirea cu apa socotită sfîntă. Se scaldă și copiii, și vîrstnicii cu apa din izvorul curgător pentru sănătate; se scaldă nevestele și femeile tinere căsătorite în anul trecut; se scaldă colindătorii și apoi se scaldă conducătorul grupului de colindători; se scaldă toți cu numele Ion; special în semn de respect se scaldă oamenii bogăți și reprezentanții puterii locale; se scaldă slugile.

O ascenție descrisă a sărbătorii Sorcova (1899) este înșinuită la scriitorul și etnograful Tăni Chincev.⁴ Accentul este pus în lucrarea lui imensă pe includerea caracteristicilor tradițională și reprezentarea artistică via obiceiurilor și tradițiilor într-o simplă familie bulgară. Autorul dorește să explice semantica obiceiurilor și tradițiilor sărbătorilor aparte, reiese din condițiile economice și traiul poporului nostru în trecut. Poporul nu se limitează cu o descriere săracă a sărbătorii procesuale a țării, dar le-a gîndit prin prisma caracterologiei populare bulgare și acasta este o calitate foarte prețuită în această muncă. El în detalii explică proveniența denumirii sărbătorii (Sorcova), care este legat cu adjecativul „crud” – de aceea anume crenguța de corn este utilizată în timpul înfăptuirii obiceiului Sorcova.

În special este piciat taboul, care reprezintă fetele și flăcăii, ieșiți în munți ca să rupă grengute de corn și să caute iarba uscată pentru candelă. Informațiile selectate din această lucrare minunată scrisă de Tăni Ghincev, trebuie neapărat să fie incluse în manualele de literatură bulgară, istorice și tradiții ale poporului bulgar. Iată un mic fragment din lucrarea idicată:

„Rup crenguțele uscate căzute jos, le leagă cu colane și le tîrzie pe zăpadă, flăcăii tîrzie crenguțe, iar fetele merg lingă ei, cintă cîntecă și se rîd, cînd observă că crenguțele se anină de ițari.”⁵

În monografia sa „Bulgarii din Ucraina și Moldova: trecutul și prezentul” Ion Grec și Nicolae Cervencov prezintă legătura strînsă a vieții comune a bulgarilor din sate cu obiceiul popular calendaristic. O parte mare din tradiții și obiceiuri sunt incluse în ciclul de Crăciun și Anul Nou, care includ seara sfîntă și colindatul. Colindatul este dedicat oamenilor muncii, acțiunilor efectuate în timpul lucrului. „Înfiecare casă în seara de Anul Nou se pregătesc bucate de sărbătoare, se fac plăcinte. Distracția de sărbătoare are un caracter jucăuș și umoristic.”⁶

Multe informații prețioase ale sărbătorilor calendaristice de iarnă și obiceiurilor bulgare a poporului din sudul Moldovei și regiunea Odesa din Ucraina ne reflectă E. S. Soroceanu în lucrarea sa „Obiceiurile calendaristice de iarnă la bulgarii din sudul Moldovei și regiunea Odesa la mijlocul secolului XX”.⁷ Faptele folclorice analizate de ea sunt adunate din satele Tvardița (r-onul Taraclia), Chirsovo (r-onul Comrat), Crinicinoc (Ceșma-Varuita) și Suvorov (Şecherli-Chitai) – r-onul Ismail. Aici vom încerca să amintim numai acele din ele care diferențiază specificul local sau care apar ca analizatori speciali la bulgari a tradițiilor și obiceiurilor comune. În aşa mod este descris obiceiul „păzirea usturoiului”, care coincide cu „păzirea cvasului”. În Basarabia „păzirea usturoiului” se petrece în noaptea de Sfîntul Andrei (30 noiembrie). Fetele și băieții se adună împreună într-o oarecare casă, cu ei vin și muzicanții. Fetele aduc cu ele cîte o căpățînă de usturoi, făină, linte, porumb, fasole, varză, bostan, din care pregătesc bucate tradiționale. Pe masă pun un ulcior din lut umplut cu făină în care fiecare fată își pune căpățîna de usturoi. Lîngă ulcior aprind o lumînare, care arde toată noaptea. Fetele se aşeză una lîngă alta și cintă cîntecă, servindu-i pe flăcăi din bucate. Spre dimineață ei toți ies din casă în ogrădă și joacă hora. După aceasta fiecare fată își ia căpățîna de usturoi din ulcior, merge acasă și o îngroapă în ograda sa. Cînd răsare soarele deasupra căpățînei fată își ghicește viitorul său în căsătorie. Acest obicei este practicat la români și moldoveni.

Sfîntul Ignar în satele indicate se sărbătorește ca „sărbătoarea puilor” în toată Bulgaria. În s. Crinicinoc de dimineață „impun” copiii să se aşzeze pe paiele adunate în formă de ciubar, apoi spun băieților: „Stai, să fie cucoșei”, iar fetițelor „Hai, să fie găinușe!” În s. Tvardița la Sfîntul Ignat ca stăpîn este socotit cîinele. În lucrare este bine descrisă prima seară sfîntă de Sfîntul Ignat. În seară sfîntă și de Anul Nou se practică nu numai tămîierea mesei

(bucatelor), dar și casci întregi: „În s. Tvardița în seara de Anul Nou sunt tămîiate nu numai bucatele, dar și toți membrii familiei, casa, ocolurile pentru animale și păsări.”⁸ Un moment important este împărțirea pînii tradiționale. În s. Suvorov stăpînul împarte pînea deasupra capului celui mai mic membru al familiei. În aceste locuri oamenii cred în proprietățile magice ale pînii tradiționale, care vor trece apoi la ei. Un alt obicei întîlnit foarte interesant este momentul descris, cînd stăpînul casei aruncă cu lingura coliva în sus, în aşa mod, ca boabele să atingă podul și exclamă: „Dă Doamne, să se rodească!”

L. N. Vinogradova spune, că schema structurală principală a obiceiului de Crăciun, larg răspîndit între slavi și alte popoare în Europa include vizitarea caselor cu un anumit scop și primirea darurilor.⁹ Interesant apare descrisă și componenta acestui obicei: conducețorul (liderul), care rostește urări de bine și sănătate deasupra colacului, „pungașul”, cel care strînge banii, „pisicile”, cele care meauă colindătorii.

În lucrarea citată de E. S. Soroceanu colindele sunt clasificate în trei grupuri: 1) care se cintă pe drum; 2) care se cintă lîngă casă sau cînd sunt în ogrădă – cu ele și se adresază către stăpîn cu rugămintea să le permită să petreacă obiceiul; 3) anume cîntecile de urare, dedicate fiecărui membru în parte din familie. Pe lîngă aceste trei grupe noi putem adăuga și a patra – ea include cîntecile interpretate pentru ieșirea din casă.

În aceste patru sate bulgare colindătorii de Sorcova, poartă în buzunare grîu, pe care îl seamănă prin casa, unde colindă. Stăpînele rup crenguțile, cele mai răspîndite sunt cele de salcie sau măr (Crinicinoc) ornamentate cu hîrtie colorată și panglici. În s. Tvardița colindă și tinerii. Perioada pînă la Sfîntul Ion este numită „Survachi”. În această perioadă oamenii se ospătăză unul pe altul, își fac schimb de daruri, se felicită cu sosirea Anului Nou și își organizează serate și întîlniri veselie numite „Survachi”.

După o altă etimologică, se presupune că cuvîntul „Sorcova”, ar veni de la cuvîntul slav „Soroc” – 40 de zile sau de muguri, număr magic, în legătură cu redeșteptarea naturii. Obiceiul este răspîndit și în sudul Carpaților. După o credință populară, prin colindatul copiilor se refac stîlpii pe care se sprijină pămîntul și care au fost roși de vîrcolaci, deaccea colindătorii sunt bine primiți în orice casă a gospodarilor.

În Moldova ceata de „Sorcovă” este alcătuită din 2-3 copii preșcolari sau pînă la 12 ani, toți băieți, care ating cu sorcova persoanele existente și vitele din ocoluri, în timp ce recită formule de urare: „Sorcova, veselă, / Să trăiți, să înfloriți, / Ca un măr, ca un păr, / Ca un fir de trandafir. / Ca

merii, ca perii, / În mijlocul verii; / Ca via- de- vie / La Sfânta Marie. / Tare ca piatra, / Iute ca săgeata, / Tare casierul, / Iute ca oțelul, / Vacile lăptoase, / Oile linoase, / Porcii unsuroși, / Copiii sănătoși. / Cîte cuie sunt pe casă, / Atîtea galbeni la masă. / La anul și la mulți ani! / Să trăiți și să ne dați bani!

Sorcova în Taraclia este făcută dintr-o nuia, îmbrăcată de multe ori în hîrtie colorată. Hîrtia se taie în șuvițe, iar cu marginea netăiată se îmbracă nuiaoa. Mai apoi, sorcova se împodobește cu flori, tot din hîrtie colorată și merg să sorcovească.

În lucrarea sa E. S. Soroceanu desfășoară și diverse obiceiuri de ghicire, petrecute în Basarabia în timpul ciclului de sărbătoare – pe strânutul la masă în seara de Anul Nou, pe coaja de ceapă, pe bucatele de la pîinca tradițională, pe care fetele le pun sub covată, cum și „Dîfi – Lado” – ghicirea prin scufundarea în apă a inelelor fetelor. Apa în cazul dat se numește „tăcută”, iar inclele sunt scoase de fetița numită, „nevastă”.

În s. Tvardița la Sfîntul Iordan (Boboteaza) se spală icoanele cu apă sfîntă. În Crinicinoc, în această zi ghicesc pentru un an întreg cu ajutorul crucii muiate în apă, dacă va fiugheata sau nu. În primul caz omul va fi bogat și sănătos.

La Sfîntul Ion este desfășurată scăldarea rituală – îndosebi a noilor căsătoriți și deasemenea cei cu nume de Ion. Ei sunt trași prin forță la sfîntină sau izvor, unde sunt scăldați cu apă rece. După scăldare cei cu nume de Ion și noii căsătoriți invită oamenii în casa sa la masă.

În general assortimentul pînilor tradiționale din ciclul sărbătorilor de Crăciun și An Nou nu e atât de bogat în Basarabia. Aici lipsește și obiceiul legat cu brațul de crenguțe. Deasemenea nu sunt respectate și acele sărbători, care sunt dedicate animalelor - „Sfîntul Caraman” și „Sfîntul Vlas”. În această privință E. S. Soroceanu explică faptul că populația locală bulgară în trecut se ocupa cu prelucrarea pămîntului. Ca caracteristici specifice locale pentru unele obiceiuri putem accentua: utilizarea acțiunii magice cu cercul (în s. Crinicinoc la Anul Nou stăpîna casei face un cerc în oglindă cu aja din brîul roșu bărbătesc, iar înăuntru în el împrăștie hrana pentru găini – „să nu fugă în alte ogrăzi și să aducă binele”); tămîierea nu numai a mesci de sărbătoare, dar și a casei, ocolurilor și coșarilor; persoana principală poate fi nu numai bărbatul, dar și animalul domestic (s. Tvardița); umblă cu colindatul de Sorcova nu numai copiii, dar și tinerii, ei colindă și animalele domestice (s. Tvardița); ruperea pînilor tradiționale deasupra capului celuia mai mic membru din familie (s. Suvorov); aruncarea colivei cu lingura spre pod (s. Suvorov) și a.

Uncle obiceiuri se diferențiază în timp cînd se înfăptuiesc, spre exemplu: ghicirea se face la Sfîntul Andrei în s. Chirsovo, la Anul Nou în s. Suvorov, la Sînzîiene în s. Crinicinoc; colindatul în seara Sfîntă în s. Chirsovo, s. Crinicinoc și s. Suvorov, în s. Tvardița – la Crăciun și a.

E. S. Soroceanu menționează, că între bulgarii locali sau păstrat bine obiceiurile, legate de persoana principală (conducătorul), cu dăruirea și aducerea în jertfă, cum și pregătirea și împărțirea colivei.

Apoi același cercetător scrie: „Urmăririle noastre au confirmat legătura între obiceiurile calendaristice și cele amintite. Cele mai practicate la bulgari sunt cele calendaristice, care sunt legate de respectul morților. Explicația acestui fapt noi o vedem în păstrarea relațiilor sociale și de rudenie bazate pe respectul culturii strămoșilor, iar ideea generală, este caracteristică cum pentru obiceiurile calendaristice așa și pentru cele amintite – ideea pentru rodnicie”¹⁰.

O descriere detaliată a sărbătorilor de iarnă a făcut-o etnograful Dumitru Marinov în cartea sa „Credința populară și obiceiurile religioase”. Printre informațiile culese închinat sărbătorii de Sfîntul Ignat (numit în cîinstea sfîntului Ignat) se socotește începul Anului Nou, începul lunii noi (în Bulgaria) sărbătoarea „Poleaz” sau „Ziua de Poleaz”, în alte locuri este întîlnită denumirea „Idinajden”, cărui unii cercetători dau descriere cuvîntului „Idinajden” anume – „începutul anului”. Prin urmare această sărbătoare, pînă la creștinism este legată cu începul Anului Nou, cu ritualurile de sosire a sărbătorii „Poleaz”, cu sănătate și înmulțirea păsărilor. În cartea sa D. Marinov, deasemenea susține, că în unele locuri de pe teritoriul Bulgariei la sărbătoarea „Poleaz” participă și animalele domestice. Despre obiceiul „Păzirea evasului” el menționează că însuși evasul este întrebuită puțin mai tîrziu cu diferite scopuri: de însănătoșire, cu scopul tinerii bărbatului lîngă soție, pentru vrăjirea iubitului de către fată, pentru atragerea clienților în vînzare etc. În cartea sus numită D. Marinov a descris și a inclus diferite imagini întîlnite a colacilor și pînilor tradiționale. Aceasta este cea mai bogată colecție de pîni întîlnită la noi.

La moldoveni sărbătoarea este numită Grăciun (Coleda). Ea este legată de cultul Soarelui. La sărbătoare participă toți oamenii din sat. În ajun se taie porcul, căci dacă nu este sacrificat nu se mai îngreșă, pentru că se socotește că și visează mereu cuțitul. Capul porcului trebuie să fie întors spre soare (la bulgari aceasta se face la 25 decembrie). Masa moldovenească de sărbătoare se ascamăna cu cea a bulgarilor din seara Sfîntă: bucatele sunt de post în număr de 12 (cîte luni are anul) – cașă, fructe uscate,

verzături, nuci, grâu fierb (colivă); pe margine și în mijloc pun colaci, sub față de masă – paie, iar sub masă elementele plugului. Toate acestea ne arată că sărbătoarea este dedicată prelucrării pământului. În colț sub icoană trebuie să atîrne colacul tradițional mic în forma unei figuri omenești. Toată ziua familia nimic nu mânâncă. Acastă masă de sărbătoare (de Crăciun) se organizează în sînul familiei, iar a doua zi se duc în ospeție. Acolo ei își dăruiesc unul altuia mici pînzi - lichie (turte, biscuiți) din făină de grâu, făcute fără drojdie. Flăcăii și fetele iau cu sine cîte două pînzi, bomboane și mere, învelesc totul într-un prosop și se duc pe la rude și nănași. Cum intră în casa lor îi felicită, le sărută mîna și spun: „Mama și tata vă transmit lichie” (acest obicei este numit în numele turtelor - lichie). Stăpîna ia pîinea de sus și în locul ei pune alta coaptă de ea, iar deasupra ei – nuci, mere, bănuți. Schimbul cu lichia înseamnă că oamenii nu și uită rudele sale și întrețin relații cu ele.

A doua zi (25 decembrie) satul întreg serbează. Ei se invită unul pe altul în ospeție. De această dată masa de sărbătoare este plină cu bucate nu numai de post, dar și de frupt. Se cîntă cîntece, iar la sfîrșit dansează joc.

Un loc aparte la Crăciun îl ocupă între moldoveni colindele (cîntece pentru colindat). Ele sunt dedicate fetelor, flăcăilor, părinților și chiar pescarilor, gospodarilor care se ocupă cu creșterea animalelor în dependență de ocupația tradițională în acele locuri. Acest obicei este caracteristic în Moldova de Nord.

Sărbătorirea Crăciunului este finisată cu „vinderea” satului. Aceasta este un obicei vechi, al cărui sens nu este destăinuit. Tot satul este împărțit în sectoare. Flăcăii colindă respectiv fiecare sector, sunt răsplătiți pentru aceasta cu bani și se organizează dansuri. La Anul Nou Maria Cecanu – conducătorul secției „Etnografia” a Muzeului Național al Naturii și Etnografiei, explică obiceiul acesta în felul următor: „Posibil e că, oamenii credeau, că vînzînd satul ei vînd toate necazurile, legate cu el. Eu precis nu știu, dar rămîne numai să ghicim și să presupunem”.¹²

Pe întîi ianuarie în satele moldovenești se organizează „teatrul popular” – colindatul cu măști. Fiecare mască reprezintă un animal domestic. Colindătorii în măști merg prin tot satul. Cu ajutorul instrumentelor muzicale populare ei imită scîrpișul căruței, plînsul boului sau aratul pământului. Cel mai des în aceste jocuri de carnaval se aud interjecțiile „Hei, hei”, cu care sătenii conduc boii la arat. Sunt reprezentate și scene din viața de toate zilele, spre exemplu „Călușul”. Flăcăul imită călăritul pe cal cu ajutorul unui bici în mînă în cercuri, pe sită. Pe primul cerc este fixat capul calului, iar pe ultimul (al doilea) – coada calului. „Căpitanul”

conduce calul de hături, dar el tot timpul nu-l ascultă, este năravos, zburdă și zbeară. Călărețul și zboră și toți dansează. La un moment calul cade. Răsună un cîntec lîric de jale, o doină, dar nu mult, pentru că la un moment vine „Doctorul” și îi oferă medicamente. El se „însănătoșește”, sare pe picioare și toți în jur cîntă și se veselesc fericiti.

În toată lumea sunt vestite urăturile moldovenești. Cîndva ele au fost cîntece epice cum Moș Vasile, care se trezește dimineața devreme, scamăna, are grija de cîmpul lui, îl ară apoi strîngî recolta de grâu și coace pînzi puhabă și aromată. Astăzi aceste urături de felicitare sunt interpretate de către copiii care vizitează rudele sale și le doresc un An Nou fericit, semănînd pe podeaua caselor lor grâu. Iar stăpînii casei le oferă dulciuri, bomboane și bani.

După care criterii sărbătorile descrise mai sus sunt unite într-un ciclu? Ce elemente le unește într-un tot întreg? Pe primul loc se află baza cronologică – ele sunt legate de sosirea iernii și cultului străvechi față de Soare, care pe data de 20 decembrie se află mai jos de orizont și atunci noaptea este cea mai scurtă. Pe locul doi în ele domină cercul de rudenie, în unele cazuri sunt subliniate legăturile de rudenie (de ex. În noaptea de Sfîntul Iordan spre ziua Sfîntului Ion se petrece „înrudirea”, care se mai numește „aratlicestvo”, iar în ziua de Sfîntul Ion, odată cu scăldarea, se înfăptuiește ritualul legării prin rudenie, însăși sărbătoarea legăturii prin rudenie și sărbătoarea cumătrilor). Pe locul trei există credința legăturii cu străbunii morți și pomenirii lor – în general seara de Sfîntul Iordan (în această zi după slujba bisericăscă și sfîntirea apei este organizată masa de pomenire). Pe locul patru simbolul unic este apa cu putere de curățire (de la 1 martie încoace ea va fi păzită de foc). Pe locul cinci o putere mare are la sărbători religia creștină, în unele cazuri, adăugată din mitologia populară și cosmogonică a superstițiilor străvechi, spre exemplu într-un sărbători de Crăciun se cîntă despre Maica Domnului care s-a chinuit de la Sfîntul Ignat pînă în „Seara de Bîdnii”, cînd îl năștea pe fiul lui Dumnezeu; în legătură cu aceasta sunt organizate trei mese. Pe locul șase, forță magică este îndreptată spre pîinea tradițională, la scăldarea rituală, urări prin cîntece, și prin atingerea ritmică a betișorului de Sorcovă (dansul horci sătești rămîne și o expresie a veseliei). Pe locul șapte o atenție deosebită este atrasă animalelor domestice, căror le sunt dedicate unele sărbători – Sfîntul Ignat (sărbătoarea găinilor) și „Mucavden” (Sfîntul Caraman, „Rinaciovdien” – la animalele înhămate). Pe locul opt există credința „zilelor urîte” (cosmogonice străvechi), care se petrec după sfîntirea apei.

În aceste „zile urîte” se interzice să se spele cămașele bărbaților, femeilor să-și spele capul și să-și înpletească cosițe. Deasemenea este interzis să deritici casa și să ungi pereți cu lut.

Este clar că aceasta e perioada de trecere de la o stare nestabilă (haos) spre starca de armonică, care ajunge prin curățirea cu apa sfântă. În aceste zile nu se petrec cununii. Iaosul cosmic este rezultatul acțiunii vremelnică a puterilor reale, care zboară prin aer și de aceea noaptea ar fi bine să stai în casă. În aceste „zile urîte” în unele locuri se petrec jocurile de carnaval numite „bătrînești”, sau „băbești”, care ne amintește de colindatul cu măști la moldoveni în ziua de 2 ianuarie despre care am vorbit mai sus.

Sărbătorile de Grăciun și An Nou din acest ciclu îmbină diferite funcții ale obiceiului: sărbătorirea Anului Nou și legătura cultului către Soare, dorințele legate de Anul Nou și ghicirea cum va fi anul viitor, pomenirea morților, dedicarea în flăcăi legată de mitul creștin al nașterii fiului lui Dumnezeu, care din acest moment pot să iubească și devin flăcăi, se atrage o atenție deosebită ajutorului acordat omului – animalelor domestice înămătate și păsărilor, sfîntirii apei și curățirii cu ea, respectul față de rude etc.

NOTĂ

¹ Бочков, Пламен. Увод във фолклорната култура. Лекции по фолклор. Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 147.

² Калоянов, Анчо. Нашите народни песни. – В: Български народни песни. Велико Търново, Издателство „Слово“, 1999, с. 12.

³ Каuffman, Nikolay. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР, том I. София, Издателство на БАН, 1982, с. 34.

⁴ Гичев, Цани. Сурва. – В: Янев, Симеон, Владимир Калоянов. Българска литература. София. ИК „Хр. Ботев“, 1994, с. 30 – 40; 91 – 99.

⁵ Так там, с. 40.

⁶ София, ИК „Хр. Ботев“, 1993, с. 105 – 106.

⁷ Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Утраини. Кишинев, „Штиинца“, 1995, с. 92.

⁸ Так там, с. 97.

⁹ Виноградова, Л. П. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян. Генезис и типология колядования. Москва, 1982, с. 256.

¹⁰ Посоч. статия, с. 104.

¹¹ Маринов, Димитър. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство „Наука и изкуство“, 1981, с. 381.

¹² Ипполитова, Ольга. Как наши предки отмечали новогодние праздники. Кишинев, газета „Молдавские ведомости“, 28 декабря 2007 года.

ЛАЗАРОВДЕН

В живота на някогашната българска мома лазаруването е изпълнявало основната функция на инициация (посветителски обред) така, както за момците е било коледуването. Лазаровден според християнския календар е посветен на чудото с възкресението на Лазар от гроба, брата на Мария, извършено от Иисус Христос. Но самата лазарска обредност е малко свързана с библейския мит. Обичаите буенец, лазаруване и кумичене се провеждат през периода на Великите пости, който трае от Сирни заговезни до Великден.

От тези три обичая с особена популярност сред българите се ползват лазаруването и кумиченето, в т. ч. и сред бесарабските и таврийските българи. Ето например какво пише за кумиченето в голямото българско село Паркан (Република Молдова) Георгий Аствацатуров: „*Взаимопроникването на българската и украинската култура в Паркан се е проявило своеобразно в празника Януеден (Иван Купала) (6 юни – бел. моя, И. С.). Ето как в това село се провежда този празник: В навечерието му девойките правят китки, които окачват по стърхите на домовете, а в деня на Иван Купала с песни се отправят в градините край реката и там едновременно всички хърълят съв водата своите китки Хората върват, че чиято пътва най-бързо от всички, тя най-рано ще се омъжи!*“ Според един социологическо проучване, направено сред българите от Украйна и Молдова в средата на 90-те години на XX век, от предложените 10 празници 69 % от анкетираните 1461 человека са посочили, че честват празника Лазаруване.² От това сведение обаче не става ясно в каква форма (с какви обреди) става това.

Владимир Демиров отбележва, че периодът на Великите пости е преходен, като най-същественото за него е наситеността му „*със забранни от различен характер – трудов, обреден, социално-художествен*“.³ Според същия автор през този период „се осъществява цял комплекс

от обредни игри и обреди, които реализират социализацията на девойката, утвърждават нейния социален статус, подготвят я и ѝ дават права на любовно-брачни отношения” (...) “В обредността и на трите основни обреда – лазаруване, кумичене, бу̀нец, са напълнени елементи, които показват пряко отношение към обредността на периода на Великите пости.” (...) “Завършването на момишния пролетен обреден комплекс “съвпада” и с края на периода на Великите пости, което е показателно за това отношение”.⁴

На Лазаровден момичетата подевки (около 9–10-годишни) се събират заедно, избират си водачка и рано на този ден тръгват да обикалят къщите в селото, като пеят лазарски песни. В различните краища от българската етническа територия този обред има своите особености, но като негови илиотипни белези могат да се посочат: групата се състои само от момичета, песенният репертоар включва само определени обредни песни, а даровете, които лазарките получават от домакините, са само бели яйца. Хората, които те играят, са несклонени или пък танците стават срещуположно, по двойки. Вторият вид се практикува най-вече в Русенско и Софийско, където ги наричат шесталици. Обредната носия на лазарките е богата и пъстра, като в нея се откриват елементи на воинското и на сватбеното облекло. Песните на лазарките са предимно любовни, а част от тях са с т. нар. величалина тематика – с тях се отправят благопожелания към домакините за здраве, добруване и берекет. След като посетят всички къщи, лазарките се събират в дома на водачката си, където се гоцват с постни хани.

На другия ден, Връбница (Цветница), същите момичета изпълняват ритуалите Пеперуда, Герман или Кумичене. Първите два от тях са предназначени за измолване на дъжд от бога, а третият е гадателен. Пеперудата трябва да е къръло сираче. Обикноват я със зеленина, най-често повет или върба. При обхождането стопанката на къщата я облива с вода, за да предизвика по символен път дъжд. Разменят се и дарове.

В периода на постите момичетата играят специален зигзагообразен танц, наречен бу̀нец. Хороводката, която е и същевременно водачка на групата, също се нарича бу̀нец. Този обред е разпространен най-вече в Източна България, Русенско и Бургаско. Облеклото на девойката бу̀нец включва мъжка и женска риза, облечени една връз друга, пояс, колан с пафти, кърни, закачени на колана, кърстосани през гърдите два колана, нанизи с пари на шията, мъжки капник на главата, тояга на рамото или сабя на пояса.

Бу̀нецът си има “булка” – малко момиче на около 8 години, кое то се забулява със специален плат – тънка бяла забрадка или тюрбан. В Бургаско бу̀нецът носи в едината си ръка брадва, а в другата – бяла кърпа. Останалите момичета са песнопойки. Бу̀нецът се играе от Св. 40 мъченици (Младенци, 9 март) до деня срещу Лазаровден. Хорото има змиевидна форма.⁵

Според фолклориста Николай Ников “Старите хора вярват, че Лазар е господар на горите и шумите и помага на людете да ги чистят и правят на орници. Затуй в народните представи Лазар ходи с башиба.”⁶ Обичаят е общобългарски. В различните райони на страната е известен под различни названия: “лазаруване”, “Лазар”, “Лазари”, “Лазарица”, “Лазарница” и др. Най- подробно и с особено психологическо проникновение описание на конкретно изгълнение на този обичай е направила Лозинка Йорданова в монографията си “Обичани обичаи”.⁷ Също в тази книга посочената авторка е успяла да даде задълбочено и аргументирано научно обяснение на славянския му произход и да докаже, че бу̀нецът, лазаруването и кумиченето са генетично свързани и водят началото си от един общ празник на славяните. Нейното конкретно описание е направено върху наблюдения от провеждането на тези обичаи в с. Козичино, Бургаско през месец април 1965 г.

Обикновено подготовката за Лазарица започва две недели след Сирни Заговезни. Съставът на главните изпълнители на обичая включва: “бу̀нец”, “лазарки”, “кум”, “момци” и “гайдар”.

“Бу̀нецът” е 12-15-годишно момиче, нежно, чисто, още нелобило. То трябва да умее да води хорото, да издържа на продължителните и тежки игри и да бъде обичано от всички в селото. За родителите е голяма чест тяхната дъщеря да бъде избрана за бу̀нец. В посочената по-горе книга на Лозинка Йорданова е описано подробно ритуалното облекло на тези главни изпълнители на обичая, затова тук няма да се спирате на него.

Лазарките са млади момичета, достигнали пълнолетие, готови да се замомуват, както и моми и годеници. С наявършването на 17-18 години девойките могат да стават лазарки. Самото замомуване става на 19-годишна, а понякога и на 20-годишна възраст. Лазаруват всичките моми в селото, понякога в две-три последователни години до своето омъжване. В по-големите села при наличието на голям брой подевки, моми и годеници се образуват и по две лазарски групи.

“Кумът” в лазарската група е 15-19-годишен ерген, който се включва в лазаруването преди последното хоро на реката.

“Момците” са обикновено пет, а най-много седем младежи и срѓени на възраст 15-20 години. Те се включват в обичая заедно с кума.

“Гайдарят” на лазарската група също е младеж, 16-18-годишен, който също се включва в лазаруването преди последното хоро на речата. Той бива избиран чрез своеобразен “конкурс” из средата на няколко свои колеги музиканти.

Изгълнението на обичая започва в неделния ден пред Лазаровата неделя, продължава на Лазаровден (събота), Връбница (неделя), Велики понеделник и завършива на Великден (неделя). Закумяването се извършва сутринта до обяд в неделния ден пред Лазаровата неделя. Същността му е в “калесванство” на буенеца и включва три ритуални момента: малък сбор, пазарене и закумяване. Момите се събират на широката махленска улица към 8 часа сутринта, хващат се по няколко под ръка и се отправят към дома на момичето, косто ще “пазарят” за буенец. Те влизат в двора й, искат я от нейните родители и накрая получават съгласието им. Закумяването става, като най-старата стопанка на къщата повежда внучката си, момите и годениците, отваря къщната врата и ги поканва да влязат вътре. След тях влизат и други селяни като зрители. Всички се наредват около стените на голямата стая. Бъдещият буенец е облечен в празнични дрехи. Лазарките заиграват хоро в негова чест, песенки “Песен на буенеца”: *“Мале, мила мале, / любе ми са жени, / любе ми са жени, / мале, мила мале, / за незнайно любе, / незнайно, нипознайно...”* Най-много от всички се радва бабата, дочакала да види внучка буенец. След това момите и годениците, все така хванати за коланите, пеят и играят, както се играе на Лазаровден.

Запразнуването става в съботния ден на Лазаровата неделя на Лазаровден. То се осъществява в две форми според девическите групи, обособени на възрастов принцип – едната е лазаруване на малките момичета, а втората – лазаруване на момите лазарки.

Лазаруването на малките момичета започва към 8 часа сутринта по изгрев слънце. То съдържа специфични обреди и има миметичен характер. Изпълнителите са момиченца до 10-годишна възраст, най-често 6-8-годишки, които до обяд спохождат на групички роднински и съседските къщи. Всяка такава група си избира буенец, което обикновено е най-малкото момиченце. То е празнично облечено като своите другарки, но има повече украшения по главата. На колана си забожда пешкир. То носи плетена кошничка за яйцата, които стопаните им даряват. Когато лазарската група влезе в нечий дом, запява

песента “Мило ми е да си троннем”, а този влезе в къщата, заиграва. Песента има шаговит характер и разкрива закачливостта на момата Радка, която отказва на Иван да си потропнат хоре, защото уж я болял кракът от псудобните кундури. Когато момъкът й обещава, че ще й купи кундури, тогава тя изтьква нова причина: *“- Байно ле, Иваня, / ни мога да тронна, / красчето ма боли, / красчето ма боли / за синъ коланче.”*

Броят на песните и хората на момичетата зависи от броя на децата в къщата. Когато приключат с тях, буенчето мята пешкира на дясното рамо на домакинята, а тя връзва в единия му край парички и го връща. След като посетят всички набелязани къщи, момичетата лазарки се събират в дома на своя буенец, където си разпределят даровете и се разотиват по домовете си. Песните и хората им са същите както на големите лазарки. Малките лазарки внимават да не пропуснат нечий дом, защото там ги чакат с нетърпение и ако не отидат, стопаните ще тъгуват. А народът вярва, че там, където играят лазарки, семейството ще има благополучие през годината.

Лазаруването на малките момичета има своя аналог в лицето на коледуването на момчегата, което става на Малка Коледа (24 декември). Този ден е празник на децата и булките. Самите коледарчета са момичета от 8 до 12 години. Те тръгват по къщите още в полунощ. Това ходене се нарича коледуване, а в Ломско – пътъртица. Момчетата носят дрянови пръчки. Те се явяват предвестници на раждането на Млада Бога. Когато влязат в някоя къща, питат: “Славите ли Млада Бога?”, а домакините отговарят “Славим Млада Бога”. Коледарчетата изказват благопожелания, а в Софийско пеят песента “Буй, буй Коледо”. Като свършват своите благословии, коледарчетата получават от домакините кравайчеста или колача.⁸

Залазаруването на девойките лазарки започва следобед и продължава докъм полунощ. Най-напред бабите и майките приготвят своята внучка и съответно дъщеря, като я обличат в празнична носия и я пагиздват със съответните труфила. Към 15 часа лазарките излизат от домовете си и се събират на групички, заловени под ръка. След това те отиват в дома на буенеца, но не влизат веднага в стаята, където е той, а в отредената за тях съседна стая и веднага запяват и заиграват “Песен на буенеца”. Около стените са застанали близки и съседи, които наблюдават игрите. Лазарките пеят песента “Никола коня подковава”, в която майката пита своя син: *“Бре Никола, мамин сине, / бре Никола, ламбантино, / що си коня подковаваш, / да ни мерии бяг да бягаш,* /

да ни мерии бяг да бягаш, / бяг да бягаш, плен да плениш?” Никола отговаря, че не мисли да бяга, а да се годява за своята “любовничка”, с която му е драго да общува на кладенца. В това време в съседната стая майката и бабата китят буенеца. Когато девойката, присела тази роля, е готова, тя отива в стаята при лазарките, хваща се на челото на хорото и се включва в играта. След малко бабата отваря вратата и тръгва навън, следвана от лазарското хоро, което пропуска през портата. На улицата хорото се разваля, а лазарките на групички тръгват към селския мегдан или хорището; при лошо време – към кръчмата.

Там се е събрало почти цялото село. Лазарките се запавят на хоро, водени от своя буенец, тропайки тежко с подкованите си кундури. Хорото е несключено, като в един момент се разделя на две части, които заиграват една спрещу друга, “на срътя”. Играейки, лазарките пеят песента “Майка не дала дъщеря си на любостю й”. Девойката Рада страда от това, че родителите ѝ не са я дали на любимия ѝ момък, а на черен арапин, който има четири деца. Тя оплаква тежките си невестински делиници: “Разспиха ма, разпиляха ма, / де Радо лъо, малка моме ле (2), / дор ги йомия, да ги йоплити / де Радо лъо, малка моме ле (2), / да им наредя нестритя поли, / де Радо лъо, малка моме ле (2), / ден се мишува, други дохожда, / де Радо лъо, малка моме ле (2).” На моменти песента и играта спират, настава тишина, за да избухнат отново. Лицата на всички зрители са сериозни и изразяват вълбеност. Изведенъж буенеца се отделя от хорото и пристъпва към най-почетния мъж, на когото мята пешкира на лясното рамо, а хорото заиграва в негова чест. Почестеният по този начин селянин изважда пари, завива ги в края на пешкира, връща го с благословия на буенеца, който отива и прибира парите, не преставайки да играе. Така буенеца удостоява с тази висока чест всички най-авторитетни мъже и жени от селото. По този начин се отдава обществена подкрепа на новия статус на девойките, които преминават в групата на момите. Към 22 часа лазарките изиграват “Лазарето”, вълнообразно хоро, с което завършва тяхното официално и в същото време вълнуващо певческо-танцов представяне пред селската общественост. Така завършва Лазаровден.

На другия ден, в неделя, е Връбница. Тогава към 10 часа се организира сборът или големият сбор на лазарките, също в дома на буенеца. Майка му ги посреща на двора с грязно вино, прясна пита и паница с мед или сладко, като ги запойва. Това се прави за сит и благ момински живот. След това влизат в същата стая (кепцата), където са били

предишния ден, като запяват “Песента на буенца” и заиграват. В това време девойката буенец с в съседната стая (собата), където я гласят. След малко лазарското хоро влиза в собата и заиграва около нея. Този път лазарките пеят песента “Йорго, любе Йорго”, разкриваща обаянието на българската девойка. Такава е Желязна, която назава на своя любим Йорго да дойде вечерта под горната стряха, под кривата круша, за да чуе как майка ѝ я гълчи: “– Желязно, Желязно, ни рани за йода, / ни рани за йода, разбуждаши йофчера, / йофче повлякаха, нива завлякаха, / нива завлякаха, нива юзътокръска, / нива юзътокръска, нива тристокласа.” Когато песента е към края си, лазарките се хващат за коланите си като на хоро и начало с буенеца тръгват към двора, където ги очакват изпращачите. Тук те се разделят на отделни групички (куди), в състава на които има по една годеница. Те ще споходят годенците младежи. На тръгване пак запяват песента “Йорго, любе Йорго”.

Когато кудата приближи дома на годеника, запива. Бъдещата свекърва излиза, посреща годеницата с нейните дружки лазарки и ги поканва въквици. Най-напред върви самата годеница. Вътре пеят и играят в чест на годеницата и годеника песента “Силни вятра веят”, разказваща за трагично корабокрушение, в косто са загинали “двеста-триста момка, / тридесет девойки”. Спасили са се само Златка и Йовко. Девойката се моли на момъка да я извади от Черното море и да я отведе у дома си: “...заведи ма, любе ле, / х вашто равно дори, / х вашто равно дори, / дори ша ти мита / със алено було, / със алено було, / гибре ша ти фъргам / със мораво сукно, / със мораво сукно.” От тези думи на Златка проличават трудолюбието, верността в любовта и уредничеството на българската мома, която се стреми всичко около нея да бъде красиво. В това време майката на момъка черпява бъдещата си снаха и лазарките с топла пита и вино. Следва размяната на дарове. Буенеца или най-малката лазарка (ако той не е в тази група) повеждат годеницата за ръка към нейната бъдеща свекърва, като годеницата мята върху лясното рамо на момковата майка пешкир, а пък, тя от своя страна, ѝ подарява кундури. Годеницата целува ръка на свекърва си. В това време лазарките пеят нежна песен. Щастливата годеница повежда лазарското хоро. После лазарките пеят песни на всички в къщата, след което излизат навън, съпроводени от цялото семейство на момъка.

Понякога кудите (ако разполагат с повече време) споходят и домовете на младите булки, на които пеят песента “Прехвъръкна птичка”. В тази песен птичката съобщава за това, че на булка Тодора ѝ носят

хабер от “съница майка” и “сънци баща”, който е всъщност заръка: “...
хатър да гледаш на свикъра си, / на свикъра си и на свекъра, / на сви-
къра си и на свекъра / кат съница майка, кат сънци баща.” В по-ново
време лазарките спохождат и роднините на буенца. След това те се
събират на махленското сборище към 15 часа и оттам се отправят към
реката. В това си шествие лазарските дружини са водени от своите
буеници и следвани от жени, мъже, деца и стари хора.

В края на селото лазарките се отбиват в най-крайната къща, където, подпомогнати от нейните стопани, изготвят “сохе” (вид байрак, изра-
ботен от украсена с цветя мотовилка). По пътя дружината пее песента
“Принаднала с тъмна мыла”, представяща една идилична трудова кар-
тина – овчарят Тодор води своето сиво овче стадо, а след него го следва
ваклият “Йогич”. Пастирът съветва своя вакъл овен: “- Ой та тебя вакъл
йогич, / напрани са, напой са, / напрани са, напой са / с росна трява тете-
льова, / с росна трява тетељова, / с студена йода кладенчова.”

Игрите на реката започват към 16 часа. Тук са гайдарите, от които
лазарките ще изберат своя музикант. След това те се пръскат на малки
групички и откъсват върбови клончета, които свиват на венчета. В ня-
кои краища, както това е и в с. Кортен, Тараклийско, върбовите клон-
чета се получават от свещеника в църквата, където преди това те са
сплети от него. Следва обичаят кумичене. Девойките застават край во-
дата, потапят венчетата си, изравняват ги и ги пускат изведенъж. Чисто
венче плава най-напред, тази лазарка ще се ожени първа, а лазарката,
чието венче изостава последно, ще умре първа от дружките си.

Калесаният гайдар засвирва, лазарките се хващат за коланите си
и поведени от своя буенец, заиграват лазарското хоро, наблюдавани в
захлас от момичките и другите събрали се селяни. Всеки момък следи
своята изгора и дори се приближава до гайдаря, за да я види по-до-
бре. Родителите на момъка по това негово движение разбират коя е тя.
Хорото се завива на гайда и под звуците на песента “Лазаре”, в която
девойката се оплаква от своя тежък невестински живот – дадена е в
чуждо село при свекъра, която я вдига посрещ нощ за работа: “Ас по-
текох на котлите, / а котлите ръждясали, / а котлите ръждясали,
/ кобилицата гъбясала, / кобилицата гъбясала, / гъбясала, изпустила.”
Хората продължават около два часа, а към 18 часа започва един особен
обичай, наречен извлечането на хорото. Буенецът и лазарките от “гла-
вата” на хорото се откъсват и поканват “кума” и неговите другари да
се заловят за него. “Кумът” с един негов другар се залавят в началото

на хорото, а останалите трима момчи – накрая. Започва това очаквано
с голям интерес съвместно моминско и момково хоро. Момите се дър-
жат здраво една за друга, защото в един момент, играейки момичките ще се
опитат да извлекат в движение пиялото хоро нагоре по брега. Момите се
съпротивляват здраво и това продължава известно време, докато момичките
решат да отстъпят и да се оставят на изличането. Това е символистичен
памек за това, че в любовта между мъжа и жената не трябва да има сила,
а обич и разбирателство. Смята се, че ако една от лазарките се поддале
по-рано и се пусне, не е лорасла за женитба през годината. Развеселени,
лазарките и момичките тръгват на групички към селото, като по пътя си
на някои места пак заиграват “буенска”. Пеят песни за “из път”. Една
от тях с “В село сайджии до доха”. Турските данъчни чиновници – “сай-
джийнги” – са пресвеличили број на овцете в стадото на Стойно – вместо
петстотин, те са го писали за пъстотин. Той отказва да си плати данък
(иджилък) и затова турците го арестуват: “бели му ръце извиле, / бели му
ръце извиле, / извиле и го съврзате.”

Накрая следва голямото празненство на селския площад, което
започва с “Лазарско хоро”, продължава като общоселско празнично
хоро и завършва с лазарски хора и песни. Тук лазарките пеят песента
“Жераве, бели Дунаве”, възлияваща очароването на сватбения обряд:
“... бре млада булка под було, / бре млада булка под було / и лудо младо
деверче. / Деверко конче пускане, / булката жито пунслажда.”

Вечерта лазарките на групички се прибират по домовете си, пеий-
ки пътъм песента “Мале мо, я ожени ме”. Стоян моли майка си да го
ожени за девойка от друго село. Тежката сватба потегля, но по пътя,
минавайки през гората, сватбарите се увличат в лов на дивеч. Остават
зетят, булката и деверът. Последният, вероятно от ревност, я пробожда
с нож в сърцето, а тя: “... хитра разиймина / алено було дираше, / алено
було дираши, / люти си рани вържииши.”

Празничният ден завършва с вечеря в дома на буенца, в която
участват лазарките, кумовете и годениците. Родителите на девойката
буенец посрещат гостите с вино, турция и кесия със захар. Всяка
лазарка загребва с чашата вино, изнива го, взема си турция или буч-
ка захар. Следват игрите на двора, чисто начало се поставя с песента
“Петър колело дялане”. Петър иска да попита нещо минаващата по-
край него мома Тодора, но тя му отвръща, че няма време, защото се
приготвя за своя годеж, който ще бъде вечерта: “... тас вечер ша ми и
годата, / я до нидей сватбата, / пък дугодина проишката.”

Годенишката веселба се организира в четири части – отстъпване годеничеството на момите, изпращане на момите и “кумовете”, игра на сгоденците пред годениците и обща веселба. След вечерята, която се състои от постни гозби и става в голямата стая, трапезата се вдига и в същата стая започва обичай отстъпване годеничеството на момите. Момите са седнали на пейките около стените, а лазарките, застанали в средата, се залавят за хоре в полукръг с лице към тях и заиграват. Хорото се води от буенеца. Лазарките играят под съпровода на гайда и пеят песента “Алено було на глава”, като в нея припяват всяка годеница и мома. Щом се спомене името й, буенецът се откъсва от хорото, хваща годеницата за ръка й я отвежда при годеника ѝ. Годеницата го дарява с кърпа, която мята на дясното му рамо, той я поема седнал и, от своя страна, ѝ подарява пари. Годеницата му целува свежливо ръка и се връща на хорото. След това сгоденците играят хорото “Лазари” пред годениците си. Буенецът го висе в началото, а накрая годениците го развиват. После се изиграва хорото “на срънта”, след което буенецът се отстъпля и започва общата веселба на годениците.

Разкумяването става на Великден, една седмица след Връбница. Рано сутринта буенецът с бъклица калесва своите лазарки и кумове. Те се събират заедно с гайдаря в неговия дом. Всяка лазарка носи край, нечетно число боядисани в червено, синьо и жълто яйца и стръкчес цвете. Те са в празнични премени, а не в лазарските си носии. Обядват в “кещата” блажни гозби, пият вино, задяват се и играят. Самото разкумяване става чрез обредно хоре, което се съпровожда с мелодия на гайда и се пее “Песента на буенеца”. Лазарките се залавят в същия ред, както при реката. Буенецът води хорото, а след това извеждат “кумовете” тихо и спокойно. С разотиването на момите, годениците и “кумовете” лазарските игри приключват.

Обичаят лазаруване е много популярен и сред гагаузите в България и Бесарабия. Само че той е ритуално свързан с помена на починалите. По този повод Е. Н. Квилинкова пише: “У гагаузите в България важно място в обредността на деня Св. Лазар (*Ay Lazar*) / Лазарова събота (*Lazari cüteertesi*) заемат обичаите, посветени на поменаването на умрелите, които по съдържание са сходни с обредността в деня 40 мъченици у гагаузите в Молдова. Рано сутринта в Лазаровата събота жените приготвят множество обредни хлябове с неголеми размери (*pitacik, kolaççık*), които по форма напомнят фигурата на човек.” (...) “С обредните хлябове със запалена свещ и кандила жените

се обдаряват една на друга на гробището. Хлебчетата се поднасят също така и на роднините и на лазарките (участници в обреда Лазари) “за здраве” и в памет на умрелите. Връзката на обреда Лазари с поменаването на умрелите се проявява в посвещаването от лазарките на гробището преди тяхното лазаруване, а обредният обход започват след завръщането на жените от гробището.”⁹ Същата авторка по-нататък обобщава в книгата си единството на календарната образност у българи и гагаузите: “Сравнително-съпоставителното изследване на календарната обредност на гагаузите в Молдова и България показва, че тя се характеризира с единство на съдържанието на обредите при незначително разнообразие в техните форми. Нерядко различията се свеждат до наличието / отсъствието на някакъв обичай, обред или празник: Пасха на умрелите, Малка Богородица, Макавей, Фока и др. – от една страна, игрите на маскираните на Масленица (Кукери), на Петковден (Джамал), Ден на петела и др. – от друга страна. Някои различия са свързани с продължителността и датата на празнуването, например: Вълчи пранци, Мишиндеп, Пеперуда и т. н.”¹⁰

Лазарските песни са извънредно многобройни в рамките на обичая и в същото време – разнообразни по съдържание. Така са и сред бесарабските и таврийските българи. Например в том 1. на сборника си “Народни песни на българите от Украинска и Молдовска ССР” Николай Кауфман е включил 238 лазарски песни.¹¹ За тях изтъкнатият наши музикален фолклорист е отбелязал в увода към книгата, че те “са в добро състояние”. Той е посочил още, че тези песни се пеят от четири девойки, като двете от тях заняват, а другите две отгиват. Из пътя и на излизане от двора всичките пеят съответните песни. Лазарските песни не са единакви за различните български краища. Например сред записаните от Лозинка Йорданова песни само две се срещат, разбира се във вариации, в том 1. от сборника на Николай Кауфман, а именно песента за трагичното корабокрушение, при което загиват много момци и девойки (№№ 951, 954, 955, 1010), както и за очарованнието на девойката, която е завладяла мислите на момъка (1017). У Лозинка Йорданова от първия вид това е песента “Силни вятра всят”, а от втория – “Йорго, либе Йорго”.

И все пак в повечето от лазарските песни се наблюдават общи особености в съдържанието и формата им. Преди всичко техният величален характер е дискретен – пожеланията за здраве, обич, семейство и благополучие не се изказват пряко – те се подразбират обик-

новено от идиличната картина, която се рисува в тях. Такава например е песента “Седнал ми е стари Яньо”, която се пее на заможен селянин. Старият стопанин Яньо е седнал “край калища, край малина, / край червени трендафи”, “на постелка копринена, / на възглаве изvezано”, ялс и пис. В дома му последователно идват житари, винари и лазарки. Той се разпорежда на своите две по-големи снахи да отключат последователно “шест сърпии” (за житото), “три зимника” (за виното) и да дадат на житарите и винарите исканите количества от стоката – жито и вино, а на най-малката снаха – да дарува лазарките “сребро, злато, Лазаре, / сребро, злато, дребен бисер.”¹² Тук добре личи идеала на българина за благополучен живот. В други лазарски песни се разкрива красотата и очароваността на девойката, имотността на момъчка или пък желанието им да се задомят. Но има и такива, които разказват за трагични случаи от живота, и в този смисъл имат предупредителен характер за бъдещото семейство.

Ще се опитаме на основата на записаните и публикувани от Димитър Маринов, Лозинка Йорданова, Николай Кауфман, Радост Иванова и Тодор Ив. Живков¹³ в посочените им по-горе книги лазарски песни да обобщим най-често срещаните в тях поетически мотиви.

Много разпространен е мотивът за събуждането на детето от неговата майка, за да види то как пеят и играят лазарките (Кауфман – №№ 959, 1040, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1057, 1058; Маринов – “Заспало е детенце, Лазаре”; Иванова, Живков – “Майка буди детенце”, с. 233.). Тази песен се пее на детенце. Обикновено то е заспало под “бял-червен трендафи”. Майката нежно го призовава да погледа лазарките, заинтригувайки го с тяхната прелест и с това, че Лазар не е “ката ден”.

Често срещан песенен мотив от лазарския обреден масив е този – за девойката, сгодена или омъжена за царския син (Кауфман – 991, 992, 1013, 1014). Тази песен се пее на майка, а подтекстът изразява единовременно и възхищение от красотата и гиздавостта на девойката и скрито пожелание тя да се омъжи в богата къща и да има щастлив семеен живот. В първите две от посочените по-горе песни, малката майка отхвърля молбата на овчаря да ѝ види лицето, защото е сгодена за царски син: “...яз ни съм за тебъ, / яз съм си годена, (2) / годена, минена / за царюва сина, / сина Костадина.” А в третата и четвъртата майка е залюбила царския син. Научавайки за това, царицата нареди да я повикат, за да се увери дали наистина ѝ “мяза” да бъде царска снаха. Естествено финалът на песента е щастлив: “Бре, то ѝ прилича

/ царски син да либи, (2) / царица да бъди” – възклика удивената от хубостта на девойката царица.

Популярен лазарски песенен мотив е желанието, а в някои случаи и подготовката на момъчка или девойката да се годят, например: “Никола коня подковава”, “Петър колело дялаше” (Йорданова), “Добър юнак коня кове” (Иванова, Живков, с. 256.). Например във втората от тези песни Петър иска да попита нещо минаващата покрай него Тодора, но тя му отвръща, че няма време, защото вечерта ще й е годежът, а “доиделя сватбата, / пък дугодина проишката.”

Има песни, в които е разкрито нетърпението на момата да отиде да лазарува (Кауфман – №№ 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984). Обикновено тя мете дворовете, но обзета от трепетното очакване на празника, ги кълне, че я забавят да отиде у леля си, която да я пригответ за лазаруването, запото “Лазар ни мий като ден, / най мий юдигъж в година / като ружса в градина, / като бяла коприня.”

Има песни, които разказват за майка, прочула надалеч с хубостта си. Затова дори царят я вика при себе си, за да я надари богато или пък някой момък иска да я види, за да се увери в хубостта ѝ (Кауфман – №№ 956, 957, 613), например в първата от посочените песни царят заръчва: “Нека доди, доди, / нека доди Рада, / да ѝ пригададеми сидимдисе чеши / вино и ракия, (2) атън бяла Рада.”

Не е известно откъде идва името на обичая бүенец. Баба Драгана от с. Марян, Еленско, информаторка на Димитър Маринов, обяснява, “... че тази игра се правела в чест на някакъв си царски син – Боян, който бил много хубав, който знаел много омайно да свири и пее и разбирал езиците на всичките животни и когото самовилите са заливили и грабнали.”¹⁴ Вероятно в този случай народната памет е съхранила спомена за Боян (Венемиан), четвъртия най-малък син на цар Симеон, който “единствен сред братята си е известен с езическо име”, обличал се в българска носия, а според кремонския епископ Луитпранд се е занимавал с магия.¹⁵

В бүенешкия обичай има контаминирани вероятно три древни архетипа – моминската инициация, прославата на мъжете воини и символичния намек за очакваната сватба. Хорото край реката и опита на момците да го изтеглят на брега като че ли са отзук от някогашното грабене на момите, когато те са се задомявали извън своя род или племе, отивайки на това място, където са идвали момците от друг род или племе. В този случай реката е първичната гранична територия,

придобила с времето сакрален характер. Тя е преходният топос между родното и чуждото и поради тази причина именно по нея се пускат венчестата на момите. Това грабене обаче не е било безразборно, а е ставало организирано и със съответните ритуали. Навлизането в периода на моминството с ставало обществено достояние – не само като демонстрация, но и с обществена подкрепа, т. е. то не е било както днес – индивидуален акт на избор и самоутвърждаване.

Как да си обясним факта, че бүсепът е по-млад от другите моми? Може би с това, че този факт носи символичния смисъл на приемствеността. По тази логика са обяснени и обхожданятията на малките лазарки и на малките коледарчета. Тяхните изяви съдържат в себе си семантиката на подражанието с образователна цел и в същото време и знак за очакваната приемственост в традицията. В по-ново време се наблюдава отсъствието на игрите на момите лазарки, като в повечето случаи са съхранени само игрите на малките момичета лазарки. Това е признак, че обичаят отдавна с изгубил смисъла си на инициация и че е останал само празнично-благославяващият му статус. При коледарите е обратно – почти навсякъде е останало само коледуването на младежите, което много отдавна също е загубило чергите си на инициация и е запазило само празнично-благожелателния си характер. А отпадането на този обичай при децата може да се обясни с неговото васильовденско дублиране.

Народът вярва, че която мома се е кумичила, вече не може да бъде грабната от змей. Вероятно тук има референция от древния сватбен обред на грабенето, т. е. ако до този момент някой мома не е била грабната, след кумиченето това вече е недопустимо. Значи отсега нататък вероятно тя не може да пристане на някой момък и ще трябва да бъде поискана по традиционния ритуален ред.

У молдованите Лазаровата събота се нарича Sîmbăta florilor (Lăzărelul). Този празник при тях е тясно свързан с библейския мит за възкресението на Лазар.¹⁶ Съществува и фолклорна легенда за сиромах Лазар. Те били двама братя – единият от тях – богат, а другият – беден, на име Лазар. На всичкото отгоре Лазар заболел и се покрил с язви. Хората го избягвали, а жена му го напуснала. Богатият му брат решил да се жени и вдигнал голяма сватба, без да покани на нея по-малкия си брат. Лазар, умирайки от глад, дошъл при нортичката на по-големия си брат и поискал нещо да хапне. Брат му казал, че е клошар и го изгонил. Лазар заплакал пред вратата тъй, че дори и кучетата го пожалили.

Те му донасяли остатъци от празничната трапеза и се опитвали да го угетят посвоему. Богатият обаче завидял и на тази милост и заповядал да ги вържат. Когато празникът завършил, музикантите излезли на улицата. Като видели Лазар в това ужасно състояние, те започнали да му свирят и пеят. Богатият брат им се присмял и им казал, че нищо няма да получат в замяна, освен язви. Когато те свършили музиката, Лазар им подарил късчета от своите язви и им казал, че повече нищо не може да им даде. В знак на уважение музикантите взели пришките и решили да ги хвърлят по пътя. Когато се опитали да ги хвърлят, те намерили в ръцете си злато. След смъртта си Лазар попаднал в рая, а богатият му брат – в адъ.

Празникът Lăzărelul с посветен на бога на възраждането се прилага. Главният персонаж това е Лазарица, облечена в бяла рокля с венче на главата си. Момичета ходят по къщите, танцуват и пеят за историята на Лазар: “Лазаре, ти си се родил във велик ден, / Лазаре, Лазаре... / Лазаре, ти, който падна и умря. / Кръвта ти излезе от носа и устата / сякаши карафил... Лазара, взели, и в прясно място го изкъпали и той оживял...” Тя се разхожда бавно по средата на кръга, който образуват танцуващи момичета, песенки песента.

Сред молдованите съхранена още една фолклорна легенда за драмата на Лазар: “Момъкът помогнал своята майка да излече паучинки (кръстачки), но тя не го послушала. Лазар отишъл в гората със своите овце, качил се на едно дърво и започнал да друса клоните, за да паднат листа за овцете. Клонът, на който бил седнал, се счупил и за нещастие той паднал на земята и умръял. Дълго време неговите сестри и невестата му го търсихи (оттук и главните персонажи на обичая – “жених” и “невеста”), докато намерят тялото му. Докарали го въкъщи, изкъпали го в сладко мляко и го облечли в орехови листа. Погребали го. По-късно от жалост по него умрели и те. Не след дълго девойките възкръснали и се превърнали в цветя – това събитие символизира в народната памет смъртта и възкръсването на природата.” И затова този празник се нарича аще “Floriile”, т. е. Цветница. Кулминационният момент е описан с весел танц, който символизира възкръсването на Лазар в цветовете на природата. Смъртта и годишното възраждане на героя съхранява спомена за античния празник, посветен на старогръцките и египетските богове на природата Дионис, Адонис, Афродита, Атис и Озирис.

Девойките, които ходят с Лазарицата или с “невестата”, получават от хората, на които пеят, яйца или пари. В Лазаровата събота жените

пекат палачинки и ги подаряват на бедните и на малките деца. Това се прави, защото Лазар с помолил Бога за опрощение на всички човешки грехове.

В тази събота се пече обреден хляб от пшеница, който се назава „цветът на пшеницата“. Той се разделя между всички членове на семейството и се вярва, че тези от тях, които хапнат от хляба, ще се видят и на другия свят. В Румъния в съботната вечер девойките поставят под крушово дърво огледало и риза, която обличат именно на другия ден, в неделя. Тогава слънчевите лъчи трябва да наднат върху тези два предмета и така се вярва, че те ще ги даруват със здраве и обич. Казват, че на този ден мъртвите чакат пред райските врати.

Неделният ден след Лазаровата събота е денят, в който Иисус Христос е влязъл в Йерусалим, обкръжен от всички вярващи с клончета от финикова палма, и там той е признат като цар на светлината. За първи път този празник е отбелян в Йерусалим през IV в. от. н. е. Това е посочено в спомените за пътешествието на Йеджерия. Празникът се провежда в неделя. Вярващите донасят в църквата клончета от върба – символ на възраждането, и в храма ги освещават. С тях украсяват иконите, прозорците и вратите. Тези клончета след службата раздават на всички богомолци. В този ден се свалят мартеничките и се завързват за цъфти дръвчета. От тези клончета се правят венчета и се поставят на иконите в домовете на вярващите християни. Смята се, че с тях трябва да се обгърне талията на девойките, за да не боледуват те.

В основата на този празник е древният египетски празник за умирания и възкръсвания бог Озирис, който има своя първообраз в древната религия на Вавилон, където пък неговия архетип е бил Томуз. А у румънците това е бог Замолксис.

Вижда се, че славянското влияние върху румъно-молдовския вариант на празника Лазаровден е именно обикалянето по къщите на девойки, които пеят и танцуваат за здраве, получавайки за това яйца. Още един славянски отзвук в отбеляването на този празник се наблюдава в пригответянето и раздаването на обредни хлябове. Да си припомним, че в някои български краища кумиченето се извършва с парченца от обредните хлябове, които се поставят върху изрезки от камъни и така се пускат едновременно от девойките по реката, за да плават. След това момите се събират у своята кума, където надробяват на попара останалите парчета от обредния хляб и обядват с нея.

БЕЛЕЖКИ

¹ Болгари – 200 лет в Парках, часть первая. Бендери. „Полиграфист“, 2006, с. 141; Державин, Н. С. Болгарские колонии в России, т. I. София, 1914, т. II. Петроград, 1915, с. 167.

² Новаков, С. З., Е. Г. Белянина. Традиции бесарабских болгар и проблемы сохранения их идентичности. – В: Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. Кишинев, „Штиница“, 1995, с. 67.

³ Опит за функционално-семантична характеристика на периода на Великите пости с оглед мястото му в българската фолклорна култура. – В: Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Фолклор. София, БАН, 1988, с. 303.

⁴ Пак там, с. 309 – 310.

⁵ Бочков, Пламен. Увод във фолклорната култура. Лекции по фолклор. Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 156. – 157.

⁶ Празниците на българите в легенди и предания. София, сп. „Български дипломатически преглед“, приложение към бр. 11. – 12. от 2002 г., с. 16.

⁷ София, Издателство „Тилия“, 1996, с. 111.

⁸ Маринов, Димитър. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство „Наука и изкуство“, 1981, с. 388.

⁹ Традиционная духовная культура гагаузов: этнорегиональные особенности. Кишинев, Академия наук Республики Молдова, 2007, с. 84.

¹⁰ Пак там, с. 169. – 170.

¹¹ София, Издателство на БАН, 1982.

¹² Маринов, посоч. съч., с. 532.

¹³ Българска народна поезия, том втори. Обредни песни. София, Издателство „Български писател“, 1981.

¹⁴ Маринов, Д. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство „Наука и изкуство“, 1981, с. 559.

¹⁵ Андреев, Йордан, Иван Лазаров, Пламен Павлов. Кой кой е в Средновековна България. София, Издателство „Просвета“, 1994, с. 49.

¹⁶ Библия, Йоан – 11.

LĂZĂRELUL

Cel mai reprezentativ obicei care reprezintă folclorul primăverii este Lăzărelul. Acastă reprezentare populară semnifică moartea vegetației toamna și învierea ei primăvara. Din timpuri îndepărtate există o legătură genetică între tradiția Lăzărelului și o serie de mituri ale mai multor popoare vechi: Osiris la egipteni; Tomuz la babiloneni; Zamolxis la români.

Corteziul fetelor format din două-trei fetițe umblă și colindă pe la casele gospodarilor, dansând și interpretând un cîntec. Textul păstrează elemente ale ritualității arhaice reprezentând moartea violentă, scăldarea rituală, metamorfoza vegetală și învierea eroului. În textul poetic este vorba de un ciobănaș pe nume Lăzărel, care moare în ajunul noptii, urcîndu-se într-un copac și căzînd din el. Cele trei surori și logodnica lui îl înmormîntăză ca pe un mire (de aici și eroii principali ai obiceiului – „mirele” și „mireasa”). De jale mor și ele, apoi învîc prefăcîndu-se în flori, simbolizând moartea și învierea vegetației. Moartea și renașterea anuală a eroului reconstituite de textul folcloric, păstrează amintirea ceremoniilor antice dedicate zeilor vegetației (Dionisos, Adonis, Afrodita, Attis, Osiris). După unele tradiții, corpul nefinsuflătit al lui Lazăr a fost găsit și bocit de sora mai mare, care era nevasta lui Dragobete și nora Babei Dochia. De atunci ar fi rămas și obiceiul jelitului la mort.

Săptămîna dinaintea Floriilor este numită a Floriilor, ziua cînd florile și plantele de orice fel încep să-și dezvăluie virtuțile magice. Numele derivă din latinescul *Floralia*, sărbătoare a vegetației. Prima mențiune a sărbătorii la Ierusalim datează din secolul al IV-lea și este consemnată în amintirile de călătorie ale pelerinei Egeria. La români, importanța sărbătorii este sporită de interdicțiile de muncă și sacrificiul ritual al peștelui, denumit „Dezlegarea la pește”. Creștinii ortodocși aduc la biserică crengute de salcie, simbolul fertilității, pentru a fi sfîntite. Cu aceasta împodobesc icoanele, geamurile ușile. La Florii se scoate mărțișorul săcut cadou la 1 martie și se agață într-un măcieș sau într-un pom înflorit.

Este atestat și obiceiul Lăzărița un ceremonial al cetei femeinice, dedicat zeului vegetației în sărbătoria Floriilor.

În aceeași zi erau și Moșii de Florii, unde era obișnuit să se dea de pomană plăcinte în amintirea lui Lazăr care ar fi murit de postă plăcintelor: „*Lazăr era un flăcău care intr-o sămbătă a vrut să mânince plăcinte. Fiindcă mama sa nu a avut timp să-i facă, Lazăr a murit de postă. Mama l-a plîns și i-a cerut lui Dumnezeu să nu ierte femeile care nu fac plăcinte în Sâmbăta lui Lazăr*”. Acesta este motivul pentru care în Sâmbăta Floriilor femeile coc plăcinte și le dău săracilor de pomană, în special celor care au copii mici. Plăcintele se fac și pentru ca Lazăr să se roage lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor tuturor oamenilor.

Tot în Sâmbăta Floriilor, în Maramureș se face o pîine din grâu, numită „floare de grâu”, care se împarte tuturor membrilor familiei, crezîndu-se că cei care mânîncă din ea se vor revedea și pe cealaltă lume. Se spune că în acestă zi morții așteaptă la porțile raiului. Tot în sărbătoria Floriilor se face și parastasul lui Lazăr. „Floriile” este ziua intrării lui Iisus în Ierusalim, înconjurat și întîmpinat de mulțimea creștinilor cu ramuri de finic și recunoscut ca împărat al lumii.

În acastă zi merg fetele împodobite cu coronițe din salcie, cîntă și pri-mesc ouă pe care apoi le roșesc. Ele umblă din casă în casă joacă și cîntă istoria lui Lazăr: „*Mă-ta te-a făcut în zi mare de Florii / Lazăre, Lazăre / Lazăr care a căzut și a murit / Singele i-a podit pe nas și pe guriță / Parc-ar și o garoșită / Lazar este luat / Spălat în lapte dulce și- ngropat (...)*”

Procesul este vegetațional pentru că orice se pune în pămînt iarăși învie. Este prezentat pe scurt tot procesul morții, îngropării și învierii lui Lazăr.

În tradițiiile populare românești, „Floriile” se sărbătoareau în două zile: „Sâmbăta Floriilor” sau „Moșii de Florii”, închinată morților, moșilor și strămoșilor, ca „*o zi a neamului și a pămîntului*” și „*Duminica Floriilor*”, sau „*Staurele Floriilor*” - sărbătoarea întîmpinată cu crengi de salcie și flori, care amintesc ramurile de finic din lumea primilor creștini.

Legenda salciei datată de la sfîrșitul veacului al XIX - lea spune: „*Mai-ca Domnului vrind să ajungă la locul unde Fiul Său era răstignit, a avut încale o apă. S-a rugat zădănic de toate buruienile ca să o treacă dincolo și niciuna n-a vrut, numai salcia a întins o cracă și a trecut-o. Maica Domnului a binecuvîntat-o ca să fie dusă la biserică, s-o slujească preoții și să se încingă oamenii cu ea ca să nu-i doară mijlocul la seceratul grîului*”.

În viața unei fete mari din republica Bulgaria din timpuri vechi- străvechi sărbătoarea Lazărelului era la fel ca și pentru flăcăi colindatul în timp

de iarnă. Lăzărelul la creștini se sărbătorește după minunea învierii lui Lazăr din morți, fratele Mariei, minunca săvârșită de Iisus Hristos. Dar obiceiul Lăzărelui este puțin legat de mitologia biblică. Sărbătoarea este celebrată în perioada marelui post, de la Lăsatul Secului până la Paști (Învierea Domnului).

Această sărbătoare se bucură de o mare popularitate și la bulgarii basarabeni. Iată, spre exemplu ce scrie Gheorghii Astvătatuров despre Lăzărel, fiind originar dintr-un mare sat bulgăresc numit Parcani (Republica Moldova): „Cultura bulgară și ucraineană coincide în satul Parcani cu serbarea uneia și aceleiași sărbători (Ivan Cupala- Sinziiene). Nicolaie S. Derjavin descrie cum în satul Parcani se petrece sărbătoarea: „În ajunul sărbătorii fetele adună flori și le agață pe la streșinile caselor. În ziua de sărbătoare cu cîntece cîntind se pornesc la rîu și concomitent aruncă în apă florile sale. A cui floare va pluti mai repede, aceea se va căsători mai repede” (Bulgarii – 200 de ani în Parcani, prima parte. Bender, „Poligrafist”, 2006, pag. 141; Derjavin, N. S. Coloniile bulgare în Rusia, vol. I Sofia, 1914, vol. II. Petrograd, 1915, pag. 167.).

În urma unui sondaj sociologic, efectuat între bulgarii din Moldova și Ucraina la mijlocul anilor 90 ai secolului XX, dintre sărbătorile propuse 69 % din 1461 de anchetați, au însemnat că sărbătoresc Lăzărelul. Din această afirmație, însă, nu este clar în ce mod (ce tradiții și obiceiuri) se petrec. (Novacov, S. Z., E., G. Beleanina. Tradițiile bulgarilor basarabeni și problemele identice păstrate. – În: Paginile istoriei și etnografiei bulgarilor din Moldova și Ucraina. Chișinău, „Știința”, 1995, pag. 67.).

Vladimir Demirev susține că perioada Postului Mare se schimbă din an în an. Tot el ne afirmă și că: „pe parcursul acelei perioade se petrece un complex întreg de jocuri tradiționale care realizează viața socioologică a fetelor mari” (Experiență sistematică funcțională caracteristică pentru perioada Postului mare cu privire la cultura folclorului bulgar. – În: Congresul Internațional la bulgaristică. Referat. Folclor. Sofia, BAN, 1988, pag. 303.). Deasemenea autorul menține că: „se realizează o serie întreagă de jocuri și ritualuri, care realizează socializarea domnișoarei, aproba statutul ei social, o pregătesc și îi dau dreptul la relații intime în căsătorie” (...) „Sfîrșitul complexului tradițional de primăvară coincide cu sfîrșitul perioadei Postului mare” (pag. 309-310.).

În ziua de Lăzăr dis-de-dimineață, fetele (de 9-10 ani) se strîng împreună, își aleg conducător și se pornesc pe la casele gospodarilor cîntind cîntece încinate Lui. În diferite raioane ale Bulgariei, României și Moldovei obiceiul are particularitățile sale diferite, dintre care se pot numi cele comune: cortegiul constă numai din fete, cîntecele sunt tradiționale, cadourile primite sunt ouăle albe, hora se interpretează în perechi.

Untr-un alt mod este practicat obiceiul închinat lui Lazăr, în Ruseasca și Sofiisco - Bulgaria. Îmbrăcămintea națională a fetelor e variată și bogată. Ea constituie elementele portului ostășesc și de nuntă. Cîntecele în deosebi sunt de dragoste, dar o parte din ele sunt urări de sănătate, belșug și baftă în toate adresațe găzdașilor. După ce se vizitează toate casele, fetele se adună la casa conducătorului de cortegiu și se ospătează cu hrană de post.

În ziua următoare de Florii, tot aceste fete petrec ritualul Paparudei și al lui Gherman. Ele sunt menite pentru a cheme ploaia din cer pentru ogoare. Paparuda trebuie să fie o fetiță săracă care este acoperită cu verdeță, (crengi) cel mai des cu crengi de salcie. Cînd merg de la casă la casă, gospodina o udă cu apă și în aşa mod, simbolic, se cheamă ploaia. Se dau cadouri.

În perioada postului fetele joacă dansul în formă de zigzag, care se numește „buenet”. Obiceiul este în deosebi practicat în partea de vest a Bulgariei în Ruseasca și Burgasco. Îmbrăcămintea fetelor ce joacă, dansul conține: cămașă femeiescă și bărbătească îmbrăcate una peste alta, brîful, fusta, căciula bărbătească pe cap, toialugul pe umăr sau sabia la briu. În dans participă două fete îmbrăcate astfel, restul cîntă.

Folcloristul Nicolae Nicov afirmă că: „Oamenii bătrâni cred că Lazar e stăpînul pădurilor și al apelor, care îi curăță (izbăvește) de tot răul” (Sărbătorile bulgarilor în legende și obiceiuri. Sofia, 2002, pag. 16.). Obiceiul este comun pentru toți bulgarii. În diferite regiuni ale țării este numit diferit: „Lazaruvane”, „Lazar”, „Lazari”, „Lazarița”, „Lazarnița”ș.a. O descriere detaliată și cu o introducere concretă în petrecerea obiceiului a efectuat-o Lozinca Iordanova în monografia sa „Obiceiuri preferate” (Sofia, editura „Tilia”, 1996, pag. 111.). Tot în această carte, autoarea menționată a reușit să dea o explicație adincă și argumentată științifică a originii slave a acestei sărbători reușind să dovedească că Lăzărelul, Paparuda și obiceiul Sînzienelor sunt sărbători genetic legate între ele și-și iau începutul de la una și aceeași sărbătoare a slavilor. Descrierea ei concretă e efectuată datorită observațiilor petrecerii obiceiului în satul Cozincino, Burgasco în luna aprilie a anului 1965.

Pregătirile de Lazar se încep cu două săptămâni după Lăsatul Secului. În componența obiceiului intră: „conducătorul”, „lăzărițele”, „nănașul”, „flăcăii” și „haiducul”.

„Conducătorul” (bucnet) e o fată gingășă, încă neîndrăgostită de vîrstă cuprinză între 12 – 15 ani. Ea trebuie să stea a conduce hora, să țină piept la jocurile, dansurile grele și plăcută de toți în sat. Pentru părini e o mare cinste, ca fiica lor să fie aleasă „conducător”. În cartea Lozinca Iordanova, menționată mai sus e descrisă detaliat îmbrăcămintea și particularitățile principale ale acestui obicei.

Lăzărițele sunt domnișoarele care au ajuns vîrstă să se sărbătorescă. Cu împlinirea a 17 – 18 ani, fetele pot fi Lăzărițe. Căsătoria poate avea loc la vîrstă de 19 sau la 20 de ani. Cu Lăzărelul merg toate fetele din sat. În satele mai mari, unde putem întîlni multe domnișoare se formează cîte două cortegii de Lăzărițe.

„Nănașul” în cortegiul „Lăzărelui” este un flăcău de 15 – 19 ani care se încadrează în obiceiul înaintea ultimelor hore - la rîu.

„Flăcăii” sunt de obicei 5, cel mult 7, băieți care au vîrstă între 15 – 20 de ani. Ei se încadrează pe parcursul împreună cu „nănașul”.

„Haiducul” e și el un flăcău, de 16 – 18 ani, care deasemenea se încadrează în obiceiul înaintea ultimului dans la rîu. El este ales printr-un fel de „concurs” (unul dintre colegi sau muzicanți).

Desfășurarea obiceiului se începe duminică înaintea săptămânii Lazărelui, continuie în ziua de Lazar (sîmbătă), Florile (duminică), Lunca mare și se termină în ziua învierii (duminică). Invitarea „nănașului” se face dimineața pînă la amiază în ziua de duminică cu o săptămână înainte de Lazar. Esența obiceiului constă în invitația „nănașului”, în care sunt incluse trei momente principale: adunarea, odihna și invitația.

Fetele se adună într-o stradă largă vecină pe la orele opt dimineață, cîteva se prind de mîini și se pornesc spre casa domnișoarei. Ele intră în ogladă și o cer de la părinți. Pînă la sfîrșit primesc acordul. Logodna se face în felul următor: cea mai în vîrstă persoană (mai des bunica), însoțește nepoata. Ea deschide ușa casei și invită oaspeții să intre în casă. După aceea intră și oamenii din sat ca spectatori. Toți se asează lîngă domnișoara casei. Viitorul soț e îmbrăcat în haine de sărbătoare. Lăzărelele dansează hora în cîstea lui și cîntă „Cîntecul flăcăului”: „Of, dragă of, / iubitul mi se însoară, / iubitul mi se însoară, / of, dragă of, / cu o mîndră necunoscută, / necunoscută și neștiută...”. Cel mai mult se bucură bunica, ajunsă să-și vadă nepoata logodită. După aceasta fetele și flăcăii, la fel înîndu-se de brîu, cîntă și dansează, cum se face în ziua de Lazar. Sărbătoarea începe de sîmbătă și continuă duminică. Se celebrează în două moduri, în dependență de vîrstă: serbară fetele mici și serbară „lăzărițelor” - domnișoarelor.

Fetele mici încep a sărbători de dimineață, de la orele opt – cînd răsare soarele. Fetările au vîrstă de 6 – 8 ani, uneori – 10 ani. Se alege un conducerător al cortegiului, mai des este aleasă cea mai mică dintre ele. Ea este îmbrăcată de sărbătoare. Îmbrăcămintea ei se deosebește de cea a prietenelor. Ea are cele mai multe podoabe pe cap. La brîu își leagă un șerpețel, duce un coșuleț împletit pentru ouă, pe care gospodinele îl dăruie. Cînd cortegiul

de fete intră în oglada gospodarului, începe a cînta „Ne place să cîntăm hora”, cînd intră în casă, încep a dansa. Cîntecul are un caracter umoristic. Cînd băiatul îi promite ca să-i cumpere încălțăminte, ea găsește o altă pricina: „- Domnule, Ioane, / eu nu pot ca să dansez, / piciorușul meu mă doare, / piciorușul meu mă doare, / de la curelușa cea albastră.”

Numărul de cîntece și hore ale fetelor depinde de numărul de copii aflați în casă. Cînd termină de cîntat și de dansat, conducătorul cortegiului dezleagă șerpețelul de la brîu și îl agăță de umărul drept al gospodinei, dar ea îl leagă într-un colțisor paralel și-l întoarce. După ce vor trece pe la toate casele, fetele se adună în casa conducătorului de cortegiu, unde își împart darurile primite și se întorc la casele lor.

Cîntecele și dansurile lor sunt la fel ca și ale fetelor mari. Micile Lăzărițe sunt foarte atente cînd intră în casele gospodarilor ca să nu treacă pe alături, sfîndcă gospodarii le aşteaptă cu nerăbdare și dacă nu vin, ei sfînjesc. Oamenii cred, că acolo unde cîntă și dansează Lăzărițele, familia va avea parte de sănătate și belșug pe parcursul anului.

Cortegiul fetelor mici în ziua de Lazar se asemănă cu colindatul băieților la 24 decembrie. Această zi e sărbătoarea copiilor și a domnișoarelor. Colindătorii sunt băieți de 8 – 12 ani. Ei încep a colinda pe la miezul nopții. Băieții duc în mîini steluțe. Ele vestesc Nașterea Micului Iisus. Cînd intră în vreo casă, întreabă gospodarii: „Slăviți Micul Mintuitor?”, gospodarii răspund: „Slăvîm Micul Mintuitor”. Cînd își termină colindele, colindătorii primesc de la gospodine colăci. (Dumitru Marinov, Opere alese, vol. I, Credința națională și obiceiurile religioase. Sofia, Editura „Știința și arta”, 1981, pag. 388).

Lăzărelul pentru domnișoare începe după amiază și continuă aproape pînă la miezul nopții. Mai întâi de toate bunicile și mamele își îmbrăcă în haine de sărbătoare nepoatele și desigur fiicele.

Aproximativ pe la orele 15, fetele ies din casele lor și formează cortegii mici, înîndu-se de mînă. După aceea se duc la casa flăcăului și nu intră în odaia unde el se află, dar în cea de alături. Acolo fetele încep a cînta și a dansa „Cîntece pentru flăcău”. Lîngă pereți stau cei apropiati și vecinii care privesc la ele. Lăzărițele cîntă cîntecul „Nicola calul a potcovit”, în care maica își întreabă fiul: „Măi, Nicola, fiul mamei, / măi Nicola, măi fierare, / de ce calul îi-ai potcovit, / și să fugi tu te gîndești, / și să fugi tu te gîndești, / să fugi, să nimerești prizonier, acolo să rămîi?”. Ele sunt primite și de rudele flăcăului, vecinii veniți să urmărească obiceiul. În acest timp mama și bunica flăcăului îl gătesc. După puțin timp bunica deschide ușa și ieș afară fetele dansând. În ogladă ele dansează hora, apoi se împart în gru-

puri și se duc la hora din sat. Acolo c adunat tot satul întreg. Lăzărițele dansează hora sa, conduși de flăcău. Dansând, fetele cîntă cîntecul „Mama nu-șî dă sfîica după iubitul său”. Fata Rada se chinuie și suferă de accea că părinții nu-i permit să fie împreună cu iubitul său, dar e promisă arabului negru, care are patru copii. Ea își plînge zilele ce trec ca anii. La un moment dat cîntecul și dansul se oprește, se face liniște ca mai apoi să continue din nou. Fetele ce privesc devin serioase și mirate. Iarăși flăcăul se îndepărtează de horă, se apropiie de cel mai în vîrstă bărbat pe umărul drept al căruia îi pune șerțetul și dansează hora în cinstea lui. Onoratul în aşa mod, scoate parale, le leagă într-un colțisor al șerțetului și îl întoarce. Flăcăul care dezleagă șerțetul, strîngă banii și dansează mai departe din dans. Pe la orele 22 fetele își sfîrșesc „lăzăritul” și astfel în mod oficial, se termină și sărbătoarea.

A doua zi, duminică, sunt Florile. Pe la orele 10 fetele iarăși se adună deasemenea la casa conducătorului de cortegiu. Mama ei le întîlnește în ogrădă cu vin roșu, cu turtă dospită și o farfurioară cu miciere sau dulceață. Le dă la fiecare pe rînd. Aceasta se însăptuiește pentru a avea o viață lungă și plină de belșug. Apoi intră în aceeași odaie unde au fost în ziua trecută și încep a cînta „Cîntecul îndrumătorului”. Cîntă și dansează. Cînd cîntecul e pe sfîrșite, fetele se apucă de brîu ca la horă și în frunte cu conducătorul ieșe în ogrădă. Aici se împart în grupuri mici în componența căror este cîte o domnișoară (gata de măritat). La plecare iarăși cîntă cîntecul „Iorgo, dragă Iorgo”. Cînd cortegiul de fete se apropii de casa flăcăului, încep a cînta: „ - Jeleazno, Jeleazno, nu merge dimineața după apă, / nu merge dimineața după apă, că trezești ciobanul, / oile lui pasc pe cîmpii, cîmpii ademenitoare, / cîmpii galbene, cîmpii galbene cu snopi.” Viitoarea soacra ieșe și întîlnește fata cu prietenele sale, le invită în casă. Înainte intră domnișoara. În casă se cîntă cîntecul „Vînturi bat puternice” și se dansează în cinstea domnișoarei și a flăcăului. Cântecul este despre o corabie care s-a răsturnat în mare și au pierit undeva 200 – 300 de băieți, și 30 de fete. Au fost salvați doar Zlatca și Iovko. Fata se roagă s-o scoată din Marea Neagră și s-o ducă la casa ei: „.... stimează și ascultă soacra ta, / soacra și socrul, / soacra și socrul, / ca pe maica ta, ca pe tatăl tău.” Cu aceste cuvinte Zlatka definește dragostea de muncă, credința și curațenia fetei care se străduie ca totul lîngă ea să fie frumos. În acest timp mama băiatului ospătează viitoarea noră și lăzărițele cu turtă caldă și vin. Apoi se împart darurile. Fetița cea mai mică a cortegiului conduce de mînă domnișoara spre soacra sa, iar ea îi pune pe umărul drept prosopul, viitoarea soacra din partea sa îi dăruie podoabe. Fata îi sărută mîna. Lăzărițele cîntă un cîntec gingăș. Domnișoara

fericită petrece hora lăzărițelor. După aceasta se cîntă cîntec pentru toți membrii casci și ies afară petrecuți de toată familia băiatului. Fetele se adună în stradă pe la orele 15 și de acolo se pornesc spre rîu. În drum cortegiul de lăzărițe sunt petrecute de femei, bărbați, copii și oameni în vîrstă. La capătul satului fetele se opresc la ultima casă, unde, ajutați de stăpînii ei, împodobesc o crenguță cu panglici multicolore. Pe drum cîntă cîntecul „A căzut ceața deasă”, care reprezintă tabloul general unde păstorul Todor își scoate turma de oi la păscut și se adresează către oița bălaie: - *Oiță bălaie, mânîncă, / bea apă rece, / mânîncă iarbă verde, / bea apă din izvor.*”

Jocurile la rîu încep la ora 16. Aici sunt prezenți muzicanții, dintre care lăzărițele își aleg muzicanțul său. Apoi fetele se împart în grupuri mici, își rup grenguțe de salcie pe care le împletește în cunune (coronițe). În unele regiuni, spre exemplu în satul Corten, Taraclia, crenguțele de salcie le primesc de la părinte în biserică și ele sunt citite și sfînțite de el. Fetele se adună la malul rîului, își lasă în apă coronițele și privesc atent. A cui coroniță va pluti mai departe, accea se va căsători prima, dar a cui coroniță va rămîne la urmă, acea fată va muri înaintea prietenelor sale. Muzicanțul ales cîntă, lăzărițele se apucă de brîu și joacă hora urmărite de oamenii din sat și de băieții veniți aici. Fiecare băiat își alege cîte o fată, se apropii s-o vadă mai bine. Părinții băiatului, după astfel de acțiuni, înțeleg ce se întîmplă cu el. Hora se dansează după cîntecul „Lazăre”, în care fata se plînge de viață sa grea - căsătorită în sat străin, de soacra care o trczește la miezul nopții să lucreze. Hora se joacă aproximativ 2 ore, pe la ora 18 începe un obicei deosebit, numit „Ieșirea la horă”. Conducătorul cortegiului și lăzărițele se îndepărtează de horă și invită „nănașul” și apropiatii lui să danseze. „Nănașul și unul dintre prietenii lui începe hora, iar restul flăcăilor sfîrșesc hora. Se începe multășteptata hora a flăcăului și a fetei împreună. Domnișoarele se țin bine una de alta, deoarece băieții se vor strădui în joc să tragă hora în deal, mai sus de mal. Fetele se străduie să se țină în loc, ele se opun. Pînă la urmă băieții nu insistă și continuă jocul pe loc. Acesta este un semn simbolic al faptului că între dragostea soțului și a soției nu trebuie să fie putere, dar iubire și buna-înțelegere. Se socoate că dacă vre o fată își lasă mîna, ea nu e gata de măritat la anul ce vine. Vesele lăzărițele și flăcăii în grupuri se pornesc spre sat, pe drum se opresc și joacă hora. Seara, în centrul satului se începe hora închinată lui Lazăr și se sfîrșește cu horele și cântecele lăzărițelor. Aici fetele cîntă cîntecul „Dunăre ape line” în care se descrie obiceiul de nuntă. Seara, fetele în grupuri se duc pe le casele lor cîntînd pe drum „Of, mărită-mă”

Ziua de sărbătoare se termină cu ospățul la casa conducătoarei cortejului de lăzărițe, nănași și flăcăi. Părinții fetei întâlnesc oaspeții cu vin, murături și punguța cu zahăr. Fiecare din fete își ia un păhăruț de vin și bea, murătură și puțin zahăr. Continuă jocurile în ogradă, începutul căruia e în cîntecul „Petru desfăcea o roată”.

Veselia tinerilor se organizează în patru etape - domnișoara devine soție, petrecerea fetelor și „nănașilor” la joc, jocul cu cei însurați deja și continuarea ceremonialului în comun. După veselie ospătarea constă din bucate de post, totul se petrece în casa mare unde se cîntă și se joacă.

O săptămână după Florii, în ziua Învierii Domnului, se petrece descununarea. Dimineața devreme, conducătoarea cortegiului invită Lăzărițele și „nănașii”. Toți se adună în casa ei împreună cu un muzicant. Fiecare fetiță aduce și floricele. Ele sunt îmbrăcate frumos de sărbătoare. Se ospătează în casă cu hrană de post, se bea vin, se glumește, se cîntă și se danseză. Descununarea veselie. Lăzărițele se prind de mîini și joacă hora ca la rîu. Cu plecarea fetelor, a tinerilor și a nănașilor obiceiul închinat lui Lazăr se termină.

Obiceiul răspîndit Lăzărelui este foarte vestit printre găgăuzii din Basarabia și Bulgaria. Numai că el e legat de pomenirea morților. Pornind de la în petrecerea sărbătorii „Sfîntul Lazăr” (Au Lazar) / „Săptămâna Lazăru” cu ziua de 40 de Sfinți la găgăuzii din Moldova. Dimineața devreme în sămășinții. (...) „Cu acești colăcei, luminări aprinse și candila arzînd în casă, femeile dau una alteia la cimitir pomană deasupra mormîntului. Astfel de colăcei se împart la rude și Lăzărițe de sănătate și de pomenire a morților. Legătura obiceiului de Lazăr cu pomenirea răposașilor se realizează prin plecarea Lăzărițelor la cimitir înainte de a începe serbarea Lazărelui, dar obiceiul ce începe cu întoarcerea de la cimitir” Cultura tradițională și duhovnicească a găgăuzilor: particularități etnoregionale. Chișinău, Academia de științe din Republica Moldova, 2007, pag. 84.). Tot această autoare generalizează asemănarea petrecerii calendaristice a obiceiului la bulgari și găgăuzi: „Identificarea calendaristică a obiceiului găgăuzilor din Moldova și Bulgaria arată că ea se asemănă, dar și diferă după formă...”

Cîntecele închinante sărbătorii sunt la fel de multe la număr și în același timp diferite după conținut atât în Basarabia cât și în Bulgaria. De exemplu

în vol. I al culegerii „Cîntece populare ale bulgarilor din Ucraina și Moldova” Nicolai Kaufman a introdus 238 de cîntece „lăzărești” (Sofia, Editura BAN, 1982). Folcloristul subliniază în paginile de critică a cărții sale, că „ele sunt intr-o stare destul de bună”. Tot el subliniază că cîntecele menționate sunt cîntate de 4 fete. Cîntecele închinante ceremonialului nu sunt la fel pentru diferite regiuni în care locuiesc bulgarii. De exemplu din cîntecele scrise de Lozinca Iordanova, numai două se întâlnesc și se înțelege în variante diferite, în vol. I a culegerii lui Nicolae Kaufman și anume cîntecele despre corabia ce s-a scufundat în mare, avînd un sfîrșit tragic, unde au pierit mulți băieți și fete (№№ 951, 954, 955, 1010). și totuși, în majoritatea cîntecelelor închinante ceremonialului se observă unele particularități comune în conținutul și forma lor. Mai întîi de toate, caracterul acestor cîntece este descriptiv - urări de sănătate, iubire, fericire în familie și belșug în toate. Un astfel de cîntec este de exemplu: „Mi s-a aşezat bătrînul Ianio”, care este cîntat la un sătean în vîrstă. Bătrînul Ianio s-a aşezat „la aerul curat, / lingă trandafirul roșu, / bea și măncă...” Aici este bine arătat idealul stăpînului bulgar avînd o viață îmbelșugată. În alte cîntece se descrie frumusețea fetei, avuția flăcăului sau dorința lor mare de a fi împreună. Dar se întâlnesc și astfel de cîntece care descoperă însușiri tragice din viață, avînd un caracter de preîntîmpinare a viitorului familiei. Ne vom strădui avînd la bază cîntecele publicate de Dumitru Marinov, Lozinca Iordanova, Nicolae Kaufman, Radoslav Ivanova și Todor Ivan Jivcov (Poezia populară bulgară, vol. II. Cîntece tradiționale, Sofia, Editura „Scriitorul bulgar”, 1981) în cărțile lor menționate mai sus să facem o generalizare a motivelor poetice des întîlnite în ele. E foarte răspîndit motivul deșteptării copilului de către maica lui ca să vadă el cum cîntă și danseză lăzărițele (Kaufman- №№ 959, 1040, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1057, 1058; Marinov - „A adormit copilul, Lazare”; Ivanova, Jivcov - „Maica trezește copilul”, pag. 233.). Acest cîntec se cîntă pentru copil. De obicei, el adoarme sub „trandafirul alb-roșu” Mama gingăș îl cheamă să privească lăzărițele, îl îndeamnă să vadă cît sunt ele de frumoase și că Lazăr nu se sărbăorește „în fiecare zi”.

Foarte des întîlnit e motivul fetei logodite sau căsătorite după fiul de împărat (Kaufman – 991, 992, 1013, 1014). Acest cîntec se cîntă la fată, iar textul definește în același timp și măndria fetei mari, dorința ascunsă de a se căsători într-o casă bogată și de avea o viață fericită. Foarte popular în cîntece e motivul dorinței, în unele cazuri și pregătirile flăcăului sau a fetei de a se căsători, spre exemplu: „Nicola potcovește calul” sau „Petru drege roata” (Iordanova), „Flăcăul bun potcovește calul” (Ivanova, Jivcov, pag.

256.). De exemplu, în cîntecul al doilea Petru vrea s-o întrebe ceva pe Tadora, care trece pe lîngă el, dar ea îi răspunde că nu are timp, fiindcă seara ea va fi logodită, iar „*peste o săptămînă, / e nunta.*”

Sunt cîntece în care e descrisă dorința băiatului de a participa cât mai repede la obiceiul închinat lui Lazăr (Kaufman - №№ 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984). Alte cîntece se povestesc despre un băiat care simte de de parte că totul va fi bine. Chiar și împăratul îl cheamă la el să-i împartă bogăția (Kaufman - №№ 956, 957, 613), de exemplu în primul dintre cîntecele enunțate, împăratul zice: „*Lasă să vină, vină, / să vină Rada, / să-i dau șaptezeci de pahare / cu vin și rachiу, / cu vin și rachiу, / aur alb Radei.*”

În obiceiul închinat lui Lazăr se contopesc trei arhitipuri antice – inițierea flăcăului, slăvirea bărbătilor voinici și aşteptarea simbolică a nunții. Dansul horei la marginea rîului și de astfel, rîul este primul teritoriu de unde începe caracterul sacral al obiceiului. Aceasta e trecerea de la necunoscut la ceea ce e cunoscut, cînd fetele își lasă coronițele sale în rîu să plutească. Cum putem lămuri acel fapt că conducătorul cortegiului este cea mai mică fată dintre toate? Poate cu aceea că acest fapt poartă un sens simbolic de împrumut, de a se învăța de la cei mai în vîrstă. Din același punct de vedere se poate lămuri și faptul că la „Lazăr” participă lăzărițele mici.

Poporul crede în accea că fata care este logodită, poate fi deja furată de zmei. Probabil aici este pus accentul pe obiceiul vechi al nunții.

La moldoveni sămbăta lui Lazar se numește „Sâmbăta Florilor” (Lăzărelul). Această sărbătoare este legată de mitul biblic al învierii lui Lazăr (Biblia, Ioan – 11.). Există o legendă populară închinată bietului Lazar, care s-a îmbolnăvit și corpul i-s-a acoperit cu bube. Oamenii se fereau de el și soția l-a părăsit. Fratele lui fiind bogat a hotărât să se căsătorească, făcînd o nuntă mare și frumoasă. Pe Lazar la nuntă nu l-a invitat. Murind de foame, a venit la poarta fratelui său mai mare și i-a cerut de mîncare. Fratele disprețuitor l-a alungat, iar Lazar a început să plîngă astfel încît și cîinilor li s-a făcut milă de el. Ei i-au adus rămășițele de la masa de sărbătoare, linîștindu-l în felul său. Cînd serbarea a luat sfîrșit muzicanții au ieșit în stradă. Văzîndu-l pe Lazar în aşa stare, ei au început să-i cînte și să-i joace. Fratele cel bogat, văzînd aceasta, rîzînd a spus că nu vor vedea nimic în schimb decît coji de pe bubele lui. Când muzicanții au sfîrșit de cîntat, Lazar le-a dăruit coji de pe rănilor sale și a spus că nu le poate da altceva nimic. În semn de recunoștință, muzicanții le-au luat, hotărînd să le arunce pe drum. Cînd au încercat de a le arunca, ei au văzut în mîinile sale bucătele de aur. După moarte Lazar a nimerit în rai, iar fratele lui cel bogat pentru sufletul hain și rău a nimerit în infern.

Sărbătoarea Lăzărelul este ceremonialul cetei de fecioare, structurat după modelul colindelor, dedicat zeului vegetației cu același nume în Sîmbăta Florilor. Personajul central, Lazarita, îmbrăcată mireasă (rochie albă și coroană de flori pe cap) se plimbă dansînd înainte și înapoi, în interiorul cercului format din surate, pe o melodie simplă, duioasă care povestește drama eroului vegetației.

În România, sămbăta seara, fetele pun sub un prăsad o oglindă și cămașa pe care vor îmbrăca-o la două zile, duminică. Razele soarelui trebuie să cadă peste ele, semnificînd numai sănătate și dragoste în anul care vine.

Este bine accentuată influența slavonă asupra variantelor româno-moldovenești a sărbătorii de „Florii” prin vizitarea caselor de către fetele care cîntă și dansează de sănătate și primesc în schimb ouă. Alt obicei întîlnit la slavi este pregătirea pînilor. Să ne amintim că în unele regiuni în care locuiesc bulgarii, logodna se înfăptuiește număredicăt cu bucăți de pîne, care se pune pe papură și concomitent se lasă în rîu să plutească, după aceea fetele se adună la „nănașă” și împart bucate de pîne ce le-a rămas.

NOTĂ

¹ Болгари – 200 лет в Парках, часть первая. Бендеры, “Полиграфист”, 2006, с. 141; Державин, Н. С. Болгарские колонии в России, т. I. София, 1914, т. II. Петроград, 1915, с. 167.

² Новаков, С. З., Е. Г. Белянина. Традиции бессарабских болгар и проблемы сохранения их идентичности. – В: Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. Кишинев, “Штиинца”, 1995, с. 67.

³ Опит за функционално-семантична характеристика на периода на Великите пости с оглед мястото му в българската фолклорна култура. – В: Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Фолклор. София, БАН, 1988, с. 303.

⁴ Пак там, с. 309 – 310.

⁵ Бочков, Пламен. Увод във фолклорната култура. Лекции по фолклор. Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 156. – 157.

⁶ Празниците на българите в легенди и предания. София, сп. “Български дипломатически преглед”, приложение към бр. 11. – 12. от 2002 г., с. 16.

⁷ София, Издателство “Тилия”, 1996, с. 111.

⁸ Маринов, Димитър. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство “Наука и изкуство”, 1981, с. 388.

⁹ Традиционная духовная культура гагаузов: этнорегиональные особенности. Кишинев, Академия наук Республики Молдова, 2007, с. 84.

¹⁰ Пак там, с. 169. – 170.

¹¹ София, Издателство на БАН, 1982.

¹² Маринов, посоч. съч., с. 532.

¹³ Българска народна поезия, том втори. Обредни песни. София, Издателство "Български писател", 1981.

¹⁴ Маринов, Д. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи, София, Издателство "Наука и изкуство", 1981, с. 559.

¹⁵ Андреев, Йордан, Иван Лазаров, Пламен Павлов. Кой кой е в Средновековна България. София, Издателство "Просвета", 1994, с. 49.

¹⁶ Библия, Йоан – 11.

ГЛАВА ВТОРА. ОБИЧАИ CAPITOLUL II. OBICEIURI БАБА МАРТА

Изминал с месец февруари и ние прелистваме още една страница от календара. Скоро ще бъде пролет. Първи март е един от най-жизнерадостните български празници от пролетния празничен цикъл. Той има различни названия – Мартеница, Първи марта, Летник (Охрид). На него са посветени много научни изследвания и описание в различни стнографски монографии и сборници. По-важните от тях са посочени в книгата "Обичани обичаи" на Лозинка Йорданова.¹ Най-напред Любен Каравлов в своята книга "Памятники народного быта болгар" описва този български празник и обичаите, свързани с него.² За пръв път именно в посочената по-горе монография на Лозинка Йорданова е направено цялостно разглеждане на мартениците в България, като главните признания, по които те са анализирани, са селище, име, предмет, украса и функции. На първи март сутринта във всеки български дом се пали огън на двора, с много дим. След това всички членове на семейството прескачат до три пъти огъня, обърнати с лице към изгряващото слънце. Това се прави, за да се очистят те от зли духове и да се предпазят от болести. После стопанката изнася червени дрехи и тъкани, които мята върху клоните на дръвчетата пред дома и по стобите. Чак тогава тя окичва децата и животните с изработените по-рано мартеници от вълнена или памучна прежда.

В самите мартеници са вплетени парички, скилидки сух чесън, синци, мъниста, железни халки, косми от конска опашка, черупки от охлюви и др. Въобще българската мартеница се възприема от народа като вид амулет, който предпазва от зли сили.

Децата носят мартениците на дясната си ръка, шията или гърдите, а момите и младите невести – на шията или вплетени в косите. Мъже-

те пък връзват мартеница над левия лакът или на левия си глезен, а в някои краища в обувката на левия си крак под петата. Това те правят, мислайки, че ако ги зърнат с мартеница, ще им се върже мъжествеността. Мартеници се завързват още на младите животни и на плодните дръвчета за берекет.

Мартениците се носят, докато се появят щъркелите. След това се завързват на плодно дръвче, при което се изрича едно желание. Хората вярват, че то непременно ще се сбъдне.³ Нашите сънародници от Бесарабия и Таврия също празнуват Баба Марта. В своята книга "Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще" Иван Грек и Николай Червенков пишат за този празник следното: "На Баба Марта рано, преди изгрев слънцето, разтръбват къщата, изтръскват вешите, повтарящи: "Навън бълхите, да влезе Марта!" Децата и момите си връзват мартеници, които слагат под камък, когато видят щъркел, жерав или ластовица."⁴ Споменатото изтръсване е отбелязано и от нашия изтъкнат етнограф Димитър Маринов: "На първи март има още и такъв обичай: изписват всичките дрехи и завивки на двора, та ги изтръсват. Това се прави, за да няма през лятото бълхи.

В с. Риши, Преславско, запалят метла и обикалят с нея двора и викат: "Вън бълхи, вътре Марта!"⁵

На първи март молдованите празнуват по свояму – по стария календар това е първият ден на пролетта и тогава се отбелязва Празникът Matronalia, посветен на бога на силата на природата, пролетта и селското стопанство. Всяка година на този ден хората се изгърват с надежди, оптимизъм и вяра в доброто и в успеха във всичко. Първи март – това е моментът, когато хората започват да търсят първите кокичета като знак за идването на истинската пролет. Сега студът започва да се редува с все още плахото слънчево грееене, тъмнината със светлината, денят нараства и ето че след тежката и снеговита зима най-после побеждават животът, пролетта и слънцето. Това е победа на възкресението и възвръщането към живота, отразен в "Mărțișoare" (мартеничките), които молдованите подаряват на скъпите си хора като знак, носещ щастие и успехи. На първи март те не само подаряват, но и получават мартенички, красив символ на пролетта.

Но малцина са тези, които знайт легендата за възникването на този обичай. Рядко някой да се запита какво символизират мартениците и откъде води началото си този красив обичай. Молдованите го наричат "Purtatul mărtișorului", което буквално означава: "Носене на мартенич-

ки". Отдавна се знае, че мартеничките са символ на пролетта и възкръсването на живота. Този празник донася на хората много радост, оптимизъм и вяра. Формата му се е изменила с времето.

В началото предшественик на мартеничките са били завързаните на конец монети, които символизирали богатството и благополучието. Покъсно се появили и други подобни накити под формата на малки камъчета, украсени в бяло и червено, нанизани на връвчици. Сега отърлици, красиво украсени, от керамика и в различни цветове засмат тяхното място.

Как са се появили мартениците в Молдова? За това съществува следната легенда: "Веднъж Слънцето, вънчано в образа на момък, се спускало в едно село, за да поиграе на празничното хоро. Но един змей го проследил и го откраднал. След това го затворил в тъмница. Хората затъгували за него. Настанала тъмна нощ на земята. Птици са замъркали. Ручеите пресъхнали, а децата вече не се усмихвали. Никой не се осмелявал да излезе срещу змея.

Но веднъж един млад момък решил да се опита да спаси Слънцето. Много от неговите земляци го съпроводили и му дали своята сила, за да победи змия и освободи Слънцето. Неговият път до чертозите на змия продължил през целите три години времена: лято, есента и зимата. Най-после юнакът намери замъка на змия и встъпи в смъртен двубой с него. Били се много дни, докато змият не бил победен. Отслабнал и почти без сили, ранен, младият момък най-сетне освободил Слънцето. То се вдигнало на небето, весело засияло и зарадвало целия свят. Природата възкръснала. Хората се зарадвали, но храбрецът за нещастие не успял да види пролетта. Неговата топла кръв, изтичаща от тежките му рани, потекла по белия сняг. Последната капка кръв се търкулнала по белия сняг на първи март и славният юнак затворил очи навеки.

Когато снегът се стопи, цъфнати нежни бели цветя – кокичета, предвестници на пролетта. Оттогава младите хора завързват на гърди и на китките на ръцете си два сплетени конца – бял и червен." С тези мерцишори те закичват и момичетата, в които са влюбени, а също така и своите близки. Червеният цвет означава любов към всичко прекрасно, напомняйки за кръста на храбрия юнак спасител на светлината и тоилината. Белият символизира здравето на человека и неговата душевна чистота, асоциирайки се с кокичето – първия иролетен цвет.

Според някои източници произходът на мартеничката се сързва с някогашната златна или сребърна монета, служила като украсение.

Според други, усукването на двесте нишки, които най-напред били бяла и черна, означават борбата на живота със смъртта, на здравето с болестите. Някога са ги носили само беззащитните и чувствителни личности – девойките и децата. Съществува вярата, че този амулет носи щастие и успехи.

Според друга легенда, ходейки с овцете в гората и предсийки вълна с хурка и вретено, някоя си Баба Докия (молдовски аналог на нашата Баба Марта) намерила една круша, направила дупка в нея, свързала я с една нишка, окачила си я като амулет и това била първата мартеница. Това се случило на 1 март и оттогава се установил този обичай.

За мерцишорите в литературата се заговорва по-късно. Първото сведение за тях дава фолклористът Симеон Флория Мариан.⁶ Целта на този обичай – родителите да завързват на първи март на своите деца по една монета на шията или на ръката, а по-късно и на мерцишори – с те да бъдат щастливи в течение на цялата година, да бъдат здрави, чисти като злато и сребро и студът да не ги поразява.

Като правило мартеничките се закичват преди изгрев слънце. След това момичетата си измиват лицата с вода от стопен сняг; за да бъдат красиви и любими. На първи март на всяко плодно дърво се завързва червена нишка, за да дава богат урожай. При пълнолуние монстите се снемат от шията и девойките се къпят с тях. На този ден още те купуват червено вино и нещо сладко, за да бъдат бели и румени. Ако първи март е хубав ден, тогава и пролетта щъто ще бъде ясна и слънчева.

Какво значние имат мартеничките в наши дни в Молдова? Те са символ на пролетта, която идва, а изработването им се превръща в мяло изкуство. На хората, които са влюбени, с голямо удоволствие се подаряват мартенички на първи март като символ на възхищението от тях, като знак за специално внимание и уважение – и към госпожиците, и към господжите. В Молдова се практикува обичаят девойките да подаряват на свой ред мартенички на своите любими момчета. В миналото в Молдова и в Буковина децата и момичетата носели сребърна или златна монета на шията дванадесет дни, след което ги закичвали в косите си и ги държали дотогава, докогато цъфне първото дърво или не долетят първите щъркели. Други завързвали мартеничките за розов храст; а с монетата купували извара или сирене, за да имат бяло и красива лице като тези млечни продукти. Когато щъркелите се завърщали от юг, те снемали мартеничките си и ги хвърляли към тях, изричайки: "Na-ți negretele / și dă-mi albetele!" ("На ти черно, дай ми бяло!").

Това е сигурен знак, че в по-далечното минало мерцишорите са се изработвали от бял и черен конец.

Народните названия на мартеницата у молдованите са Mărțișor, Mart, Marta, Chirdosia и Germanar. Месец март е наречен така в чест на бога на войната Марс или Арес у гърците. Преди той да бъде обявен за бог на войната, у румънците и молдованите, е бил почитан като бог на земеделието и възраждането на природата. Той е свързан с началото на селскостопанските работи. Хората му принасяли в дар различни продукти и го славили. Те се надявали, че той, на свой ред, ще им даде дъждове и богат урожай, ще ги спаси от град, бури и вредни итици. Първите дни на месеца се смятат за дни на Баба Докия (Odochia или Дни на Баба Марта или Баба Кирдосия).

Археологическите разкопки на поселенията на древните даки доказват, че идването на пролетта е празнувано още преди 8000 години. Мартениците приготвяли още през зимата от бели и червени камъни, нанизани на конци и са ги носили след първи март. У даките Мартишор бил син на богинята Докия, облечена в дванадесет кожуха (те символизирали дванадесетте месеца на годината). Според народните представи мартениците изгонват зимата, болестта, лошото време и нещастието на земята и възраждат природата. Хората, за да получат добро от мартеницата, организирали празници, където я прославяли в песни, химни с надеждата, че тя ще ги защити от нещастието.

Според Йон Антон "Българите са засли този обичай от предците на румънците и молдованите още в XII – XIII век, когато е съществувала обща българо-румънска държава, основана и ръководена от румънеца Ionuț Vodă."⁷ Думата Vodă означава "управител, владетел". Според нас този "българо-румънски" владетел с именно цар Калоян (1197 – 1207). За него историята е отбелязала следните важни факти: "Титулатурата на Калоян като "император на България и Влахия", както и споменаването на Никита Хониат, че във въстанието на Асеневци участвали власи, кара иякои чужди (предимно румънски) историци да определят възобновеното българско царство като "влахобългарска империя". Власите се споменават като пастирско население през втората половина на X век. Тогава те обитавали основно Тесалия. По-късно част от тях се прехвърлили на север от река Дунав и се установили в трансилванските Алпи и областта Мунтения (дн. в Румъния). Те били неорганизираноnomадско население, което се занимавало главно с пастурство и водело примитивен начин на живот.

В края на XII век не е имало компактно влашко население в земите между Дунав и Балкана. Във въстанието на Асеневци взели участие власите пастири от планините, защото били засегнати от извънредното данъчно облагане. Цар Калоян се титулува "император на България и Влахия", защото както по време на неговото царуване, така и при Иван Асен II (1218 – 1241) земите на север от Дунава наричали "Влахия" и "Кумания", влизали в пределите на българското царство.⁸ Йоница вероятно е румънизираното име на цар Калоян, когото, от своя страна, на гръцки език означава "Хубав Иван".

Очевидно названието на мартеницата идва от името на месец март. В България обаче съществуват и местни имена – китица (Северозападна България и Разградско), гадалушка (Средна Северна България, вероятно някога мартеницата е служила и за гадаене). Интересно е това, че в с. Пчеларево (Добричко) названието ѝ с почти както у румънците и молдованите – "Мартишора" (българизирано). Закичването с мартеница е част от първомартенския празник, който включва и други обичаи, разпределени от Лозинка Йорданова в посочената по-горе книга в три големи дяла: 1) изнасянето на двора на червени дрехи и тъкани – пояси, престиилки, чорапи и други, косто според авторката е старинен обряд; 2) окичване с мартеници на животните, дърветата и сградите; 3) закичване на самите хора с мартеници.⁹ При първия дял се предпочитат вълнените дрехи или вълнената прежда. Именно този елемент показва най-старинния произход на мартениците. Към втория дял в миналото е преобладавал червеният конец. Следователно по-древният символ е именно червеният цвет. Според народната представа Баба Марта е облечена в червен сукман, забрадена с червена кърпа и е обута в червени вълнени чорапи. Белият и червеният цвет като символи се срещат и в обичаи на Бабинден, когато "бабата" (местната акушерка) кичи малките деца и майките им с червена и бяла вълна. Явно червеният цвет символизира здравето и силата, а бялата – лъгия живот. Неслучайно при закичването с мартеници се пожелава: "Да е здраво детето и червено, да остане и побелее."

Мартеницата се среща и по Власовден, когато я закичват на рогата на добитъка, по пътните врати и оборите. При раждането на домашните животни също им се завързват мартенички по вратовете, ушите и опашката против уроци. Мартеница се завързва и на сватбеното знаме (ургулицата), на хурките на младоженците, на всяко новородено дете и на родилката. Това характеризира профилактичното значение на мартеницата.

Има традиция, според която всяко дете трябва да види първото цъфнало дърво и първите прелетни птици, закичено с мартеница. Тези обстоятелства определят и срока на носенето ѝ – от 1 март да началото на народния празник Младенци (9 март), посветен на децата, на тяхното здраве и дълголетие. Последният ритуал от този обичай е свалянето на мартеницата и нейното хвърляне (срещу сънцето), окачване – най-често на плодно дърво или полагане под камък. Именно последният случай е описан във великолепната книга "Някога" на Дора Габе, която разказва за бита, нравите и обичаите на някогашните добруджанци. Така българската мартеница придобива с времето универсално значение като амулет и поздрав по случай настъпването на пролетта.

Мартеници се правят и закичват и в Албания, където те се наричат вероге и веројке.¹⁰ Лозинка Йорданова в цитираната вече книга отбелязва, че там те "са ограничени териториално и не могат да се обяснят на общобалканска основа".¹¹ Като специфичен обичай у румънците и молдованите, различен от българските, свързани с носенето на мартеници, е задължителното подаряване на първи март засдно с мартеницата на монета, златно или сребърно украсение.

В цитираната вече монография на Лозинка Йорданова е поместена една карта на България, на която със съответните символи са показани районите на разпространение на различните видове мартеници за хора, добитък и овощни дървета – червена и бяла; само червена; червена, бяла и морава; червена, бяла и жълта; червена, бяла и синя; червена, бяла, синя и зелена; червена, бяла, синя, зелена и розова. Сред тези цветови съчетания доминира комбинацията от червено и бяло. От тази карта се вижда, че червената мартеница за хора, добитък и овощни дървета е разпространена предимно в Северна България и по-точно – в Добричко, Разградско, Търговищко, Велико-Търновско, Габровско, Ловешко, Врачанско, Монтанско и Видинско – и по изключение – в Софийско.¹² Обичаят да се простират на двора червени дрехи на първи март, както и съществуването на мартеница, изработена само от червени нишки, ни дава основание да предположим, че именно този тип мартеница има най-старинен произход.

Обичаят да се закичва мартеница на първи март е разпространен изцялото българско етническо землище. Определено може да се каже, че той е самобитно българско, румънско и молдованско явление, защото не се среща у другите славянски народи. В същото време няма общо-балканско разпространение. Това обстоятелство ни кара да мислим,

че той е възникнал на местна почва и най-вероятно това да е станало у власите, защото те са били пастирски народ. Иховото проникване сред българите с мартеница в червено и бяло съвсем естествено, като се има предвид, че по-голямата част от днешните румънски, молдовски и албански земи са били дълго в пределите на българската държава, както следва: Влахия и Молдова – при хан Аспарух (681 – 701), хан Тервел (701 – 718), хан Крум (803 – 814), Омуртаг (814 – 831), Пресиян (836 – 852), княз Борис (852 – 889), цар Симеон (893 – 927), цар Самуил (976 – 1018), при царете Асен и Петър (1185 – 1197), цар Йоан Асен II (1218 – 1241), т. е. повече от 500 години. За пръв път част от територията на днешна Албания е присъединена по времето на хан Пресиян, а при управлението на цар Симеон – изцяло.¹³ Трябва да се има предвид, че и до ден днес в Албания има етнически българи, а в България и Македония живеят арумъни.

Ясно е, че този обичай не е славянски. Но тогава какъв е неговият произход? В процеса на формирането на българската народност участват три основни стиона – траки, славяни и прабългари. По пътя на изключването като вероятни създатели на обичая могат да се допуснат траките и прабългарите. Сведенията обаче за тях са осъкъдни и този обичай не се споменава никъде в историческите извори. За да изведем научно обоснована хипотеза, ще прибегнем до метода на индукцията. Най-вероятно е именно власите да са създатели на обичая да се закичват мартеници в червено и бяло на първи март и те да са го донесли на територията на днешна България. Кое ни дава основание да мислим така? Власите са били скотовъдци – те са отглеждали овце и коне. Нека не забравяме, че най-често българските мартеници се изработват именно от вълна, като понякога в тях се вплитат конски косми.

Първообразът на този амулет у българите обаче е била червената нишка, към която по-късно е добавена и бяла и вероятно това с е станало именно в българските земи, когато власите и българите са живели в една държава. Но Аспаруховите българи също са били скотовъдци. Изглежда те са донесли в българските земи червената нишка като амулет. Повече от 200 години те са живели само на територията на Северна България и Добруджа (след като преди това са обитавали земите около делтата на река Дунав, а по-късно и Малка Скития, Добруджа). Това обяснява защо и днес се изработват мартеници само от червена нишка именно в Северна България. За пръв път хан Тервел присъединява към българската държава територия на юг от Балкана – областта

Загоре. Ако със сигурност можем да твърдим, че обичаи като ладуващето на девойките на Васильовден или на Еньовден, Лазарина и други, са чисто славянски, то не без основание можем да предположим, че закичването с мартеници е именно общ влашо-български обичай.

Червеният цвят като важен символ се запазва и по-късно, например поясът на българския мъж е червен, изконната багра на велиденското яйце също е червената и т. н. А откъде водят началото си червеният и белият цвят като символи в структурата на мартеницата? Нашето предположение е, че първичен символен първообраз може да бъде само кръвта. Древните хора са възприемали кръвта на човека или животното като важна телесна субстанция, чието изтичане е означавало смърт. В началото червената нишка е замествала жертвено животно, символизирайки неговата кръв в чест на божеството. По-късно символиката се е трансформирала в амулетно (предпазващо) значение, а на един по-късен етап – като поздрав и пожелание за живот и здраве. Напълно възможно е белият цвят като втора съставка на мартеницата да се е породил от важното значение на млякото, което то е имало у пастирските народи, какъвто е бил и влашкият. За тях млякото е означавало храна и благодеенствие. Усукани, двесте нишки заедно означават пожелание за здраве, живот и благополучие в семейството. А иначе цветът на нишката, предпазваща от зли сили, у българите е синият. Така че най-древната символика на червения цвят е именно в качеството на символична жертва в чест на бога на войната Марс, дал името на третия месец от годината, в чийто първи ден се закичват мартениците. Неслучайно и съответната планета от нашата Слънчева система, носеща неговото име, още се нарича "Червената планета" заради червениковия си цвят.

В заключение имаме всички основания да смятаме, че съвременната мартеница е създадена от прабългарите и власите, като у първите идиотипът Й (първичните, инвариантни особености) като форма и цвят с била червената вълнена нишка, а у вторите – усуканите червени и бяла нишка. Интересно с това, че сред българите тя претърпява по-голямо развитие и обогатяване с нови фенотипни (вариантни, допълнително привнесени) черти и по-широко приложение, отколкото у румънците и молдованите. Вече отбележахме по-горе, че на българската етническа територия цветовите комбинации в мартеницата са повече. Тази година, на 19 февруари бяхме в Кишинев, столицата на Република Молдова, и никъде не видяхме да се продават мартеници. А в България те се продават около един месец преди първи март.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Йорданова, Лозинка. Обичани обичаи. София, "ТИЛИЯ", 1996, с. 63.
- ² Москва, 1861, с. 188.
- ³ Ников, Николай. Фолклорен празничен календар на българите. София, Алманах "Родолюбец", 2002, с. 119. – 120; Празниците на българите в легенди и предания София, сп. "Български дипломатически преглед.", 2002, Приложение към бр. 11. – 12., год. II.
- ⁴ София, ИК "Христо Ботев", 1993, с. 106.
- ⁵ Маринов, Д. Избрани произведения, т. I Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство "Наука и изкуство", 1981, с. 522.
- ⁶ Sărbătorile la români. București, Editura "Grai și suflet", 1983.
- ⁷ Anton, Ion. În piept mărțișorul. Chișinău, Revista "a" Mie", 2006, № 9.
- ⁸ Гюзелев, В. и кол. История за 11. клас на СОУ, Издателство "Просвета", 1996, с. 88.
- ⁹ Посоч. книга, с. 103.
- ¹⁰ Соколи, Р. Албанские народные песни, I. Тирана, 1965, с. 58.
- ¹¹ Посоч. книга, с. 103.
- ¹² Посоч. книга, с. 102.
- ¹³ Българите. Атлас. София, ИК "Тангра TanHakPa", 2001.

MĂRTIȘORUL

Ne-a părăsit luna februarie și noi iarăși întoarcem încă o filă în calendar. A sosit primăvara. Ziua de 1 martie este una din cele mai fericite și așteptate sărbători atât la cetățenii din Republica Moldova cât și la cei din Republica Bulgaria. Ea vine spre noi cu variate denumiri-Mărțișor, 1 Martie, Martenița, Letnic (Oxrid) să ne aducă bucurie și voie bună, să ne înaripeze sufletele noastre. Această sărbătoare a fost studiată în multe culegeri și lucrări științifice, au fost petrecute diferite cercetări etnografice în diverse țări. Unele din cele mai importante comentarii sunt înslinile în cartea „Obiceiurile îndrăgite” scrisă de Lozinca Iordanova, unde se dă o descriere detaliată a sărbătorii mărțișorului în Bulgaria, a originii și desfășurării ei, a indicilor principali. Un alt cercetător al tezaurului folcloric Liuben Caravelov în cartea sa „Monumentele moravurilor populare bulgare” ne face o descriere a obiceiurilor legate de sărbătoarea primăverii. La 1 Martie dis de-dimineață în fiecare casă bulgară se aprinde un rug în ogrădă, cu mult fum. După aceasta toți membrii familiei sar de trei ori peste el, întorși cu față spre răsăritul soarelui. Se face aceasta ca ei să aibă posibilitatea de a se curăță de spiretele rele, să fie păziți de boală pe parcursul întregului an ce vine. Apoi gospodina casei scoate toate hainele roșii țesute din lînă, le aruncă pe crengile pomilor roditori din fața casei sau pe garduri. Și numai după aceasta ca leagă mărțișoarele pregătite din lînă sau din ață copiilor săi și animalelor domestice.

De cele două fire răsucite între ele se agățau bucăți de usturoi uscat, mărgele, monede, inele de fier, păr din coadă de cal, cărcase de melci. ș.a. Mărțișorul bulgar (martenița) este percepțut de popor ca amuletă protectoare împotriva spiretelor rele.

Copiii poartă mărțișoarele fie la reverul hainei, fie prinse la încheietura măiniilor drepte, la gât sau la piept, domnișoarele și femeile tinere le împleteșc în cosițe. Bărbații leagă mărțișoarele la cotul stîng sau la piciorul stîng, în

unele localități le pun în încălțămîntea piciorului stîng sub talpă. Ei cunosc obiceiul și știu că dacă vor fi observați cu mărțișoare li se va atribui putere și bărbătie. Există încă câteva particularități sociale, fetele nemăritate poartă mărțișorul în partea stîngă a rochiei, fetele bătrîne la degetul mic al mîinii stîngi, iar bărbății căsătoriți la șoseta dreaptă. Mărțișoarele se poartă pînă ce întorc din țările calde acasă cocostîrcii. Apoi se leagă de pomii fructiferi gîndindu-se la îndeplinirea unei dorințe.

Popoarele din Basarabia și Tavria în fiecare primăvară celebrează sărbătoarea cea mai spectaculoasă din calendarul popular „Baba Marta”, care ca și Baba Dochia, personifică primăvara. În cartea sa „Bulgarii din Ucraina și Moldova. Trecutul și prezentul” Ivan Grec și Nicolai Cervencov scriu despre această sărbătoare următoarele: „În ziua cînd se celebrează Baba Marta, pînă la răsăritul soarelui, se deschid ușile casei, se scutură hainele și se repetă: „Să iasă toți puricii afară și să intre Marta! ” Copiii și fetele leagă mărțișoare, apoi cu întoarcerea primelor rînduine, ciocîrlii și berze le pun sub o piatră.” Această tradiție este descrisă și cercetată și de etnograful Dumitru Marinov care spune: „La 1 Martie există încă un obicei, se scot toate hainele și plăpumele în ogrădă, se scutură, făcînd curătenie generală ca să nu fie purici în casă pe tot parcursul anului. În satul Rîș, Preslavsko aprind mătura și înconjoară cu ea toată ograda spunind: „Afară puricii să intre Marta! ”

Venirea primăverii moldoveniei o sărbătoresc într-un mod unic, la începutul lunii martie. După calendarul vechi 1 Martie era prima zi din an și se celebra sărbătoarea „Matronalia” la care se desfășurau serbările lui Marte, zeul forțelor naturii, al primăverii și al agriculturii. La vechii traci aceleasi atribute le avea zeul Marsyas Silen, considerat inventatorul fluierului, cultul său fiind legat de glia maternă și de vegetație. Lui îi erau consacrate sărbătorile primăverii, ale florilor și fecundității naturii.

An de an de 1 Martie ne recăptăm speranța, optimismul, credința în mai bine și sporul în toate. Martie este momentul în care oamenii încep să caute primul ghiocel, ca semn al venirii primăverii cu adeverat. Acum frigul începe să se împletească cu razele soarelui, întunericul cu lumina și după o iarnă grea cu omăt marc învinge viața, primăvara și soarele. Mărțișorul este un simbol al primăverii care va să vină, iar realizarea lui a devenit o adeverată operă de artă. Oamenii oferă cu multă plăcere de 1 Martie mărțișoare. Acest triumf al reînvierii și regenerării este invocat prin Mărțișorul pe care-l dăruim celor dragi, ca mic semn ce ne dorim să le aducă fericire și noroc. Pînă la apariția mărțișorului ca obiect de artă, fetele atrînau în fața caselor un brîu roșu, o basma ori o bucată de pînză roșie.

La 1 Martie moldovenii nu numai dăruiesc, dar și primesc aceste mici simboluri ale primăverii și frumosului- mărțișoarele. Fetele și nevestele ziceau: „Cine poartă mărțișoare/ Nu este pîrlit la soare”.

De-a lungul secolelor moldovenii și alte popoare au închinat sosirii primăverii nenumărate legende, zicători, acțiuni rituale. Folcloristii au cules și prelucrat mărgăritarul popular căruia îi zic: „Purtatul mărțișorului”, care are aceeași semnificație și la bulgari. Din timpuri vechi- străvechi semnificația mărțișorului a rămas aceeași de-a lungul viacurilor: este un simbol al primăverii, al renașterii, al reînvierii la viață. El ne aduce multe bucurii și credință în viitor. Forma lui cu timpul s-a schimbat. La început mărțișorul era simbolizat printr-o monedă. Mai tîrziu apărea sub forma unor mici pietre de rău vopsite în roșu și alb înșirate pe o ată. Azi mărgelele frumos colorate, ceramica în diferite culori și florile le ocupă locul.

Legenda care stă la originea apariției mărțișorului spune, că odată soarele coborî într-un sat, la horă, lăudând chipul unui fector. În acest timp un zmeu l-a furat și l-a răpit dintr-oameni, închizîndu-l într-o temniță. Lumea se întristase, toți nimerise în împărăția întunericului. Păsările nu mai cîntau, izvoarele nu mai fugneau vesel la vale, iar copiii nu mai zîmbeau. Nimeni nu îndrăznea să-l înfrunte pe zmeu. Dar într-o zi, un tînăr voinic s-a hotărît să plece să salveze soarele. Mulți dintre pămînteni l-au condus și i-au dat din puterile lor ca să-l ajute să-l biruie pe zmeu și să elibereze soarele. Drumul lui a durat trei anotimpuri: vara, toamna și iarna. A găsit castelul zmeului și au început lupta. S-au înfruntat zile întregi pînă cînd zmeul a fost doborât. Slăbit de puteri și rănit, tînărul eliberă Soarele. Acesta se ridică pe cer înveselind și bucurînd lumea. A reînviat natura, oamenii au încins horele, dar voinicul n-a ajuns să vadă primăvara. Sîngele cald din râni i-a scurs pe cîmpul acoperit de nea. În timp ce zăpada se topea, răsărea flori albe- ghiocei, vestitorii primăverii. Pînă și ultima picătură se scurse în zăpada imaculată. Voinicul se stinse ca flacăra unei luminiări în ziua de 1 Martie. De atunci tinerii împleteșc doi ciucurăși: unul alb și unul roșu. Ei le oferă fetelor pe care le iubesc sau celor apropiatai. Roșu înseamnă dragoste pentru tot ce e frumos, amintind de culoarea săngelui voinicului ce a salvat soarele. Albul simbolizează sănătatea, și puritatea ghiozelui- prima floare a primăverii.

În rezultatul cercetărilor arheologice s-a dovedit că la originea mărțișorului a stat o monedă de aur sau de argint, care servea drept podoabă. După alte surse era prezentat printr-o sfărătă din două fire răsucite, una roșie și alta albă (sau alb și negru), ce semnifica lupta vieții asupra morții, a sănătății asupra bolii. Mărțișoarele erau purtate de persoanele sensibili-

le-copiii și fetele tinere. Există credință, conform căreia, această amuletă aduce noroc și fericire.

La daci Mărțișorul era fiul zeiței Dochia. Odată ca s-a îmbrăcat în 12 cojoace (12 luni ale anului) și a plecat cu oile la munte. În mijloc prin pădure și torcind lîna din furcă, ea a găsit o pară. I-a făcut o gaură, a trecut prin ea un fir de iarbă și a pus-o la gât. Acesta a fost primul mărțișor, iar acțiunea s-a petrecut în ziua de 1 Martie și de atunci s-a extins obiceiul prin multe meleaguri. În credința populară Mărțișorul alungă iarna, timpul rău care aduce pagubă semănăturilor și face să renască natura. Conform multor legende și credințe populare, „mărțișorul” simbolizează schimbarea iernii albe de nea cu soarele roșu. Pentru a cîștiga bunăvoița divinității Mărțișor, oamenii organizau ceremonii, slăvindu-l în cîntecă și imnuri, în speranță că vor fi protejați și li se vor îndeplini doleanțele. Dar și Ziua Babei Dochia pe vremuri era sărbătorită cu mare cinste. Nimeni nu lucra pentru a nu mînia pe Baba Dochia și pentru a fi ferit de boala vîrsatului și primejdia de înec. Se admiteau numai clăcile, șezătorile la tors, căci și bătrîna păstorită ieșea cu mioarele și avînd cu sine furca forcea lîna. Fetele țineau la această zi din teama să nu aibă parte de soacre rele. Își alegeau la întîmplare o zi din cele 12 ale Babei și, după cum era vremea, ghiceau cum le va fi alesul inimii. După prima zi a gospodării preziceau cum va fi vara. Pentru a-i face cinste și a se pune bine pe lîngă Dochia, gospodinele prăjeau copiilor „cocoșei” din grăunțe și pregăteau tradiționala „babă”, preparată din tăieței și ouă bătute. V. Alecsandri scria că după zilele Babei Dochia vin zilele cocostîrcului, a mieilor, a rîndunelelor, a ciocîrliei...

Răspîndit în toate provinciile României, mărțișorul este pomenit pentru prima dată de Iordache Golescu. Folcloristul Simeon Rlorea Marian relatează că: „În Moldova și Bucovina mărțișorul constă dintr-o monedă de aur sau de argint legată cu un snur alb și roșu la gâtul copiilor”.

Scopul agățării sau legării mărțișorului de către părinți este ca copiii să aibă noroc în decursul anului, să fie sănătoși și curați ca argintul cu venirea primăverii și peste vară să nu-i apuce și scuturile frigurile. Agățarea mărțișorului se face de regulă în zorii zilei, pînă nu răsare soarele. Cu apa din neaua de 1 Martie se spală fetele peste tot anul pentru a fi frumoase și drăgostioase. În ziua de 1 Martie se leagă la fiecare pom roditor un fir roșu că să rodească fructe multe în noul an. și atunci cînd apare luna plină se scoate bănuțul de la gât și se cumpără cu el cas dulce și vin roșu pentru ca fetele să aibă culoarea căsului și să fie rumene ca vinul. Dacă de 1 Martie e vreme frumoasă atunci vom avea o primăvară luminoasă.

În zilele noastre, mărțișorul se agăță celor pe care îi iubesc, ca simbol al admirării lor, ca respect și stimă specială pentru doamne și domnișoare. În Moldova, România și unele părți ale Bulgariei se practică și obiceiul ca fetele să dăruiască la rîndul lor mărțișoare bărbaților. Este frumos ca fiecare mărțișor să reprezinte persoana căreia îi este dăruit sau urarea care vrea să fie făcută. Un cosar poate transmite bunăstare, trifoiul noroc sau ghiocelul poate exprima gingășia.

În trecut, în Moldova și Bucovina copiii și fetele purtau o monedă de aur sau argint legată la gât timp de 12 zile după care o prindeau în păr și-o țineau astfel pînă la înflorirea primului pom sau pînă la sosirea berzelor. Altele agățau mărțișorul de un trandasir, iar cu moneda își cumpărau brînză, pentru a avea o față albă și frumoasă tot anul. Astăzi mărțișorul se poartă 12 zile și apoi se agăță într-un pom tînăr. Dacă pomului îi va merge bine atunci cu siguranță și cel ce a legat ața de el va avea parte de un an bun, cu sănătate și succese. Alții aşteaptă sosirea berzelor și aruncă snurul după ele, zicând: „Na-ti negretele/ Si dă-mi albetele!” (Ha mu черно, дај mi бяло!). Aceasta e încă un semn care ne indică că în trecutul îndepărtat predominau și alte culori ale mărțișorului: negru și alb. Scoaterea mărțișorului, conform ritualurilor, are un scop bine înțemeliat: să marcheze astfel tranziția dintre sfîrșitul iernii și noul anotimp care se începe.

Denumirile populare ale mărțișorului sunt: Mărțișor, Mart, Marta, Chirdosia și Ghermanar. Luna este închinată zeului Martie. Pînă a deveni zeul războbiului, el a fost mult timp venerat de către romani în postura de zeu al agriculturii și al renașterii vegetației. De aceea luna martie este în strînsă legătură cu reînceperea lucrărilor agricole. Pentru ai intra în voie lui martie, pentru al îmbuna, oamenii din antichitate îi aduceau ofrande, îl ridicau în slăvuri. Pentru aceasta el era dator să asigure căderea la timp a ploilor, creșterea plantelor cultivate, rodirea lor și tot el trebuia să ferească roada de grîndină,averse, furtuni, poligniri și chiar de păsări.

Primele zile ale lunii martie sunt considerate „Zilele babei Dochia (Odochia)”, „Zilele babei Marta”, „Zilele babei Chirdosia”. și aceasta e din cauza că anume la începutul lunii martie timpul e destul de schimbător – vînturi puternice, dar de scurtă durată, brusc se schimbă temperatura aerului, ninsorile alternă cu ploile. Este o perioadă cînd primăvara pară ar veni, dar nu-i cedează locul iarna. Ninsorile din aceste zile sunt asociate în imaginațiile oamenilor cu baba Odochia, care își „scutură cojoacele”. Așa spune o legendă.

Săpăturile arheologice petrecute în locurile populate de daci arată că acest obicei se celebra în prima zi a primăverii încă de acum 8000 de ani.

Pe vremea dacilor simbolurile primăverii erau confectionate în timpul iernii și se purtau doar după 1 Martie. Mărțișoarele erau atunci petricele albe și roșii însirate pe o ață. Culoarea roșie, dată de foc, sănge și soare era atribuită vietii, deci femeiei. În schimb, culoarea albă, conferită de limpezimea apelor, de albul norilor era specifică înțelepciunii bărbatului. De altfel sunrul mărțișorului exprima împletirea inseparabilă a celor două principii ca o permanentă mișcare a materiei. Alte surse arătau că mai tîrziu în Moldova și Bucovina mărțișoarele constau din monede care erau atîrnate pe fire subțiri de lînă, negru cu alb. Tipul de monedă: aur, argint sau bronz indica statutul social. Ele erau purtate pentru a avea parte de noroc și vreme bună.

După Ion Anton „Bulgarii au împrumutat acest obicei de la strămoșii noștri încă prin secolul XII- XIII, pe cînd a existat statul comun Taratul Român- Bulgar, întemeiat și cîrmuit de românul Ioniță Vodă”. După părerea noastră acest domnitor româno-bulgar este anume împăratul Caloian (1197-1207). Despre el în istorie găsim următoarele: „Caloian este domnitorul Bulgariei și Valahiei”, cum își amintește și Nichita Honiat că în răscoala lui Asen și Valahii au participat valahii. După aceasta au fost rugați niște străini (nu români) istorici să stabilească domnia bulgară ca „imperiuvalaho-bulgar”. Valahii sunt descriși ca un popor ce se ocupă cu păstoritul, crescutul vitelor mari cornute în a doua jumătate a secolului X. Ei duceau o viață obișnuită, păscind oile prin munți și îngrijind de familiile lor. Valahii populau prin locurile Tesalicii. Mai tîrziu o parte din ei s-au mutat în partea de nord a rîului Dunărea și s-au aşezat cu traiul în Alpii transilvăneni și în Muntenia (azi România). La sfîrșitul secolului XII între Dunai și Balcani așezările valahilor nu erau compacte. Împăratul Caloian s-a numit „Imperatorul Bulgariei și Valahiei”, deoarece în timpul domniei lui, ca și cînd a domnit Ion Asen II (1218-1241) teritoriile de la nordul Dunării se numeau „Valahia” și „Cumania”, care intrau în hotar cu împărăția bulgară. Ioniță se prea poate că și este împăratul Caloian, care în țara sa, în limba greacă și înseamna „Ion cel Bun”.

În Bulgaria mărțișorului i se atribuie și alte denumiri-chită (în Bulgaria de nord-vest și Razgradsco), gadalușca (în Bulgaria de nord unde există și obiceiul de a se ghici în acasă). Deasemenea e interesant și faptul că în satul Pcelarevo (Dobricico) denumirea e asemănătoare ca la români și moldoveni- „Martișora”(bulgarizată). Agățarea mărțișorului e unul din obiceiurile lunii martie pe care Lozinca Iordanova îl trece prin trei etape: 1) scoaterea din casă a hainelor țesute roșii în ogradă-ciorapi, pestelci și a., care după cuvintele autorului e o tradiție lăsată din străbuni; 2) lega-

re a mărțișoarelor de pomii fructiferi, la animale, prin grădină; 3) agățarea mărțișorului la oameni.

Prima dată pentru confectionarea mărțișorului a fost folosită ața de lînă, care ne dovedește venirea lui spre noi prin viauri de la strămoșii care se ocupa cu păstoritul. Autorul menționează și importanța culorii roșii, care este socotită culoare –primă a mărțișorului. Baba Marta era îmbrăcată în suman roșu, îmbrobodită cu o șalincă roșie și încălțată în ciorapi roșii de lînă. Culorile alb și roșu se întîlnesc ca simbol în obiceiurile sărbătoarei „Babinden”, cînd „baba” (moașta din localitate) dăruie la copiii mici și mamelor lor lînă roșie și albă. Culoarea roșie simbolizează sănătatea și puterea, iar cea albă-o viață lungă pînă la adînci bătrînețe. Nu înzădar cînd se dăruiesc mărțișoare se spune: „Să fie copii sănătoși cu roșăță, iar la adînci bătrînețe cu albeță.”

La bulgari mărțișorul se celebrează printr-un ritual deosebit la sărbătoarea Vlasovden (Sfîntul Vlas). Anume în acastă zi ei agăță mărțișorul de coarnele vitelor, la porți și la grăduri. Cînd apar micuții li se leagă la gît, urechi sau la coadă să nu fie deocheate. Mărțișorul este prins și la stecagurile de nuntă (urugliata), la caierile tinerilor însurăței, la toți copiii care s-au născut și mamelor lor.

Există și tradiția, care ne spune că copiii trebuie să observe primii copaci înfloriți și primele păsări ce se întorc din tările calde. În acest moment ei trebuie să aibă mărțișoare prinse în piept. Această circumstanță determină timpul purtării mărțișorului- de la 1 Martie pînă la începutul sărbătorii populare Mladenți (9 martie), care este încinat copiilor de sănătate și viață lungă. Ultimul ritual al obiceiului ce prevăște primăvara este scoaterea mărțișoarelor și aruncarea lor înaintea soarelui, înaintea păsărilor ce se întorc acasă, agățarea lui de un pom sau punerea sub o piatră. Este marcată astfel tranziția între iarnă și primăvară, credința fiecărui că toate vor fi mai bune în anul ce începe. Anume acest caz este descris în carte „Neacoga” de Dora Găde, care ne informează cu date interesante despre viață, tradiții și obiceiurile dobrodjanilor existente cîndva. Astfel mărțișorul bulgar din timpurile strămoșești era întruchipat ca amuletă, deasemenea el servea drept felicitare cu sosirea primăverii pentru oameni.

Mărțișorul se celebrează și în Albania, sub denumirea de „verore” sau „verojche”. Lozinca Iordanova în carte de mai sus citată scrie că acolo ei „sunt limitați teritorial și nu poate fi explicată baza unică balcanică pe tot teritoriul balcanilor.”

Obiceiurile moldovenești și române legate de purtarea mărțișorului se deosebesc de cele bulgare. În ziua de 1 Martie de cele două fire răsucite

între ele se agăță monede, se adaugă podoabe de aur sau argint și se dăruie ființelor dragi.

Deasemenea Lozinca Iordanova ne prezintă una din hărțile Bulgariei, unde prin simbolurile corespunzătoare evidențiază raioanele în care se întâlnesc o gamă întreagă de culori cu diferite semnificații ale mărțișoarelor purtate de oameni, legate de animale sau agățate de pomii fructiferi - roșie și albă; numai roșie; albă și surie; roșie, albă și galbenă; roșie, albă și albastră; roșie, albă, albastră și verde; roșie, albă, albastră, verde și roză. Tot aici observăm că culoarea roșie e răspândită mai mult în partea de nord a Bulgariei și anume în Dobricico, Razgradsco, Tîrgovișco, Velico-Tîrnovsco, Gabrovsco, Loveșco, Vraceansco, Montansco, Vidinsco și cu excepție în Sofisisco. La baza obiceiului scoaterii și însirării hainelor cusute cu ată roșie prin ogradă la 1 Martie și însuși a mărțișorului roșu se află culoarea roșie, care ne face să presupunem că anume el și este strămoșul tuturor mărțișoarelor bulgare. Obiceiul purtării mărțișorului e răspândit în toată țara. Bineînțeles, poate să se spună că originea e anume bulgară, valahiană și moldovencască, deoarece nu se întâlnesc la popoarele slovene. Putem ajunge și la concluzia că mărțișorul la bulgari prima dată a apărut numai de culoarea roșie și apoi mai tîrziu la valahi în urzeala de culoare albă și roșie. Legenda mărțișorului este foarte veche, datînd din perioada hanului Asparuh, cel care i-a condus pe bulgari pe teritoriul actualei țări. Pe cînd sora sa Huba și fratele său Boian se aflau în prizonierat, Asparuh le-a trimis un șoim care avea legat un fir de ată albă pentru a-l înștiința că îi va ajuta să evadeze. Cei doi au reușit să fugă, însă în apropiere de malul Dunării, Boian fiind ucis de următori, Huba a dat drumul șoimului care avea legat de picior firul de ată albă înrosit de sîngele fratelui său, pentru a-i da de veste hanului despre moartea fratelui său. La afilarea vestii, de durere a poruncit ostașilor să poarte un fir de lînă albă și un fir de lînă roșie pentru a-i feri de necazuri, eveniment care ar fi avut loc la 1 Martie 681. Dacă urmărim succesiunea evenimentelor mărțișorul apare de la început la bulgari sub forma de ată roșie, apoi la valahi în combinație roșu și alb. Aceasta e o logică, deoarece străbulgarii și valahii au fost un popor ce se ocupa cu păstoritul, adică pășteau oile prin munți. Pătrunderea de la valahi la bulgari a mărțișorului roșu și alb e firesc, dacă e vorba, că o mare parte din teritoriile române și moldovenești au fost în teritoriul statului bulgar în succesiunea evenimentelor: Valahia și Moldova - la hanul Asparuh (681-701), hanul Tervel (701-718), hanul Crum (803-814), Omurtag (814-831), Persian (836-852), principale Boris (852-889), împăratul Simeon (893-927), împăratul Samuil

(976-1018), la împărații Asen și Petru (1185-1197), împăratul Ioan Asen II (1218-1241) și alii mai mult de 500 de ani. Prima parte a teritoriului Albaniei de astăzi a fost alipită încă în timpurile domnici hanului Presian, dar în timpul conducerii împăratului Simeon- toată teritoria a fost unită. Trebuie să spunem că pînă în ziua de azi țara Albania are grupe etnice bulgare, iar în Bulgaria și Macedonia trăiesc- români. Cu alte cuvinte prin secolul al XII-lea bulgarii percep și mărțișorul roșu- alb al valahilor, care găsește cca mai mare răspîndire și mai tîrziu găsesc aplicarea la albanii prin intermediu bulgar. E clar că acest obicei nu e de origine slaveană. În procesul formării naționalității bulgare participă trei etosuri principale: tracii, slovenii și străbulgarii. În drumul său prin excepție probabil întemeietorii obiceiului pot fi tracii și străbulgarii. Ca să redăm o ipoteză științifică esențială, noi vom recurge la metoda inducției. Cel mai posibil că anume strămoșii bulgari au creat obiceiul agățării mărțișorului de 1 Martie și ei sunt acci care l-au adus pe teritoriul de azi al Bulgariei. Ce ne dă dreptul să ne gîndim aşa? Străbunii s-au ocupat cu creșterea vitelor mari cornute, ei aveau oi și cai. și noi nu trebuie să uităm că mărțișorul era confectionat din lînă de oaie și păr de cal. Prima dată acest amulet a fost din ată roșie, lîngă care apoi a fost adăugat firul alb și posibil că aceasta s-a întîmplat pe teritoriul bulgar, cînd valahii și bulgarii au trăit în partea de nord a Bulgariei și Dobrudja, unde și până în ziua de azi se confectionează mărțișoare din ată roșie. Aceasta ne dă o lămurire că anume în nordul Bulgariei este păstrat mărțișorul numai de culoare roșu.

Culoarea roșie e un simbol important care s-a păstrat din timpuri străvechi și la cingătoarea națională a bărbatului, oul la sărbătoarea de Paști este vopsit roșu etc. Dar de unde au apărut culorile alb și roșu ca simbol în structura mărțișorului? Presupunerea noastră e că primul simbol putea să fie sîngel. Strămoșii socoteau sîngelul omului sau a vitei ca o importantă materie a corpului și scurgerea ei însemna moartea. La început ată roșie înlocuia jerfa animalelor simbolizînd sîngelul lor în cîinstea lui Dumnezeu. Mai tîrziu acest simbol s-a transformat în amuletă și apoi în cadou cu urări de bine și sănătate. E foarte posibil că culoarea albă e a doua parte a mărțișorului care a apărut cu sensul important care simboliza laptele luat de la poporul ciobănesc de unde apoi apar valahii. Pentru ci laptele însemnă hrana și bunăstare. Împreunate cele două fire însemnau dorința de a avea sănătatea și roada bogată pentru familie. Astfel culoarea firului care apără de spiritele rele la bulgari era albastrul, iar culoarea roșie semnifica jertfa adusă în cîinstea Domnului, zeului războiului Mars, denumirea lunii a treia din an, în care în prima zi se pun mărțișoare. Nu înzădar una din planetele

**ЧЛАВА ТРЕТА. ОБРЕДИ
САПИОЛУЛ. III. РИТУАЛИ
ЛАДУВАНЕ**

Фолклорният обред ладуване е твърде разпространен из българските земи. В него участват девойки. Същността му е в гадаенето на тяхното близко бъдеще и по-конкретно – във връзка с очакваното им задомяване. По времето, когато се провежда, той се среща в два варианта – на Васильовден (1 януари) и на Еньовден (24 юни).

Момите гадаат какъв ще бъде техният бъдещ брак чрез потапяне на пръстените си в „мълчана“ (престояла на открито през ноцта) вода. По време на ладуването, при изваждането на пръстените от водата, девойките припяват, като по този начин наричат коя от тях за какъв момък ще се омъжи (професия и качества) и в какъв чужд дом ще отиде (богат или беден; в същото село или в друго село). Обредът е отбелян от Иламен Бочков в книгата му „Увод във фолклорната култура. Лекции по фолклор“: „По някои места на този ден (1 януари – Васильовден – бел. моя – И. С.) се прави ладуване – моминско гадаене за брак чрез потапяне на пръстени в „мълчана“ (престояла на открито през ноцта) вода. По време на ладуването, воденето на пръстените, момите припяват, наричат коя за кого (като професия или качества) ще се омъжки.“¹

На Еньовден обредът е известен под наименованието Еньова буля. Момата, която е била кума на Лазаровден, или друга мома с живи родители, събира срецу празника по залез слънце своите дружки, за да заключат еньовчето. Всяка от девойките носи нийшан (пръстен, гривна, китка). Няколко от тях носят „мълчана“ вода и пълнят един съд (той трябва да е бял – най-често калайдисан бакър) до половината. Съдът се покрива с червена кърна, с мъжка риза или сватбено було. Сутринта на самия Еньовден момите, след като са си измили главите, се събират и отиват да вземат Еньовата буля. Това е малко момиченце – от две-до

solare poartă numele lui, care mai poartă încă un nume –Planeta Roșie, deoarece poartă culoarea ei roșie.

După cum putem spune că obiceiurile: „Laduvanc”, „Sf. Ion”, „Lazar” prezintă poporul slav, tot aşa putem presupune că împodobirea mărțișorului e anume un obicei bulgaro- valah. Dar obiceiul nu e păstrat de la valahi, el are istoria antică a sa conform cărei prima culoare a mărțișorului a fost roșie la bulgari, apoi culoarea albă a fost primită de la valahi.

Astăzi mărțișoarele se poartă cu multă plăcere de la cci mici pînă la cei bătrîni. Mărțișorul s-a transformat într-un simbol frumos al Moldovei, României și Bulgariei. El este purtat de turiști care vin să ne viziteze cu multă plăcere țara.

Deși obiceiurile au o structură unitară, în viața folclorică tradițională fiecare ținut, fiecare loc are moduri proprii de a se exprima. Obiceiurile proprii anumitor locuri prezintă forme deosebite de realizare, dînd astfel puțină de a deosebi prin aceasta pe oamenii care păstrează și practică înainte formele acestei culturi.

НОТА

¹ Йорданова, Лозинка. Обичани обичаи. София, „ТИЛИЯ“, 1996, с. 63.

² Москва, 1861, с. 188.

³ Николов, Николай. Фолклорен празничен календар на българите. София, Алманах „Родолюбец“, 2002, с. 119. – 120; Празниците на българите в легенди и предания София, сп. „Български дипломатически преглед.“, 2002, Приложение към бр. 11. – 12., год. II.

⁴ София, ИК „Христо Ботев“, 1993, с. 106.

⁵ Маринов, Д. Избрани произведения, т. I Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство „Наука и изкуство“, 1981, с. 522.

⁶ Sărbătorile la români. București, Editura „Grai și suflet“, 1983.

⁷ Anton, Ion. În piept mărțișorul. Chișinău, Revista „a“ Mic“, 2006, № 9.

⁸ Гюзелев, В. и кол. История за 11. клас на СОУ, Издателство „Прогресс“, 1996, с. 88.

⁹ Посоч. книга, с. 103.

¹⁰ Соколи, Р. Албанские народные песни. I. Тирана, 1965, с. 58.

¹¹ Посоч. книга, с. 103.

¹² Посоч. книга, с. 102.

¹³ Българите. Атлас. София, ИК „Тангра TanHakPa“, 2001.

пет-шестгодишно, с живи родители. То трябва да е облечено с булчинска премяна и да е забулено с червено було. На главата, кръста и ръцете ѝ се закичва пелин. Тя е боса. Девойките тръгват да обиколят селото, като носят Еньовата буля на раменете си така, че нозете ѝ да не докосват земята. Освен това тя не трябва да говори. Пътъм девическото шествие се спира на кладенците и чешмите и играе хоро. Момите пеят специални еньовденски песни. Накрая те обикалят и около черквата.

След това започва напяването на пръстените. Момите вземат бакъра с нишаниите и отиват в двора на къщата, откъдето са взели булята, или край реката, на хорицето, а понякога и под голямо дърво. Тук девойките застават в кръг около Енята, която стои седнала, и докато те пеят, тя вади нишаниите от съда. Обикновено момите паричат: „*Ой, Еньо, Еньо, Еньова буля, / извади, Еньо, златната ябълка, / който е честит, той дая вземе.*“ Следват припевки, с които се предсказва бъдещето на момата. Характерът им е предимно любовно-брачен. След наричането и припевките момичетата къпят Енята с водата от бакъра и я връщат на майка ѝ.²

Този обред в Северозападна България е част от фолклорната сватба и се нарича сватбено ладуване. Лада се прави в петък сутринта, след като се подготви уруглицата (сватбеното знаме). И тук Ладата е малко момиче, като не е задължително то да е роднина на момчето. Към нея има още едно изискване – не трябва да е сираче. Облеклото ѝ наподобява невестинския костюм. Задължителен елемент от него е венецът, направен от девойките заедно с китките за уруглицата. Върху венеца се слага бяла кърпа така, че да закрива лицето на Ладата.

След като я накичат, девойките отиват на реката или на чешма. Те носят празен съд за вода, украсен с венец, на който е закичена и стара парà. Ладата върви напред, а останалите вървят подир нея и пеят. Играят хоро в кръг. Ладата пълни съда с вода и застава до него. В това време момичетата обикалят с хоро на песен отляво надясно. До три пъти разливат водата от бакъра и накрая го връщат върху. В дома си Ладата меси обреден хляб (турта). Там пеят песни, после сядат на трапеза, чийто гозби трябва да са постни. Дават от питата на невестата за здраве. След това Ладата се разваля, а с венеца и булото се обичва самата невеста.³

Обредът ладуване е подробно описан от нашия именит етнограф Димитър Маринов.⁴ Тук ще споменем само най-важните изисквания към Еньовата буля, характерни детайли от облеклото ѝ, както и особености от обредните действия, непосочени по-горе. Това момиче трябва да бъде изтърсак, т. е. последно на родителите си, които пък от своя

страна, трябва да са живи и първородчани. Булото ѝ следва да е тънко, та през него да може да се вижда лицето ѝ. Обличането ѝ се извърпва от четири моми. Когато една от девойките носи булята на раменете си, момичето, изпълняващо тази роля, трябва да маха с дългите ръкави на ризата като птица с крилете си. На кръстопътищата из селото девойките се спират. Онази от тях, която носи булята, сяда и я поставя в полите си, а в същото време дружките ѝ играят и пеят около нея. Някога ладуването е замествало венчавката, когато не се е намирал наблизо свещеник.

Когато излязат от къщата, момите пеят следните три песни: „*Ой, орехо, ой мой братко!*“, „*Ой, Стойо, Стойо...*“ и „*Ой, Яни, Яни, бре Свети Яни!*“ Първата от тях намеква за това, че общуването между младите трябва да става на мегданя, а не в гората. Бяла Рада е изгубила пътя в планината. Там тя среща два овчаря, които я хвърлят в морето „Калъпоре“. Тази песен разкрива опасностите на дивата природа и индиректно – последствията от газенето на росена в самодивска поляна, на самодивско съборище: „*Русà момà рòсен брала, / низ росена завъряла...*“ Това цвеге открай време се е смятало за самодивско и хората някога са вярвали, че газенето му ще разсърди самодивите. И втората от тези песни има такава предупредителна социална функция, започто съветва да не се зацирят малките момичета, които още не са узрели за момуване: „*Ой, Стойо, Стойо, / гидийски сине! / Не ми претициай / Яна за вода, / че ми е Яна / още мъничка; / още мъничка, / та глупавичка...*“ Песента недвусмислено показва, че девойката, която се готви за момуване, трябва да е придобила и съответните къщи умения – в случая да може да тъче на стан. Третата песен има по-скоро алегорично значение, започто разказвайки за Св. Яни, патрона на празника, всъщност загатва за момътка, който е закъснял в ергенътка си да си намери подходяща съпруга. Яни е тръгнал с кола за „били, за яньовиче“. Среща го неговата майка и му дума: „- *Ой Яни, Яни бре Свети Яни, / върни се, Яни, върни се, синко, / други отишли, обрати го са, / обрати го са, върнати се.*“

Пред къщата, на пътя, девойките пеят песента „Полека клепай, хубави Яни“, в която живо е разкрита гиздавостта на момите по време на Еньовденския празник, облечени празнично: „*Полека клепай, да не напрашиши / на малките моми алени престилки, / алени престилки, бели ръченици / и тънки ризи със свилени ръкави.*“ По време на обиколката си на селото девойките пеят песните „*Ой, Иване...*“, „*Ой, Домно, Домно...*“ и „*Мари Марино, Света Марино...*“ Първата и втората от тях индиректно изразяват благопожелания за здраве, дългъ

живот и благополучие. Стадото на Иван чобан символизира имотността, а червените и белите облаци, които Домна царица хвърля, вървейки след „Хубави Еньо“, са реминисценция от мартеницата и подтекстово пожелават здраве и дълъг живот. Третата песен е митична – в нея е разработен мотивът за открадването на красива девойка от слънцето. Домна царица е бездетна и се моли на слънцето да й набере билис за излекуване на бездетството си. В горещата си молба за ражда тя му обещава, че ако роди момче, ще е на нея, но ако с момиче, ще го подари на него. По-късно така и става: ражда й се момиче – Св. Марина, която със съдействието на една змеица е помамена да излезе навън, където слънцето я зърва и открадва: „Къ я видяло ясното слънце, / та си посегна от синьото небе, / та си издигна бяла Марина, / та я издигна във синъ небо.“ В тази песен се долавя отзив от древния обичай да се крадат момите. В нея е разкрита драмата на майката, дълго време копняла за ражда, която въпреки усилията ѝ един ден напуска родния си дом.

Когато момата се спре и свали Еньовата буля, за да седне с нея, девойките пеят: „Сватете були, да си почин.“ След като вече тя е седнала, момите пеят: „По-драго ли ти е / братец да нямаши? / Братец да нямаши, / либе да любиш?“ След това групата моми продължава пътя си, пеейки: „Ой, Еньо, Еньо, Еньова бука! / Клепаю клепе рано в недея...“ Така девойките отиват на реката, където провеждат интересен ритуал: две от тях минават на отсредната страна, а останалите две с булята остават на отсамната страна. Отвъдните моми питат отсамните каква ще бъде годината, какви и колко ще бъдат храните, като на всеки въпрос булята отговаря произволно, без да се замисля. Този ритуал също е гадателен.

Когато се връщат към селото, девойките пеят песента „Прочула се с синаница“, в която е описано едно чудо – синаничавата Ена по съвета на майка си отива на хорото, където внезапно оздравява. Като я зърва,нейният любим се отказва да вземе китката на Рада и се затичва при нея: „Либе китка не поглежда, / но при Ена си дотича / и на Ена хорутува.“ Песента съдържа идеята за живителната сила на човешкото общуване, за преобразуващата роля на народното изкуство и вярата в чистата любов.

Според Димитър Маринов в миналото обредът ладуване се е извършвал и на Лазарница. За този обред нашият етнограф пише: „Тук следователно ладуването е бил обред с голямо митическо значение, в който младите се обръщали с молба към Лада, богиня на любовта, на съпружеския домашен живот, да им посочи като какъв ще бъде тоя живот.“⁵

Същият събирач с разделил ладуванските присовки на следните категории: 1. За общо здраве и чест, например: „Коя е честита, / клечка да хване, / сребро да стане, / ой Еньо, Еньо, Еньова буля“ (Панагорище). 2. За семейното положение, например: „Сама купичка / на кръстопътъ“ (Пловдивско). В тази група изследователят е включил и съответните подвидове – по социално положение – самеца вкъщи, без баща и майка, един у майка и баща, но заможен (напр. „Сам си Здравко / на камъче.“), много братя вкъщи, но бедни, много братя, но живеещи заедно и богати. 3. За занятието на момък – богат момък, момък сиромах, орач, овчар и козар (напр. „На стол седи, / масло вади.“), пчелар свинар, говедар, воденичар, кираджия, селски пъдар, гайдар. 4. За различни градски занаяти – джелепин, соватчия (напр. „Кой е честит, / честит и берекетчия: / на кон да седи, / стадо да кара.“), търговец, люкянджия, терзия, бояджия, златарин, чехларин, люлгерин, кръчмар, кантранджия, ковач, рибар, гемиджия, праматарин (мануфактуралджия), турбетчия. 5. За званието и длъжността на момък – хаджия, селски кмет (напр. „Златà тояга / из село ходи.“), поп, даскал, (приспособено по-късно и за писар, клисар, епитроп). 6. За характера, външността и навиците на момък – хубавец (напр. „Сиво небо, / ясни звезди.“), зъл, сърдит, крътък, хрисим, палич (буен), пияница. 7. За понякога изключителното социално положение на мъж – хайдутин (напр. „Пушка гръмна / през дъбрава.“), вдовец. 8. За времето, когато момичето ще се ожени и мястото, където то ще отиде – скоро ще се ожени, ще пристане, надалече, ще се ожени за комшията (напр. „Желта ружа / през път гледа.“), ще вземе, когото иска, стара ще се ожени, женихите скоро ще дойдат. 9. Каква къщовница ще бъде самата мома – мръсна, мързелива (напр. „Коя е мома дългариза, / нейна къща е пометена.“), нечестна, бездстяна.

Ладуването като част от новогодишния празничен цикъл е разпространено предимно в Западна България, Шопската област и Подунавието, до Средна Северна България. Самото му название идва от името на Лада, славянската богиня на любовта и семейството. Според нас по-старинен произход има неговият летен вариант – Еньовата буля, защото за праславяните на този ден с започвала новата година. Очевидно обредът е отместен назад във времето вторично, вероятно след христианизацията на българския народ и възприемането на Юлианския календар. В Източна България обредът ладуване се провежда предимно на Еньовден (празникът е свързан с името на Св. Йоан Кръ-

стител и това показва по-късно християнскорелигиозно осмисляне). По стар стил той е на 24 юни, а по нов стил – на 7 юли. За този празник фолклористът Николай Ников отбелязва: „Сутрината на този ден се става рано, за да се види как слънцето „се обръща до три пъти“, а който успее да се „изкъне“ в росата – болестите ще бягат от него до следващия Еньовден.“⁶

После момите правят „Еньова буля“ и „напяват“ пръстените, за да видят какъв момък ще ги затоби, а песните и хората в този ден имат край.“⁶

Сред бесарабските и таврийските българи, чиито праадеди са донесли най-вече от източните български краища, ладуването се извършва също предимно на Еньовден. Ето какво пише за този обред Антон Киссе, който е от българското село Евгеновка, Тарутински район, Одеска област, Украйна: „Според запазени описания от началото на ХХ век, вечерта преди Еньовден във всяко семейство варили кокошка. Сутринта всички се събирали и излизали извън селото. Там избиращи момиче, което обличали като Еньова невеста. На нея се „сватба“ пеели и танцуvalи.

Карай, Яно, карай,
Карай край да стигнем!

В менче с вода слагали златни веци или китки цветя. После обръщали Еньовата невеста с гръб към себе си, вземали пръстен или цвете от менчето и питали: „Какси, какси Яно, кой най-напред ще се ожени?“ Тя отговаряла. По този начин гадаели бъдещето.“⁷

В том I. на своя двутомник „Народни песни на българите от Украйинска и Молдавска ССР“⁸ Николай Кауфман е поместил общо 26 ладувански песни и припевки, в т. ч. 5, които се пеят на Васильовден, под рубриката „Наричане на пръстените на Нова година („Дайлада“)“ (от № 939 до № 943, с. 586. – 588.), и 21, изпълнявани на Еньовден (от № 1182 до № 1202, с. 680 – 689.). Васильовденските са именно припевки, които са се изпълнявали по време на изваждането на пръстените от коглето. Всички те имат един и същ рефрен: „дай Ладо лъ“. Затова местното българско население в Бесарабия и Таврия нарича обреда „Дайлада“. Тези пет ладувански припевки са записани в различни села от региона – с. Преслав (Таврия), с. Суворово и с. Каменка (Измаилско), с. Огородное и с. Бановка (Болградско).

Еньовденските ладувански песни и припевки, включени в този сборник, са повече на брой от васильовденските, което е показател за

по-широкото разпространение на обреда в Бесарабия и Таврия именно на Еньовден. Те са разпределени в две рубрики: „Из пътя на хоро“ (16 песни) и „Надпяват китките“ (5 припевки). От песните, които се пеят по пътя, най-много са от типа „Клснало клепи, Еньо“ (№№ 1183, 1184, 1185, 1186) и онези, в които Еньо закачливо се призовава да клепи по- внимателно, за да не направи чистите и спретнати носии на девойките (№№ 1189, 1191). Много популярен мотив в съновденските песни от Бесарабия и Таврия с мотивът за майката на Еньо, която не чула за този празник (№№ 1182, 1183, 1184). Тези песни разкриват религиозното табу да не се работи в празничния ден. Всички припевки съдържат характерната ритуална словесна формула: „Ой, Еньо, Еньо, танияна Еньо, / извади, Еньо, китка над юда...“ (№ 1198), „Ой, Еньо, Еньо, Еньова китка, / извади, Еньо, що е над вода...“ (№ 1199), „Извади, Йеньо, паламарката...“ (№ 1200), „Извади, Еньо, що е над вода...“ (№ 1201), „Извади, Еньо, стуви над вода...“ (№ 1202). Съответно в тези припевки са посочени различни гадаени женихи – по професия, семейно положение и селище.

В някои села от Бесарабия ладуването не се помни като обред, а като обичай от Еньовден е запомнено само брането на билки, например в с. Викторовка, Кантемирски район на Република Молдова. За него Стефана Тузлукова-Турлакова, родена през 1922 г., разказва следното: „На Еньофден бабити си обират китки. Има Еньову цвети, цъфти жъльту. Жинити утюват на черкува, там свитят киткити. Ги раздават и тях китки стават за цяр, ги тупят ф уда и си мият очи. Дету са муми, си зимат ут тях китки, ги дават на бабити да баят, кому да са ужсенят по-скоро.“⁹

За мелодиите на ладуванските песни Наталия Ращкова пише, че те „са разнообразни в ритмично отношение, раздвижени от умерено темпо до много живо. Общите мелодични ходове и рефрените на песните показват далечен общ първоизточник на отделните регионални варианти.“¹⁰ Според нас този общ първоизточник може да се търси във фолклора на праславяните, съществувал преди тяхното разселване по Европа.

Обредът ладуване е проникнал и сред ромското население в България, с тази особеност, че той се извършва на Гергьовден. Най-големият пролетен празник за ромите е 6 май. Християните роми го наричат както и българите – Гергьовден, а мюсюлманите – Хедерлез. Предния ден момите отиват на реката и наливат вода в бакърено менче, на кършват си и върбови клонки, за да украсят вратите и прозорците на къщите си. Обичват и менчесто с върба, а след това потапят пръсте-

ните си (понякога гривни или други накити) във водата. Тя ищува под звездите, а на другия ден след обядта цялото селище се събира за празника. На вързаните люлки всеки се люлее за здраве, а после става ваденето на пръстените от менчето и напяването им. Изричат се пожелания за здраве, щастие и сполука.¹¹

Във връзка с проникването на припева “Ой, Ладо, Ладо, момиче младо” в исковите различни вариации сред българите в Южна Молдова и сред молдовани Леонид Куруч пише в своята монография “Комунитець фолклориче молдо-булгаре” следното, изхождайки от труда на Николай Кауфман (Народни песни на българите от Украйна и Молдавска ССР, т. I, София, Издателство на БАН, с. 586.): “*Припевът с името Ладо се среца и в ритуалните песни у българите в Южна Бесарабия: “Сегни, бульо, дай пръстено, / дай Ладо лъ...” (“Сай невестэ, дэ инелул, / дай Ладо лъ...”)*”.

В други случаи у българите е по-трудно да се разбере към кого се обръща певецът, към какви божества – останало е само името, което се дава паралелно и се идентифицира с тази личност, която се възпява: “Ой, Ладо, Ладо, / момиче младо! / Ой, Недо, Недо, / хубаво чедо!” (Каравелов, Любен. Памятники народного быта болгар. Книга первая. Москва: в типографии К. Ондерса, 1861. С. 176.) (“О, Ладо, Ладо, / Тынэрэ фатю! / О, Недо, Недо, / Фрумос копил!”).

Други обръщения към богинята Лада могат да се срещнат у Мирон Костин и Димитрий Кантемир. За това се говори в украински летопис от XVII век (Жунгнету, Е. Лада // Типеримя Молдовей, 1978. № 33, 17.03. II. 4.).

В колекцията от народни песни на Василе Александри се намира сватбена песен, озаглавена “Ладо, Ладо”, която съдържа името на богинята Лада, но която се идентифицира с невестата: “Фрунзэ верде лэкримъаре, / Ладо, ладо, суроарэ!...” “...Ладо, ладо, нумай пънжесе, / Мижслочелуп ну-цу май фрынжесе...” (Alecsandri V. Poezii populare / Ed. Ingr. De I. Bălan. Bucureşti: Editura tineretului, 1956. Р. 292 – 293).

*В това отношение ние виждаме, че функцията на припева в тези случаи е различна. В третата от споменатите по-горе български песни, както и в молдовската, той няма смисъл на обръщение към богинята, което обикновено се изрича с молбата за изважддане на пръстена от съда при ладуването, а е само припев, който съпровожда чувствата на възхищение или жалост. Но и тук са се съхранили следи от богинята на предците, някогашни езичници.*¹²

Интересно е да се сравнят двата основни варианта на обреда – Васильовденският и Еньовденският. По време на Васильовденското ладуване не се провежда такова пицно и продължително шествие из селото, лозята и нивите, както на Еньовден. На 1 януари, отивайки на чешмата, девойките пеят песни, а Ладата носи котела. Някъде преди наливането на водата сипват в котела овес (напр. в с. Желява, Софийско), а след обреда всяка мома си взема по малко от него, слага го през нощта под възглавницата, за да сънува вероятния си жених, с когото ще го живе. Песните, които се пеят на Васильовденското ладуване са предимно любовни, например: “Берете се, малки моми и невести...” и “Провикна се Здравко из гора зелена...” В първата от тях се разказва за двама влюбени, които не са се виждали от дълго време. Когато те се срещат на кладенец, заприказват се в такъв захлас, че не забелязват как неусетно минава времето, та: “*Кобилица лист пустила, / дрянов кривак дрепки родил, / та втасали и зобали.*” Във втората песен здравецът се обръща към момите, като ги пита с недоумение защо не идват да го берат, “...или са се предали на Босилку.” Защото той с “*и зиме и лете, / а Босилку е веднъж в годината.*”

Васильовденското ладуване е по-тихо, по-камерно – Ладата сяда край котела, а момите играят тихо хоро около нея и пеят припевките. И двата народни празника по-късно са свързани със съответните черковни празници – Св. Василий Велики (Обрезание Господне) и Св. Йоан Кръстител. Народния празник на 24 юни го наричат поради това още Яневден (Софийско), Иванден (Струга), Ивънден (Охрид), Иван бильобер и Иван брулино (Търновско). Старото му предназначение е да бъде празник в чест на слънцето и всички болести. Еньовата буля на този ден – аналог на Ладата – я носят момите на раменете си. Тази буля се явява в два илюстристи символа – като медиатор на самата богиня Лада и като визирата рожба.

На Еньовден ладуването е неразделна част от повече обичаи: 1) къпане от лоши болести на реката преди изгрев слънце; 2) направа на съновски венец, през който момите се провират за здраве; 3) бильоберба или берба на билки; 4) Еньовата буля; 5) Ладуване. В песните, придружаващи тези обичаи и обреди, се срещат по-често образите на светци – Св. Яни, Св. Марина и др. Когато липсва обредът Еньова буля, ладуването става преди обяд, след провирането през венеца. И Ладата, и Еньовата буля обаче трябва да са с живи родители – “майчиини и бащини”, както се е казвало някога.

Обичаите и ритуалите на Васильовден са по-малко: 1) втора кадена вечер (среди 1 януари); 2) сурвакане – прави се след първи петли; 3) песен на пръстените (в някои краища на него присъстват като зрители и момците). Димитър Маринов по време на своите етнографски обиколки из България е установил, че напяването на пръстени на този празник се провежда на малко места – Троянско, Габровско, Еленско, Тетевен и Панагюрище.¹³ Тези места очертават един по-труднодостъпен поради планинския си ландшафт ареал – Балкана и Същинска Средна гора. Това показва, че ладуването на Васильовден е в процес на отмирание и обратно, неговият еньовденски вариант с намерило по-голямо разпространение. Освен това ладуването е неколкократно отместено в рамките на годината – на Васильовден, Лазарица, Гергьовден, Еньовден и дори по време на сватбата. Този факт е израз на по-тясното му обвързване с обновяващата се през пролетта природа и с появата на цветята и билките.

Във функционално отношение коледуването и лазаруването са сходни обреди, защото изразяват идеята за магическата сила на песните и танците с благопожелателен характер. Най-съществената разлика между тях е, че в първия участват момците и млади мъже, а във втория – девойки. Ладуването като гадателен обред, изгълняван от момите, няма свой маскулинизиран вариант. Нещо повече, той има и своите видови дупликации – сънуването на бъдещия жених с помощта на просни зърница, поставени под възглавницата, гадаснето чрез потаянне на венците в реката на Връбница и чрез въпросите и отговорите на Еньовден от двесте страни на реката. Как можем да си обясним този факт? В патриархалното селско общество в България момата не е била активната страна в избора на своя брачен партньор. Тя е встъпвала в брак по принцип тогава, когато е била поисквана от момъка, респективно неговите представители – сватовниците. Ето защо българската девойка, бидейки в тази пасивна социална позиция по отношение на бракосъчетанието, е могла само да се надява на божията помощ или да разгадава отреденото й от Бога. С други думи, момъкът е могъл да избира своята бъдеща невеста, затова на него не му е било нужно да разгадава съдбовното в тази област. Обратно, девойката се е опитвала по различни начини да прозре не само бъдещия си жених, но и неговото семейство, имотно състояние, но дори и това – каква ще бъде тя като съпруга.

Според фолклориста Симеон Флоря Мариан „Една от най-красните вечери в годината, най-богата на обичаи и традиции и

вяра, прекрасна и същевременно приятна за румънския народ, това е вечерта на Св. Василий или Нова година.“¹⁴ В книгата си “Описание на Молдова” (1716) Димитрий Кантемир пише следното за богинята Лада: “Ладо и Мано са имена, които се възляват в сватбени песни най-вече от невестите, откъдето се появява и съмнение, напълно обосновано, че в мяхното лице се означават Венера и Купидон, защитници на любовта и женитбата.”¹⁵ Както вече обяснихме по-горе, Лада всъщност е древнославянската богиня на любовта и семейството.

В Молдова славянското влияние на гадателния обред на девойките се изразява само в неговото провеждане именно на Васильовден, а иначе гадателните способи са съвършено различни. В името на любовта в навечерието на Св. Василий девойките гадаят своето бъдеще по различен начин. Те отиват при кладенеца, след това загребват малко вода в устата си и я отнасят въкъщи на три пъти. Тази вода се смята за именената. С нея омесват малки нитки. След това тези нитки ги дават на кучетата. Девойката, чиято нитка бъде първа изядена, ще се ожене най-напред от своите дружки. За да задоволи своето любонитство в това отношение, девойката, която иска да узнае дали ще се омъжи през Новата година, в навечерието на Св. Василий отива при кочината и извика: “Hägi, la anu!” (“Вън до следващата година!”). Ако свинята отвърне с грухтене, това означава, че на другата година тя ще се омъжи. За да узнае бъдещия си мъж, понякога в навечерието на Св. Василий (13 януари), момичето си завързва очите с кърпа и отива при дъщерната ограда на дома си. Там тя напипва девет дълчици, на които завързва червена вълнена нишка. На другия ден рано сутринта девойката отива да види каква е последната дълска. Вярва се, че ако тя е права, тогава женихът ще бъде белсен; ако дълската е с чепоне, тогава женихът ще бъде богат. Ако тази последна дълска на оградата има късчета от клонки, тогава се е смятало, че бъдещият мъж ще има много роднини.¹⁶

БЕЛЕЖКИ

¹ Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 151.

² Ганева-Райчева, В. Еньовден. София, Септември, 1989; Бочков, Пламен. Посоч. по-горе книга, с. 151.

³ Бочков, Пламен. Посоч. по-горе книга, с. 79.

⁴ Маринов, Д. Избрани произведения, т. I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство “Наука и изкуство”, 1981, с. 657.

LADUVANE (DRĂGAICA)

În vremurile grele îndepărtate unele popoare ale antichității celebrau la 24 iunie multașteptata sărbătoare - Anul Nou, în preajma solstițiului de vară. La egipteni anul începea în ziua înții a lunii Thot, cînd apărca pe cer, înaintea răsăritului soarelui, steaua Sirius. În antichitatea greacă Anul Nou începea de-asemenea în preajma solstițiului de vară, în prima zi a Lunii Noi (Teodorescu, Chișinău, 1982, pag. 58.). Astăzi data de 24 iunie este legată de cea mai spectaculoasă sărbătoare a anului – Dragaica sau Sînzâienile. Ea marchează începutul verii. Soarele se află pe boltă în cel mai înalt punct deasupra Ecuatorului, iar pe pămînt este ziua cea mai lungă și noaptea cea mai scurtă, care la rîndul ei mai devine și magică. Este noaptea fociurilor de vară, fiindcă este vara în cer și vara pe pămînt, este vara în sufletele oamenilor.

Zeița agrară, protectoare a lanurilor încipătate de grâu și a femeilor măritate, sinonimă cu Sînzâiana este, în Muntenia, sudul Moldovei și Dobrogea-Drăgaica. Aceasta se naște la 9 martie, echinopțiul de primăvară în calendarul iulian, la moartea Babei Dochia, crește și se maturizează miraculos pînă la 24 iunie, ziua solstițiului de vară în calendarul gregorian, cînd înflorescțe planta ce-i poartă numele, sînzâiana sau drăgaica, și este invocată de fecioare la vîrsta căsătoriei și de neveste cu copii în brațe în timpul dansului ei noptial, jocul Drăgaicci. Conform sustratului magico-mitic, Drăgaica reprezintă potențele vegetației, ale naturii ajunse la apogeu său ciclic: benefice și malefice. Drăgaica umblă pe pămînt sau plutește prin aer în ziua solstițiului de vară, se desfașă, cîntind și dansind, împreună cu alaiul său format din zîne fecioare și fete frumoase, peste cîmpuri și păduri. În cetele din sudul Munteniei, fata care joacă rolul zeiței este îmbrăcată ca o mireasă, cu rochie albă și cununa împletită din flori de sînzâiene (drăgaice) pe cap în semn al cununiei.

D. Cantemir vorbind, în „Descrierea Moldovei”, despre această zi, ne spune că sub denumirea de Sînzâiene sau Drăgaica se subînțelege zeița Cereș: „În acea vreme a anului, cînd spicele dau în pirg, se adunau la un

⁵ Пак там, с. 663.

⁶ Ников, Н. Фолклорен празничен календар на българите. – В: Алманах „Родопобец“. София, 2002, с. 127. – 128.

⁷ Кисс, А. Възраждане на българите в Украина. Одеса, Издателство “Optimum”, 2006, с. 97.

⁸ София, Издателство на БАН, 1982

⁹ Маринов, Димитър. Преподавател по български език и литература, координиран от Република България. Село Викторовка, Республика Молдова. История, бит и култура. Кишинев, Научно дружество на българистите в Республика Молдова, 2007, с. 32.

¹⁰ Български музикални фолклор. – Във: Фолклорната култура и човекът. Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 100.

¹¹ Йорданова, Лозинка, Петка Илиева-Балтова, Христо Кючуков и Михаил Букурещицис. Обичи обичаи и обреди у българи и роми. София, 1992, с. 31., 69.

¹² Тираспол, СРЕ а УНСК, 1995, П. 18. – 19.

¹³ Посоч. съч., с. 470.

¹⁴ Sărbătorile la români. București, Editura “Grai și suflet”, 1983

¹⁵ Кишинэу, Едитура “Картя Молдовеняскэ”, 1975, с. 192.

¹⁶ Chișinău, revista “a” MIC”, 2007, № 44.

100
loc toate fetele din satele învecinate și alegeau din mijlocul lor pe cea mai frumoasă și mai fermecătoare la chip, numind-o Drăgaica. După ce o gătesc cu o coroană impletită din spice și panglici colorate și-i leagă de mîni cheile de la hambare, o poartă pe lanuri, însoțind-o cu toții. În aşa fel înzorzonată, Drăgaica, intinzând mîinile și fluturîndu-și panglicele în bătaia vîntului de parcă ar zbura, se întoarce acasă de pe ogoare, trecînd în drumul ei cu jocuri și căntece prin satele, care au ales-o, iar prietenele ei în cîinte armonioase o numesc soră și doamnă. Fetele țărănilor moldoveni sint avide de aşa cinste, deși cîntă mereu, că fata aleasă Drăgaică nu se va mărita trei ani” (D. Cantemir, Descrierea Moldovei, Edit. Cartea moldovenească, Chișinău, 1975, pag. 193.).

Obiceiul descris de D. Cantemir este o practică cu funcții augurale care își are originile în acele practici mistico-magice ale popoarelor antice care anturau fiecare început al activităților umane, printr-un complex sistem de credințe și practici menite a le asigura succesul muncii, prin atragerea bună-voinței forțelor vegetale. Deși ceremonialul obiceiului a suferit de-a lungul timpului nenumărate transformări și contaminări cu alte rituri agrare, Drăgaica și-a păstrat totuși nealterate apartenența la obiceiurile din categoria celor premergătoare secerișului. Obiceiul s-a păstrat mai mult în locurile Butăului, unde la această dată are loc un vestit sărbătorit anual, menționat în documentele vremii încă din epoca folclorică: „Au venit drăgaicele / Să rezeze spicile, / Spicile sunt măricele, / Drăgaicele mititele. / Hai, Drăgaică să sărim. / Să sărim, să răsărim, / Că știi iarna ce pătim / N-am avea cu ce trăi, / Cu mălai din bănicioara, / Cu pește din uncioara / Spicile s-au retezat / Drăgaicele au plecat”.

Coroana împletită din floarea de Sînziană (Drăgaică) și din spicce de grâu, reprezentare fitomorfă a zeiței agrare, în dimineața zilei de Sînziiene sau Drăgaică (24 iunie) se numește Cununa de Sînziiene. Aceasta este o efigie divină cu puteri miraculoase: purtată pe cap de o ficioară, în ceremonialul numit Dansul Dragaicei, simbolizează zeița agrară; agățată la fereastră, în stilpii porților, în crucile din hotar și din cimitir cu funcția de apărare a oamenilor și holdelor de stihii naturii; aruncarea pe acoperișul casei sau al surei indică, prin anumite semne (dacă va cădea sau se va fixa pe acoperiș), dacă cel care a confectionat-o sau a aruncat-o va trăi sau va muri, dacă fata se va căsători în cursul anului și cum îi va fi ursul (înăr sau bătrân, frumos sau urât), dacă va fi sănătos sau bolnav, dacă va avea noroc sau pagubă în casă.

De asemenea, Drăgaica poate desemna și floarea galbenă denumită și înțific Galiumverum, sau Sînziană, care de obicei înflorește în perioada ritualului. Dacă florile nu sunt înflorite, este semn rău, înseamnă că ceva a

încurcat desfășurarea anului, sau că oamenii au supărat Sînziienele. Despre Sînziiene se spune că ele iau glasul cucului, pentru că începînd de pe 24 iunie, cucul amuțește, pleacă în munte și se transformă în uliu păsăresc, răzbunîndu-se pe celelalte păsări cîntătoare. Cîngătorile făcute din flori sunt purtate peste zi, iar scara sunt puse la uscat pentru leacuri. Cununile (sau „colacul” de flori), cîte una pentru fiecare membru al familiei, înainte de asfîntit, sunt aruncate pe casă, închinat soarelui și după cum se usucă, sunt luate de vînt sau cad, se vestește norocul de peste an, căsătoria sau chiar moartea. La Sînziiene / Drăgaica se culeg plantele de leac pentru tot felul de boli, dar și pentru vrăji. În această noapte se găsește și iarba fiarelor.

Mai lipsiți de curaj, flăcăii preferă uneori o procedură pe cont propriu: pun o floare de Sînziană în fereastra deschisă și se culcă. În timpul nopții, Sînziienele aduc pe floare un fir de păr sau un alt semn care spune ceva despre ea, aceasta însemnând că se vor căsători în acel an. Dacă timp de trei ani nu vine nici un semn, însăcmnă că flăcăul n-are ursită.

În Moldova, prin unele părți, se obișnuiește a se face de către fete și flăcăi, în dimineața Sînziienelor câte o cunună de sînziieni, care se duce în ocolul vitelor și se aruncă. Dacă cumva este a unei fete și de cunună se anină o vită bătrînă, ursitul, adică viitorul soț al fetei va fi bătrîn, dacă se anină o vită tînără, viitorul ei ursit va fi tînăr. Tot astfel fac și flăcăii spre a-si cunoaște viitoarele soții.

Jocul drăgaicelor a fost atestat pentru prima dată în Moldova de D. Cantemir: „*se fac patru fete dintre care doar două sunt îmbrăcate femeiste. Acestea se apucă cruciș de mînă cu celelalte două, apoi pornesc dansând pe la case, fiind însășite de un fluierar care le cîntă melodii. Drăgăicuțele capătă bacășuri*”. Din rechizita Drăgaicei nu lipsea năframa, marama, basmaua, ce se flutura în timpul dansului. În unele sate din sudul țării cetele purtau un steag împodobit cu basmale colorate, usturoi, spice de grâu, asemănător steagului purtat de călușari. Pe steagul Drăgaicelor, în vîrf, se legau usturoi și flori de drăgaică (sânziene), iar pe brațele crucii se agățau mărgelc, brățare, multe hăimuze pentru copii. Cînd jucau Drăgaicele, mamele le dădeau diferite piese de îmbrăcăminte ale copiilor să le pună pe steag și să le joacă (Oprisan, 1972, pag. 276.). Pelinul și florile de sânziene îi confereau steagului purtat de fete calități apotropaice și purificatoare căpătate prin acte magice în favoarea copiilor.

Oamenii din sate spun că „Drăgaica” este sărbătoare „rea”, deoarece dacă nu este respectată oamenii pot avea parte de multe nenorociri: de exemplu, cel care ignora sărbătoarea și începea să spele sau să coase putea

Drăgaica care este aşezată, și cît ele cîntă, ea scoate podoabele din vas. De obicei fetele o îmbie: „O, Drăgaică, Drăgaică, Drăgaică, / Scoate, Drăgaică mărul de aur; / cine e cînstită, / aceea să o ia”. Urmează cîntece care prevestesc viitorul fetei. Caracterul lor este de iubire-căsătorie. După cîntece și chemări, fetele scaldă Drăgaica cu apa din ciutură și o reîntorc maicci sale (Ganeva- Raiceva, V. Eniovden. Sofia, Septembrie, 1989; Bo-cicov, Plamen. Posoci. cartea indicată mai sus, pag. 151.).

Obiceiul în nord-estul Bulgariei apare ca o parte din folclorul nunții și se numește sărbătoare de nuntă (svatbeno laduvane). Vineri dis-de-dimineată după ce se aduce steagul nunții (drapelul), se gătește Lada. Si aici este important ca fetița mică (Lada), să nu fie din neamul băiatului. Către dînsa mai există o cerință- nu trebuie să fie orfană. Îmbrăcămîntea și asemănătoare cu rochia miresei. Elementul obligatoriu este coronița făcută de fete, totodată cu florile pentru drapelul de nuntă. Deasupra coroniței se adaugă o stofă albă, astfel ca să i se acopere fața fetei. După ce e împrobodită, fetele pleacă la rîu sau la cișmea. Ele duc vasul desert pentru apă, înfrumusețat de coroniță. Este împrobodită și o pereche bătrînă, care îi urmează. Lada merge înainte, iar celelalte merg după ea și cîntă. Toate joacă hora în cerc. Lada umple vasul cu apă și se aşează lîngă el. În acest timp fetele rotesc hora de la stînga la dreapta, pînă se varsă de trei ori apa din ciutură, apoi se întorc acasă. Acasă Lada frămîntă o pînne națională (turtă). Toți vesel cîntă cîntece, se aşează la masa unde bucatele cuiva trebuie să fie de frupt. Dau din turta nevestei pentru sănătate. După aceasta Lada se desfințează, cu coroniță și fataua se înfrumusețează nevesta (Bocicov, Plamen. Cartea indicată mai sus, pag. 79.).

Obiceiul sărbătorit e descris în detalii din numele nostru de etnograf Dumitru Marinov (Marinov D. Creații alese, v. I Credința populară și obiceiurile populare religioase. Sofia. Editura „Știința și arta”, 1981, pag. 657.). Aici ne amintim numai cele mai importante cereri pe care nevesta Drăgaica, detalii caracteristice numai îmbrăcămîntei ei și în deosebi activitățile specifice acestui obicei, citite mai sus. Această fată trebuie să fie aleasă din partea lor, din prima cununie, mezina părintilor. Fataua trebuie să fie subțire ca prin ea să se strevadă fața ei. Drăgaica este îmbrăcată de patru fete. Cînd una din ele îduce fataua, fata trebuie să fluture cu mînecel lungi ale cămășei ca o pasare cu aripile sale. La răscrucea drumurilor din sat fetele se opresc. Acea din ele care duce fataua se aşează și o pune în poala sa, iar în acest timp druștele ei joacă și cîntă lîngă ea. Cîndva tămîia de la sărbătoarea încchinată lanurilor înspicate înllocuia cununia, cînd pe aproape nu se afla vre-un parinte sau vreo biserică.

muri. Tot bătrînii cred că fetele care vor să se mărite repede trebuie să se rostogolească goale în iarbă și să se spele cu rouă dimineața devreme, iar femeile măritate pot practica și ele acest ritual dacă vor să fie iubite tot anul de bărbat și să aibă copii frumoși și sănătoși.

Obiceiurile legate de Anul Nou și Drăgaică cu rădăcini apropiate se întîlnesc și în republica Bulgaria în două variante sub denumirea „Laduvane” - la Sf. Vasile (1 ianuarie) și „Eniovden”- Drăgaica (24 iunie). Cortegiul de sărbătoare este alcătuit din fete. Subiectul constă în ghicirea viitorului apropiat și mai concret - în broboada (baticul) de aşteptare a norocului.

Fetele ghiceau cum va fi viitorul lor în căsătorie prin muierea inelelor lor în apă neîncepută. În timpul sărbătorii cînd se scot inelele din apă, fetele cîntă, spunînd cine din ele cu ce băiat se vor mărita (profesia și calitatele) și în ce casă străină vor pleca (bogată sau săracă; în același sat sau în sat străin). Obiceiul e studiat și descris de Plamen Bocicov în carteoa sa „Îndrumare în cultura folclorică. Lecția de folclor” - „In unele locuri în ziua de 1 ianuarie (Sf. Vasile) se sărbătoresc „Laduvane”- vrăjitură feteelor pentru măritiș, prin muierea inelelor în apă neîncepută (apa lăsată peste noapte la un loc deschis). În timpul sărbătorii „Laduvane”, fetele cîntă numind care și cu cine (ca profesie sau calitate) se va mărita” (Plovdiv, editura Universității, 2002, pag. 151.).

La Drăgaica (Eniovden) obiceiul este vestit sub denumirea de nevesta „Drăgaica”. Fata care a fost nună mare (nănașa) de Florii (Lazarevden) sau fata cu părinții vii, în ajunul sărbătorii, la apusul soarelui se adună cu prietenele ei, ca să întemeieze păpușa - Drăgaica. Fiecare fată poartă brățare (inel, coroniță, floare), ele aduc apă neîncepută și umplă un vas (alb-mai) (inel, coroniță, floare), ele aduc apă neîncepută și umplă un vas (alb-mai) (inel, coroniță, floare), ele aduc apă neîncepută și umplă un vas (alb-mai) (inel, coroniță, floare), ele aduc apă neîncepută și umplă un vas (alb-mai) (inel, coroniță, floare). Vasul se acoperă cu o cîrpă roșie, cu o cămașă bărbătească sau cu fataua de nuntă a miresei. Dis-de-dimineată din ziua de Drăgaică fetele, după ce și-au spălat capurile se adună și se duc să ia nevesta Drăgaica. Aceasta este o fetiță mică-de la 2 pînă la 6 anișori cu părinții vii. Ea trebuie să fie îmbrăcată în haine de miresă, să fie împrobodită cu batic roșu. Pe cap, la mijloc, pe mișini se agăță pelin (rămurile de pelin). Ea e cu picioarele goale. Fetele pornesc să înconjoarc satul, ducînd nevesta Drăgaică pe umeri, aşa ca să nu-i atingă picioarele pămîntul. După aceasta ea nu trebuie să vorbească. Pe drum cortegiul feteelor se oprește lîngă fîntîni, cișmele și încing hore. Fetele cîntă cîntece speciale încinate Drăgaiciei. La sfîrșit ele înconjoară cu mare cinste biserică din localitate.

După aceasta se începe des cîntarea inelelor. Fetele iau ciutura cu podoabe și intră în ograda casei, de unde au luat miresa. Uneori se adună lîngă rîul satului sau sub un copac mare. Aici fetele fac un cerc lîngă

Cînd iesc din casă fetele cîntă următoarele trei cîntece: „Of flăcăule, of frățiorul meu!”, „Of, Stoio, Stoio...” și „Of, Iani, Iani, sfînte Iani!” Primul cîntec ne indică că discuția între tineri trebuie să fie în locurile publice, dar nu în pădure. Rada albă a pierdut drumul către cîmpie. În drum ca întilnește doi ciobani, care o aruncă în marea „Calipore”. Cîntecul acesta descoperă pericolele naturii sălbaticice indirecte- urmările încalcării frumuseții poienei sălbaticice, a sălbaticii adunări: „Rusa, fata frumoasă stringea / prin frumusețe mergea...” Această floare pe timpuri se socotea că e sălbatică și lumea credea în aceasta. Nimicirea ei înnrista divinitățile. Al doilea cîntec din cele trei îndeplinește funcția socială, în ea se sfătuie să nu se atingă fetele mititele, care cînd vor crește, vor urma obiceiul: „Of, Stoio, Stoio, / fiu indian! / Nu-mi atinge / Iana după apă /, ce mi-i Iana /, e încă micuță /, încă micuță / și prostuță...” Cîntecul are cîteva semnificații și arată că fata care se pregătește să fie fată mare, trebuie să poată face și anumite lucruri prin casă- în acest caz ea trebuie să poată țese la război. Cîntecul al treilea are sens alegoric, deoarece povestind despre Sf. Iani, care este stăpînul sărbătorii pregătește îndeosebi băiatul, care a întîrziat la şezătoare să-și găsească nevasta potrivită. Iani s-a pornit cu căruța sa la fete, după drăgănicuțe. Îl întilnește pe drum maica lui și-i spune: „-Of Iani, Iani, Sfînte Iani, / intoarce-te Iani, / intoarce-te fiule, / alții s-au dus, / pe el l-au furat / l-au furat și s-au înapoiaț.”

În fața casei, la drum, fetele cîntă cîntecul: „Mai încet ciocănește, bu-nule lani”, în care viu e descoperită chitirea fetelor în timpul sărbătorii Eniovden (Drăgaica), îmbrăcate de sărbătoare: „Mai incet ciocănește să nu se ridice colbul / fetele mititele, pestelcuțele roșii, / roșii pestelcuțe, albe manșete, / și bluzițe subțirele cu mineci susflecate.”

În momentul înconjurării satului fetele cîntă cîntecul „Of, Ianc, Ianc...”, „Of Domno, Domno...” și „Mari Marino, Sfîntă Marino...” Primele cîntece descriu bunăvoița, sănătatea, viața lungă și bunăstarea socială. Turma de oi a ciobanului Ian simbolizează bogăția, nourii roșii și albi, pe care îi aruncă împărăteasa Domna, mergînd după „Bunul Enio”, fac legătura cu mărtișorul care ne urează o viață lungă și sănătate. Cîntecul al treilea e mitic, în el se reflectă un motiv despre furtul unei fete frumoase de către soare. Împărăteasa Domna era frigidă, ea se roagă soarelui să-i strîngă flori neobișnuite să se lecuiască. În rugăciunca ei, ce venea din susflet, ea îi promite că dacă va naște un băiat va fi al ei, dacă fetiță o va dărui lui. Mai tîrziu așa și se întîmplă: se naște o fetiță- Sfînta Marina, care cu ajutorul unei vipere violente, ieșe afară unde o vede soarele și o fură: „Ci a văzut-o

*senin soarele, / și a înourat cerul senin, / s-a ridicat alba Marina, / și a
înălțat-o cerul senin..."*

În acest cîntec se accentuaiază originea obiceiului strămoșesc și timpurile străvechi cînd se furau fetele. În cîntec e descrisă drama mamei, care mult timp s-a rugat să poată naște, a luptat împotriva puterilor cerești și într-o zi, a pierdut totul ce i-a fost drag.

Cînd fata se oprește și scoate fataua Enici (Drăgaicei) celelalte fete se aşază lîngă ea și cîntă: „Scoateți fataua, și te odihnește” Apoi continuie: „Este mai bine, / frate să n-ai, / frate să n-ai, / pe dragul să-l iubești?” După aceasta o parte din fete continuie să meargă cîințind: „Of Enio, Enio -nevastă! / Clopotul de lemn bate dumînică în zori...” Astfel fetele se duc la rîu, unde petrec un ritual neuitat. Două din ele trec în partea opusă a rîului și le întrebă pe cele rămase la mal cum va fi acest an, cum va fi roada. La fiecare întrebare fata răspunde binevol, fără să se gîndească, râmînind a fi un ritual de ghicire.

Cînd fetele se întorc în sat ele cîntă cîntecul „A vestit nevasta” în care se descrie nevasta-minune. Ena după sfatul măicii sale se duce la horă, unde deodată se însănătoșește. Atunci cînd o zărește iubitul ei, nu ia floarea Radiei, ci se duce spre ea: „Iubitul floarea nu mai vede, / dar la Ena se duce, / și numai Enei îi vorbește”. Cîntecul conține ideea despre puterea vie, divină a comunicării omenești, despre rolul neobișnuit a culturii poporului și credința în dragostea curată.

După Dumitru Marinov la strămoși obiceiul „Laduvanc” - Drăgaica se sărbătorecă și la Lazarită. Despre acest obicei etnograful scrie: „Aici petrecerea sărbătorii a fost un obicei cu o mare semnificație mitică, în care tinerii se intorceau cu rugăciune către Lada, regina iubirii și vieții familiale, să le presupună cum va fi viața lor” (Cartea indicată mai sus, pag. 663.).

D. Marinov a împărțit cîntecile închinat obiceiului conform următoarelor criterii: 1) De urări de sănătate și stimă pentru toți; 2) De descriere a statutului familial; 3) De descriere a ocupațiilor fetelor; 4) De descriere a orășenilor și îndeletnicirilor lor; 5) De descriere a băiatului și postul ce-l ocupă; 6) De descriere a caracterului, însfățășirii și deprinderilor băiatului; 7) Despre poziția socială a bărbatului-haiduc; 8) De descriere a timpului de căsătorie a fetei și locul unde ea va merge; 9) De descriere a viitoarei gospodine.

„Laduvanc” - Sf. Vasile ca parte din obiceiul sărbătorilor de An Nou că răspândit mai ales în Bulgaria de Vest, regiunca Šopasca și Podunavieto pînă la Bulgaria de nord. Denumirea lui însuși (de la Lada, zeița slavă a iubirii și familiei) ne arată că a apărut puțin mai tîrziu decît varianta înălțită în anotimpul de vară. În Bulgaria în Isthocina obiceiul „Laduvane” - ca parte

din Drăgaica „Eniovden” se sărbătorește numai după stilul vechi la 24 iunie, dar după stilul nou la 7 iulie. Pentru sărbătoarea aceasta folcloristul Nicolai Nicov semnează: „*Dimineața în această zi se scoală mai devreme, pentru a vedea cum soarele se întoarce de trei ori, dar cine dovedește să se scalde în roua dimineții- bolile vor fugi de ei pînă la următorul an. După aceea fetele fac Drăgaica și cîntă pentru a vedea care băiat se va îndrăgosti de ele, cîntecele și horele în ziua aceea n-au sfîrșit*” (Nicov N. Calendarul festiv de folclor al bulgarilor, Almanahul „Rodoliubet”, Sofia, 2002, pag. 127.-128.).

Între bulgarii din Basarabia și Tavria, ai căror strămoși au venit din diverse regiuni bulgărești, „Laduvane” se petrece în ziua de 24 iunie-Drăgaica. Iată ce scrie despre obiceiul străbun Anton Kisse, care s-a născut într-un sat bulgăresc Evghenovca, regiunea Tarutino, Ținutul Odesa, Ucraina: „Într-descrierile păstrate de la începutul secolului XX, seara înainte de Drăgaica fiecare familie pregătea o găină. Dimineața toți se întîlneau și ieșeau împreună din sat”. Acolo alegeau o fată pe care o îmbrăcau ca o mireasă. La „nuntă” ei cîntau și dansau: „Mergi și dansează / Mergi și dansează / Ca să ajungem capătul! În ciatura cu apă punea lucruri din aur sau flori. Apoi întorceau mireasa cu spinarea la ei, luau inelul sau floarea din ciutură și întrebau: „Spune, spune Iano, cine mai înainte se va căsători? Ea le răspundeau. În aşa mod ei își ghiceau viitorul” (Kisse, A. Renașterea bulgarilor în Ucraina, Odesa, Editura „Optimum”, 2006, pag. 97.).

în Ucraina, Odesa, Editura „Optimum”, 2000, pag. 117).

În volumul întâi din cele două „Cîntece naționale ale bulgarilor din Ucraina și Moldova Sovietică” (Sofia, Editura BAN, 1982) Nicolai Kaufman a scris 26 de cîntece încinate acestor două sărbători, mai concret 5 care se cîntă la Sf. Vasile, rubrica „Denumirea inelilor de An Nou („Dailada”) (de la № 938 pînă la 943, pag. 586. - 588.), și 21 care se cîntă la sărbătorirea Dragaicei (de la № 1182 pînă la 1202, pag. 680-689). Cîntecele care se cîntă la Sf. Vasile sunt cele ce se cîntă în timpul scoaterii inelului din ciutură. Toate ele au un refren: „*Dă Lado Iio*” De aceea bulgarii din Basarabia și Tavria numesc acest obicei „Dailada”. Aceste 5 cîntece sunt înscrise din diferite sate ale regiunii - s. Preslav (Tavria), s. Suvorovca (Ismail), s. Camenca (Ismail), s. Ogorodnoe și s. Banovca (Bolgrad).

Cîntecelile și refrenurile incluse în culegerile meninante sărbători de iarnă sunt mai multe decît cele cîntate la Sf. Vasile- iarna și prezintă un indice de răspîndire mai larg al obiceiului în Basarabia și Tavria. Ele sunt împărțite în două coloane: „De drumul norei” (16 cîntecel) și „Florile cîntă”(5 refrenuri). Cîntecelile care se cîntă pe drumuri sunt mai multe de tipul „Bate clopotele, Enio”(№№ 1183, 1184, 1185, 1186) și altele în care Drăgaica

(Enio), făcînd ochii dulci, se invită să joacă mai atent, pentru a nu prăsui îmbrăcămintea curată a fetelor. Foarte popular este motivul în cîntecele Drăgaicei din Basarabia și Tavria, pentru mama Drăgaicei (Enio) care nu-auzit despre sărbătoarea descrișă. Cîntecele descoperă interzicerea din partea religiei de a nu se lucra în ziua de sărbătoare. Toate refrenurile întrețin o formulă încăpătînată, rituală verbală: „*Of Ienio, Ienio, Ienio, / Scoate Ienio, floarea deasupra apei*” (№ 1198), „*Of Ienio, Ienio ce e deasupra apei*” (№ 1199), „*Scoate Ienio ...*” (№ 1200), „*Scoate, Ienio ce e deasupra apei...*” (№ 1201), „*Scoate, Ienio, inelul deasupra apei...*” (№ 1202). În mod corespunzător în aceste refrenuri sunt notate diferite forme de ghicit-după ocupația și locul ce-l ocupă în societate.

În anumite sate din Basarabia „Laduvane” nu se amintește ca ceremonie dar ca obicei- Dragaica (Eniodden), se amintește numai culegerea plantelor de leac, de exemplu în s. Victorovca, raionul Cantemir Republica Moldova, Stefana Tuzlucova-Turlacova, născută în anul 1922 spune: „*La sărbătoarea de 24 iunie bunicile culeg flori. Există flori galbene cu care femeile se duc la biserică și le sfîntesc. Apoi le împart, le cufundă în ughieazmă și-și spală ochii. Femeile necăsătorite luau florile și le duceau bunicilor ca să le descînte pentru a se căsători mai repede*” (Marinov D. Profesor de limbă și literatură bulgară din Republica Bulgaria, Istoria, cultura și modul de viață, Chișinău, Întrunirea științifică a bulgarilor din Republica Moldova, 2007, pag. 32.).

Pentru melodiile cîntecelor Drăgaicei Natalia Rașcova scrie că „acestea din punct de vedere ritmic sunt împărîte treptat pînă la tempoul activ. Strofele și refrenurile melodice comune arată izvorul inițial îndepărtat pentru variantele regionale aparte” (Folclorul muzical bulgar.-Cultura folclorică și omul. Plovdiv, Editura universitară, 2002, pag. 100.). Pentru noi acest izvor inițial comun se poate căuta în folclorul strămoșesc al slovenilor, trăit în așezările sale în Europa.

Obiceiul „Laduvane” e sărbătorit și între țigani în Republica Bulgaria, cu deosebirea că acest obicei se celebrează la Sf. Gheorghe. Cea mai mare sărbătoare de primăvară pentru români este 6 mai. Creștinii țigani îl numesc ca și bulgarii Sf. Gheorghe, dar țiganii musulmani - Hederlez. Cu o zi înainte fetele se duc la rîu și iau apă în ciutură, își rup o crenguliță de salcie ca să înfrumusețeze ușile și ferestrele caselor lor. Înfrumusețează ciatura cu salcie și după accasta înmoiaie inelele sale (uncori brățare sau alte podoabe) în apă. Ele sunt lăsate pe noapte sub cerul liber, iar a doua zi după amiază tot satul se adună pentru sărbătoare. Pe toate leagănile legate fiecare se leagănă pentru sănătate, iar după accasta se scot inelele din ciutură și cintă. Se

spun urări de sănătate , fericire și pace (Lozinca Iordanova, Penca Ilieva-Baltova, Hristo Chiuciucov și Mihail Bucureșcilev. Obiceiurile și tradițiile comune la bulgari și romi. Sofia, 1992, pag. 31., 69.).

În baticul cu trei colțuri și în cîntarea refrenului „Of Lado, Lado, fată tînără” în variantele diverse ale sale între bulgarii din sudul Moldovei și moldoveni, Leonid Curuci scrie în monografia „Comunități folclorice moldo-bulgare” (Tiraspol, SRE a UNSC, 1995, Pag. 18. – 19.) urmărindu-se din munca lui Nicolai Kaufman (Cîntecele populare ale bulgarilor din Ucraina și Moldova, v.I, Sofia, Editura B&N, pag. 586.): „Refrenul cu numele Lada se întîlnește și în cîntecele rituale la bulgari în sudul Basarabiei: „Sai, nevasto, dă inelul, / dai Lado lio...”

În alte cazuri la bulgari este mai greu să se înțeleagă cui se adresează interpretul, spre care divinități, a rămas numai numele, care se dă paralel și se compară cu această personalitate care se cîntă: „Of Lado, Lado, / fată tînără! / compară cu nevasta: „Frumos copil!” (Caravelov, Liuben. Monumentele modului de Oi Nedo, Nedo, / frumos copil!“ (Caravelov, Liuben. Monumentele modului de Oi Nedo, Nedo, / frumos copil!).

Alte adresări către zeița Lada se pot întîlni la Miron Costin și Dimitrie CanTEMIR. Despre aceasta este menționat în Letopisețul Ucrainesc din sec. XVII (Junghietu, E. Lada // Tinerimea Moldovei, 1978, № 33, 17.03. Pag. 4.).

În colecția de cîntece populare scrisă de V. Alecsandri se întîlnește cîntecul de nuntă, intitulat „Lado, Lado”, care cuprinde numele zeiței Lada și care se compară cu nevasta: „Frunză verde lăcrimioare, / Lado, lado, și surioară!...” „...Lado, lado, nu mai plinge, / Mijlocul nu-ți mai fringe...”

„În versurile de mai sus vedem, că funcția refrenului în aceste cazuri este diversă. În a treia pomenire în cîntecele bulgărești și moldovenești nu este sens de adresare către zeița, care se cîntă cu rugămintele pentru scoaterea inelului din vas, dar e numai refren care însoțește sentimentele de mîndrie sau jale și aici s-au salvat urmele zeiței, ale unor credințe strămoșești”.

Este interesant să se compare două variante principale ale obiceiului- Sf. Vasile și Drăgaica. Pe timpuri la Sf. Vasile nu se petreceau atât de bogat, pompos ca și călătoria lungă din sat, vîi și cîmpii la Drăgaică. La 1 ianuarie plecase la cișmea fetele cîntă cîntece, dar Lada duce vasul cu bani. Undeva înaintea turnării apei pun în vasul cu ovăs bani (de ex. În s. Jelcava, Sofisisco), după tradiție fiecare fată își ia câte puțin din ovăs, îl întinde peste noapte sub perna cu paie ca să-și visceze viitorul soț, cu care se va căsători. Cîntecele care se

cîntă la Sf. Vasile sunt de dragoste de ex. „Păziți-vă fetelor mici și neveste...” și „S-a desprins Zdravco din pădurea verde...” În prima din ele se povestește despre doi îndrăgoiști care nu s-au văzut mult timp. Cînd aceștea se întîlnesc la fintină, vorbesc aşa încît nu observă cum trece timpul repede: „Coromîsla a înfrunzit, / și tușîul frunza a lăsat!”. În al doilea cîntec flăcăul se întoarce spre fete și le întrebă fără de seamă de ce nu vin să culcăgă, „...sau să dispară în Busuioc”. Pentru că el „e și ierni și veri, / dar Busuiocul e o dată în an.”

La Sf. Vasile se sărbătoresc mai puțin tradițional, neobligatoriu- Lada se aşeză pe margine, iar fetele joacă încet hora lîngă ea și cîntă refrenurile și ambele sărbători populare mai tîrziu se leagă cu următoarile sărbători bisericesti- Sf. Vasile cel Mare (Tăierea capului) și Ioan Botezatul. Sărbătoarea tradițională pe 24 iunie îl mai numesc încă Drăghiica (Sofisisco), Sf. Ion (Struga), Ziua lui Ion (Ohrid). Scopul sărbătorii este cinstirea soarelui și lupta împotriva tuturor bolilor. Nevasta Drăgaica (Eniovata bulcea) în această zi este dusă de fete pe umeri. Ea se ivește în două simboluri-ipostaze- ca mediator al zeiței Lada și ca nașterea divină.

Sărbătoarea Drăgaica constă din mai multe tradiții: 1) scăldarea contra bolilor rele în rîu înaintea răsăritului soarelui; 2) facerea coroniței pentru Drăgaica, prin care fetele se controlează de sănătate; 3) ruperea crenguțelor de salcie; 4) nevasta Drăgaica; 5) Lada-sărbătorirea ei. În cîntece împreună aceste tradiții și obiceiuri se întîlnesc mai des la Sf. Iani, Sf. Marina. Cînd lipsește tradiția nevestei Drăgaica se sărbătoresc înaintea amezei. și Lada și Dragaica trebuie să fie cu părinții vîi „ai mamei și ai tatei” cum se spunea cîndva.

Obiceiurile rituale de Sf. Vasile sunt mai puține: 1) a doua seară tămîiată (spre 1 ianuarie); 2) semănatul- după cîntarea cucoșilor; 3) cîntarea pe inele (în unele locuri participă ca spectatori și flăcăii). Dimitrie Marinov pe timpuri în articolele etnografice din Bulgaria a hotărît că cîntarea pe inele la această sărbătoare se petrece pe un loc mic-Traiansco, Gabroșco, Elensco, Teteven și Panagiurișce (Creații alese, vol.I. Credința populară și obiceiurile religioase. Sofia, Edit. „Știința și arta”, 1981, pag. 470.) Aceste locuri accentiază unul din cele mai necunoscute dealuri și arealul landșaft-Balkani și pădurea mijlocie. Aceasta arată că proveniența, sărbătoririi la Sf. Vasile este în procesul de moarte și înviere, varianta Drăgaicei a găsit o răspîndire mai largă. După aceasta sărbătoarea este mutată în cadrul anului la Florii, Sf. Gheorghe, Dragaica și pe timpuri la nuntă. Acest fapt reflectă legătura cu înaintarea peste primăvară a naturii și cu ivirea florilor.

În relațiile funcționale colindul și Floriile sunt tradiții asemănătoare pentru că reflectă ideea pentru puterea magică a cîntecelelor și dansurilor cu

110 caracter binevoitor. Una din deosebiri este că în primul participă numai flăcăii sau bărbații tineri, iar în a doua fetele. Procesul de lădă ca tradiție de ghicit îndeplinit de fete nu are o variantă masculină. El constă în aceea că fata își vede în somn viitorul său soț cu ajutorul grăunțelor puse sub perna plină cu paie, ghicirea cu ajutorul inelelor muiate în rîu în ajunul Floriilor. Cum putem da o lămurire acestui fapt? În societatea sătească patriarhală în Bulgaria fata nu era activă în alegerea partenerului său de căsătorie. Ea se căsătorea atunci cînd era cerută de părinții flăcăului, sau reprezentanții lui (pețitorii). Fata putea nădădui numai pe ajutorul lui Dumnezeu, sau să ghicească ce e dat de la Dumnezeu. Cu alte cuvinte flăcăul putea să aleagă viitoarea lui soție, de aceea el nu avea nevoie să-și ghicească soarta sa. Invers fata se întreba nu numai despre viitorul soț, familia lui, bogăția lui, dar și cum va fi ea ca soție.

Folcloristul Simion Florea Marian zicea: „Una din cele mai amate povestiri de peste an în datini și credințe, cea mai misterioasă și totodată una din cele mai plăcute pentru poporul român este seara Sfîntului Vasile sau Anului Nou” (Sărbătoare la români. București, Editura „Grai și susfet”, 1983).

În cartea sa „Descrierea Moldovei” (1916) D. Cantemir scrie următoarele despre zeița Lada: „*Lado și Mano ale căror nume sunt invocate la nunți în special de către neveste, de unde apare și bănuiala destul de intemeiată că prin ele se subînțeleag Venus și Cupido, protectori ai dragostei și căsătoriei*”. (Chișinău, Editura „Cartea moldovenească”, 1975, pag. 192.) și cum a fost explicat mai sus zeița Lada protejează îndrăgoșitii.

În Moldova influența slaveană de ghicire a fetelor este înțimă și la petrecerea sărbătorii Închinatelor Sf. Vasile. În numele dragostei în ajunul Sfîntului Vasile, fetele fac diferite vrăji, care să le prezică, măcar simbolic, viitorul. Ele merg la fintină, aduc cu gura, de cel puțin de trei ori, apă neînțepută și cu ea frâmîntă turte. Mai apoi dau turtele la ciîne. Pe a cărei tură ciînele o mânîncă prima, acea fată se va mărîta înaintea celorlalte.

Tot pentru a-și împăca curiozitatea, fata care dorca să afle dacă se va mărita în noul an, în ajunul sfintului Vasile mergea la cotețul porcului și îi striga: „*Hăgi, la anu!*” Dacă porcul îi răspundea grohăind, atunci fata știa că în anul ce vine se va mărita.

Pentru a afla cum va fi viitorul soț, la 13 ianuarie, tinăra își legă oemn și mergea la gard. Acolo, pe dibuite numără 9 pari, pe care îi legă cu lină roșie. În două zile, dis-de-dimineață, se ducea să vadă cum era ultimul par. Se spune că, dacă acesta este drept, atunci mirele va fi sărac, iar dacă este noduros-ursitul va fi bogat. Dacă parul mai are și bucați de ramuri, se crede că viitorul mire va fi nemuros (Chișinău, revista „a” MIC”, 2007, № 44.).

În urma cercetărilor făcute de noi am ajuns la concluzia că obiceiul sărbătorit vara la 24 iunie -, „Laduvanc” / Drăgaica are cea mai veche obîrșie, deoarece anume în ziua solstițiului de vară strămoșii celebrau începutul noului an agrar, apoi ritualul a început să fie sărbătorit la Sf. Vasile și Sf. Gheorghe păstrându-și rădăcinile.

Desigur, în diferite regiuni ale țării există diferite obiceiuri și superstiții, unele mai neobișnuite decât altele, rămîne doar, să le cunoaștem și să le transmitem generațiilor ce vin după noi. Drăgaica se numără printre obiceiurile noastre tradiționale puțin cercetate, nebeneficiind de nici un studiu monografic fiind doar menționată sau tratată mai tîrziu în treacăt în cadrul unor sinteze școlarice cuprinzătoare.

NOTĀ

¹ Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 151.

² Ганева-Райчева, В. Еньовден. София, Сентември, 1989; Бочков, Пламен. Посоч. по-горе книга, с. 151.

³ Бочков, Пламен. Посоч. по-горе книга, с. 79.

⁴ Маринов, Д. Избрани произведения, т. I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София. Издателство „Наука и изкуство“, 1981, с. 657.

⁵ Пак там, с. 663.

⁶ Ников, Н. Фолклорен празничен календар на българите. – В: Алманах „Родополбец“. София, 2002, с. 127 – 128.

⁷ Кисе, А. Възраждане на българите в Украйна. Одеса, Издателство "Optimum", 2006, с. 97.

⁸ София. Издателство на БАН. 1982.

⁹ Маринов, Димитър. Преподавател по български език и литература, комайдирован от Република България. Село Викторовка, Република Молдова. История, бит и култура. Кишинев, Научно дружество на българистите в Република Молдова, 2007, с. 32.

¹⁰ Български музикален фолклор. – Във: Фолклорната култура и човекът. Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 100.

¹¹ Йорданова, Лозинка, Пенка Илиева-Балткова, Христо Кючуков и Михаил Букурепчиев. Общи обичаи и обреди у българи и роми. София, 1992, с. 31., 69.

¹² Тирасполь, СРЕ а УНСК, 1995, П. 18. – 19.

¹³ Посоч. съч., с. 470.

¹⁴ Sărbătorile la români. Bucureşti, Editura "Grai şi suflet", 1983

¹⁵ Кишинэу, Едитура “Картя Молдовеняскэ”, 1975, с. 192.

¹⁶ Chișinău, revista "a" MIC", 2007, № 44.

свали своите стопанства и гробовете им с клончета от цъфната липа и раздавали разни неща за помен – кърни, колачета, бисквити, бонбони и др. Също така се подавят глинени и дървени съдове – канички и панички, украсени с цветя и нагънени с мляко, вино или вода. В неделя преди Русалия не трябва да се качват на дърво и да заминават надалече от дома, не трябва да се гневиш и караш, защото ще те вземат русалиите (или духове). На вратите и в домовете се окачват листа от орехи и липа. От този ден в продължение на седмица не се берат лечебни треви.

У нас, в България, последните прояви на русалийските игри са засвидетелствани до началото на Първата световна война. Подробно описание на обреда и пръв опит за научната му интерпретация е направил Михаил Ариаудов в своята книга “Студии върху българските обреди и легенди”, том II.² Същият учен смята, че първоизточникът на всички русалски обичаи и обреди трябва да се търси именно в древноримския празник на розите Rosalia, който за пръв път е споменат през I в. от н. с.

Погребалните угощения са се практикували не само от римляните, но и от повечето индоевропейски народи. За пръв път терминът *Roussalia* (Русалия) се среща у Тодор Балсамон (XII в.), който в своя коментар към 62 канон на VI вселенски събор говори за народните сборове (панаира), които ставали след Великден.³ Димитър Хоматиан, охридски архиепископ (XIII в.), отнася обичая към месец юни, като се възмущава от срамните игри на жителите на Молиска в Македония в седмицата след Петдесетница, когато млади хора ходели на чета по селата, събирали подаръци от къща на къща, танцуvalи и скачали, играли пантомима, облечени в специални костюми. За съжаление този писател не е оставил по-подробно описание на обичая.⁴ Изглежда с въвеждането на християнството като официална религия в Римската империя, Петдесетница е съвпаднала с пролетния празник на розите Rosalia. Още в старобългарския език “Русалия” придобива значението на Петдесетница (Духовден, Троициден, през юни). Терминът се среща в ръкописи както у българите, така и у сърбите (XVII в.) и русите (Нестор, XI в.).

Несъмнено българските и румънските обичаи в тази неделя имат общ произход. В тяхната основа с залегнала контаминацията на обичаи от различни общества и култури и най-вече тракийски и римски с по-късни славянски. Вероятно романизованите тракийци са съчетали на един по-ранен етап розалиите с дионисиите. В посочената по-горе книга на Михаил Ариаудов е отбележано, че “дионисиите, значително опростени, живеят предимно в бабугерите, рогачарите, арапите и

РУСАЛИИ (КАЛУШЕРИ)

Става дума за един древен шамански обред, който никога се е практикувал със съответните стихически вариации сред някои народи от Балканския полуостров (българи, сърби, румънци, молдовани, арумъни). Неговите изпълнители са били група мъже, които са обхождали селата през Русалската неделя да лекуват с музика и танци болните от т. нар. “русалска болест”. В настоящата статия ще се опитаме по индуктивен път, на основата на съществуващите научни данни по този въпрос, да си обясним както особеностите на празника и свързаните с него обичаи и обреди, техния генезис, идиотипни блези, специфичните им проявления у различните народи, така и изконния български елемент в тях.

Русалската неделя (седмица) започва от Духовден (понеделник) 51 дни след Великден. Българите и молдованите вярват, че от Велики четвъртък до Светия Дух душите на всички мъртви са на свобода – на земята. Те ходят обикновено по дърветата и цветята, като ги примамват с орехова шума да се съберат на този ден. На Духовден душите се прибирават и затварят чак до идната година на Велики четвъртък, когато иак ще се отворят небесните двери. Апокрифт “Ходене на Св. Богородица по мъките” обяснява по своеобразен начин временното освобождаване на душите на греките от мъките именно през този период. За изпроводяк на душите на Духовден хората колят курбан, правят общи трапези, пеят и се веселят.¹ Например през 2008 г. Русалската неделя започва от 16 юни (понеделник), когато е Св. Дух.

У молдованите съществува особен култ към мъртвите. Някога те вярвали, подобно на българите, че душите на мъртвите, които са напуснали гробовете във Велики четвъртък, летят свободни в продължение на 50 дни и се връщат в подземния свят в събота пред Русалската неделя. За да бъде това завръщане безопасно, хората извършвали определени обреди, за да умилистивят душите на мъртвите, като ука-

както още се наричат у българи и у други народности зимните игри в Македония, розашите са се опазих в едноименни русалии на българи, власи и албаници. Тъкмо на това общо потекло се дължи чудното сходство между българо-влашки русалии в Македония и тия в днешно Влашко, където те са минати, заедно с ранното преселване на румъните от Балкански п-ов.¹⁵ Пролетната и лятната обредност е тясно свързана с древната романска обредност, докато местната зимна и предпролетна обредност е явно наследство от гръцките дионасии. Русалиите в Македония пазят повече интерферентни черти от гръцките дионасии с отпаднало драматическо представяне на убийство и възкръсване, без фалагогия, без избор на цар и със забравено обредно оране, което е познато на източните дионасии (кукерите). От своя страна, румънските русалии са съхранили старата си календарна отнесеност към лятото, старото си устройство и шаманистичния си характер.

шаманистичния си характер. В някои случаи са се наслодили практики и от двата вида обредност. Така например ромите от Видинско (по сведения на Михаил Арнаудов от 1912 г.) са практикували през Русалската неделя както калушарството, така и карнавалния обичай. Жените се преобличали като мъже, мъжете – като жени и в този вид ходели по къщите, където стопаните ги дарявали с пари, брашно и други продукти. През тази неделя жените не спели, боейки се, че “ще ги хванат русалиите”. Ако все пак някои се разболявали от русалската болест, влашки роми ги лекували по следния начин: трима мъже и една жена си турят махмузи, вземат по една тояга и пеят около болната: “Яра бара якаша – ай иш зъте – сколте мъ” (“Пипай ето така, думам: стани бе!”). После строшават гърнето с водата, заливат с една кофа болната и бягат. В този момент един от тях пада замаян, а другарят му играе около него, изрича баяниятата си и го вдига. После всички играят хоро.⁶

За румънските калушари пръв Димитър Кантемир (1673 – 1723) дава сведения в своето „Описание на Молдова“, написано на латински език в началото на XVIII в.⁷ Той нарича калушарите *caluczenii*, а играта им – „сусверна“. Играчите са нечетно число, но не по-малко от седем. Те се събират вседневъж в годината, обличат се в женски дрехи, слагат на главата си венец от пелин и други цветя, покриват лицето си с бял плат. В ръцете си държат мечове, като имат правото да промушват оня, който се опита да открие лицето им. Водачът на групата се нарича *staricza*. Вторият по ранг след него е *primicerius*, чисто задължение се да съобщава на другарите си командите на водача. Характерни за

тези калушари са особените им подскакания – сякаш летят над земята. Играйте им траят от Възкресение до Петдесетница в продължение на десет дни, като по това време те пътуват от село на село. Винаги спят под черковните стрехи. Ако дружината им срещне друга дружина, между тях се завързва бой. Пристигнат в състава на групата трябва да ходи калушар в продължение на девет години. Хората са вярвали, че те лекуват хронически болести. Лечението се провежда, като болният ляга на земята, а те скочат и плякат около него и дори го газят, като шепнат звучни думи в ушите му, след което муказват да се отдалечи. Повтори ли се това три пъти в три дни, очаква се гълъбо излекуване и от най-тежката болест. Сведения за калушари са съхранени също така и от Трансилвания и сред маджарите в Седмоградско (“Седем села”), югоизточно от Брашов, където тази игра се нарича Борица.

В областта Muscel⁸ източно от Питец (северозападно от Букурешт) през Русалската неделя (Strat de rusalii), един месец след Великден се събират в една къща 13 момчета. Те си избират *vataf*, "предводител" и тит "немия". Заклевват се и връзват знамето. Вземат една лескова пръчка (*prăjină de alun*) и завързват на върха ѝ басма, зелен чесън, по три стръка за всеки калушар. Те пазят зорко знамето, защото има поверие, че ако някой открадне част от него, ще полудеят. Знамето се вдига право и всички поставят ръцете си върху него освен немият, който не говори, защото се смята, че ако проговори, може наистина да онесе. После се събират в някая къща и там репетират игрите си. Когато тръгнат, ватафът държи каминик и команда. Немият с дървена или желязна сабя прави място на играчите сред публиката, като същевременно и я забавлява със смешки (остатък от карнавалините игри, дионисийте). Той носи черна маска на лицето си. По време на играта не говори, а само през почивката. Музикалният съпровод е на цигулка и то хорà – *Floricica* (Цветенце), *Călușul* и др.

Облеклото на играчите е: хубава риза, потури, шапка с много кордели, пет-шест чифта колани, с пинкюли и маниста. Обути са в цървули, на които са завързани зъвничета и железни широри. Чорапите им са разноцветни, обвити с колани и кордели до над коленете. Всеки играч има на пояса си три стрънка чесъни. Те сядат на колело, а ватафът командува по свирнята на цигулката: "Хай така! Все така! Догде дойде Гароша!", а калушарите отвръщат: "Хай така! Все така! Да ми бие Дереша!" Ватафът прави крачка напред и казва: "Чуй един!" и другите играят след него "на един". По-нататък той заповядва: "Чуй две, три и т. н.!" до дванадесет. След това играят Floricica, Banul Mărăcine

и Hora dreaptă (лясно хоро). Момите и булките играят с голямо удоволствие при калушарите, защото вярват, че така ще бъдат здрави и обичани от ергените и съпрузите. Селяните пък се надпреварват да ги канят в двора преди, понеже вярват, че този, който ги присма, ще има щастие и ще се предпази от болести. Запазено е предание за един минец работник от Белици, който нямаики пари да отиде на лекар, помолил калушарите да минат през него и след това оздравял. Всичко, което спечелят, калушарите делят помежду си по братски. По време на игрите те не си ходят вървици, а сият и се хранят заедно. На "разваляне калуша" (spartul Călușului) си правят обща гощавка и се разделят сърдечно.

В България калушарски игри са засвидетелствани през Русалската неделя във Видинско, Ломско, Оряховско и Никополско от д-р Басанович и лекар траколог от латвийски произход, живял доста време в България⁹, и от нашия изтъкнат етнограф Димитър Маринов.¹⁰ Последният е описан подробно посвещаването в русалство, облеклото на русалиите, тоягата, знамето, свирача, игрите им, гърнето с билките, паничата с чесъни и паничата им на лекуване. Тези игри били изигънявани от преселници румънчина им на лекуване. Тези игри били изигънявани от преселници румънци. В състава на русалийската дружина влизали обикновено 7 души. Те лекували болните от "ограма" (парализа) и "полуда". Лечението ставало лекували болните от "ограма" (парализа) и "полуда". Лечението ставало така. Поставяли на земята ново гърне с именованата вода и пелин и до него сядал болният. Байрактарът държал "нандерата" (знамето), като под него сядал болният. Байрактарът държал "нандерата" (знамето), като под него сядал болният. Играчите имали во ръководство останалите играят около болния. На краката си те имали железн бръмки, които дрънчели приятно. По време на играта те викали "Опа зуне зо" или "Яка уна, яка доуз". Играчите им, подобна на въртенията на дервишите, продължавала около 15 – 30 минути, докато някой от играчите падне на земята и не получи конвулсии. В това време един от играчите счупвал гърнето. Хората вярвали, че тези от играещите, на които счупи счупеното гърне, получавали конвулсии.

Начело на дружината стоял ватафин, като това звание той получавал наследствено, по права мъжка линия. Той избирал хората си и ги посвещавал в този занаят. Той трябвало да са пъргави, здрави, честни, да могат да издържат душевно напрежение и да пазят тайна. Играчите имали два вида – едините за плодородие, а другите – за лечение на болни. Музиката се изпълнявала на кавал, гайда или зурла, но предпазливи. Музиката се изпълнявала на кавал, гайда или зурла, но предпазливи. Руслската или самодивска болест се получавала, ако някой минел през самодивско място или е работил през Русалската неделя, което било абсолютно забранено.

Лечебната процедура протичала така: Болния поставяят покрит с черга на земята. Те се хващат около него в кръг. Само ватафинът е извън кръга. Танците започват по-бавно, като постепенно темпото им се ускорява. В един момент те играят намясто с изпълчен корем, подигрели с тоягите гърбовете си. След това хващат краищата на чергата и подхвърлят болния нагоре с викове "Хай на калуш!" отстъпват назад, ватафинът отива при болния, трис го по челото, ръцете и краката с оцет от паница и му дава да си сръбне от оцета. Тогава калушарите играят с извършвания около болния и го прескачат. Това се прави три пъти. След тогава играят около гърнето, покрито с кърпа, обикаляйки го също три пъти. По-нататък те минават край ватафина, който с в кръга им, а той ги запойва с оцет, поръсва ги с вода и надвесна знамето им, изричайки заклинания. Запоен и поръсен бива и болният. Започват "флоричиката". По ладен от ватафина знак най-старият калушар, който върви начело, замахва с тоягата и разбива гърнето. Водата му трябва да попръска и тях, и болния. В този момент той трябва да скочи и избяга оздравял, а един или двама от калушарите трябва да изпаднат в безсъзнание. След скачането калушарите започват да свествяват припадналия, танцуващи в обратна посока, отляво надясно. Припадналия го подхвърлят с черга, поръсват го с вода и след това го разхождат. Съвземането трябва да стане бързо, защото иначе припадналият може да умре. Калушарите играят от понеделник до неделя. След това се завръщат в селото си, изиграват един танц в чест на знамето, предават тоягите си на ватафина, целуват му ръка, а той прибира знамето и тоягите за следващата година. Накрая те събличат специалните си костюми и сядат на обща трапеза, която продължава цяла нощ. На изпроводяк ватафинът разпределя даровете по равно между тях.

По време на Русалската неделя калушарите не се кръстят, не поздравяват, не газят река, не се делят, не пиянят, постят и се въздържат в половно отношение, т. е. сазват гълеш виргинизъм. Хората някои вярвали, че там откъдето минат калушари, ще има плодородие, а в селата и домовете ще има здраве.

А сега нека да отбележим идиотичните белези и различията на русалските игри у различните народи: 1. Изконно време – месец май (Влашко, Молдова, Трансильвания и България); отместено време – от Коледа до Богоявление (у българи и арумъни в Южна Македония и маджари в Седмоградско). 2. Название – според особения характер на групата – тайно общество на посветени, вида на танца или по името на дървото – калушари – в Румъния, "Борица" – в Седмоградско; русалии

– у българите около Дунава, у българите и арумъните в Южна Македония. 3. Брой на играчите – нечетно число навсякъде с изключение на българите в Македония, където те се разпадат по двойки – “кавалер” и “дама”. 4. Старшият се нарича “ватаф” у българи и власи (от тюрк. *Vataha* – дружина или иени предводител, в рус. сз. – *ватага*); “прот” (от гр. “пръв”) сред македонските българи; “старица” у молдовани. 5. Играчите имат метални или лървени мечове (Южна Македония, Влашко, Молдова), тояги (България, Румъния, Трансилвания), чукове или прости дълчици (Седмоградско). 6. Обредно мълчание – във всички случаи, нарущовано по изключение в България и Седмоградско. 7. Всички изпълняват и лечителски функции с изключение на маджарската Борица. 8. Танцуват около болния. 9. В Северозападна България и Южна Македония те не се веселят по време на игрите, докато у османите това се прави, дори се разиграва и пантомима с убийството и оживяването на “немия” (Влашко, Седмоградско).

Несъмнено основният метод на лечение тук е сугестивната хипноза. Важно условие за успеха е принадането на един или двама от играчите до екстатични конвулсии или до гълъно безчувствие. Ватафинът използва различни заклинания, които знае само той. Те изразяват вярата в магическата сила на словото. Вярва се, че мечовете изгонват злите духове. Изглежда най-напред мечовете са били метални, което злите духове. Изглежда най-напред мечовете са били метални, което предположение има основание във факта, че в древността хората са приписвали магически свойства на желязото да прогонва злите духове. Танцът се явява важно средство на симпатическата магия и на обредния екстаз. Групата образува затворено съсловие на посветени в магията. Има предположение, че думата “калушари” произлиза от латинската дума *collusum, collusii*, което означава “групов танц” или “танцуващ заедно” или пък “тайно общество”.

Обредното мълчание е предназначено да ги предпази от злите сили, които могат чрез говора да бъдат предизвикани. Виргинизмът характеризира особеното им табуирано състояние, което ги отделя от обичайната делнична обстановка, допринася за тяхното очистване и дистанциране от демоничните сили. Костюмът ги брани от зли духове, а оцетът, чесънът, пелинът и други билки улесняват самовнушението и пренасянето (принадането).

В как древно общество е възникнала най-напред тази шаманистична практика? По метода на изключването ще трябва да игнорираме гърците и римляните, защото сред тях тя не се среща. Ще трябва в този

ред на разъждения да изключим и славяните, защото ако тя е донесена на Балканския полуостров от тях, то тогава тя би имала повсеместно разпространение по българските земи и всред другите славянски народи, което не е така. Тогава остават две възможности – това да са траките, най-многобройният народ на Балканския полуостров в Античността, или власите. Но тук става дума не за траките от днешните български земи, а за гетите, които населявали Малка Скития (дн. Добруджа) и които в един момент се преселили отвъд Дунава, във Влашката равнина и Прикарпатието. Не е възможно да са и даките, защото не е установена тяхна миграция на юг, към Южна Македония. Постепенно те са били латинизирани след включването им в пределите на Римската империя при император Траян (98 – 117 г. от н. с.). Според Петре Молдован власите като народност започват да се обособяват съвсем през Х век: “*Към началото на Х век, както е общоизвестно, романизованото население на Карпатско-Дунавско-Днестровското пространство акумулира етнически и езикови черти, отличаващи го от съседните народи. Тази реалност се потвърждава преди всичко от етническото название на романизованото население: валах, волох.*”¹¹ Те са наследници на траките, които в Днестровско-Карпатските земи се появяват около X – IX в. пр. Хр. Власите се формират като етнос от смесването на три етнически компонента – римски колонисти, романизовано тракийско население и заселилите се тук славяни. Молдовската народност се формира още по-късно – през XIII-XIV век (за пръв път в унгарски документи се споменава Молдавската земя през 60-те години на XIV в.).

Кръстьо Мутафчиев смята, че “*гетите са тези, които пренасят цивилизацията в тези земи*”. Според същия изследовател даките са размесени трако-славянски племена, които най-напред са живели в Родопите, а по-късно се преселват в Карпатските планини и Трансилвания. Те постигат най-голям успех в своето икономическо, военно и културно развитие през периода – I в. пр. Хр. – I в. от н. с. По времето “*на цар Буребиста (55 – 44 г. пр. Хр.) техният град Сармизегетуза бил превърнат в столица на ГЕТСКОТО царство*”.¹² В своята статия “Гетиката, която пие смес изгубили” (Из антологията на хронологическите разриви) М. Е. Ткачук на основата на богат археологически и документален материал убедително доказва, че гетите не са автономно население в Бесарабия, а че идват от Добруджа (не по-рано от края на VI в. пр. Хр.) и че даките са техните наследници.¹³ Според “История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней” “*Духовната култура на власите се основава на традиционните тракий-*

ски, романски и славянски елементи. Източнороманското население тук – власи – получило своето наименование от славяните. В славянските езици терминът "волог", "влах", означаващ планински скотовъдец и овцевъд, получава разпространение в качеството на етнически, обозначаващо източнороманското население на Балканите и Карпатите.¹⁴ От горните доказателства може да се заключи, че отпада и хипотезата за влаския произход на калуашарството, западно този етнос се формира на един доста късен етап, като неговият доминиранец в количествено отношение субстрат са били отвъдчунашките траки, известни като гети, но вече романизирани. Това обяснява два факта: 1) латинските названия на празника и на обряда; 2) отсъствието на калуашарството в другите български земи. Неговото пренасяне в Южна Македония е станало чрез римските колонисти – най-вече администратори и военни.

Тракийският орфизъм с притежавал сходни на калушарството черти. В тази връзка Валерия Фол пише следното в книгата си “Древна Тракия. Мълчанието проговаря”: “Археологически, писмени, епиграфически, нумизматични и етнологически данни очертават две равнища на тракийския орфизъм. Народното и масовото се основава на мистериалния ентузиасмъс, на обсебеността, която въвежда бога във вярвания. Аристократическото равнище е възхновено от мисленето упование екстасис, с други думи, от въздишането на посветения към бога. Ентузиастичните вярващи се надяват божествената обсебеност да ги пречисти, да ги освободи от злото. Екстасичните са убедени, че ще постигнат цялостно духовно и интелектуално безсъмъртие. Както съобщават старогръцките наблюдатели, “траките се обезсъмъртяват” чрез обредни практики и свещено мелодекламирано слово (молитви). Освен това те спазват тежки изисквания за тълно въздържание.”¹⁵ Не е трудно да се открият в калушарството особености на народния мистериален ентузиасмъс, на обсебването. Именно припадъкът на единия от калушарите се възприема като обсебване от добрия бог и на това се разчита за успешното оздравяване на болния. Основен музикален инструмент на траките е била свирката, а вече знаем, че русалиите предпочитат съпровода на кавал.

Тракия и Фригия в древността се смятали за родина на розите и виното, където контраста между годишните времена е бил много рязък и изването на лятото е било празнувано по особен начин – хората били обхващани от радостна възбуда, те танцували буйно и главите им били украсявани с цветя. Веселията понякога прераствали в истиински оргии.

Под името Русалии в Молдова се разбира празникът Св. Троица, който се пада в неделя, понеделник вторник 51 дена след Велики четвъртък. В Румъния и Молдова този празник се празнува в продължение на три дни, включително и в сряда. Ако някой е бил хванат от русалиите, съществуват много заклинания за неговото спасение. Ето например едно такова заклинение от комуна Докан, уезд Тутова, Румъния:

"A plecat (cutare) / Pe cale, / Pe cărare, / Pe drumul mare, / și cînd la dealul cananaiului, / Sub umbra norului, / în zapodia rugului, / în helistea vîntului, / Iaca acolo: / Anania Santasia / și cu sora-sa Irodia, / Doamna Zinelor, / La un copac frunzos, / Cu tatăl lor, / Cu frații lor, / Cu surorile lor, / Cu toate neamurile lor, / Ședea jos și mincea / și din revolvare da / și pe cine întilnea, ogolea." В български превод това означава следното: "Замишал (някой си) / по пътя, / по пътеката, / по големия път. / И на хълма / под сянката на облака, / в пламъка на огъня, / в беспокойството на вятъра, / ето там: / Ананая Сантасия / със своята сестра Иродия, / -жка на всички онци / под листата на дърветата / със своя баща, / със своите братя, / със сестрите си, / с всички роднини / седи на земята и яде / и стреля с револвер и когото срецне, го прави хром." "

Молдованите си представят русалиите като фантастически същества с вид на красиви девойки, но зли и отгъмъстителни, които живеят на пустите места и които лятат като духове в група от по три до дванадесет. Те имат сила да вдигнат зли ветрове, които могат да разрушават или да променят хората в разни образи и да ги разболят – от ревматизъм, да получат висока температура и дори да оглушат. Румънците и молдованите вярват, че русалиите (*rusaliile*) и самодивите (*iclele*) са едно и също. В постелите си жените от някои места поставят пелин или орехови леста, за да отхвърлят лопните си помисли за съпружеския живот. Целта на калушарския танц е да защити хората, добитъка и реколтата от негативното влияние на злите сили или да излекува болните. Срещу Св. Спас, Възнесение Господне, 40 дни след Великден (през 2008 г: той е на 5 юни), цъфти лешникът (*alun*) и същата нощ опадва цветът му, който лекува много болести. Който иска да си събере от него, постила черлже, ляга на него да иренонцува и на сутринта го събира. Тази нощ се ходи и на лековити извори. През Русалската събота се раздават нови гърненица с колачета и варено жито отгоре. В неделята пък се раздават паници, но само до обяд, защото след обяд се дава за живите. Децата си избират побратими и посестрици.

Съществуват исторически документи, в които с засвидетелствано приложението на калушарския танц и в други случаи, например сред

войниците на княз Михай Витязу, като калушарите играли под ръководството на капитан Баба Новак в чест на празника на Сигизмунд Батори през 1599 г. в Пятра Капрей до Алба Юлия.

В посочената по-горе книга Михаил Арнаудов изказва предположение, че и други магическо-целебни обреди могат да водят началото си от тракийската народна религия.¹⁶ Такова е например лечението на някои болести и недъзи през нощта срещу Спасовден „на росен“. Според нас тези обреди са наследство именно от българските славяни, които са вярвали в самодивите и са смятали цветето росен за самодивско. Сведения за това дава Иван Богоров в своя пътепис „Няколко дена по Българските места“.¹⁷ Бездетни жени отиват на една височина край с. Дерелии, на три часа път от Чирпан, лягат до тревата росен и мълчат, а на сутринта си набират от нея, отиват си вкъщи, където я сваряват и се поливат с отварата на три пъти. Говори се, че те наистина след това зачевали. Научното название на росенът е *Dictamnus albus*.

Подобен обред се е правил и на една гола чукара, тепе, между селата Вакарел и Раковица, Софийско. Всеки от болните си носи колач, увит в кърпа, и ляга до един стрък росен, като увира колача в него и превързва паричка с червен конец. Сутринта оставя колача, взема кърпата, отскубва росена и после бързо бяга, за да не го свари сънцето там, като занася росена у дома си. По кърпата, където е бил поставен колачът, се гадае за оздравяването – ако по нея има тревичка, болният гнай в сюжета на разказа „Спасова могила“ от Елин Пелин.

Такива случаи са описани и в други места – в Панагюрско, Пазарджишко, Пловдивско, Еленско и др. Това е сигурен знак за неговия общобългарски характер. Освен това самодивите като митологични същества се срещат често в нашия народен фолклор. Например Стефан Захарiev съобщава за такова място край пазарджишкото село Балдево (ди. Росен), нариращо се между върховете Гюргюово кале и Сънилива могила. То е долина с извор, „дето расте самодивска билка росен (миризливо цвете с морав цвят)“.¹⁸ Може би това е единственото село в България, чието ново име е дала именно тази билка. А съществува и лично име Росен. Народът вярва, че това цвете е самодивско и на поляните, където то вирее, нощем играят самодиви. Затова има табу да не се минава оттам, защото те ще се разсърдят и ще навредят на человека – той може да се разболее от „ограма“ (парализа) или да полудее.

През Русалската неделя не се кърпят лозята, а в сряда и петък въобще не се работи. Мъжете се въздържат от полово сношение. Това се спазва също от румънците и молдованите. Някъде срядата се нарича Русалска сряда, а месец юни – също Русалски. Обикновено на Св. Дух сутринта правят русалски венец. Водата от самодивските места служи за къпане, умиване или за писие. Бягането от русалийската поляна сутрин преди изгрев сънцето се прави, за да остане болестта там. При бягането не трябва да се гледа назад.

И така, празникът Русалска неделя е отзвук от древноримския *Rosalia*, контаминиран с местен пролетен празник, калушарството е създадено от тракийското племе гети, живели в Добруджа и преселили се във Влашката равнина, а ласкуването на русалийски поляни с попуващ под цветето росен е чисто славяно-българска практика.

БЕЛЕЖКИ

¹ Ников, Николай. Празници на българите в легенди и предания. София, сп. „Български дипломатически преглед“, приложение към бр. 11.–12/2002, год. II, с. 22.

² София, Издателство на БАН, 1972.

³ Fr. Miklosich. Die Rusalien. Sitzungsberichte der Akademie, Wien, XLVII, 1864, s. 387.

⁴ Так там, с. 388.

⁵ Посоч съч., с. 141.

⁶ Посоч. съч. На М. Арнаудов, с. 141.

⁷ Издалено съда през 1771 г: Но-ново издание – Opere principale Demetriu Cantemiru, т. I. Descriptio Moldaviae. Bucaresci, 1872, 129; Дескрипция Молдовей. Кишинев, „Картия Молдовеняскъ“, 1975, с. 180.

⁸ C. R. - Codin și D. Mihalache. Sărbătorile poporului (Academid Română. Din viața poporului român, VII), București, 1909, p. 69.

⁹ Д-р И. Басанович. Ломският окръг, СБНУ, V, 1891, с. 86.

¹⁰ Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство „Наука и изкуство“, 1981, с. 639.

¹¹ Молдоване в истории. Кишинев, 1994, с. 33.

¹² Древна история на Балканския полуостров. Опит за съпоставително изследване на конните народи, том 1.. София, 1997, с. 250 - 251.

¹³ Кишинев, сп. „STRATUM plus“, 1999, № 3, с. 274.

¹⁴ Кишинев, Асоциация ученых Молдовы им. Н. Снэтарул Милеску, 1997, с. 29.

¹⁵ София, Национален комитет „Европалия – България 2002“, 2003, с. 11.

¹⁶ Посоч. съч., с. 187.

¹⁷ Букuresц, 1868, с. 35.

¹⁸ Посоч. съч. на М. Арнаудов, с. 188.

¹⁹ Географико-историко-статистическо описание на Т.-Пазарджишкътъ казъ. Виена, 1870, с. 78

RUSALIILE (CĂLUŞARII)

Acesta e un obicei foarte vechi, care a fost practicat cîndva prin varietăjile entice corespunzătoare a anumitor popoare din peninsula balcanică (bulgari, sîrbi, români, moldoveni și aromâni). Interpretii lui au fost grupe de bărbați, care cutureau prin sate în săptămîna rusaliilor pentru a trata bolnavii cu muzica și cu dansurile lor - „boala de rusali”. În prezentul articol noi vom încerca după metoda inductivă, în baza datelor științifice existente să explicăm astă deosebirile sărbătorii, obiceiului și ceremoniilor legate de el, geneza lor, semnele idiotipice, manifestarea lor specifică la diferite popoare cît și elementul bulgar străvechi întîlnit între ele.

Duminica Rusaliilor are loc la 50 de zile de la Sfintele Paști și păstrează amintirea celei mai grandioase sărbători ale naturii. Timpul cel mai potrivit pentru această sărbătoare s-a ales în zilele înfloririi rozelor în luna mai sau iunie, cînd vegetația exuberantă atingea culmea dezvoltării sale. De la acest cult al rozelor sărbătoarea a primit numirea de Rosalia.

Săptămîna Rusaliilor (semdîța) se începe de luni (Duhovden), 51 de zile de după Paști. Bulgarii și moldovenii cred că de la Joia Mare pînă la Sfîntul Duh susletele tuturor morților se eliberează din pămînt. Ele zboară prin copaci și flori și atrag cu cojile nucilor oamenii ca să se adune în această zi. În ziua de luni susletele adunate se întorc pînă la Joia Mare a anului următor, cînd porțile cerului iarăși se vor deschide. Îngerul superior „Care merge la Sfînta Marie pentru mîntuire” explică în mod original eliberarea temporară a susletelelor oamenilor păcătoși de chinuri anume în această perioadă. După obiceiuri pentru suslete la Sfîntul Duh oamenii taie mielui tineri, organizează petreceri collective, cîntă și se petrec.¹ Spre exemplu în anul 2008 săptămîna rusaliilor se va începe la 16 iunie (luni) cînd e Sfîntul Duh.

La moldoveni există un cult deosebit față de cei morți. Cîndva ei credeau că susletele morților, care părăsc mormintele în Joia Mare (cea de dinaintea Paștilor) zboară liber timp de 50 de zile și se întorc în lumea

subterană în sămbăta Rusaliilor. Ca revenirea lor în lumea celor drepti să se desfășoare fără incidente, oamenii săvîrșeau rituri de înduplecare și de îmbunătățire a spiritelor morților. Împodobeau gospodăriile, mormintele erau îngrijite și înfrumusețate cu crengi de tei înflorit, făceau pomeni fastuoase, practice ce s-au păstrat pînă azi în multe locuri. De Rusali se dău de pomană căni, străchini, prosoape, colaci, biscuiți, bomboane. Deasemenea se dăruie vesclă din lut și de lemn, ulcioare și farfurii împodobite cu flori și umplute cu lapte, vin sau apă.

Există multe tradiții de Moșii în care se zice că ei au fost nouă uncheși bătrâni, care pe unde mergeau, numai bine și minuni făceau. În aceste zile se deșteaptă toți morții și se duc în Valea cu Dor. Acolo găsesc tot ce li s-a dat de pomană în cursul anului. Cine nu găsește nimic ia țărînă în poală și se întoarce mîhnit. Oalele se impart, pentru ca cei morți să aibă cu ce bea apă pe lumea cealaltă.

În unele sate Moșii de vară încep încă în dimineața sîmbetei de Rusali, cînd pomenele amintite mai sus se trimit pe la casele vecinilor. Dar ritualul de pomenire are loc la cimitire, unde mormintele sunt curătate și împodobite din timp, iar lumînările ard întreaga perioadă în care se desfășoară ceremonialul de pomenire. Împăcarea susletelelor morților și întoarcerea lor în morminte mai depinde de bogăția ofrandelor (pomenelor) și de respectarea ritualului. În aceste zile, la porțile cimitirilor, se întind mese pline cu colaci și sticle de vin împodobite cu verdeată și flori, au loc slujbe de pomenire, oficiate de preotul satului, apoi parcurge întregul cimitir pentru a sfînti fiecare mormînt. După încheierea ceremonialului, sătenii își dăruiesc unii altora ofrande sfîntite de către preot sau le împart săracilor.

În Duminica Rusaliilor nu e bine să te urci prin copaci sau în locuri înalte și nici să călătorescă departe de casă. La poartă și în casă se pun flori, frunze de tei sau de nuc. În ziua acasta nu trebuie să fii supărat și să te cerți cu cineva, căci vei fi luat de iele sau de Rusali. E bine să ai la tine trei fire de usturoi, în sîn sau la brîu. Femeile duc la biserică frunze de nuc și de tei. De la Duminica Rusaliilor, timp de nouă săptămîni, nu se mai culeg ierburi de leac.

În Bulgaria ultimele manifestări ale obiceiului de Rusali sunt certificate înainte de începutul Primului Război Mondial. Detaliat descrierea ceremonialului și primei experiențe a interpretării lui științifice a fost făcută de Mihail Arnaudov în cartea sa „Studiile obiceiurilor și legendelor bulgare”, vol. II.² Savantul afirnă că rădăcinile obiceiului trebuie căutate anume în sărbătoarea veche a trandafirilor Rosalia, care a fost menționată pentru prima dată în secolul I e. n.

Ofrandele funebre s-au practicat nu numai la români, ci și de neamurile indo-europene. Pentru prima dată termenul Pouzălia (Rusalia) se întâlnește la Tudor Balsamon (sec. XII), care în comentariul său în canonul 62 la al șaselea consiliu universal vorbește despre adunările populare (iarmaroc), care aveau loc după Paști.³ Dumitru Homatian, arhiepiscop din orașul Ohrid (sec. XII), clasifică obiceiul lunii iunie, cînd se miră de jocurile stranii a locuitorilor din Molisca în Macedonia în săptămîna după Cincizcime, cînd oamenii tineri umblau prin sate, strîngau daruri din casă în casă, dansau și săreau, jucînd prin pantomimă îmbrăcați în costume speciale. Spre marele nostru regret acest scriitor nu ne-a lăsat o descriere mai detaliată a obiceiului.⁴ Este menținut că cu introducerea creștinismului ca religie oficială în Imperiul Roman, Cincizcimea a coincis cu sărbătoarea trandafirilor Rusalia. Încă din limba veche bulgară „Rusalia” capătă sensul de Cincizcime (Sfîntul Duh, Troița în iunie). Termenul se întâlnește în manuscrisele vechi cum la bulgari aşa și la sîrbi (sec. XVI), și la ruși (Nestor, sec. XI).

Fără îndoială obiceiul menținut bulgar și român în săptămîna Rusaliilor are proveniență comună. Cinchînul principal este contaminarea obiceiurilor de la societăți și culturi discrete tracice și romane, mai tîrziu slave. Probabil tracii romanizați au combinat la o etapă mai timpurie rusaliile cu dionișii. În carteau indicată mai sus de Mihail Arnaudov este remarcat că: „dionișii, considerabil simplificați „trăiesc” în general în „babugheri”, „rogaciari”, „arapi” și cum încă se numesc la bulgari și alte neamuri jocurile de iarnă în Macedonia, rozaliile s-au păstrat cu aceeași nume la bulgari, valahi și albanezi. Tocmai acestui curent general datează asemănarea minunată între bulgaro - valahi rusaliile în Macedonia și ele în Vlașco de astăzi, unde au trecut împreună cu stabilirea timpurie a românilor din peninsula balcanică.”⁵ Ritualurile de primăvară și vară sunt strîns legate de ritualurile romane vechi, în timp ce ritualele de iarnă și primăvară evident sunt moștenite de la dionișii grecești. Rusaliile în Macedonia păstrează mai multe trăsături interferente de la dionișii grecești cu perimătă prezentare dramatică a uciderii și învierii fără multe ceremonii, fără alegerea domnitorului și cu urătură ceremonială uitată, care este cunoscută din tradițiile dionise (cucherite).

Din țara sa Rusaliile românești și-au păstrat raportul calendaristic vechi referitoare pentru vară, desfășurarea sa veche și caracterul său de șaman.

În anumite cazuri au fost stratificate practici ale ambelor feluri de ceremonie. Așa spre exemplu, romii din Vidinsco (din informația dată de Mihail Arnaudov, anul 1912) s-au practicat în săptămîna Rusaliilor ca calușarii la obiceiul de revelion. Femeile se îmbrăcau în haine bărbătești și invers

bărbății în haine femești. În această zi ei mergeau pe la casele gospodarilor, unde stăpînii îi întîlneau și le dăruiau bani, făină și alte produse. În săptămîna descrisă femeile nu cîntau, temîndu-se că vor fi luate de Rusalii. Dacă cineva totuși se îmbolnăvea de boala Rusaliilor, romii valahi îi tratau prin următoarea metodă: trei bărbăți și o femeie își puneau pinteni. Luau cîte un toiac și cîntau lîngă bolnav: „Iara bara iac aşa – ai și zîme – scolte mî”, („Pipăi asta iată aşa, cred că: scoală-te!”). Apoi stropeau din ulcioul cu apă bolnavul și fugeau. În momentul acesta unul dintre ei cădea la pămînt, iar prietenul lui juca lîngă el, pronunțînd descîntecul și ridicîndu-l. Apoi jucau toți hora.⁶

Numele acestei sărbători stă în legătură, desigur, cu vechea sărbătoare română Rosalia, cînd se puneau trandafiri pe morminte, dar peste ani s-au adăugat fel de fel de alte tradiții (ca Rusalcele slave, un fel de zîne ale apelor, asemănătoare sirenelor), inclusiv o umbră de creștinism popular (rusaliile ar fi, bunăoară, sfîrcile lui „Rusalim împărat”, personificate a Ierusalimului public). Rusaliile, considerate îndeobște totuna cu ielele, sunt zîne rele, care-i pocesc pe oameni sau le iau mințile. Pentru a se feri de ele, oamenii trebuie să poarte îmbrăcămintea acoperită cu frunze de pelin, iar dacă le întîlnesc, să nu le vorbească. Fiind zîne ale apelor e bine să nu te scalzi, căci te paște încul.

Legat de Rusalii este și famosul joc al calușarilor (executat de cete de flăcăi), dans ritual de origine străveche și neclară, cu funcția magică, pe de o parte patronat de iele, pe de alta capabil să vindece retelele ascensora. Ceremonialul de mare spectacol, precedat de Legatul Steagului și urmat de Spargerea Calușului, în care zeul Caluș se petrece și se desfășă împreună cu anturajul său divin, ceata calușarilor, în săptămâna Rusaliilor. Ceremonialul cuprinde practici și formule magice, dansuri și acte rituale executate de o ceată masculină strict ierarhizată: Mut, Vataf, ajutor de Vataf, Stegar, Calușari de rînd. Starea euforică și coeziunea mystică între participanți, legați prin jurămînt de credință și complicate rituri de consecrare, sunt obținute prin executarea, pînă la epuizare fizică și psihică, a dansurilor sacre după melodiile de joc cîntate de lăutari. Muzicanții nu fac parte din ceată și ca urmare, nu depun jurămînt de credință în fața Mutului și Vatafului. Jocul Calușarilor poartă cu sine funcții diferite ca vechime și semnificație: desfășarea zeului cabalin substituit de o mască purtată de Mut, de o efigie (Steagul Calușului), un totem (Ciocnîtul Calușului) în care apar excese, urme ale unor practice orgiastice; transferul magic al fertilității divine prin vrăjirea, în timpul jocului, a bolovanului de sare, dat apoi vitelor

pentru înmulțire, a farfuriei cu semințe pentru însămînțarea ogoarelor; vindecarea persoanelor „luate din Rusalii” prin transferal magic al suștelului sănătos de la oala de lut spartă cu bățul de Mut sau Vataf; jucatul copiilor purtați în brațe în hora Călușului sau săritul lor, întinși pe pămînt, de către Călușari pentru alungarea bolilor; alungarea Rusaliilor prin amenințarea lor cu diferite arme (bețe, arcuri).

În „Descrierea Moldovei”, scrisă în limba latină, Dmitric Cantemir (1673-1723) nota: „*Mulțimea superstițioasă crede că ei au puterea de a izgoni bolile cronice, iar vindecarea se face astfel: după ce bolnavul s-a aşternut la pămînt, aceea încep săriturile lor și, la un anumit loc al cîntecului, călca unul după altul, de la cap pînă la picioare, pe cel culcat; în sfîrșit, îi suflă la ureche căteva cuvinte anume tieluie și poruncesc bolii să iasă.*” Dimitrie Cantemir menționează puterea magică, terapeutică, ce se atribuia jocului ritual al Călușului. Elementele teatrale arhaice din jocul Călușului sunt: măștile de pînză albă ale călușarilor, masca mutului, mișcarea luptei cu toiajurile și interdicția de a vorbi în timpul jocului. În ceea ce privește vechimea, s-ar putea să existe o legătură între jocul Călușului și dansul ritual de origine tracă „kolovrismos”, descris de Xenophon, dans al cărui rol era deasemenea vindecarea bolilor.

Caracteristic pentru călușari sunt săriturile speciale în sus de parcă zboără deasupra pămîntului. Dansurile lor continuă de la Învierea Domnului pînă la „Cincizecimea” sau „Duminica Rusaliilor” și joacă călușul pentru a-i tămașui pe cei bolnavi cu puterea care au dobîndit-o la investitura și cu forța unității și determinării lor. Întotdeauna dorm sub acoperișul bisericii. Dacă echipa lor întâlneste o altă echipă de multe ori se începe luptă între ele. Primit în componența echipei trebuie să dea jurămîntul, care îi leagă amarnic de ceata în care sunt obligați să rămînă nouă ani. Timp îndelungat oamenii credeau că ei izgonesc bolile cronice. Tratamentul se petrece într-un mod original: fetele se adună în jurul bolnavului, care cade la pămînt culcat, iar ele sar și cântă lîngă el, apoi îl calcă pe spate de la cap pînă la picioare, în sfîrșit îi șoptesc la ureche căteva cuvinte anume tieluie și apoi poruncesc bolii să iasă. Aceasta se poate repeta de trei ori în trei zile, după care se aşteaptă și tratamentul deplin și a celei mai grave boli. Dacă bolnavul nu se lecuiște nici după aceasta, se zice că el nu mai are scăpare. Date importante despre călușari sunt păstrate în Transilvania și lîngă unguri în Sedmogradasco („Șapte sate”), sud-est de la Brașov, unde dansul indicat se numește „Borîța”.

În regiunea Muscel¹⁸ la est de la Pitești (partea de nord-vest de la București) în săptămîna de Rusalii (Strat de Rusalii), o lună după Paști se adună

într-o casă 13 băieți. Ei își aleg vataful, „conducător” și un băiat care va imita mutul „negrăitorul”. Puterea călușarilor este în steagul, care trebuie să fie cît mai înalt (de două ori mai înalt decît statura unui om), să fie ținut în poziție verticală (orică înclinare a lui atrage moartea unui călușar). Aceasta poate fi o prăjină de alun împodobită în vîrful ei cu un prosop sau o năframă, de care sunt prinse plante de leac – pelin, busuioc, usturoi verde (cîte un fir pentru fiecare membru al cetei). Ele păzesc bine, căci există o prezicere, că dacă cineva va fura usturoiul poate chiar să înebunească. Steagul se ridică direct și toți pun mîinile sale deasupra lui, în afară de cel ce prezintă mutul, care nu vorbește, deoarece se socotește că dacă va spune un cuvînt poate într-adevăr să devină mut. După aceasta se duc la altă casă și acolo repetă jocurile sale. Cînd pornesc, vataful ține biciul și conduce. Mutul cu sabia de lemn sau de fier face locul jucătorilor în public, în acest timp distrîndu-i cu diferite glume (rămășiță de la jocurile de revelion, diunoise). El poartă o mască neagră pe față sa. În timpul jocului nu vorbește, dar numai cînd se odihnește. Acompanimentul muzical e la vioară și se joacă hora – Floricica (Цветенце), Călușul și a.

Îmbrăcămîntea jucătorilor prezintă cămașă frumoasă, ițarii de lînă, căciula cu multe cordele, cinci - sase rînduri de brîuri ornamentate cu mărgele. Ei sunt încălțați în opinci la care sunt legați clopoței. Ciorapii lor sunt multicolori, acoperiți cu centuri și cordele de la genunchi. Fiecare participant are legat de centura sa cîte trei mânunchiuri de usturoi. Ele se aşeză la roată, dar vataful cu vioara conduce: „Hai aşa! Tot aşa! Pînă vine Garoșa!”, dar călușarii răspund: „Hai aşa! Tot aşa! Să mai bată Dcreșa! Vataful face un pas înainte și spune: „Auzi unu!” și alții joacă după el „împreună”. Apoi spune: „Auzi doi, trei etc.!“ pînă la doisprezece. După aceasta joacă Floricica, Banul Mărăcine și Hora dreaptă (дясно хопо). Fetele și nevestele joacă cu mare plăcere lîngă călușari, deoarece cred că vor fi sănătoase și iubite de flăcăi și soți. Toți sătenii aşteaptă călușarii deoarece sunt încrezuți că la cine vor veni, acela va avea parte de sănătate și noroc, va fi protejat de toate bolile. Un băstinaș al orașului Bălți, Republica Moldova, susține că neavînd bani ca să meargă la medic a permis călușarilor să-i meargă pe spate, după care s-a însănătoșit. Tot cîștigul călușarrii îl împart între ei ca între frați. În timpul jocurilor ei nu merg acasă, măñîncă și dorm împreună. La spartul Călușului se face un ospăt mare comun și se împart iniimoș.

În Republica Bulgaria jocurile călușarilor sunt atestate în săptămîna Rusaliilor în localitățile Vidinsco, Lomisco, Oreahovsco și Nicopolisco de d-rul Basanovici, doctor tracolog de origine lituanian, care a trăit un timp

oarecare în Bulgaria⁹ și de etnograful Dumitru Marinov.¹⁰ Dumitru Marinov a dat o descriere conferirii de rusalii, îmbrăcămintei, toagului, drapelului, muzicanților, jocurilor lor, ulciorului cu lapte, farfuriei cu usturoi și începerii tratării. Aceste jocuri au fost executate cîndva de coloniștii români. În componența grupului de Rusalii intră de obicei șapte persoane. Ele tratează bolnavii de paralici și înebunire. Tratamentul se petrece în felul următor: Puncau pe pămînt un ulcior nou cu apă proaspătă și pelin, lîngă ea se aşeza bolnavul. Stegarul ține steagul, iar ceilalți joacă în jurul bolnavului. Tropotul picioarelor în dans sună plăcut cu strigăturile „Opa zune zo” sau „laca una, laca două”. Jocul lor se ascamăna cu rotirea călugărilor musulmani și continuă aproximativ 15 – 30 minute, pînă cineva din jucători nu va cădea la pămînt și nu va primi convulsii. În acest timp unul din jucători sparge ulciorul. Oamenii credeau, că jucătorii care vor fi stropiți cu apă din ulciorul spart, vor primi convulsii.

În fruntea echipei se află vataful, acest titlu este primit ereditar prin moștenire pe linie bărbătească din tată-n fiu. El alege oamenii și-i conduce în timpul ritualului, cunoaște secretele practicilor vrăjitoarești. Participanții trebuie să fie sănătoși, să spună adevarul, să poată păstra diferite taine. Jocurile lor sunt de două tipuri – unul pentru fertilitate, altul pentru tratamentul bolnavilor. Muzica se interprează la cimpoi, trompetă sau zurlă, dar cel mai des folosit este instrumentul „cavalit”. În timpul dansului nu se vorbește.

Procedura tratamentului se petrece în felul următor: Bolnavul este culcat la pămînt, acoperit cu un covor de casă, în jurul lui se formază un cerc de jucători. Numai vataful nu participă la dans. Dansul începe lent, treptat ritmul se întreține și într-un moment se opresc și dansează pe loc lăsîndu-se pe spate și sprijinindu-se în toiac. După aceasta apucă de marginile covorului și aruncă în sus bolnavul cu strigătele: „Hai la caluș!”, se retrag înapoi, vataful merge la bolnav, îi șterg fruntea, mîinile și picioarele le freacă cu oțetul din farfurie și-i dă să guste puțin. În acest timp călușarii joacă cu exclamații lîngă bolnav și îl pășesc, repetând de trei ori. Apoi joacă în jurul ulciorului acoperit cu un prosop, încunjurîndu-l tot de trei ori. Puțin mai tîrziu trec lîngă vataful care se află în cercul lor, iar el le dă să guste oțet, îi stropește cu apă și ridică steagul. Ospătă și stropit poate fi și bolnavul. Încep „floricica”. După semnul dat de vataf cel mai bătrîn călușar, care merge în fruntea grupului se opintează cu toiacul și sparge ulciorul. Apă din ulcior trebuie să-i stropească pe ei și pe bolnav. În acest moment el trebuie să sară și să fugă tratat, iar unul sau doi călușari trebuie să cadă fără cunoștință. Călușarii prin sărituri îi aduc în fire pe cei căzuți, jucînd de la stînga la dreapta. Cel căzut este însăsurat în covor, stropit cu apă și apoi îl ridică.

Călușarii încep să joace începînd de luni pînă duminică, după aceasta se întorc în satul său, interpretează un dans în cinstea steagului, transmit toagurile vatafului, sărută mîna lui, iar el le ia la păstrare pînă la anul viitor. Scot costumele de sărbătoare, se așeză la masa comună, care durcază o noapte întracăgă, iar la despărțire vataful împarte darurile egal între ei.

Pe parcursul desfășurării ritualului călușarii nu fac semnul crucii, nu felicită pe cineva, nu vorbesc de rău, nu se împart, nu beau alcool, țin post și se întrețin de la relații sexuale. Oamenii cîndva credeau că acolo pe unde trec călușarii va fi fertilitate, dar în sate și case – sănătate.

Îar acum să încercăm să găsim asemănările și diferențele jocurilor de Rusalii la diferite popoare: 1. De cînd e lumea și pămîntul – luna mai (Vlahia, Moldova, Transilvania și Bulgaria); timpul este transpus de la Crăciun pînă la Bogoiavljenie (la bulgari și aromâni în Macedonia de Sud și la maghiari în Sedmogradscu). 2. Denumirea provine de la caracterul deosebit al grupelui – societatea tainică de consacrate, varietate de joc sau de la denumirea copacului – călușari – în România, „Borița” – în Sedmogradscu; rusalii – la bulgarii de lîngă Dunăre, la bulgari și la aromâni din Macedonia de Sud. 3. Numărul de jucători – cu număr impar pretutindeni, cu excepție numai la bulgarii din Macedonia unde ei se împart cîte doi – „cavaler” și „doamnă”. 4. Cel mai mare în grupă este numit „vataf” la bulgari și la valahi (din limba turcă - „vataha” – drujină sau căpetenia ei; din limba rusă – vataga); „prot” (din limba greacă „priv”) la bulgarii macedoneni; „starița” la moldoveni. 5. Jucătorii au săbiî din metal sau din lemn (Macedonia de Sud, Vlahia, Moldova); toaguri (Bulgaria, România, Transilvania), ciocane sau scînduri simple (Semigradscu). 6. Tăceră comitentă – în toate cazurile, care poate fi tulburată numai în Bulgaria și Sedmogradscu. 7. Fiecare își are funcția sa cu excepție în Borița maghiară. 8. Joacă lîngă bolnav. 9. În Bulgaria de Nord și Macedonia de Sud ei nu se veselesc în timpul jocului, dar în alte părți se face aceasta, efectuînd și ritualul uciderii și învierii „mutului” (Vlahia, Sedmogradscu).

Fără îndoială metoda principală a tratamentului este hipnoza sugestivă. Condiția importantă pentru succes este căderea unui sau mai mulțor jucători pînă la convulsii sau pînă la nesimțire. Vataful utilizează diferite descîntecce, pe care le știe numai el. Ele exprimă credința în puterea magică a cuvîntului. Se crede că săbiile cîndva erau din fier pe care erau scrise vrăji, care aveau puterea de a alunga spiritele rele. Există presupunerea că cuvîntul „călușari” provine de la cuvîntul latin collusum, collusii, care înseamnă un grup de dans, a dansa împreună sau societate secretă. Călușarii

este părăsită de noi” (Din antologia ruperilor cronologice) M. E. Teaciuc bazîndu-se pe un material bogat arheologic și documente dă dovadă convingător că getii nu sunt populație autonomă în Basarabia, că au venit din Dobrudja (nu mai încainte de sfîrșitul secolului VI înaaintea lui Hristos) și că dacii sunt moștenitorii lor.¹³ În „Istoria Republicii Moldova din timpurile vechi pînă în timpurile noastre” se afirmă: „*Cultura duhovnicească a valahilor se formează din elementele tradiționale tracice, romane și elementele slovene. Populația est-romanică aici – valahii – au primit denumirea lor de la sloveni. În limba slavă termenul „voloh”, „vlah” – păstor de vite mari cornute și oi, primește răspîndirea în calitate de antonim, care înseamnă populație est – romanică în Balcani și Carpați.*”¹⁴ Din dovezile de mai sus putem face concluzia că se poate exclude și părerela despre originea valahă a călușarilor, pentru că acest etnos se formează într-o perioadă foarte scurtă, că substratul dominat în atitudinea cantitativă au fost tracii de dincolo de Dunăre cunoscuți ca geti, deja romanizați. Aceasta explică două evenimente: 1) denumirile latine ale sărbătorilor și ritualurilor; 2) absența călușarilor prin alte pămînturi bulgare. Transferarea lui în Macedonia de Sud a fost efectuată de coloniile romane – mai mult de administrații și militari.

Orfismul tracic atrage trăsăturile analogice cu cele ale călușarilor. În această privință Valeria Fol scrie următoarele în cartea sa „Tracia veche. Tăcere pronunțată”: „Datele arheologice, scrise, epigrafice, numizmatice și etnologice descriu două nuvole despre orfismul tracic. Populară și colectivă, se formează pe baza entuziasmului tainic și trăsătura pe care o scoate Dumnezeu în credincios. Nivelul aristocratic este inspirat din atracția extazică, cu alte cuvinte, din ridicarea consacratelor către Dumnezeu. Credința entuziasmă se speră că principalul divin este să le curețe, să le elibereze de răutate. Extaticele sunt convinse, că vor ajunge în nemurire intelectuală și spirituală. Cum au menționat mulți observatori greci „tracii se fac nemuritori” cu ajutorul practiciei și rugăciunii. În afară de aceasta ei păzesc credința pentru interzicerea întreagă. Nu e greu să încheem în călușari trăsăturile poporului entuziașt și tainic. Anume din accesul unui din călușari se înțelege că Domnul este bun și omul bolnav speră să fie vindecat. Instrumentul principal al tracilor era fluierul și noi știm că Rusaliile preferă acompaniamentul cavalului.

În antichitate Tracia și Frigia se considerau baștina trandsirilor și vinului, unde contrastul dintre anotimpuri era foarte brusc și sărbătorirea verii se celebra într-un mod deosebit – oamenii erau atrași de trezirea bucurioasă, ci dansau aprins și capurile lor erau împodobite cu flori.

se întîlnesc de Înălțare, într-un loc ferit, unde se întîlnesc trei drumuri, după ce au trecut de nouă izvoare și nouă hotare.

Tăcerea ritualică este destinată să-i păzească pe toți de spiritele rele, care pot fi chemate cu vorba. Virginismul caracterizează starea, care se deosebește de alte stări, completează curățirea lor și îndepărtarea de la puterile diabolice. Costumul apare și el ca păzitor de spiritele rele, șteful, usturoiul, pelinul și alte obiecte ușurează autosugestia și înscenarea căderii.

În ce societate a fost practicată mai întîi această practică șamanistică? După metoda excluderii trebuie să ignorăm grecii și românii, deoarece între ei nu se întîlnesc. Trebuie în primul rând să ne gîndim la excluderea și slovenilor, căci dacă ar fi fost adusă de ei în locurile peninsulei Balcanice, atunci ar avea o răspîndire largă pretutindeni pe pămînturile balcanice și alte popoare slovene, dar nu e aşa. Atunci rămîn doar două posibilități – pot fi tracii, ccl mai numeros popor din peninsula balcanică din timpuri antice sau valahii. Dar aici nu se menționează despre tracii de pe pămînturile bulgare de azi, ci despre getii care au populat Scîia Mică (acum Dobrudja) și care într-un moment au migrat peste Dunăre lîngă Carpați. E imposibil să fie și dacii, pentru că nu e stabilită migrația lor spre Macedonia de Sud. Cu începutul ele au fost latinizate după includerea lor în hotarele imperiului roman în timpul împăratului Traian (anul 98-117 e. n.). După Petru Moldovan valahii au început să se formeze ca popor prin secolul al X-lea: „*La începutul secolului al X-lea, cum se știe, poporul romanizat din spațiul Carpato-Dunăresc – Nistrean acumulează trăsăturile etnice și de limbă care se deosebesc de alte popoare. Această realitate se confirmă mai întîi de la denumirea etnică a poporului romanizat: valah, voloh.*”¹⁵ Ei sunt moștenitorii tracilor, care au populat pămînturile de la Nistru pînă la Carpați prin secolele X – XI e.n. Valahii se formează ca ctonos din amestecul a trei componente etnice – din coloniile romane, poporul tracilor romanizat și din slovenii care au poplat acest teritoriu. Poporul moldovenesc se formează mai tîrziu, între secolele XIII – XIV (prima dată se menționează despre pămînturile moldovenești între anii 60 ai secolului XIV, în letopisetele ungare).

Crîstio Mutasciev consideră că „*getii sunt acei care au adus civilizația pe aceste pămînturi*”. Cercetătorul consideră că dacii sunt triburi traco – slavone amestecate, care anterior au locuit la Rodopite, dar mai tîrziu au migrat spre cîmpii Carpaților și Transilvania. Ei au dobîndit cele mai mari succes în dezvoltarea lor economică culturală și militară în perioada – secolului I înaaintea lui Hristos – secolul I e. n. „*în timpul domniei lui Burebista (55 – 44 înaaintea lui Hristos) orașul Sarmizegetusa a fost transformat în capitala împăratiei Getilor*”¹⁶ În articolul său „Getica, care

134 Sub numele de ziua Rusaliilor se înțelege în Moldova sărbătoarea Sfintei Treimi, ce cade luni și marți, la cincizeci de zile după Paști, unii o mai numesc și Troița, după limba vechilor cărți bisericești. În unele părți în Moldova, sărbătoarea Rusaliilor ține trei zile, sărbătorindu-se și miercuri. În Ardeal, Rusaliile țin tot trei zile, dar încep de duminică.

De sărbătoarea Rusaliilor în o seamă de credințe și obiceiuri: unele din ele sunt în legătură cu cele nouă săptămâni de după Paști, cît timp durcază cele nouă Joi.

În zilele Rusaliilor nu se lucrează nimic, nici împrejurul casci, nici la cîmp, căci este primejdios. Pe cel care Rusaliile îl găsește lucrînd îl orbesc, îl ologesc sau îl mutesc. În Tara Românească se zice că dacă Rusaliile îl găsește pe cineva lucrînd îl iau din caluș. Ele îl pot chiar înebuni.

Pentru a preîntîmpina neajunsurile care vin din secolii, români și moldovenii poartă de Rusalii pelin la brîu; mulți pun pelin în case, pe la ușe, icoane și ferestre, ca să fie casa și gospodăria ferită de Rusalii. Prin alte părți este credința că usturoiul arc o mare putere asupra Rusaliilor. Pentru aceasta, la Rusalii se poartă și câte trei căuci de usturoi.

Româncile cunosc vrăji și descîntecce care salvăză pe cel prins de Rusalii. Vrăji și descîntecce de acest fel sunt fără număr, spre exemplu, descînteccele de Rusalii, din comuna Docani, județul Tutova: „*A plecat (cuteare) / Pe cale, / Pe cărare, / Pe drumul mare, / Și cînd la deal, / Sub umbra norului, / În zapodia rugului, / În heliștea vîntului, / Iaca acolo: / Anania Santasia / Și cu soru-sa Irodia, / Doamna Zinelor, / La un copac frunzos, / Cu tatăl lor, / Cu frajii lor, / Cu surorile lor, / Cu toate neamurile lor / Ședea jos și minca / Și din revolvare da / Și pe cine întîlnea, ogolea”.*

Moldovenii își închipuie Rusaliile prin niște ființe fantastice, cu însășiarea de fete frumoase, dar rele și răzbunătoare, care locuiesc în pusticietăți și plutesc ca niște duhuri peste munți și ape, în grupuri a cîte trei pînă la 12. Ele au putere de a stîrni vîrtejurile rele de vînt cu care strîmbă și pocesc oamenii în diferite chipuri, provocîndu-le infirmîtăți sau boli incurabile cum sunt ologirea, junghiuurile, reumatismul, surzenia, frigurile etc. Rusaliile sunt confundate cu ielele, Zînele sau Vîntoasele, toate cu chip de fete frumoase, dezbrăcate și cu părul auriu, ușurate și poznașe, care cîntă noaptea prin văzduh și-i atrag pe oameni să-i slujească și să le strice mintea. În unele locuri Rusaliile sunt asemăname cu ursitoarele sau vrăjitoarele ce săvîrșesc blestemele aducătoare de pagube, nenorociri și boli.

Efectele răușăcătoare ale Rusaliilor ar putea fi prevenite și înțăinute purtând la brâu cicoarcă, pelin sau foi de nuc și jucind cu mișcări repezi, fără

a te lăsa copleșit de gînduri pesimiste. Unii gospodari împodobesc, în ajun de Rusalii, porțile cu ramuri înfrunzite de fag, stejar, arțar, mesteacân, iar femeile pun în asternut levănțică, pelin și frunze de nuc pentru a îndepărta orice gîngăni. În ziua de Rusalii se scot icoanele și praporii din biserică în procesiune religioasă la cămp, unde preoții rostesc rugăciuni și săfîntesc hotarul ca să rodească semănăturile și să fie ferite de grindină sau secetă.

Scopul dansului de călușari este să apere oamenii, vitele și recolta de influență negativă a spiritelor rele și să vindece bolnavii.

Există multe documente istorice, care atestă practicarea jocului și cu multe alte ocazii, de exemplu, dansul executat de soldații lui Mihai Viteazul, „călușerii”, ce se aflau sub conducerea căpitanului Baba Novac, în cadrul sărbătorii date de Sigismund Bathory în 1599, la Piatra Caprei, lângă Alba Iulia.

În cartea sus indicată de Mihai Arnaudov se exprimă presupunerea că și alte ritualuri magice - lecuitoare își pot lua începutul său din religia populară a tracilor.¹⁶ Spre exemplu tratamentul unor suferințe în noaptea spre Ispas (Spasovden). În opinia noastră ritualurile acestea sunt moștenite de la slovenii bulgari, care credeau în fetele divine și considerau că floarea anului este magică. Informație despre aceasta ne aduce Ivan Bogorov în carteasa de călătorii „Cîteva zile prin locurile bulgare”.¹⁷ Femeile fără copii merg spre locul înalt în s. Derelii, trei ore drum din Cirpan, se culcă lîngă un alun și tac, dimineața strîng alunc și pleacă acasă, unde le fierb și se spală de trei ori cu apa fiartă. Denumirea științifică a alunului este *Dictamnus albus*.

Ritualul asemănător se făcea în localitatea dintre satele Vacarel și Racovița, Sofisisco. Fiecare bolnav duce un colac acoperit cu un prosop și leagă cu ată roșie banii puși în colac, iar colacul îl pun în alun. Dimineața lasă colacul, ia prosopul, smulge floarea alunului și fugă repede acasă ca să nu-l părlească soarele. Dacă pe prosop rămîn firicele de iarbă se prezice că bolnavul va fi vindecat, dar dacă nu – îl astreaptă moartea.¹⁸

Asemenea ritual stă la baza conținutului povestei „Mormântul de Ispas” de Elin Pelin.

Cazuri asemănătoare sunt descrise și în alte locuri – în Panagiursco, Pazardjișco, Plovdivsco, Elenșco etc., ce servește și un semn comun pentru toți bulgarii. În afară de ființele supranaturale ce prezintă eroii mitologici se înfănesc foarte des cînteccele populare. Spre exemplu Ștefan Zahariev ne descrie locul de lîngă satul Baldevo (azi Rosen), aflat între dealurile Ghiurghiubo și mormîntul Somnoros. Aceasta e o cîmpie cu izvor, „unde crește alunul (mirositoarea floare cu culoare ciudată).”¹⁹ Se prea poate că acesta e unicul sat în Bulgaria, unde există și numele Rosen. Poporul crede

că floarea este miraculoasă și pe poiana unde ea crește, noaptea joacă ființele divine. Este interzis să treci prin locurile indicate, deoarece se pot supăra, omul se poate îmbolnăvi de paralici sau înebuni.

În săptămâna de Rusalii nu se lucrează la vie, dar miercuri și vineri de loc nu se lucrează. Bărbații nu trebuie să aibă relații sexuale, aceasta este transmis de la români și moldoveni. În unele țări miercuri se numește miercurea de Rusalii, iar luna iunie – de obicei Rusaliile.

NOTĂ

¹ Ников, Николай. Празниците на българите в легенди и предания. София, сп. „Български дипломатически преглед”, приложение към бр. 11. – 12 / 2002, год. II, с. 22.

² София, Издателство на БАН, 1972.

³ Fr. Miklosich. Dic Rusalien. Sitzungberichte der Akademie, Wien, XLVII, 1864, s. 387.

⁴ Так там, с. 388.

⁵ Посоч съч., с. 141.

⁶ Посоч. съч. На М. Ариаудов, с. 141.

⁷ Издадено едва през 1771 г. По-ново издание – Opere principelui Demetru Cantemiru, т. I. Descriptio Moldaviae, Bucaresci, 1872, 129; Дескрипция Молдовей. Кишинев, „Карта Молдовеняскъ”, 1975, с. 180.

⁸ C. R. - Codin și D. Mihalache. Sărbătorile poporului (Academid Română. Din viețea poporului român, VII), București, 1909, p. 69.

⁹ Д-р И. Басанович. Ломският окръг, СБНУ, V, 1891, с. 86.

¹⁰ Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство „Наука и изкуство”, 1981, с. 639.

¹¹ Молдованс в истории. Кишинев, 1994, с. 33.

¹² Древна история на Балкански полуостров. Опит за съпоставително изследване на конните народи, том I., София, 1997, с. 250 - 251.

¹³ Кишинев, сп. „STRATUM plus”, 1999, № 3, с. 274.

¹⁴ Кишинев, Асоциация ученых Молдовы им. Н. Снагарул Милеску, 1997, с. 29.

¹⁵ София, Национален комитет „Европалия – България 2002”, 2003, с. 11.

¹⁶ Посоч. съч., с. 187.

¹⁷ Букурешт, 1868, с. 35.

¹⁸ Посоч. съч. на М. Ариаудов, с. 188.

¹⁹ Географико-историко-статистическо описание на Т.-Пазарджишкътъ казъз. Виена, 1870, с. 78.

ПЕПЕРУДА

По стара традиция обредът Пеперуда се изпълнява на Връбница – неделата след празника Лазаровден. Това беше отбелоязано в предишната глава. През 2008 г. Лазаровден се пада на 19 април, а Връбница – на 20 април. Този обред е предназначен да измоли от Бога дъжд. Той има общобалканско разпространение. Под различни имена подобни обреди се срещат във фолклорната култура на всички балкански народи. Пеперударките обикалят къщите, където на двора пеят специални песни, някои от тях вече са позабравени. „Пеперудата” трябва да бъде дете сираче, косто обичват със зеленина, най-често повет и върба. При обхождането стопанката полива момичето „Пеперуда” с вода, за да предизвика по символен път дъжд. Накрая се разменят дарове.¹

Като локално варианти проявление на много места обредът се практикува и на празника Еремия, на деветия ден след Гергьовден (1 май по стар стил).

Най-подробно описание на този обред е направил нашият именит етнограф Димитър Маринов.² Тук ще изложим само ония важни сведения за смисъла и организацията на обреда, дадени от него, които другаде не се срещат или пък са споменавани мимоходом от изследователите. В различните български краища се срещат различни названия на този обред – Пеперуда (в повечето случаи), Пемперуга (Западна България), Пеперуг (Дупница, Струга, Панагюрище), росоманка (Грън, Пирот, Ниш, Враня), Додола или Додоларка (Свищовско, Търновско). Към тях трябва да добавим и названието Вай-дудул (Софийско), с кое то той е вплетен в сюжета на разказа „Встрената мелница” от Елин Пелин. Някога обредът се е провеждал редовно всяко лято през месец юни, наречен петровски месец. По-късно е останала практиката той да се прави само при нужда, когато настane голяма суша, най-често през месец юли.

“Пеперуда” може да бъде момиче, не по-голямо от 10 – 12 години, което трябва да е “чисто”, т. е. още да няма месечен цикъл. Освен това то следва да е изтърсак, т. е. последно дете на майка си, която, от своя страна, пък трябва да се е вече отродила (да не ражда други деца). Има поверье, че ако след време майката на момичето “Пеперуда” забременее отново, над селото ще се стоварят големи злини – обикновено градушка. Затова, когато селяните избират момиче за тази роля, гледат майка му да е в попреминала възраст или пък да е вдовица, а дъщерята да е родена след смъртта на баща си. Момичето “Пеперуда” се възприема в ролята на посредник между хората и Бога. Според нас задължителното изискване тя да е сираче, носи семантиката на омилостивяване, с други думи, със своя статус тя да предизвика съчувствие, да породи съпричастност у Бога.

“Пеперудата” бива обичавана със зеленина – навсякъде тя е от бъз, а в Панагюрище – от бученици, смесен с росалъй, т. е. росен (*Dictamus albus*). В Трънско и Пиротско пък росоманката обичават с цветя и моска (обелена върбова кора).

Момичето го събличат по риза и я разплитат косата. На главата ѝ поставят венец, като изпод него надолу увисват стръкове. От раменете надолу на “Пеперудата” поставят цели стръкове бъз или бученици, навързани гъсто на кръгове, от които всеки по-горен кръг стига до по-долния му съсден кръг. Когато момичето играе, тези кръгове от зеленина отскачат и се вижда отдолу ризата ѝ. В двесте си ръце тя трябва да държи два стръка зеленина.

Докато другите моми пеят около нея, тя играе намясто. В Панагюрище и Клисура този танц го наричат пъсадник. Момичето скча на един място, върти се в кръг, като маха с ръцете си. Играейки така, тя ръси всички хора наоколо, както и домашните, в чийто двор играе. Пеперударските песни се изпълняват от 10 – 12 моми, а други 2 – 3 девойки носят торби или други съдове, в които да събират подаръците. Когато те пеят и “Пеперудата” играе, стопанката на къщата изнася котле с вода и малко вино, които излива върху “Пеперудата”, а тя, намокрена, ръси с тях хората около себе си. След това стопанката донася брашно, малко от което поръсва по целото ѝ, а останалото слага в торбата с подаръците. Като дарове се дават още масло, сирене, лук и друга храна.

За “Пеперудата” биват пригответи специални дарове – шамия (барес), нари, обечки или други накити. Тези дарове ги дават най-напред на една от момите невици, която след обреда ги предава на “Пеперудата”.

Песните са обредни и се пеят само в този случай. Съдържанието им е различно, но всички те имат един и същи общ мотив: пеперуда летяла около Бога и го молила да даде ситет или росен дъждец да намокри земята, да се роди пшеница, ръж, просо, вино и друга храна, за да се нахранят сиромасите и сираците, например: *“Летяла е пеперуга, / Дай, Боже, дъжд! (повтаря се след всеки стих). От орача на копача, / и се Богу молила: / - Дай, Боже, дъжд, / да се роди жито, просо, / жито, просо и пченица. / От два класа шиник жито, / от четири – половница”*³.

В някои от тия песни се поканва стопанката да полива “Пеперудата” с водица, а след това – да дарува девойките със ситото, за *“да е сита годишата”*. В други се привежда като аргумент за подсилване на молбата факта, че сираците са повече от “майчините” и “бащините” деца. В някои песни се използва хипербола, за да се представи образно очакваната богата реколта – пшениците да са “до пояси”, а пък ръжите (ръжта) – “до стрехите”. Има песни, в които към молитвата на пеперудата се присъединяват и други домашни животни и итици. В някои случаи в песента се разказва как Господ чул молбите на Пеперудата и е изпратил дъжд: *“На е дочу мили Господ, / па зададе тъмен облак, / па зароси ситна роса, / та запраши църна земя...”* (Пияничко, горното течение на река Брегалница, Македония).

“Пеперудата” тръгва не по-рано от малък обяд и ходи не по-късно от икиндия, но никога не продължава играта си до заходдането на слънцето. След като обредът приключи, участвалите в него девойки отиват в дома на момичето “Пеперуда”, където си разпределят даровете поравно, но след като най-големия дял са дали на росоманката. Майка ѝ ги посреща с хляб и гозба и те сядат да ядат, като преди това росоманката вече се е преоблякла.

Българите от Бессарабия също устрояват обреда Пеперуда, най-често на 1 май – Св. Еремия. Момичето, избрано за Пеперуда е на възраст между 10 и 14 години. То, окичено със зеленина, заедно със своите дружки обикаля къщите. Момите пеят: *“Пеперуда лята, / по небе се мята, / Богу свещи пали / и се Богу моли: / - Я дай ми, Боже, дъждец, / да се роди жито, / жито чернокласо, / просо желтокласо / да ми вие мама / ситет витен кравай.”* Докато те пеят “Пеперудата” играе напред и назад, като маха с ръце като на Лазаровден, само че вместо кърпи държи в ръце зелена трева. В това време някой откъщи гледа незабелязано да я полес с вода от бакър. На момичетата подаряват пари, брашно, яйца и други продукти. Със събраното купуват агне,

140
косто опичат, омесват хляб, извикват свещеника да им чете и си правят угощение. В по-ново време свещениците отказват да участват в този обред, смятайки го за езически. След Пеперудата момичетата правят и обреда Герман.⁴ Така е и в Конгас (от скоро град) в Република Молдова, където момите, наречени "пеперудки", водени от момичето "въйводъ", псят: "Пеперуда юди / ют къща на къща, / да се Богу моли: / - Дай, Боже ле, дъждец / да съ роди жито, / жито жълтокласо / и кичъсто просъд, / да ми меси майка / ситийни пиптийни." ⁵

В том. 1. на своя сборник "Народни песни на българите в Украйна и Молдавска ССР" Николай Кауфман е публикувал 32 песни за дъжд (на Пенеруда).⁵ Те са записани в различни села от региона: с. Каменка, Измаилски район, с. Чийния, с. Голица, Болградски район, с. Благоево, с. Главан, Арицишки район, с. Камчик, Одеска област Украина; с. Преслав, с. Гюновка, Запорожка област, Украина; с. Кирсово, Комратски район, с. Кортен, Тараклийски район, Република Молдова и др. Всички те започват с формулатата "Пенеруда лята", "Пинеруда лята", "Пинеруго лете-лю", "Пемнеруга ляе" или с "Пенеруда лядя". Думите "лята" или "ляда" в случая са деепричастни форми на глагола "летя". Интересно е това, че в тези пенерударски песни не се споменава за нуждаещите се сираци, а за десетага, бабите или младите булки, на които да бъде раздаден опеченият от житото кравай, например: "Да ми меси мама / ситен питен кравай, / да раздаде мама / на стари ѝ по млади, / за Свити Никола" (с. Бановка, Болградски район). В някои от тези песни се описва процеса по приготвянето на кравая – той ще бъде пресят "със тынкото сито", ще бъде омесен на "йърмания", ще бъде "шлескан" с "арыш", на слънцето "пекън" и с "чигъль изstryган". Понякога се чувства позицията на самото момиче "Пенеруда" – то споделя, че при успешна реколта след очаквания благодатен дъжд именно неговата майка ще опече този кравай.

дъжд именно неговата маика ще отиде във времето, когато са описаните от Димитър Маринов в посочената по-горе негова книга. При голяма суша на старо оброцище, обикновено по-високо място край селото, се прави църковен молебен за дъжд, който след това бива последван и от пеперударския обред. Някъде църковният песенник моление се нарича покръсти (напр. в Прилепско). Подобен обред имат и сърбите, който се нарича Кръста, Заветина или Крестонице, изпълняван между Великден и Петровден.⁶ Съдържанието на тези обредни песни е сходно с това, на пеперударските, само че тук молител обикновено е Иисус Христос, например: "Ристос въскръсна! / Ем ми съ дига, ем Бога моли: / Я дай

ми, Боже, си търси щъпце, / да ми поруси по се спирне, / ту се спирне, ниви и лозя, / да ми съ руди жито и вино!" (Тракийско). Вижда се, че тук намесата на християнската обредност е по-осезателна с доминирането на чисто молитвсното съдържание, измествайки ритуалното поливане на "Пеперудата" с вода. На това шествие се носят кръстове, хоругви и икони, след като е отслужена литургия в църквата, пази се тържествено смирение, обхождат се посевите от всички селяни. Затова някъде този църковен обред го наричат Скръсти (вероятно названието идва от израза "момци с кръстове").

Обредът Пеперуда е описан от братя Миладинови в тяхната книга "Български народни песни".⁷ В това описание се забелязват следните фенотипни особености: момичето "Пеперуда" се казва "ой-люле". Тя ходи заедно с момите песвици да играе по къщите. Когато стигнат до някой прозорец, стопанката излива вода отгоре й от прозореца. После влизат в този дом и търкуват сито. Ако то падненичком, ще има скъпния в тази къща, ако падне иначе, ще има плодородие. В Дебърско и тък по време на обреда момите и момците са гологлави, боси, с разчорлени коси и облечени в дрипи.

Сроден обред и сродни песни имат и сърбите (Додолице). На Косово поле "Додолица" е девойка сираче, която се води по къщите от група моми между Гергъовден и Спасовден. Като влязат в нечий двор, те започват да псят: "Додолице, сиротице, / ој, додоле, ој, додоле! / Додолица Бога моли: / - Да ми, Боже, ситну росу, / ми у село, киша у поље, / да зароси редом поље, / да се роди пченичица, / да месимо поскурице..." В това време обливат с вода "Додолицата", пръскайки и домакините. На излизане хвърлят нагоре домашното сито или лъжици и гледат как ще паднат: ако наднат налице, ще има берекет в тази къща, ако ли наопаки – оскъдица.⁸

В Далмация и Хърватска ходят т. нар. прпоруше, но те не са девойки, а момци, накичени със зеленина и цветя, които играят по къщите, предвождани от един "припац" или "прогоруша".

Същият обред се прави и от други балкански народи – румъни, молдовани, гърци и албанци. У румъните той е известен под името Păpăruďă, Păpălugă. У арумъните в Македония е Dodole или Pirpirună. За него съобщава Димитър Кантемир в своето “Описание на Молдова” от края на XVIII век: “Лете, кога настъпи суши и има опасност да не станат посевите, селяните молдовани обличат едно момиче под 10 години с бурени и друга зеленина и го накарват да ходи с деца

от същата възраст, които пеят и поздравяват съседите. Старите излизат тогава на пътя и обливат "Пеперудата" със студена вода по главата. Песента на децата по случая: "Напалуго, изкачи се на не-
бето / и отвори портите, / и изпрати дъжд, / за да поникне житото,
/ житото и ръжта, / просото и матая."⁹

У молдованите обредът има точно определен по традиция ден – вторник, третия ден след Великия пост, но така също той се провежда и когато има голяма засуха – през юни или юли.

У гърците щом времето се засуши, правят περπερούνα. Избира се едно момиче на 8 – 10 години, косто да е сираче. След това го обкичват на голо от глава до нозе с треви и цветя. Другите момичета тръгват с него по къщите, където всяка домакиня облива "Пеперудата" с вода от кофа и дава на децата пари.

Както се вижда от горните описание, този обред е общобалкански не само по преобладаващо име, но и по смисъл и организация. Кои са общините черти в него? Преди всичко "Пеперудата" трябва да е сираче, косто да омилостиви Бога. Някъде то трябва да е в дрехи, босо и с разчорлена коса – белези на недоимък и страдание, които са предназначени да засилят чувството на съжаление (Дебърско). Момичето бива обкичвано със зеленина, която олицетворява въобще растителността. То заедно със своите дружки посещава къщите и играе, а те пеят. Стопанката го полива с вода. Играят, то или стопанката пръска и околните хора с вода. Накрая тя им дава пари или продукти.

Обредът се практикува и в Индия. Когато лете има нужда от дъжд, децата накичват едно съвсем голо момче със зеленина, косто се нарича "цар на дъжда" (mrūjraja), и тръгват с него из село от къща на къща. Домакините обливат момчето с вода и даряват дружината с продукти. Като обиколят така всички домове, те се събират, събличат листната ритуална одежда на момчето и си устрояват угощение.

Какъв е произходът на този обред и на името му? Ясно е, че той има древни корени. Категорично можем да кажем, че неговото общобалканско разпространение и съществуването му в Индия са сигурни доказателства за индоевропейския му произход. Известно е, че индоевропейците идват на Балканския полуостров някъде около първото хилядолетие преди Христа. Названието му Пеперуда явно е българско – по името на насекомото, косто момичето представя. А названието Додола, с което той е известен в Западна България, Сърбия и Албания, очевидно произхожда от възклицианисто "Ой додо ле". Обрядът има

магически характер, основан на имитативната магическа практика – пръскането с вода е предназначено да уподоби валежа на дъжд. Търкуването на сито е магическо действие, което почива на лексикалната омонимика – да е "сита" годината.

БЕЛЕЖКИ

¹ Бочков, Пламен. Увод във фолклорната култура. Лекции по фолклор. Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 157.

² Маринов, Димитър. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. Глава втора. Нередовни, условни обреди и обичаи. София, Издателство "Наука и изкуство", 1981, с. 727.

³ Половница – шиник с обем от 12 оки.

⁴ Титоров, Йов. Българите в Бесарабия. София, 1915, с. 267; Янков, Георги. Български народни песни. Пловдив, 1908, с. 255.

⁵ София, Издателство на БАН, 1982, с. 689.

⁶ Арнаудов, Михаил. Студии върху българските обреди и легенди, том I. София, Издателство на БАН, 1971, с. 172.

⁷ Загреб, 1861, с. 524.

⁸ Арнаудов, Михаил. Посоч. съч., с. 183.

⁹ Кантемир, Димитрие. Дескрипция Молдовей. Кишинеу, "Картя Молдовеняск", 1975, с. 194.

PAPARUDA

„Paparuda” este un personaj mitologic, închipuit ca o femeie, îmbrăcată în zdrunjă sau verdeață, care aduce ploaia pe cîmpuri în timp de secetă. Semnificația obiceiului se referă la contactul direct al omului cu natura prin invocarea ploii. Aplicîndu-se principiul magiei prin similitudine, se provoacă ploaia ca scop primar și imediat al ritualului. Mascate fetițele dansează după o melodie specială un dans ritualic. Ele fiind îmbrăcate în verdeață reprezentau spiritul vegetației, iar stropirea cu apă simboliza ploaia multașteptată.

Paparuda (Păpălușa) este o veche divinitate locală din mitologia arhaică. Peste o săptămînă după ce îngropau Caloianul, dimineața fetițele o înfășurau pe una din ele cu verdeață (boz, brusture, papură etc.), numind-o „Paparuda” sau „Papahula”. Într-o variantă caracteristică a folclorului, „Paparuda” sau „Papahula” invocația magică e adresată direct Paparudei ca unei zeițe: „Paparudă, rudă, / Vin-o de ne udă, / Ca să cadă ploile / cu gălețile, / Paparudele. / Ca să vadă ploile / și să crească spicile / / Cât vrăbiile, / Paparudele. / Să pornească grinele / Să umple patulele, / Paparudele. / Să deschizi cerurile, / Să pornească ploile, / Paparudele. / și să ferești holdele / De toate malurile, / Paparudele. / Să gonești tăciunile / Din toate ogarele, / Paparudele”.

Paparuda invocă onomatopeic ploaia prin dans, prin bătăi din palme, prin plesnetul degetelor, prin răpăitul tobelor improvizate din cratițe sau tigăi.

Ritualul are o dată tradițională fixă - marți, a treia săptămînă postpascală, dar și de câte ori este secetă prelungită în iunie sau iulie. Ritualul este magic, aparține cultelor agrare (apărînd odată cu agricultura) și este deosebit față de alte vrăji.

Din tradiția cea strămoșecască ritualul închinat Paparudei este celebrat și în Bulgaria - Vrîbnița, la o săptămînă după Lăzărel, despre care am și în capitolul trecut. Anul curent sărbătoarea Lăzărelui a fost menționat în capitolul trecut. Anul curent sărbătoarea Lăzărelui a fost menționat în capitolul trecut.

celebrată la data de 19 aprilie, dar Vrîbnița pe 20 aprilie. Scopul ritualului indicat este invocarea ploii vara în timp de secetă. Paparuda are o extindere comună română, moldovenească și balcanică, întîlnită în cultura folclorică la toate popoarele sub denumiri diverse. Paparudele, (fetele) înconjoară casele, cîntînd prin ogrăzi cîntece cu melodii speciale. Astăzi, spre marele nostru regret, multe din ele sunt uitate sau se află pe cale de dispariție. „Paparuda” trebuie să fie o fetiță orfană, pe care o împodobesc cu verdeață, în mai multe cazuri cu crengute de salcie. În timpul înconjurării casei stăpîna stropește cu apă „Paparuda” în aşa mod invocînd simbolic ploaia. La sfîrșitul ritualului se oferă daruri (mai ales ouă și făină de grâu).¹

Ca apariție locală, în mai multe locuri varianta tradițională se practică și la sărbătoarea Eremia, la a nouă zi după Sfîntul Gheorghe (1 mai după stilul vechi).

Mai amănușit obiceiul a fost cercetat de etnograful cunoscut și citit Dumitru Marinov.² Noi vom încerca să descriem cele mai importante informații acordate sensului și organizării ritualului, date de el, care aproape nu sunt întîlnite la alți scriitori, sau sunt amintite pe alături.

În diferite locuri se întîlnesc diverse forme ale obiceiului, pe lîngă formele românești și moldovenești Paparuda, Păpăluďă, Păpăruďă, Bărbuťă, aromână Pirpiruna sînt înregistrate diferite forme bulgare – Peperuda (în mai multe cazuri), Pemperuga (Bulgaria de Apus), Peperug (Dupnița, Struga, Panagiurișce), Rosomanca (Trîn, Pirot, Niș, Vrancea), Dodola sau Dodolarca (Svișciovsko, Tîrnovsko). Alături de aceste denumiriri putem plasa și denumirea Vaidudul (Sofisisco), care este legat de subiectul povestirii „Moara de vînt” scrisă de Elin Pelin. De regulă, obiceiul se petreceă în fiecare an, vara, în luna iunie – luna Sfîntului Petru. Mai tîrziu obiceiul a rămas să se practice numai în caz de necesitate, cînd se usucă pămîntul și e secetă, mai des în luna iulie.

„Paparuda” poate fi o fetiță nu mai mare de 10-12 anișori, inocentă, cu susțelul curat ca lacrimă. Ea trebuie să fie mezină la părinți sau ultimul copil al mamei, care din partea ei nu va mai naște alți copii. Oamenii cred că dacă mama fetei „Paparudă” peste un timp oarecare va naște, atunci satul este păzit de nenorocire, vara vor cădea ploi mari, grele cu grindină distrugătoare. De aceea cînd sătenii își aleg fata pentru înșăptuirea ritualului, se uită la mama ei. (este bine ca ea să fie în vîrstă sau văduvă). Fetița „Paparudă” este aleasă în această funcție ca o punte de trecere dintre oameni și Dumnezeu. După părerea noastră este binevenită alegerea stării în care trebuie să se afle fetița, deoarece anume aceasta și poate chima sentimentul de jale în fața Domnului.

„Paparuda” este împodobită în formă de con cu verdeață – cu crengi de arin, iar în Panagiurișce cu crengi de măcieș amestecat cu crengi de alun (*Dictamnus albus*). În Trînsco și Pirotșco Paparuda se împodobește cu flori și crengute de salcie.

Fetița este dezbrăcată pînă la cămașă și i se despletește părul. Capul și-l împodobesc cu o coroniță din flori, care simbolizează rugămîntea oamenilor către Dumnezeu pentru ploaie. De la umeri în jos „Paparuda” este împodobită cu crengute de arin sau măcieș, legate una de alta în cercuri. Cînd fetița dansează, cercurile de verdeață se clatină ca o adiere proaspătă a pădurii în anotimp de vară. În mînușele sale ea, deasemenea, ține crengute de verdeață. Pînă celelalte fete cîntă în jurul ei, ea stă mîndră-n cerc, dansând pe loc. În Panagiurișce și Clisura dansul este numit „Posadnic”. Fetița dansează pe loc, se rotește în mijlocul cercului și flutură cu mîinile sale. Dansând astfel udă cu apă toți participanții din jurul ei și gospodarii casei. Cîntecele paparudei sunt interpretate de 10-12 fetițe, iar alte 2-3 fete duc coșurile în care se află darurile oferite de oameni. De obicei gospodina scoate puțină făină cu care presoară capul fetiței, apoi restul îl pune în coș unde se mai poate găsi și: ulei, brînză, ceapă. În unele locuri Paparuda mai poate primi bani și alte daruri. Toate darurile sunt primite de una din fete, care apoi le transmite fetelor – Paparude. Conținutul cîntecelelor diferă unul de altul în dependență de localitate, dar rămîne constantă adresarea către Dumnezeu pentru invocarea ploii. Se roagă de ploaie curată ca să ude pămîntul, să crească grîul, secara, meiu să se poată hrâni orfanii și săracii, spre exemplu: „Zboară Paparuda, / Dă, Doamne, ploaie! (se repetă după fiecare catren). De la semănat pîn - la prășit / și tot pe Dumnezeu îl roagă: / - Dă, Doamne, ploaie, / ca să răsară grîul, meiu și porumbul...”³

În unul din aceste cîntece se invită gazda să ude Paparuda cu apă, iar apoi să dăruiască fetelor o sită ca „să fie tot anul sătul”. În alte cîntece se descrie aşteptarea recoltei bogate – „grîul să fie pînă la brîu, iar secara pînă la acoperișul caselor”. Există cîntece în care se descrie că Dumnezeu a auzit rugămîntea Paparudei și a trimis pe pămînt ploaia multășteptată: „Ne-a auzit Domnul Sfint, / noui negri a adunat / și-a început să cadă ploaia măruntică, / c-a ridicat colbul pe pămînt...” (Pianecico, cursul rîului muntos Bregalnița, Macedonia).

„Paparuda” cu alaiul său, pornește-n calea sa nici prea devreme, nici prea tîrziu și niciodată nu continuă ritualul pînă la apusul soarelui. După finisarea lui, participanții se întorc la casa fetiței - Paparudă, unde își împart darurile. Darul cel mai mare îl primește Paparuda. Mama ei întîlnește fetele

bucuroasă, le întinde o masă cu diferite merinde, în acest timp Paparuda își schimbă haina.

La bulgarii din Basarabia ritualul este întîlnit mai des în ziua de 1 mai la Sf. Eremia. Fetiță aleasă „Paparudă” are vîrstă de 13- 14 ani. Ea este împodobită cu verdeață și împreună cu alaiul de fete trece pe la casele gospodarilor. Ele cîntă: „Paparuda stropită cu apă / pe cer zboară, / Dumnezeu aprinde luminări, / și lui Dumnezeu se roagă: / -Dă-mi Doamne, ploaie, / să se facă roada, / roadă bună și bogată / și mei mult, / și mei mai bun / ca să-mi împletească mama / un mic cozonac.” Cînd ele cîntă „Paparuda” joacă săltărcă înainte și înapoi, flutură din mîini ca la sărbătoarea închinată Lăzărelui, numai că în loc de năframă ea ține iarbă verde. În acest timp cineva din gospodarii casăi, unde ea dansează privește la ea și caută momentul s-o ude cu apa din căldare. La fel se dăruie bani, făină, ouă și alte daruri. Din banii adunați se cumpără un mieluș, pe care îl prepară împreună, apoi părintele citește rugăciuni de invocare a ploii și se așeză împăcați toți la masă. Într-un timp oarecare biserică era împotriva ritualului descris, socotindu-l păgân. După aceste momente fetele înfăptuiesc și un alt ritual – Caloianul.⁴ Astfel în satul Congaz, (care nu demult a primit statut de oraș) Republica Moldova, fetele numite „paparude”, conduse de fata „voievodă”, cîntă: „Paparuda ne duce / de la o casă la alta, / îl roagă pe Dumnezeu: / - Dă, Doamne, ploaie / ca să crească roada, / roada cea bogată / să-mi frămînte mama / un mic colăcel.”

În volumul I al lucrării „Cîntece populare ale bulgarilor din Ucraina și Moldova Sovietică” scrisă de Nicolae Kaufman au fost publicate 32 de cîntece de invocare a ploii (a Paparudei).⁵ Ele sunt scrise în diferite sate ale regiunilor: s. Camenca, raionul Ismail, s. Golița, raionul Bolgrad, S. Blagoevo, s. Camcic, regiunea Odesa, s. Preslav, s. Ghiunovca, s. Chirovo, raionul Comrat, s. Corten, raionul Taraclia, Republica Moldova și. a. Toate aceste cîntece se încep cu o formulă asemănătoare „Paparuda zboară”, „Paparuda zbura”, „Paparuda a zburat”, „Paparuda zburînd”. Rămîne interesant faptul, că în cîntecele menționate despre Paparudă nu se amintește despre cei săraci și anevoiași, dar despre copii, babe, bunici sau despre fetele tinere, căror li se va împărți din cele adunate, spre exemplu: „Să-mi frămînte mama / un mic cozonac / să-l dea mama / la bătrîni și tineri, / de Sfîntul Nicolai” (s. Banovca, raionul Bolgrad). În unele cîntece găsim și descrierea preparării cozonacului – el va fi strecurat „prin sită măruntică”, frămînat în „covătică”, în palme „întins”, mestecat cu „melestiu” și la soare „copt”, iar covătică apoi cu „lopătica curățită”.

Deasemenea se întâlnește în cîntece și descrierea aşteptării fetei, atât a ploii, cât și a cozonacului pe care mama i-l va coacă.

Ritualul are și particularități fenominale, care sunt descrise de etnograful Dumitru Marinov în cartea sus indicată. În timp de seceră cumplită, oamenii se adună și merg spre un deal din afara satului, ci cîntă rugăciuni de invocare a ploii, înfăptuit după ritualul Paparudei. Acastă rugăciune este și de botez (spre exemplu în Prilepsco). Același ritual se întâlnește și la sîrbi, care se numește „Krsta”, „Zavetina” sau „Krstonăș”, înfăptuit între sărbătoarea de Paști și Sf. Petru.⁶ Conținutul cîntecelor rituale este asemănător cu cel interpretat de Paparudă, numai aici cel ce se roagă e însuși Iisus Hristos, spre exemplu: „Hristos a înviat! / Și se ridică, pe Dumnezeu îl roagă: / Ia dă-mi Doamne ploile mărunte / să-mi stroească cîmpile, / să ude haturile dintre cîmpii și vii, / să crească roada, să fie vin!” (Trachiisco). Se vede că aici intervenția ritualului creștin e mai simțit prin participarea activă a domnișoarelor, a conținutului și a rugăciunilor curate, care înlocuiesc ritualul stropirii cu apă. În timpul acestui ritual se duc cruci, steaguri și icoane, după ce a fost slujită liturgia în biserică, se păstrează toată ziua liniștea și se înconjoară toate cîmpurile cu sătenii. Se prea poate că de aici și provine denumirea ritualului bisericesc „Scriști” (se presupune că denumirea provine de la cuvintele „flăcăi cu cruci”).

Ritualul Paparudei este descris și de frații Miladinovi în cartea lor „Cîntece populare bulgare”.⁷ Sunt menționate următoarele particularități: „Cîntece populare bulgare”.⁷ Sunt menționate următoarele particularități: fetiță Paparudă se numește „oi liule”. Ea umblă împreună cu fetițele care cîntă și dansează prin ogrăzile gospodarilor. Cînd ajung în dreptul ferestrelor, stăpîna le udă prin fereastră. Apoi intră în casă și rotesc sita, dacă ea va cade cu față în jos vor avea parte de bani destui, iar dacă va cădea invers vor avea parte de roadă bogată. În Debîrșco în timpul ritualului fetele și flăcăii sunt cu capul descoperiți, deschîltați, cu părul despletit, îmbrăcați în haine vechi și rupte. În asemenea ritual este întîlnit și la sîrbi (Dodolițe). Pe cîmpia Cosovo „Dodolița” e o fată săracă, care conduce prin sat o grupă de fete în timpul sărbătorii Sf. Gheorghe și Ispas. Cînd intră în ograda gospodarilor ele încep să cînte: „Dodoliță, sărăcuță, / of, dodole, of, dodole! / Dodolița roagă Domnul: / - Dă-ne Doamne, ploaie măruntică, roadă-n cîmp, / să fie udat tot cîmpul / să se nască grûn, / să se frămînte cozonaci.”

În acest timp se udă „Dodolița” cu apă, iar ea stropește toți membrii familiei. Cînd stropesc ea aruncă în sus sita sau lingurile și se uită unde și cum vor cădea, dacă lingura va cădea cu față în sus, în casă va fi succes, dar dacă va cădea întoarsă cu față în jos aceasta înseamnă – sărăcie, neajuns.⁸

La Dimitrie Cantemir în lucrarea „Descrierea Moldovei” (1716), întîlnim descrierea obiceiului „Papaluga” în felul următor: „Vara, cînd semănăturile sănt amenințate de secetă, făranii moldoveni înveșmînteaază cu o cămașă împletită din frunze de copaci și alte ierburi o copilă, care n-a împlinit încă zece ani. Ea este însoțită de copii de aceiași vîrstă și așa, cu dansuri și cîntece, hoinăresc prin împrejurimi și unde nu s-ar opri, este obiceiul ca bătrînele să le toarne apă rece în cap. În timpul acesta ele cîntă, cam în acest fel: Păpălugă sus în cer, porțile deschide-i, izbăvește ploile ca să crească grîu, secară, mei și altele.”⁹

Ritualurile de aducere a ploii aveau un caracter sacru, de recușita acestora depindeau recoltele și deci hrana comunităților respective. Paparuda trebuia să intre într-o stare de transă, pe parcursul ritualului, putînd astfel să intre în comuniune cu divinitatea și să facă posibilă aducerea ploii. Urcarea Paparudei spre cer avea loc numai prin intrarea acesteia în transă provocată de costumul de opiu sau ea consuma un lichid albios din capsule cu semințe de mac nematurizate, care conține opiu. Recitarea cîntecului era menită să-i reamintească fetiței aflate în transă, ce are de făcut.

Paparuda în Moldova, fiind un obicei cu dată mobilă al cetei feminine, structurat după modelul colindelor, de invocare a divinității sezoniere prezintă următoarele secvențe ceremoniale: 1) nașterea (alcătuirea cetei sau alaiului din personac pure; alegera Paparudei; confectionarea măștii sau a costumului vegetal; îmbrăcarea Paparudei; împodobirea ei); 2) desfășarea zeiței (pornirea alaiului; dansul Paparudei; udarea Paparudei cu apă, uneori cu lapte sau zer; udarea cu apă a alaiului Paparudei; primirea darului); 3) moartea și ritul funerar (dezbrăcarea măștii vegetale, de obicei pe același loc unde a fost îmbrăcată; depunerea în apă a măștii vegetale [mortului]; petrecerea cu privirea și cu cîntece de Paparudă a „mortului” dus la apa curgătoare; scăldarea rituală a membrilor cetei; împărțirea darurilor și uneori ospățul funerar).

Paparuda în credința populară apare ca o zeiță sfîntă înaltă și subțire, care „sparge” sau „mișcă” norii sau „o femeie care umblă cu ploile” Rolul zeiței la ceremonie îl joacă (o persoană pură), o fetiță sau o fată nemăritată, un băiat sau un flăcău.

Acest „personaj” se îmbracă lîngă o fintină sau pe malul unui rîu, lac. Se îmbracă în frunze de brusture, uneori în frunze de alte plante. Se mai împodobește cu flori sau coronițe din flori. În unele regiuni, poartă în mînă o cruce din lemn. Acest personaj este întîlnit cu respect pe la casele gospodarilor, pe la fintini. Grupul dansează pe o melodie simplă cîntată de participanți și bătind ritmic din palme. Apoi alaiul se udă cu apă, se spun

urări de sănătate și roadă bună. La sfîrșitul ritualului fetele își dezbracă costumele, le pun pe ape și petrec „mortul” dus de apă. Uneori se scaldă membrii alaiului, se împart daruri și are loc o petrecere funerară. Inițial acest obicei avea o dată fixă 21 martie (la echinopțiul de primăvară), apoi a treia joi după Paști, iar în timpurile noastre e practicat vara, cînd e secetă.¹⁰

Un ritual aproape identic cu Paparuda este practicat și în India, în Poona. În vremea verii, cînd semănăturile sunt primejduite de secetă, oamenii de la țară îmbracă un băiețel de vreo 10 ani, numindu-l „regele ploii”, cu o cămașă făcută din frunze de copaci și buruiene. Toți ceilalți copii îl urmează și se duc pe la casele oamenilor dansînd și cîntînd prin împrejurimi; iar oriunde sosesc, babele au obiceiul de le toarnă apă rece în cap. Primesc daruri. După ce au vizitat toate casele, ei îl dezbracă pe regale ploii de haina lui de frunze și mânîncă ce au primit. Alaiul este răsplătit prin daruri rituale ce semnifică abundență și belșugul: ouă, mălai, grâu, caș, lapte, colaci, fructe, bani, etc., uneori și haine vechi ceea ce leagă obiceiul de cultul morților.

Cu privire la etimologia formelor bulgare și sîrbo-croate, Gieysztor înclină să explice cuvîntul ca derivate din teonimul (nomen dei) Perun, în opinia sa, peperudele fiind „cu siguranță” tovarășele lui Perun. Ovsec, pe de altă parte, avansează ipoteza că ar putea fi explicate prin latinul *papilio*. Cu toate acestea, Paliga este de părere că atestarea unui antroponim tracic înrudit cu un epitet din sfera mitologicului arată că formele Peperuda, Paparuda trebuie explicate, mai degrabă, ca relict tracic, nu ca derivate din nomen dei Perun. Noi fiind cointeresați de această problemă ajungem la concluzia în favoarea ipotezei originii tractice și cu existența obiceiului în India apare argumentul dovezii originii indo-europene. Deasemenea e cunoscut și faptul că indo-europenii au provenit de prin locurile Peninsulei Balcanice, undeva prin secolul întîi înaintea lui Hristos. Meditînd asupra faptului am ajuns la părerea că cuvîntul este de origine bulgară, semnificînd insectă, prezentată prin fată. Denumirea Dodola, sub care e cunoscut în Bulgaria de Apus, Serbia și Albania, se prea poate că își ia începutul de la expresia: „Oi, dodo le”. Ritualul are caracter magic, fondat prin imitarea practică magică – stropirea cu apă, care este menită să cheme ploaia. Aruncarea sitei prezintă deasemenea o acțiune magică, care are apariția lexicală onomimică – să fie omul anul întreg „sătul”.

NOTĂ

¹ Бочеков, Иламен. Увод във фолклорната култура. Лекции по фолклор. Пловдив, Университетско издателство, 2002, с. 157.

² Маринов, Димитър. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. Глава втора. Нередовни, условни обреди и обичаи. София, Издателство “Наука и изкуство”, 1981, с. 727.

³ Половница – шиник с обем от 12 оки.

⁴ Титоров, Йов. Българите в Бесарабия. София, 1915, с. 267; Янков, Георги. Български народни песни. Пловдив, 1908, с. 255.

⁵ София, Издателство на БАН, 1982, с. 689.

⁶ Ариаудов, Михаил. Студии върху българските обреди и легенди, том I. София, Издателство на БАН, 1971, с. 172.

⁷ Загреб, 1861, с. 524.

⁸ Ариаудов, Михаил. Посоч. съч., с. 183.

⁹ Кантемир, Димитрис. Дескрипция Молдовей. Кишинэу, “Картя Молдовеняскэ”, 1975, с. 194.

¹⁰ Cazacu, T., Iulia Iordăchescu. Limba română, manual pentru copii, clasa VI a școlii alolingve. Chișinău, Editura Lumina, 2006.

ГЕРМАН

Някъде този обред го наричат Калоян или Калоянчо. На 12 май по старателността в България се организира празник в чест на Герман градушка, косто според Димитър Маринов „не трябва да се смесва с обреда и обичая Герман“.¹ Нашият именит етнограф е прав в това свое уточнение, защото наистина тук става дума за обред, който се извършва само по време на суша или пък кипна (когато вали пролъжително време и прекомерната влага в почвата вече възпрепятства развитието на растенията). В този случай нашият народ казва: „От суши пак нещо, но от киша ипощо.“ Обредът има две процесуални форми – Герман за дъжд и Герман за суши. В същото време, както ще обясним по-нататък, и обредът, и споменатият празник са свързани с името на един древен бог на Сънцето – Герман.

Самият обред има формата на символично погребение, при което се извършват всички погребални действия както при истински мъртвци. Този бог Герман бива представян като мъртвъ, като се организира неговото символично погребение. Как се провежда то?

Най-напред изработват човешка фигура от кал (затова понякога наричат обреда и самата скулптура Калоян, Калоянчо). Тази фигура е на мъж. Тя достига на дължина до един метър и половина. Очите на Герман се правят от две царевични зърна или малки въгленчета; за веждия се използват две тънки извити пръчици; устата му се изрязва с нож. На главата му се поставя червена шапка, наречена в Западна България и Плевенско „подкапник“. Тя се прави от черупката на счупено велиденско яйце – онова, косто първо е било счупено на трапезата. Особено впечатление прави изваяният мъжки полов член (фалос), който е стар символ на плодородието. Ръцете на Герман са кръстосани на гърдите му, както това се прави и на истински мъртвци.

След това полагат скулптурата в малък дървен ковчег, окичват го с цветя, поставят в ръцете му свещ, нареждат се около него и започват

да го оплакват. Някъде фигурата на Герман изработват от парциали или от метла (във втория случай това се прави само когато обредът е за суши, срещу многото дъжд). Метлата се увива в парциали, а дръжката се устройва като глава с очи, вежди и уста.

След като Герман е положен в ковчега, накитен и покрит с покров, идва моментът на неговото оплакване. Това става в къщата, където е изработена и обкичена фигурата. Тук идват и съседските жени със свещи и цветя. Като влязат в стаята, те полагат донесените цветя около тялото му в ковчега, запалват свещта и започват да го оплакват, като нареждат: „Мамин Германе, мамин хубавец! Умря мамин Германе, умря от суши за киша!“ От тези възклициания става ясно, че Герман е възприеман като момък. След като всички жени се изредят в оплакването, идва редът на погребението.

Преди погребението свещеникът опява Герман. Така е било в по-старото време, но в по-ново време свещениците започнали да отказват да извършват опяването, осъзнавайки, че обредът е езически. Погребалната процесия преминава през цялото село, отнасяйки „покойника“ при реката, където извършват самото погребение. Една от момите изпълнява функцията на свещеник, прикажда го и го опява. Друга от жените влиза в ролята на майка. Погребването на Герман става в крайречния писък. След като го заровят, при главата му побиват кръст. В крайдунавските села пък хвърлят фигурата на Герман в реката.

Докато се провежда погребението, други моми са приготвили всичко за принос (помен, раздаване): сготвили са гозби, омесили са и са опекли хляб, сварили са коливо. Като се върнат другите моми от погребението, всички се събират на погребална трапеза, където ядат и пият „за Бог да прости Германа“. Всяка жена донася на трапезата някаква храна, наричайки: „Туй е за Бог да прости на умрелия Герман!“ Докато се хранят, стопанката на къщата на няколко пъти става и казва: „Я земнете и кажете: „Бог да прости умрелия Герман!“, като останалите жени отговарят: „Бог да го прости!“

След това всички вярват, че сушата ще бъде прогонена и непременно ще завали дъжд. Обредът подробно е описан от Димитър Маринов в посочената по-горе книга. В нея той свидетелства, че лично е попаднал на такъв обред на 22 юли 1891 г. в с. Балван, Търновско, вън от селото: „Трябващо да слезна от коня, да се оставя да ме поръсят и да ми полеят да си умия ръцете и да дам нещо за приноса, за „Бог да прости Германа“. В селото после баба Кера Желязкова ми разправи подробно за този обреден обичай.“²

Фолклористът Николай Ников твърди, че името Герман е от тракийски произход, кост логически отвежда възникването на обреда в обществото на древните траки: "Градушкарите в българския народен календар са четири, но първият и главен градушкар, празнуван на 12 май, е Герман (от старинното тракийско "герм" - горец)." ³ Никога на този ден не се е вършила никаква полска работа. Ако някой се осмеливал да излезе на работа в полето, разпрягали воловете и потрошавали колата му на парчета. Това се е правело, за да предизвикат селото от градушка.

Първото сведение за обреда Герман дава Георги Раковски в своя "Показалец" (1857): "На някои си места правят и человека от пърцали и го носят по беленки момичета и къту го оплакват къту мъртвец, закопават го в земя." ⁴ По-късно той е описан и от други наши фолклористи – Любен Каравелов⁵ и Цани Гинчев⁶. Последният е представил обреда така, както той се е правил в с. Караагач (Нагорное), където са се заселили някои българи от с. Рахманлии (Розовец), Пловдивско. Тук ще приведем само някои специфични особености на този обред според това описание, защото откъм процесуалната си страна в идентично отношение, той е идентичен с описания по-горе общобългарски вариант. След оплакването оставят Герман да пренощува вън, като се отбелязва, че някъде той бива оставен да пренощува и вънци, като същински мъртвец. На другата сутрин идват да го погребат. Фигурката я хвърлят в езерото Ялпух. Преди този момент всички се пръскат с вода. А в Силистра оплакването става на влашки (румынски) език: "Скало-Ени, Ени / мята те каута тън бурени / ши там тън суричели / къ тъдур раса / ку шима граса." В тези думи Цани Гинчев вижда зов към бога на Сънцето Янус, Уньо. Затова Калоян според него идва от calare (зовя). Нашите селяни казвали на сънцето до Еньовден "Дядо Райко", а след него "Дядо Еньо". Подробно описание на локалните варианти на обреда е дал и Михаил Ариаудов в своята книга "Студии върху българските обреди и легенди", том I.⁷

Обредът е разпространен най-вече в Северозападна България, Велико-Търновско, Шуменско, Северна Добруджа, Бесарабия и Таврия сред българите преселници, сред сърбите в Зайчарско. В същото време той е непознат в Тракия, Софийско и Македония, но пък често се среща у румъните и молдованите.

У румънците и молдованите обредът (Kaloian или Scaloian) е почти същият както у българите с изключение на следните специфични особености: I. Начело на погребалната процесия се носи едно дърво,

обкичено с флутири и панделки, косто се нарича brad (бор или ела), макар че то не се изработва от тези дървесни видове. Някъде то се прави от акация. Това дърво се носи от едно дете. 2. След него върват други деца или моми, които носят свещ и кадилница с тамян. 3. Участниците в процесията – жени, моми или деца плачат, като натриват очите си с лук. 4. Най-често фигурата на Калоян се хвърля в река или блато. 5. По рядко тя бива заравняна в крайречния пясък. В този случай след три дни я изравят и хвърлят в реката. 6. Накрая както в България се прави помен.

При погребението оплаквачите наричат: "Caloie, Caloie, / Dă ne, Doamne, o ploie! / Amură Scaloi, / Dă ne, Doamne, plot!" ("Драги Калой, / Дай ни, Боже, дъждец! / Умре Скалой. / Дай ни, Боже, дъждец!"). ⁸ Някъде (около Букурещ например) пеят погребална песен.

По някои места в Молдова обредът е съединен с Пеперуда. Най-напред в петък преди Гергъовден (на 23 април по ст. ст.) деца от 6 до 14 години се събират в една къща и правят кукла от дърво, която измазват с глина, а после изсушават и обличат в риза. В навечерието на следващия петък се събират отново около тази кукла, която наричат Калоян или Тројан (отзвук от името на римския император, присъединил Дакия към Римската империя), запалват свещи и я оплакват като същински покойник. На другата сутрин я закопават някъде в градината с молитви за дъжд и плодородие. След това провеждат обреда Пеперуда. Обичват едно момичче съзеленина от главата до краката и тръгват с венци в ръце да посещават къщите в селото. Събранныте дарове се занасят при "гроба" на куклата и там се устройва трапеза, на която се канят и възрастните. И румънците като българите при киша правят Герман, като този обред го наричат Mumă Ploii или Baba Ploii. Но в този случай "гробът" на куклата се издига на някоя височина, като му се забива кръст.

Кога и къде най-напред е възникнал този обред? Какъв е произходът на неговите имена? Кое от тях с най-древното, първичното? Ще се опитаме по-нататък да отговорим на тези въпроси. В цитираната по-горе студия на Михаил Ариаудов обредът е характеризиран обосновано като тракийско наследство. Ученият е напълно прав, че в случая не се касае просто за една румънска засмка. От гледна точка на русалийските игри (калушари) териториалното разпределение на неговото практикуване – Северна България, Влахия и Молдова е същото. В една от предишните статии ние се опитахме да докажем, че русалийският шаманистичен обряд е възникнал най-напред у гетите, тракийско племе, живяло най-напред в Малка Скития (Добруджа),

косто на един по-късен етап (не по-рано от края на VI в. пр. Хр. се разселява и по Влатината равнина). Възможно ли е и обредът Калян да има същата генетична основа? Наистина обредът е известен и в Северна Сърбия, но именно там, където също никога са се заселили румънски колонисти.

Според нас най-вероятно е Михаил Арнаудов да е прав в своято предположение за тракийския му произход. Защо? Можду впрочем онце д-р И. Басанович, споменатият от нас вече траколог, изказва хипотезата, че Герман ще да е бил тракийски бог на тошината.⁹ В подкрепа на тази хипотеза ще добавим, че вероятно той е бил същевременно и бог на Слънцето, като неговият празник се е чествал именно на 24 юни, времето, когато денят има най-голяма продължителност и с него се отбележва началото на лятото. Неслучайно след този ден в някои български краинца наричат слънцето вече не “Дядо Райко” или просто “Райчо” (както и до ден днес е в Родопите), а именно “Дядо Еньо”. След въвеждането на християнството в България към него е бил прилепен църковният празник в чест на Св. Иван Кръстител. Затова названието Калоян не трябва да се тълкува с оглед на свентуалния му гръцки произход, като е при нашия велик цар, т. с. “Хубав Иван”, а просто “Кален Иван” или с други думи, “Иван от кал”. Именно от това име е възникнала пословицата за популярността на името Иван: “От кал да е, но Иван да е.”

Иван: „От када е, по Иван да се.“
Но кое е по-старинното название – Герман или Калоян? Смятаме, че простата ономастична съпоставка между тях навежда на мисълта, че изконното е именно Герман, защото то има тракийски произход, докато Калоян е славяно-българско. Трябва да отбележим, че липсата на обреда в този му, почти идентичен у българи, румънци и молдовани вид, сред другите славянски народи е достатъчно красноречиво доказателство за неговия непраславянски произход. По тази логика ще отхвърлим и срещаното някъде предположение, че името му произлиза от славянската дума „гръмъ“, „гърмен“, т. е че това е някакъв бог на гръмотевиците. Нека се има предвид, че и в санскритски глагол означава „топъл“. А траките са били индоевропейски племена, заселили се на Балканския полуостров около първото хилядолетие преди Хр.

Най-вероятно първоначално обредът е възникнал именно в Добруджа (а именно тук са живели древните гети), където реките пресъхват през лятото и поради тази причина едно по-продължително засушаване е можело да се окаже фатално за изхранването на населението. В този ред на мисли неговата първоначална функция ще е била да

се омилостиви бога на Слънцето и топлината, когото символично са погребвали, надявайки се този акт да има магически последици. Погребалната церемония е магическо действие за отмяна на съществуващото положение, т. е на сушата, а оплакването на бога удостоверява по емоционален път човешкото преклонение пред него. Значи тук се съчетават две действия – обявената смърт на сушата, нейното погребване (с това се желае тя да престане) и същевременно оплакването, скръбта по бога, който я е причинил, демонстриране на почитта към него. А провеждането на обреда срещу киша вероятно е възникнало вторично, по аналогия. С тези две основни функции е свързано и мястото на закопаването на Герман – когато обредът е за дъжд, това става край реката, където има много вода (или се хвърля в реката), а когато е срещу киша – на сухо място.

Сред българските тракийски лични имена е открито и името Германос, т. е. още от древността хората са давали на новородените имена на свои божества. В Софийско има с. Герман, а в Югозападна България – река Джерман (вероятно тук е налице налагализация на “г” в “дж”). Още в Древна Гърция са назовавали някои градове на имената на богове – такъв е случаят със старинното име на днешния град Соизопол, някогашна гръцка колония – Аполония Понтика, т. е. в чест на бог Аполон. Според Валерия Фол вярата в умиращия и възкръсващия бог е позната и на траките, и на древните гърци. В случая това са били земният бог Дионис и слънчевият Аполон. Посветените в техния култ са били учители в образите на антропоморфни (полубогове), посредници между хората и боговете. За гетите това с бил Замолксис, който е споменат от Херодот през V в. пр. Хр. като цар, жрец и учител на “най-справедливите, на най-праведните измежду всички тракти”, на гетите.¹⁰ Според някои автори “религията на траките била екстазична, а на елините – ентузиасмична.”¹¹ От средата на III в. пр. Хр. на Балканския полуостров нахлуват готите – германско племе, които разбиват войските на Деций Траян при Абритус (Долна Мизия).

За гетите Валерия Фол пише следното: „Историческият си подем обаче, гетската династия изживаща при Буребиста (приблиз. 62 – 44 г. пр. Хр.), когато този съвременник на Гай Юлий Цезар успява да закрепи властта си от Карпатите до Черноморския бряг на юг от Хемус. По това време гетите вече са наричани даки и с това народно име (с вероятна етимология „вълци“) застават на авансцената на военно-политическата история до 107 г., когато римският импера-

тор Траян (98 – 117) завладява след две кървави воини царството на героичния им цар Децебал.”¹²

Очевидно названието на обряда Калоян или Скалоян у румънците и молдованите е по-късно заето от българите. Не издържа проверка версията на Михаил Арнаудов, че те имат местен произход – от румънската дума *scalou*, което значи “дявол, демон”, защото древните хора са възприемали природните стихии като творения на богове, а не на демони или дяволи. В подкрепа на това твърдение е фактът, че фигуранта на Герман има човешки облик, а не на демон или чудовище.

БЕЛЕЖКИ

¹ Маринов, Димитър. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство “Наука и изкуство”, 1981, с. 736.

² Так там, с. 739.

³ Ников, Николай. Празниците на българите в легенди и предания, приложение към бр. 11. – 12. / 2002 г., год. II на сп. “Дипломатически преглед”. София, с. 20.

⁴ Раковски, Георги. Показалец. 1859.

⁵ Каравелов, Любен. Паметники народного быта болгар. Москва, 1861, с. 234.

⁶ Гинчев, Цани. Герман или Скало-Яи, СБНУН, VIII, с. 276.

⁷ София, Издателство на БАН, 1971, с. 203.

⁸ E. Fischer. Globus, 93, 1908, s. 15.

⁹ СБНУН, V.

¹⁰ Фол, Валерия. Древна Тракия: мълчанисто проговаря. София, Национален комитет Европа-България 2002, 2003, с. 10.

¹¹ Барсело, Педро, М. Тачева и П. Делев. История на древните общества. София, 1992.

¹² Фол, Валерия, цити. съч., с. 15.

CALOIAN (GERMAN)

Printre obiceiurile de peste an, folcloristii deosebesc obiceiurile ciclice, care au loc cu regularitate în timpul anumitor perioade ale anului, legate de anumite date calendaristice, și obiceiurile nelegate de date fixe, ci de necesitățile producției, de desfășurare a muncilor agricole. Dintre obiceiurile nelegate de date fixe ne vom opri asupra Paparudelor și Caloianului. Desfășurarea obiceiului se concentrează în jurul unui obiect precis, o păpușă de lut.

În unele locuri acest obicei poartă numele Caloian, Caloiancio, Scalolian sau lenele, care este tot un obicei de invocare a plouii care se practică în Moldova, Bulgaria, România în timp de secetă, de către cete de copii.

La 12 mai – după tradiția veche în Bulgaria se organizează sărbătoarea în cinstea lui Gherman, despre care Dumitru Marinov spune: „*nu trebuie să se confunde obiceiul cu tradiția Gherman*”.¹ Renumitul etnograf arc dreptate când precizează, că aici într-adevăr se pune cuvîntul pentru obiceiul care se desfășoară numai în timpul secetei sau (cînd plouă timp îndelungat și umzeala adunată influențează negativ asupra dezvoltării plantelor). În acest caz poporul zice: „*De la secetă sevă, dar de la umzeală nimic.*” Obiceiul are două forme procesuale – Gherman pentru ploaică și Gherman pentru secetă. În general obiceiul și sărbătorile date sunt legate de numele unui zeu străbun al Soarelui – Gherman.

Obiceiul are o formă simbolică în care se efectuiază toate acțiunile mitice ale mortului. Zeul numit Gherman a fost reprezentat ca un mort, carui i se organizează înmormîntarea simbolică. Cum este petrecut acest ritual?

Cînd este secetă se adună un grup de copii, băieți și fete, care se duc la gîrlă pentru a lua humă ca să facă o păpușă. Păpușa pe pămînt se cheme lene. Huma se pune pe o scîndură și i se dă forma, i se face cap rotund, trup, mîini, picioare. I se sculptează nasul, gura, ochii etc. Mîinile i se aşează pe piept, ca la mort, i se fac și degete. De jur împrejurul păpușii se pun apoi flori. Pe piept se pune apoi o lumînare și alături alte două lumînări. La

cap i se pune o cruce. Cînd lenele este gata, fetele încep să plîngă și să-l bocească ca la mort. De obicei se face de cu sămbătă scara, de pildă și cedus cu alai de înmormîntare și aruncat în apă. Uneori, pregătirile se fac cu o săptămînă înainte. I se fac și șervețele și îmbrăcămînte.

În Republica Bulgaria înainte de toate, se face o figură asemenei omului, din lut (pentru aceasta unii numesc obicciul și singura sculptură Caloian, Caloianco). Această figură este bărbătească. Ea atinge în lungime un metru și jumătate. Ochii lui Gherman se fac din două grăunțe sau mici bucăți de jăratec, pe ca sprîncene servesc două crenguțe îndoioate, gura se taie ca formă cu cuțitul. Pe cap i se pune o căciulă roșie, numită în Bulgaria de vest și Plevensco „podcap-nic” (sub cap). Ea se face din coaja de ou rămasă de la sărbătoarea de Paști, sau din coaja primului ou stricat la sărbătoarea de Paști. Mîinile lui Gherman sunt încrucișate pe pieptul lui, tradiție întîlnită și la mortul adevărat.

După aceasta se aşeză sculptura într-un sicriu făcut din lemn, îl împodobesc cu flori, îi pun în mîini o lumînare, se aşeză lîngă el și încep să-l plîngă (bocească). În unele locuri figura lui Gherman se face din material sau din matură (în acest caz se face împotriva seccetei, cînd cade multă ploaie).

După ce Gherman este eșezat în sicriul împodobit cu flori, este momentul să se bocească. Acest moment se face în casa unde e făcută și împodobită figura lui Gherman. Aici se adună și femeile vecine cu flori și lumînări. Atunci cînd ele intră în cameră ele se îndreaptă spre trupul neînsuflețit al lui Gherman și depun flori în sicriu, aprind lumînări și încep să-l bocească, spunînd: „*Gherman al mamei, bunul mamei! A murit Gherman al mamei, a murit de secată pentru ploaie!*”

Din exclamațiile descrise ne e clar că Gherman este înțeles ca un flăcău. După ce toate femeile îl bocesc, vine timpul să-l înmormînteze. Înainte de al înmormîntă preotul cîntă rugăciuni pentru Gherman. Așa se facea pe timpuri, în prezent preotii refuză să-l cînte. Procesul de înmormîntare este petrecut de satul întreg, ducîndu-l pe „mort” spre rîu, unde este sfîrșit ritu-alul. Una dintre fete îndeplinește funcția de preot, alta dascăl îl citește și îl cîntă. O altă femeie îndeplinește rolul mamei. Înmormîntarea lui Gherman este petrecută pe malul rîului, în nisip. După ce este îngropat, la cap i se pune o cruce din lemn. În satele dunărene figura lui Gherman este aruncată în rîu. Pînă se petrece înmormîntarea alte fete pregătesc totul pentru mort (pomană) au pregătit mîncare, au frămîntat, au copt pîine și au fierit colivă. Cînd se întorc celealte fete de la înmormîntare, toate se adună la masă unde mânîncă și beau „pentru Dumnezeu” să-l ierte pe Gherman”. Fiecare femeie aduce la masă ceva de mîncare spunînd: „*Aceasta e pentru Dumnezeu*”

zeu, ca să-l ierte pe Gherman” pînă ce mânîncă stăpîna casei de cîteva ori se scoală în picioare și spune „, la luăți și spunej: „*Dumnezeu să-l ierte pe mortul Gherman*”, și celealte femei îi răspund: „*Dumnezeu să-l ierte!*”

După ritualul însăptuit toți cred că secca va fi alungată și numai decît va ploua. Obiceiul mai detaliat este descris de Dumitru Marinov în cartea menționată mai sus. Dumnealui spune că singur a fost participantul obiceiului care a avut loc la 24 iulie 1891 în satul Balvan, Tîrnovsco, în afara satului: *Trebuia să cobor de pe cal, să-mi toarne, să mă spăl pe mîini, să dau ceva de pomană ca „Dumnezeu să-l ierte pe Gherman”*. În sat apoi baba Kera Jeleascova mi-a descris obiceiul și petrecerea lui.¹²

Folcloristul Nicolaie Nicov menționa, că numele Gherman este de origine tracă, care ne sugerează logic proveniența obiceiului și societatea tracilor străveche: „*Sărbătorile dedicate ploii din calendarul popular bulgar sunt patru, dar prima și cea mai principală sărbătoare este sărbătorită de la data de 12mai, Gherman (din tracia veche „gherm” – sierbinte).*³ În această zi în unele locuri nu se face nici un lucru. Dar dacă cîinca îndrăznește să facă ceva sau să iasă în cîmp, atunci este păzit de nenorociri, îi erau deshămați boii și i se strica căruța în bucați. Aceasta se făcea ca să fie apărât satul de seccetă.

Prima informație despre obiceiul Gherman este întîlnită la Gheorghe Racovschi în „Nota” sa (1857): „*În unele locuri este făcut un om din material, care e dus de fete în alb bocindu-l ca pe un mort adevărat pe care îl îngroapă în pîmînt.*⁴ Mai tîrziu obiceiul este descris și de alți folcloristi bulgari – Liuben Caravelov⁵ și Tani Ghincev.⁶ Ultimul a prezentat obiceiul cum a fost petrecut în satul Karagaci (Nagornoë), unde sau aşezat cu traiul cîndva bulgarii din satul Rahmanlii (Rozovet), Plovdivsco. Aici vom arăta numai cîteva trăsături, principale, specifice ale obiceiului, pentru că din partea sa procesuală în relații idiotipice, el este identic cu descrierea prezentată mai sus, varianta bulgară. După ritualul de bocire Gherman este lăsat peste noapte, în acel loc se pune un semn. A doua zi dis-de-dimineață vin ca să-l îngroape. Figura lui Gherman este aruncată în Ialpug. După un moment toți se stropesc cu apă. În Silistra bocirea se face în limba valahă (română): „*Scoli Eni, Eni / măta te caută prin buruiene / și tat-tu prin suru-cele / prin pădurea deasă / cu inima grasă*” În aceste cuvinte Tani Ghincev vede chemarea către zeul soarelui Ianus, Unio. Pentru aceasta, el socote că, Caloian vine călare (chemînd). Sătenii spuneau la soare pînă la Drăgaică „Deado Raico”, dar după el „Deado Enio”. Descriere mai detaliată a variantelor locale ale obiceiului a dat-o Mihail Arnaudov în cartea sa „*Studii și legende asupra obiceiurilor bulgare*”, volumul I⁷.

Obiceiul este răspândit în Bulgaria de Nord, Velico-Tîrnovsco, Șumensco, Dobrudja de Nord, Basarabia și Tavria între migranții bulgari, între sârbi în Zaiciarsco. În acest timp el nu e cunoscut în Tracia, Sofia și Macedonia, dar des se întâlnește la români și moldoveni. În volumul I din colecția sa „Cîntecel populare ale bulgarilor din Ucraina și Moldova Sovietică”⁸ Nicolai Kaufman a inclus șapte cântece -bocete închinatе lui Gherman (de la nr.1235 pînă la nr. 1241). În ele Gherman este întilnit sub diverse nume – Ghercio, Gher, Ghermancio, Ghenio, (№ 1235 – s. Vasilievca, Bolgrad, regiunea Odesa, Ucraina), Irimia (№ 1237 – s. Ghiunovca, Primorsc, regiunea Zaporojie, Ucraina), Enio (№1238 s. Ghirsovca, Primorsc; 1238 – s. Botevo, Berdeacv, Zaporojie), Colio (№1240 – s. Petrovca, Primorsc) și Calian (№1241 – s. Lunaciarscoie, Berdeansc). Numele variat Irimia și Enio indică legătura obiceiului cu coincidența sărbătorilor de primăvară și vară - Eremia, Ziua Șarpelui (1 mai, după stilul vechi) și Drăgaica (24 iunie, stilul vechi).

vechi) și Drăgaica (24 iunie, stîlul vechi). Aceste cîntece - bocete sunt scurte și cuprind cîteva motive principale: 1. Unde va pleca Gherman atît de mic (întrebarea retorică, cu sentiment de dor): „*Ghercio, Gher, Ghermancio, Ghenio, / Unde te duci, unde te vom duce. / Ghene, Ghene, unde te vom duce, / unde te vei duce tu așa de mic?*” (1235, № 1236, № 1239). În al doilea și al treilea cîntec sunt înșinuite și alte motive – Gherman va fi dus „în groapa cea adinăcă”, unde va fi ascuns (№ 1236); el se duce „să aducă” „ploaie și roadă” (№ 1239). 2. Al cui e el (în acest caz e Eremia) care lasă „caili suri și plugul negru” (întrebare retorică, care e inundată de emoții, de jale, de dor, № 1237). 3. Cînd maica sa îl va revedea (întrebarea retorică, aici este pus cuvîntul pentru Enio, № 1238): „*Of Enio, Enio, Floare de Drăgaică, / cînd te vom vedea, drăguțule Enio?*” 4. Cui el a lăsat (în acest caz e Colio, № 1240) bătrîna lui măicuță, cine va avea grijă de ea, înainte de aceasta ea avea nădejde în el - întrebare retorică. 5. Femeile care timp de 40 de zile vor vizita mormîntul și îl vor uda (№ 1241).

Întrebările retorice de mai sus sunt caracteristice cîntecelor - bocete la înmormîntarea oamenilor. Sensul lor emoțional este să destăinuască scîrba și durerea mamei, care a fost despărțită de copilul său, nu știe pe care drumuri necunoscute va pleca și ce va face fără el, cine va face lucrul lui, durerea singurătății ce s-a apropiat. Iar adjecativul „mic” din cîntecul № 1225 este precizat în cazul cînd Gherman e socotit copil mic.

În obiceiul român și moldovenesc Caloian și Scaloiu este aproape identic ca la bulgari, dar cu unele deosebiri specifice principale: 1. Începutul procesului de înmormântare - se duce o prăjină împodobită cu flori care se numește brad (pin sau brad), în unele părți este din salcâm. Acest brad

este dus de un copil. 2. După el merg mai mulți copii sau fete, care duc lumini și o cănuță cu tămâie. 3. Participanții în proces – femei, fete sau copii plâng, își freacă ochii cu ceapă. 4. Des figura Caloianului se aruncă în rîu sau baltă. 5. Mai rar este îngropat în nisipul de pe marginea rîului. În acest caz după trei zile îl dezgropă și îl aruncă în rîu. 6. La sfîrșit ca și în Bulgaria se face pomană.

În timpul îngropării spun: „*Caloie, Caloie, / Dă-ne, Doamne, o ploie!* / *A murit Scaloi, / Dă-ne, Doamne, ploie!*”⁹ Undeva (lîngă Bucureşti, spre exemplu) cîntă cîntecul de înmormântare

În unele locuri în Moldova obiceiul este legat cu Paparuda. Vineri înainte de Sf. Gheorghe (23 aprilie, stilul vechi) copiii de la 6 pînă la 14 ani se adună într-o casă și fac o păpușă din lemn, și o lipesc cu lut, apoi o usucă și o îmbracă în cămașă. Vinerea viitoare seara se adună iarăși în jurul acestei păpuși, pe care o numesc Caloian sau Troian (de la numele domnitorului român, care a unit Dacia cu imperiul roman), aprind lumînări și o bocesc ca pe un mort adevărat. Dimineața o îngropă undeva în grădină cu rugăciuni pentru ploaie și roadă. După aceasta petrec obiceiul Paparuda. Împodobesc o fată cu verdeță din cap pînă-n picioare și pornesc cu coronițe din flori pe la casele sătenilor. Darurile adunate se duc la „mormînt”, la păpușă și acolo se organizează o masă unde sunt rugăti să guste din daruri. Români și bulgarii, cînd se încep ploile torențiale organizează ritualul Gherman, acest obicei mai e numit Muma Ploii sau Baba Ploii. Dar în acest caz mormîntul păpusei se ridică pe un deal (înălțime) unde se pune crucea.

Cînd și unde a apărut acest obicei? De unde a provenit numele lui? Care din ele este cel mai vechi, sau primul? Ne întrebăm și căutăm răspunsul. Vorbind mai sus de studiul lui Mihai Arnaudov obiceiul este caracterizat ca moștenire lăsată de traci. Din punct de vedere a jocurilor de Rusalii (călușarii) răspîndire teritorială a practicării sale – Bulgaria de vest, Valahia și Moldova. Noi deasemenea, știm că obiceiul de Rusalii a apărut întîi la geti, tribul tracilor, care au trăit în Sciția Mică (Dobrudja) la o etapă mai tîrziu, secolul VI î. e. n. Putem spune că și Caloianul are o proveniență genetică? Obiceiul este vestit și în Serbia de Nord, dar chiar acolo unde cîndva au poprat coloniștii români.

Pentru noi cel mai aproape de adevăr este Mihai Arnaudov cu presupunerea sa pentru proveniența tracă. De ce? Dar și doctorul I. Basanovici, tracolog este de aceeași părere că Gherman a fost zeul trac al căldurii. Pentru întărirea acestei ipoteze vom adăuga că el a fost zeul soarelui, cînd celebrarea lui se petreceau anume la 24 iunie, timpul cînd ziua este mai lungă

decit noaptea si se incepe vara. Nu degeaba după această zi în unele locuri bulgare soarele este numit „Deado Raico” sau „Raicio” (cum pînă în ziua de azi se spune în Rodopite), dar anume „Deado Enio”. După ce s-a accentuat creștinismul în Bulgaria la el a fost alipit și sărbătoarea bisericescă în cinsrea lui Ioan Botezatul. De aceea numele lui Caloian nu trebuie tîlciut cu privire la proveniența grecească. „Ioan cel Bun” sau „Kalen Ivan”, sau cu alte cuvinte „Ivan din lut”. De aici a apărut și proverbul popular: „Din lut să fie, dar Ivan să fie”.

Care denumire e mai veche – Gherman sau Caloian? Credem că numele mai vechi este Gherman, pentru că are proveniență tracică, pe cînd Caloian este de proveniență slavă veche bulgară. Deasemenea trebuie accentuat că sunt aproape identice obicîiurile la bulgari, români și moldoveni, în comparație cu alte popoare slave. Logic putem spune că numele provine de la cuvîntul slav „grîm”, „gîrmen”, care este zeul tunetului. Se presupune că în unele manuscrise, „garma” înseamnă „cald”. Dar tracii au fost triburi indo-europene, așezați în Peninsula Balcanică, în secolul X înaintea lui Hristos.

Prima dată obiceiul a apărut anume în Dobrudja (anume aici au trăit getii străbuni) unde rîurile se uscau vara și din cauza aceasta continua o secetă îndelungată, care avea urmări grave – lipsa de hrana pentru populație. Oamenii se rugau zeului, Soarelui și căldurii care avea urmări magică. Ceremonia îngropării e o acțiune magică pentru schimbarea poziției existenței etc., seceta, dar bocetele spre zeu simbolizau calca emoțională a închinării omului spre acest zeu.

Înseamnă că aici coincid cîteva acțiuni: - anunțarea secetei, înmormînarea și bocetele periodice, scîrba către zeu. Dar petrecerea obiceiului pentru ploii torențiale este antologic. Cu aceste două funcții principale este legat și locul îngropării lui Gherman, ca obicîi pentru ploaie, acesta se pune la marginea rîului, unde este multă apă (sau se aruncă în apă), dar cînd e organizat împotriva ploilor torențiale – la loc uscat.

Între numele proprii tracice – bulgare este și numele Ghermanos, încă din străbuni oamenii puneau nume de zei copiilor săi. În Sofisico este ritualul Gherman, iar în sud-vestul Bulgariei – rîul Djerman (se prea poate se palatalizează „g” în „dj”). Încă din Grecia Antică orașele erau numite în cîinstea zeilor: - spre exemplu orașul de azi Sozopol, colonie grecească – Apolonia Pontia este numit în cîinstea zeului Apolon. Iluminați în cultul lor au fost învățătorii în înșațire de antropodemoni (semizei) ființe între oameni și zei. Pentru geti a fost zeul Zamolxis, care este amintit de Herodot în sec. V e. n., ca rege, lider duhovnicesc și învățător pentru „*cei mai cinstiți, cei mai drepti dintre toți tracii*”, al getilor.¹⁰

Unii autori menționază că religia a fost extatică, iar la clini – entusiasmatică¹¹ La mijlocul secolului III după Hristos pe Peninsula Balcanică populează getii – triburi germane, care despart armatele lui Traian la Abritus (Mizia de Jos).

Despre geti, Valeria Fol scrie următoară: „*Istoric dinastia getilor supraviețuiește în timpul lui Burebista (aproximativ 62-44 i.e.n.) cînd contemporanul lui Gai Iulii Cezar reușește să întărească dumnia de la Carpați pînă la malul de sud al Mării Negre de la Hemus. În timpul acela getii sunt numiți deja daci și cu acest nume popular (în etimologie „lupi”) includ avansarea în istoria politico-militară pînă în anul 107, cînd imperatorul Romei antice Traian (98-117) conduce după 2 războaie singeroase împărăția lui Decebal – regele lor eroic*”.¹²

Denumirea obiceiului Caloian sau Scaloian la români și moldoveni este mai tîrziu luată de la bulgari. Nu este verificată decizia lui Mihai Arnaudov, că ea are proveniență locală – de la cuvîntul românesc scaloiu, care înseamnă „drac, demon”, pentru că străbunii credeau că toate nenorocirile date de natură sunt creațiile zeilor, dar nu a dracilor sau demonilor. La înțărirea acestei decizii rămîne faptul că figura lui Gherman are întruchipare omenească, dar nu a unui demon sau altrei ființe.

НОТА

¹ Маринов, Димитър. Избрани произведения, том I. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство “Наука и изкуство”, 1981, с. 736.

² Пак там, с. 739.

³ Ников, Николай. Празниците на българите в легенди и предания, приложение към бр. 11 – 12. / 2002 г., год. II на сп. “Дипломатически преглед”. София, с. 20.

⁴ Раковски, Георги. Показалец, 1859.

⁵ Каравелов, Любен. Памятники народного быта болгар. Москва, 1861, с. 234.

⁶ Гинчев, Цани. Герман или Скало-Ян, СБНУН, VIII, с. 276.

⁷ София, Издателство на БАН, 1971, с. 203.

⁸ София, Издателство на БАН, 1982, с. 702.

⁹ E. Fischer. Globus, 93, 1908, s. 15.

¹⁰ Фол, Валерия. Древна Тракия: мълчанисто проговаря. София, Национален комитет Европалия България 2002, 2003, с. 10.

¹¹ Барсело, Петро, М. Тачева и П. Делев. История на древните общества. София, 1992.

¹² Фол, Валерия, цитир. съч., с. 15.

**ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. ПЕСЕННИ МОТИВИ
CAPITOLUL IV. CÎNTECE ȘI MOTIVE
МОТИВЪТ ЗА ВГРАДЕНАТА НЕВЕСТА**

Текстът на баладата за майстор Манол (“Meșterul Manole”) е авторизиран вариант на румънския и молдовски писател Василе Александри (1821 – 1890), създаден върху фолклорна основа. Баладата за вградена невеста е обицобалканско фолклорно явление – тя се среща у гърци, българи, сърби, албанци, арумъни, румънци и унгарци.

Василе Александри е роден в гр. Бакъу (дн. в Румъния). Учи медицина и право в Париж (1834 – 1839). След дипломирането си пътешества из Европа – посещава Венеция, Рим и други градове, като след това се завръща в Румъния и се установява в гр. Яш. През 1842 г. обикаля из Молдова и Карпатите, изучава местния фолклор. Автор е на лирически песни, белетристика и драми. Той е първият голям румънски и молдовски поет, който за двата народа е това, което е Александър С. Пушкин за руския народ. Василе Александри е основоположник на румънския театър – написал е 50 драми.

Баладата в поетическата версия на Василе Александри¹ има 343 стиха и е разделена на пет части. Със съкращения (254 стиха) този текст е поместен в учебника по румънска литература за X клас². Сюжетът ѝ (по части) е следния:

1. Княз Негру-Вода върви край река Арджеш, водейки със себе си деветима майстори и Манол десети. Князът търси място за манастир. Срещат едно овчарче, което си свири дойна и те го питат дали то е виждало в лещака захваната и недовършена постройка. Момчето отговаря утвърдително и ги упътва до това място. Още тук се появява анонс за митичната същност на строежа – овчарчето разказва, че всеки път когато минава покрай това място с овцете си, кучетата лаят като на умряло: “Да, господарю, видях, / наблизо като минах / една

сграда изоставена / и незавършина. / Кучетата, като я видят, / върху нея се нахвърлят / и на умряло вият.”³ Когато стигат там, князът поръчва на майсторите да работят бързо и да изградят манастир, какъвто няма на този свят, като им обещава богатство и болярско звание. Ако обаче те не изпълнят задачата, той им се заканва, че ще ги зазида живи в основите.

2. Майсторите обтягат връв, мерят, копаят и започват да зидат, но построеното през деня се срутва нощта. Минават няколко дни. Князът се чуди и мас, мъмри ги и отново ги заплашва със зазидване. Те треперят от страх. Манол ляга да поспи в летния ден и сънува чуден сън: той чува глас от небето, че всички усилия са напразни, ако не взидат първата съпруга или сестра, която на заранта ще им донесе гозба. Манол разказва съня си на своите другари и им предлага да изпълнят тайнствената поръка, като преди това се закълнат, че ще запазят в тайна сторената клетва. Ето как башмайсторът излага своето предложение: “Ако искате да издигнем / свят манастир за спомен, / нека още сега се закълнем / и клетвата си в тайна да пазим: / която жена или сестра / утре заран първа при нас дойде, / ядене да ни донесе, / нея да похъртваме - / в сградата да вградим.”

3. На другата сутрин майстор Манол се събужда, качва се на скелето и се влече далечно в долината. Вижда, че иде собствената му жена Ана с ядене и вино. Ужасен и с помътен поглед, той нада на колене и моли Бога да изпрати дъждове и силни потоци, които да спрат жена му (“Когато той я зърна, / сърцето му лудо затупка. / На колене падна / и през сълзи молитва започна...”). Бог чува молбата му, ала упоритата жена не се спира. Тогава Манол пак моли Бога този път да даде ветрове, които да прекършват дървеста и да обръщат планини, та белките се върне назад. И този път Господ изпълнява молбата на отчаяния майстор, но Ана пак се не спира – тя все наближава и наближава.

4. Когато тя пристига на строежа, останалите майстори и калфи се радват, че не са дошли първи техните жени и сестри, а Манол със свинто сърце, прегръщайки милата си съпруга, я качва на зида и поръчва да се смее, докато я зазижда. Той работи, зазижда я до глезните, тя се смее, приемайки всичко това на шега. Ала когато зидът стига до коленете ѝ, тя заплаква и се моли: “Стига, Маноле, / зидът ме притиска!” Манол мълчи и продължава да работи. Зидът вече стига до бедрата ѝ. Ана плаче: “Стига, Маноле, / зидът притиска детето ми, / гърдите ме болят от мляко!” Манол пак продължава, зидът стига до очите

й, после скрива главата ѝ и тя изчезва. Всъщност се чува жалиният глас: "Маноле, Маноле, / майстор Маноле! / Зидът ме притиска! / Животът ми гасне."

5. Княз Негру-Вода идва в новия манастир, за да се помоли. Манастирът поразява със своето великолепие – като него такъв другаде няма. Като го вижда, князът се развеселява. Той чита десетмината майстори дали биха могли да построят още по-голям и по-хубав манастир. Те с гордост отговарят утвърдително. Владетелят се замисля и винсажно заповядва да съборят скелето с майсторите горе. Но те бързо си изработват криле от дъски и политат. Когато идва моментът и майстор Манол да полети, той чува сподавсния вик на жена си, която стене и плаче: „Студеният вид ме притиска, / тялото ми се къса,
/ гърдите ми изнемогват, / животът ми гасне.“ Манол побледнява при тези думи, съзнателно му се размътва, всичко се завъртига пред очите му и той се сгромолясва долу. Там, където пада, избликва извор с бистра горчива-солена вода: вода, примесена с горчиви сълзи.

Проблемът за произхода и разпространението из Балканския регион на баладата за вградена невеста е задълбочено проучен от нашия изследовател Михаил Ариандов.⁴ Според него корените на тази балада са в Гърция и по-точно в областта Кападокия, откъдето тя пропиква и сред другите балкански народи – на север, най-напред по течението на река Струма, сред българите, на запад – сред арумъни и албанци, на северозапад – сред сърбите, а по-късно чрез българско посредничество – на север и северозапад сред румънци и маджари. Това потвърждава и Леонид Куруч, преподавател в Тирасполския държавен университет “Гарас Шевченко”, който пише: “*После става ясно, че месторождението на баладата е балканската област и това е изиграло значителна роля в придобиването ѝ на граждансвеност и сред източнороманските народи*”⁵ Според същия учен “Общото в българските варианти и у Василе Александри (“Манастирът Арджешишуй”) е мотивът за дългота и това, че майсторът пожертва своята жена”⁶ Както ще видим по-надолу, общите черти в българските фолклорни варианти и във версията на Василе Александри са повече.

У нас тази балада с повсеместно разпространена с изключчие на Придунависто. Михаил Ариаудов предполага, че тя е донесена в Румъния от българи градинари, дошли от Предбалкана. Според нас като нейни но-
сители е напълно възможно да са били и български дюлгери, изграждали обекти в Букурещ и околностите му. Като трети, но по-малко вероятен

път на разпространение на север, може да се допусне пътят през Бесара-
бия от българските преселници, които най-масово се настаниват там след
Руско-турската война от 1829 – 1830 г. Но тази версия е неприемлива с ог-
лед на хидронима Арджеш, който локализира баладичното събитие край
тази румънска река, която протича в близост до град Букурещ и се вли-
ва в Дунав при град Олтеница, срещу нашия град Тутракан. Освен това
двата записани фолклорни варианти на баладата – на Атанас Върбански,
Таврия⁷ и на Георги Янков, Болград⁸ са не само доста по-кратки, но и
по-различни в сюжетно отношение от версията на Васил Александри;
освен това те са свързани с други места – в първата се разказва за строеж
на мост на река Тунджа, а във втората – за кале в град Бендер.

В България са записани повече от 50 варианта на тази балада. Петър Динеков⁹ смята, че един от по-добрите български варианти е този на Васил Димов, съдържащ 243 стиха.¹⁰ Строежът се изгражда девет години. През деня се съзижда, а през нощта се руши. Зидарите са принудени да сторят обст за вграждане. Маноил изпълнява обещанието си и не казва на жена си. Трогателна е грижата му да я отклони от ранното й идване на строежа, като й дава многобройни заръчки. Марийка пристига все пак първа. Следва измамата при спускането й в крепостта, зазиждането й и молбата й за децата, които иска да пакърми, трагедията на Маноил. Той не си отива, остава последен, обикаля калето, където е вградена неговата любима и тръпне при мисълта за дома, където го чакат двете плачещи сирачета.

Във варианта на Василе Александри са контаминирани четири баладични мотива – освен тези, за поръката на владетеля майсторите да изградят постройка, каквато другаде няма, и за вграждането на невестата поради съдбоносното срутване на строежа, още за полета с изкуствени крила и за изближаването на извор на мястото, където майсторът загива.

Третият мотив е известен в някои български народни песни (напр. в споменатия по-горе вариант на Васил Димов) и предания. Той е свързан с изграждането на джамията Сюлеймание в Одрин. Такова предание е записал М. Цепенков. Синът на султан Ялдаръм (Светкавицата) Сюлейман (в някои версии султан Селим) поръчал на български майстори да построят тази джамия. Когато постройката била готова, султанът попитал майстор Манол, най-стария от тях, дали би могъл да направи друга такава джамия. "Мога – отговорил той, – но ще ми трябват много пари." Тогава султанът се ядосал и рекъл: "Ами като си можал да направиш още по-хубава, защо не направи тая тъй хубава?"

Пари ли не ти дадох? Какво ти липсващ?" Разгневеният султан наредил да убият майстора. Манол помолил да му дадат още няколко дни, за да довърши непълно по сградата. Султанът се съгласил. Талантливият майстор се качил горе, направил криле от сребърния си пръстен (в някои варианти – от дъски) и полетял с тях от минарето. За нещастие, паднал в едно лозе, носящо се на теслата си и се убил.¹¹

Четвъртият мотив се среща в някои български обредни и митически песни. Например Йован овчар от песента "Йован овчар и самодив" удря с кривака си самодивата между витите йежди, убива я и там, където тя пада, от черните ѝ очи извират дъве съзера.¹² Тази песен е коледарска и се пее на овчар.

Поетическата версия на Василе Александри е оригинална със свое-то въстъпление, в което се разказва за търсенето на развалините от княза. Още тук се съдържа известен намек за злокобността на градежа. Може да се предположи, че той е започнат някога от други строители и е недовършен поради прокобата, която висне над него – да получи таласъм, дух пазител. Забележителна в интерпретацията на поста е откроената антиномия божествено – мистично, която внася силен драматизъм в момента на възприятието на невестата. Оказва се, че дори Бог не може да възпре Пророчеството, което се проявява като тайнствена неведома сила, стояща над всичко. Аналогичен мотив има и в старогръцката митология, където по същия начин боговете невинаги могат да възпрепятстват отреденото от мойрите (наречниците), определящи пътищата на съдбата. Да си спомним за Ахилесовата пета от старогръцката митология – въпреки че Тетида е богиня, тя не успява да направи своя син Ахил напълно неуязвим. Баладата на Василе Александри има антиаристократична тенденция, защото княз Негру-Вода е представен като неблагодарен тиран.

В творбата на румънския и молдовски поет другите зидари не предупреждават жените и сестрите си за дадената клетва, т. е. те не са представени в негативна светлина. В този дискурс още по-отчетливо изглеждат морално-психологическите достойнства на Ана – тя е изключително трудолюбива и упорита, вярна на любовта си към своя съпруг, почитаща го. С други думи, тя е достойна да бъде съпруга на първомайстора – както той е най-добър в занаята си и с най-високо чувство за професионален дълг; щом като се решава да пожертва най-скъпото си, така и тя е първа сред невестите и сестрите на зидарите.

Поетът се отказва от фолклорните мотиви за предупреждаването на останалите съпруги от клетвопрестъпниците зидари и за съзнател-

ния опит на главния майстор да забави издаването на своята невеста, като нарочно ѝ заръчва да свърши много домашни работи. Така образът на майстор Манол се възвисява още повече със своята нравствена чистота. С неговата смърт, от една страна, трагичното звучене на баладата се мултилицира, а, от друга, поражда се идеята за неизбежното изкупление, защото той изпълнява волята на Пророчеството да се завърши сакралният строеж, но в същото време е извършил голям грех, който трябва да изкупи.

Мотивът за изближването на горчиво-соления извор легендаризира сюжета, трансформирайки баладичната идея в мемориален обект, който да напомня на поколенията за случилото се. Освен това така тя придобива общочовешко значение, свързвайки се с извора като със символ така, както например малкият кладенец, който майките се опитват да изкопаят с голи ръце в Батаниката черква по време на Априлското въстание (1876), се превръща в символ на майчината драма и всесъдайност.

Румънските варианти на баладата за майстор Манол са сравнително малко и са локализирани главно в градовете. Най-старият и най-къс от тях е залегнал в основата на авторизираната балада на Василе Александри. Според Михаил Ариандов тази фолклорна версия очевидно е твърде литературна и вероятно е дело на скитащите народни певци, лаутарите. Всъщност инициатор за изграждането на манастира Ардженеш е Нягое Басараб (1512 – 1521), а не Негру-Вода (1290 – 1320).

Най-обемният румънски вариант (824 стиха, записан в Браила) е поместен в сборника на Г. Д. Теодореску и има няколко нови подробности: 1) майсторите се кълнат в хляб и сол и в светите икони, че ще зазидат първата от техните невести, която им донесе на другата сутрин храна; 2) всички престъпват клетвата и обаждат на своите съпруги, само Манол ѝ държа на нея; 3) на заранта той сам пише на своята невеста да му донесе обяд; 4) като я вижда, че идва, той моли Бога да й прати хрести по пътя, после страшна вълчица, най-после голям скорпион, които да я спрат, но въпреки това тя пристига на строежа.¹³

Вариантът на Василе Александри стои най-близо до тревиенската версия (на Васил Димов). Именно в него се появяват препятствията по пътя на невестата (в случая Марийка) – вихрушка и дъждове, които обаче са инициирани от божествена сила, а не по молба на майстора. В същия този тревиенски вариант калето се строи вече девет години по заповед на царя, който заплашва дюлгерите, че ще ги "истрие", ако не си свършат работата. Останалите моменти от тази българска балада

са повсеместно разпространени: осъзнаването на необходимостта от "таластьм", клегватата на зидарите, заръчването от майстора на много работа, която да изпълни неговата жена, за да може тя да се забави, измамата с изгубения пръстен "малъмиън", зазидването, като Манол казва истината на своето буличе, жалбите й по десета и накрая мъката на майстора, който обикаля около калето и страда дълбоко.

Християнската религия е възприела от езичеството акта на жертвоприношението в чест на Бога. Тя обаче отрича убийството на человека с такава цел. За нея той е божие творение. Изключение от тази заповед, но като библейско-митологичен наратив, е изпитанието, на което Бог подлага Авраам, нареддайки му да принесе в жертва собствения си син Исаак.¹⁴ Виждайки, че Авраам е готов да стори това, Всевишният се отказва от нареддането си и чрез своя ангел го благославя за неговата праведност. Тази драматична библейска случка има за цел да внуши у вярващите християни безусловна вяра и упование в Бога и убеждението да са готови да направят всичко за него. Традицията на християнското жертвоприношение се запазва чак до наши дни, като за жертвен агнец се използва животно – най-често агне или пегел. Съхранява се и обичаят такава жертва да се дава и при построяването на нова сграда, като обикновено кръвта на жертвено животно се плиска върху основите ѝ. Църковната свещ също е вид християнска жертва.

Дори и от най-старите европейски цивилизации не са достигнали до нас исторически засвидетелствани случаи на човешки жертвоприношения. Човешките жертвии, макар и търде редки, тъй като в повечето случаи са били замествани с животни, са характерни за варварството. Това посочва за древните траки Валерия Фол: "Принасящата жертва е човек (*плешник*) или кон, тълоценните му заместител, или бик – предвълпъщението на главния мъжки бог-Син на Великата богиня-майка, или овен – зооморфният код на царското достойнство".¹⁵ Но все пак от всичко това се поражда основателният въпрос как е възникнал мотивът за вграждането на човек? Георги Караславов има известно право, като твърди, че първопричината за неговата поява е обективна и се корени в честите нещасти случаи по време на строителството. Според нас в архетипа има смесване на това явление от практическия живот със сакралната идея за жертвоприношението, като трансформацията им в човешка жертва с реминисценция от човешките жертвоприношения в епохата на варварството, но с акцент върху поетическата хиперболизация, за да се засили драматизъмът на събитието. Вероятно с течение на времето не-

щастливо загиналите строители по време на работа са били схващани като жертви, взети от постройката.

А защо този вид балада с възникнал най-напред именно в Древна Гърция? Отговорът на този въпрос е много прост: защото това е най-древната цивилизация в Европа (по конкретно – Критско-Микенската), където се строят и най-крупните строежи в древността. Исследвайки някои от тях са включени в списъка на Седемте чудеса на света. Варварството не познава големите строителни обекти. Съвременният културен читател възприема мотива за вградената невеста по-скоро като метафора на идеята за жертвеността в името на общозначимо дело – в смисъл на труд, постоянство, себеславане, лищения и т. н.

В Тараклийския държавен университет двете учебни дисциплини – "Български фолклор и митология" и "Мoldовски фолклор и митология" – са включени в общ модул за специалността българска и молдовска филология, първи курс, като обучението завършва с общ изпит и обща оценка. При тази ситуация съвсем естествено произтича необходимостта от по-тясна интеграция между двете части на учебния модул. А трябва да отбележа, че такива възможности има много, разпределената балада е само един от тези фолклорни факти, които са резултат от междуетническо културно влияние през вековете. Тук ще посочим и някои други, които следва да бъдат по-детайлно изучени. Например обичаят със закичването на мартенички на първи март се среща само сред българите, румъните и молдованите, като последните го наричат Мартишори. Общи черти съдържат и други обичаи – коледуване, ладуване, Пеперуда, русалии и др. Интересно е това, че в румънския текст на баладата има някои български думи: калфи – calfe, спомен, помен – pomene, манастир – monastire, друм, път – drum, чобан – cioban, видя – videa, зидари – zidari, тайна – taina, сутрин – zori, пожертваме – jertfim, да се пошегуваме, глумим от глума – glumim и др.

Вече почти два века тук, в Молдова, мирно живеят българи, гагаузи и молдовани. Тази демографска даденост е сериозно основание за споменатата интердисциплинарна интеграция. Изследването на общите донирни точки във фолклора и митологията на българите и молдованите е обективно обусловено и трябва да намери адекватно място в академичния курс. Достатъчно красноречиво доказателство в това отношение е баладата за вградена невеста.

В училищата с български състав на учениците в Република Молдова се изучава български език и литература по три учебни часа сед-

мично. Работи се по местни учебници. Съгласно курикулума (учебната програма) в шести клас е предвидено да бъде разгледана песента "Струна невяста". Авторите на учебника са предвидили една полезна задача в рубриката "Ако е интересно": "Запознай се с румънската народна балала за майстор Маноле. Сравни мотива за вграждането с песента "Струна невяста".¹⁶ Според нас задачата е добре формулирана, но би било по-добре да бъде поместен в български превод (а защо не и на румънски език, който лицеистите изучават) поне един от румънските фолклорни варианти на баладата, защото учениците сами трудно биха го намерили.

"Зидари" (1902) е първата драма на Петко Ю. Тодоров. За пръв път тя е представена на сцената на Народния театър на 3 февруари 1908 г.¹⁷ Действието според афиша "става в старопланинско село през дните на черното робство". Зидарите строят черква.

Авторът се е отказал от митологичните моменти във фолклорната балала за вграждането на човек, т. с. в драмата липсват елементи на вторичната художествена условност. Представените събития са измислени, но реално възможни. Решението да се вграли в основите на постройката една от жените на майсторите, която дойде на другата заран първа на строежа, за да донесе обяд на своя съпруг; не е продуктувано от наведома сила – сградата не се събаря през нощта. Но все пак такова опасение е изказано от инициатора за вграждането – Драган: "Видях и познах – нищо не хваща темел на този свят, ако – който го гради, не откъсне сам сърцето си за него."

Драматическото напрежение е резултат от външна и вътрешна причина. Външната е свързана с нападението на кърджалиите, а вътрешната – с раздора между зидарите, в чиято основа е най-вече любовното съперничество между Христо и Дончо за ръката на девойката Рада. Напрежението е мултилицирано и от краткия срок, който субапът е дал за построяването на сградата – само четиридесет дни. Майстор Драган предлага да се положи клетва за вграждането на една от жените не само заради здравината на самата постройка, но и за духовното единение и морално-психическо укрепване на българите, които са изплашени и разколебани в този драматичен момент.

Най-същественото отдалечаване от фолклорния мотив обаче е схващането за човешката жертва като желана от Бог и обречена на него, косто е чисто езическо, а не християнско. Например Драган казва: "Господ е винаги над главите ни. Никога не е късно за бога – и за жертва." Никъде не се споменава, че на сградата е нужен таласъм,

дух назител. Въпреки твърдението на дядо Милко, че Рада е избраната от Господ невинна жертва, нейното съдбопосно идване е резултат от човешка намеса – Дончо не съобщава на съпругите да дойдат на строежа, а подмамва само Рада. Разбрали грешката си, но късно той се опитва да я възирепентства тя да влезе в черквата, където я чака смъртта, но усилията му са безрезултатни.

Трагичното начало в драмата е активизирано от крайния резултат – с невинната жертва всъщност черквата е осквернена, а единството между майсторите не е постигнато. На всички става ясно, че жертвата е безсмислена и че черквата, макар и завършена в определения срок, не се е получила като светъл храм, а се е превърната в гроб. Дори и дядо Милко осъзнава, че са сторили голям грех, косто тъжно признава пред Христо: "Греша си пред тебе познава цяло село. И ако искаши, аз на молба за всички да ти падна!" Следователно тук мотивът за човешката жертва е преосmisлен радикално като тежък грех. Затова, глажден от гузата си съвест, Дончо се самообесва.

Личната драма на Христо обаче не стига до фатален край – той е сдновременно и скръбен поради загубата на любимото момиче, и ядосан на своите другари и на селото, но не изпада в пълно отчаяние и апатия, а проявява решителност да напусне това проклето място, да отиде в други краища, където да реализира мечтата си да види нова черква, истинска, олицетворение на чистата вяра: "Самичък ще тръгна по света, сянката на Рада да го няля. Камъне отвред ще сбера и тя ще ме научи как с вяра в себе си черква да дигна... Нова черква, моя черква! (Изчезва по пътя из тъмнината)". В тези негови думи личи вярата на новия човек в собствените му сили и противопоставянето му на суеверно-мистичните представи, които ограничават свободата му.

Трагедията е богата на конфликти – покрай социално-криминалния (българско село – разбойници кърджалии; бедни – заможни; места – другоселци), има професионален (каква и къде да бъде черквата – висока и в центъра на селото или вкопана и в покрайнините му), културологичен (по линията ново – старо), лично-интимен (очертан в оформилия се любовен "триъгълник" Христо – Рада – Дончо). От тези конфликти решен е само първият – кърджалиите са отблъснати от въоръжените младежи, водени от Христо. Профессионалният конфликт разкрива различните виждания за черквата, от една страна на Христо, а от друга, на старите майстори и на старейшината дядо Милко. Културологичният конфликт имплицира противопоставянето на новото мислене на старо-

то, проявено не само по линия на суеверно-мистичното в съзнанието на Драган и дядо Милко и новото, прагматично мислене и активно действие на Христо, който разчита повече на обединените сили на населението за отпор на нападателите и на градивното, творческо начало, освободено от предразсъдъци, но и като тенденция за отърване от старите робски канони за църковния храм, наложени от поробителите.

Така драмата "Зидари" изпъква като битово-психологическа, в която на фона на българския бит и исторически реалии от миналото са показани стични и психологически проблеми на съвременния човек, а това е една от творческите концепции на литературния кръг "Мисъл". В тази връзка Светлозар Игов пише следното за драмата "Зидари": "Сам авторът е смятан творбата си за "тървата модерна българска драма" и самочувствието му не е пресилено – редом с написаната по същото време драма на Страшимиров "Вампир" (1901) – тази творба слага началото на една модерна драматургична насока, която и когато използва традиционни (битови, фолклорни, исторически) теми, внася в тях модерно психологическо съдържание."¹⁸ В подобен дух са и разсъжденията на Любен Георгиев за драмите на писателя: "И тук, както в идилиите си, П. И. Тодоров се основава на народните предания и легенди, отде то взаимствува конфликти и ситуации, образи и език. Но и тук, разбира се, той не копира механично, а се влияе творчески, като претворява по свояму фолклорните елементи и ги препитва със своите идеи и представи за нравствено прераждане и съвършенство."¹⁹

Тук, подобно на Пенчо Славейков в поемата „Ралица“, авторът с поставил проблема за престъплениято поради заслепяваща ревност. Той обаче го е решил по друг начин – нелюбимият жених натрапник (в случая Дончо) не убива своя съперник, а жланата девойка. Стоичко Влаха от „Ралица“ и Дончо от „Зидари“ са сходни като персонажи в социално и психологическо отношение – и двамата са заможни и отхърлени, но решителни до фатална крайност на действията си. Иво и Христо, обратно на тях, са бедни.

И в драмата "Зидари" се прокрадва познатият ни от "Ралица" анонс за това, че изключителната женска хубост не води на добър край – това се долавя в репликата на уста Драган, изречена за Рада: "За лична – лична е. За хубава – хубава!" "...Ама няма на добро да я изкара тази хубост!" В отношението на дядо Милко и на Драган към Рада се тай голяма доза библейски анахронизъм, свързан с Евения комплекс, според който жената е изкусителка и затова не трябва да демонстрира

свято физическо присъствие. Нецо повече, двамата възприемат дес-
войката като първопричина за раздорите между майсторите.

Баладата на Василе Александри, въпреки проявения от него творчески подход при изграждането на сюжета ѝ, в идеен план е по-традиционнa в сравнение с драмата "Зидари" на Петко Ю. Тодоров. Нашият писател използва фолклорния мотив за вграждането на човек, за да изрази модерните идеи за свободата на творческата личност от всякакви предразсъдъци, за вярата в създателните сили на човека, за ценността на човешката личност, която е мярка на всички начала в живота, за пагубните последици от сляпото суеверие, за светостта на чистата любов и уважението на жената като към равностоен партньор на мъжа. За него жертвеността има не пряк, а преносен смисъл – тя е преди всичко труд, борба, упорство, дръзвение и радост, а не страх, тъга покорност, фатализъм и мистика. В този контекст творбата на румънския и молдовски поет е по-скоро талантлива авторизация на фолклорния архетип, докато драмата на Петко Ю. Тодоров е авторско произведение върху фолклорна основа. Двете сравнявани творби са ярко доказателство за международните литературни връзки в Югоизточна Европа през XIX и XX век, но опосредствано, от втори ред – чрез медиаторството на фолклора.

БЕЛЕЖКИ

¹ Balade adunate și indreptate, Iași, 1852 – 1853

²Cristei, Tamara, Galina řepelev. Mitul, Cuvîntului. Manual de literatură română pentru clasa a X-a scolii alolingve. Chișinău, Editura Lumina, 1998

³ Буквалният превод на този и на следващите цитати от румънски на български език с направен от Таяна Геврек и Ана Незальзова, студентки от III курс, българска и молдовска филология в Тараклийския държавен университет.

⁴ Четвърта част. Втвреда невеста. – В: Ариаудов, М. Студии върху българските обреди и легенди. Т. II. София, Издателство на БАН, 1972, с. 221.

⁵ Куруч, Л. И. Комунигтэй фольклориче молдо-булгаре. Тираспол, Университеттая инистраян де стат корпоративэ “Т. Г. Шевченко”, 1995, с. 45.

⁶ Пак там, с. 45.

⁷Песните на бердянските българи. Ногайск, 1910, № 355

⁸ Български народни песни. Пловдив, 1908, № 2.

⁹ Динсков, П. Български фолклор, първа част. София, Издателство "Български писател", 1980, с. 411.

¹⁰ СбНУ, кн. 27., с. 157 – 161

¹¹ Цепенков, М. СбНУ, XII, с. 394.

- ¹² Маринов, Д. Жива старина, кн. I, с. 95. Русе – София, 1891.
- ¹³ Teodorescu, G. D. Poezii populare române, Bucureşti, 1885, 460 – 470.
- ¹⁴ Библия. Битие – 22.
- ¹⁵ Фол, В. Древна Тракия. Мълчанието проговоря. София, 2003, с. 22.
- ¹⁶ Демирова, Кирилка, Елена Рацева, Надежда Кара. Български език и литература за 6. клас. Издание второ, преработено. Кишинев, 2006, с. 135 – 136.
- ¹⁷ Тодоров, П. Ю. Събрани съчинения в четири тома. Т. 2. Драми. София, Издателство “Български писател”, 1980, с. 359.
- ¹⁸ Игов, Св. Кратка история на българската литература. София, Издателство “Захарий Стоянов”, Университетско издателство “Св. Кл. Охридски”, 2005, с. 317.
- ¹⁹ Георгиев, Й. Петко Ю. Тодоров. – В: Творци на българската литература, том втори. София, Издателство “Български писател”, 1985, с. 399 – 400.

MOTIVUL NEVESTEI ZIDITE

Universitatea de Stat Taraclia este cea mai tînără universitate din Republica Moldova. Anul curent ca a intrat în al patrulea an de la înființare. Universitatea este nașterea comunicării moldo-bulgare la nivelul cel mai înalt al studierii. Aici lucrează profesori și doctori din diferite domenii din republicile Moldova și Bulgaria. În aceeași clădire funcționează și Liceul Teoretic Regional „Sf. Kiril și Metodiu”. Majoritatea studenților de la specialitățile universității și elevii liceului sunt de naționalitate bulgară. Alături de limba maternă bulgară ei studiază limba de stat a Republicii Moldova.

Elevii Liceului „Sf. Kiril și Metodiu” sub conducerea profesorei de limbă și literatură română Eugenia Mandaj, au prezentat un program folcloric în sala universității. Programa a cuprins dramatizarea a două capodopere naționale - „Mănăstirea Argeșului” și „Miorița”. Au fost interpretate un sir de cîntece folclorice moldovenești. Prezentatorii au adus la cunoștința spectatorilor date importante din istoria cercetării. Scopul nostru a fost de a arăta cum pe parcursul anilor s-au împletit două culturi, cum este atât de apropiată și atât de specifică în același timp fiecare cultură. Aceasta a devenit pentru noi o îndrumare, un potrivit motiv pentru dezvăluirea unei teme adevarate.

Textul baladei „Mănăstirea Argeșului” a fost prezentat în varianta scriitorului român V. Alecsandri (1821-1890), rădăcinile cărei vin din trecut, însipse adînc în folclorul poporului. Se cunosc mai multe ipostaze referitoare la originea baladei. Balada soției zidite are o apariție întinsă română-balcanică, ea se întâlnește la greci, la bulgari, la sârbi, albanii, români, aromani, unguri și alte popoare.

Vasile Alecsandri s-a născut la 21 iulie 1821 la Bacău. A făcut studii la Iași. La Paris studiază dreptul. Studiile în străinătate le finisează în 1839 și se reîntoarce în Patrie, dar mai întîi vizitează Florența, Roma și Veneția. La Iași se include în viața publică. În 1842 Alecsandri pornește într-o călătorie prin munții Moldovei, care a avut urmări fericite pentru întreaga dezvoltă-

re a literaturii române, căci aici el a descoperit poezia populară, marca ei frumusețe, marca ei valoare literară. Alecsandri este unul din primii poeți care a înțeles că izvorul literaturii naționale se află în folclor. El este autorul pastelurilor și fondatorul dramaturgiei naționale. A scris peste 50 de piese de teatru. El este poetul care a unit popoare și generații întregi.

Balada „Mănăstirea Argeșului” în varianta poetică a lui V. Alecsandri¹ a fost tradusă în limba franceză de același autor în ale sale „Ballades et chants populaires de Roumanie”.² Ea este alcătuită din 343 de versuri și structurată în cinci părți.

Manualul de literatură română pentru alolingvi a clasii a zecea „Mitul cuvîntului”³ conține varianta prescurtată alcătuită din 254 de versuri. În baladă se explică, pe de o parte, de ce mănăstirea Argeșului este ceea mai frumoasă din România, iar pe de alta, cum a luat naștere fintă din apropierea construcției, care și pînă astăzi poartă numele meșterului Manole. Balada exprimă, cu ajutorul unei impresionante narăriuni, ideea că nimic durabil nu se poate realiza fără sacrificiu. Manole își jertfește fintă cea mai dragă pentru a da viață operei sale, pentru ca biserică să se poată înălța falnic, înfruntînd viacurile. Mănăstirea a fost clădită în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în vremea domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521). Cu timpul poporul, confundînd pe Neagoe cu Negru-Vodă (1290-1320) i-a atribuit greșit acestuia din urmă zidirea mănăstirii. După cronicile țării, Radu Negru voievod domnea dincolo de Carpați. Cînd s-a ridicat de acolo cu poporul s-au coborât spre apa Dîmbovîiei. Aici au început să construiască orașul Cîmpulung, unde a ridicat și o biserică înaltă și frumoasă. Apoi a descalcecat pe Argeș, unde și-a pus scaunul domnicii, zidind curți de piatră și case domnești și o biserică mare și mîndru lucrată. În “Revista Română”, publicată la București se găsește descrierea acestei biserici.

Balada are un subiect foarte interesant, ce poartă pecetea epicului.

Dominitorul Negru Vodă mergea pe malul rîului Argeș cu cei nouă meșteri mari și Manole zece. El cauta un loc de mănăstire și de pomenire. În calea lor ei întîlnesc un ciobănaș care cîntă la fluer o doină. Negru Vodă îl întrebă dacă n-a văzut pe undeva un zid părăsit și neisprăvit. Ciobănașul le arată locul zicînd: „Ba, doamne- am văzut / Pe unde am trecut/ Un zid părăsit / și neisprăvit / Cînii cum îl văd, / La el se răpăd / și latră-a pustiu / și urlă-a morțiu.” Superstițiile poporului în privința zidirilor sunt multe. Aici se accentuaază caracterul enigmatic, presimțirea a ceva rău și esența mitologică.

Cînd găsește locul dominitorul poruncește meșterilor să lucreze repede, să zidească o mănăstire, cum nu se mai află alta pe lume. Le promite bogă-

ții și titluri, iar de nu: „V-ozi zidi de vii / Chiar din temelii.” Meșterii încep lucrul, dar ceea ce se zidea ziua noaptea se surpe. Au trecut zile mari lungi de vară, pînă într-o zi, cînd Manole se culca și un vis visa. O șoaptă de sus i-a dat de știre că orice ar lucra ziua, noaptea se va surpe și toate eforturile lor vor fi zădarnice, pînă vor hotărî să pună în zid prima soțioară sau prima surioară care le va aduce mîncare. Manole s-a adresat meșterilor: „Deci dacă vroiți / Ca să isprăviți / Sfinta mănăstire / Pentru pomenire / Noi să ne-apucăm / Cu toți să giurăm / și să ne legăm / Taina s-o păstrăm; / Ș-orice surioară, / Orice soțioară / Mîni în zori de zi, / Întîi s-a ivi / Aducînd bucate / La soț ori la frate / Pe ea s-o jertfim, / În zid s-o zidim!.”

A doua zi Manole dis-de-dimineață a cercetat drumul. Îndurerat a observat că spre zid venea soțioara lui, floarea cîmpului. Ana îi aducea vin de băutură, prînz de mâncătură. Manole a căzut în genunchi și a cerut ajutorul Domnului. Dumnezeu îi ascultă ruga și porni pe pămînt un vînt, apoi o ploaie mare că răsturna totul în cale, dar Ana tot venea și iată că ajungea.

Toți meșterii s-au bucurat cînd au văzut-o pe Ana, numai Manole osta. Meșterul în braț își luă soția și, glumind, ca să n-o sperie, a pus-o pe zid, începînd visul de împlinit, zidul de zidit. Ana vesel se încredea, dar zidul se ridica și o cuprindea încît nu se mai vedea, ci din zid se auzea: „Manoli, Manoli / Meștere Manoli ! Zidul rău mă strînge, / Viața mi se sting! ” Însă Manole osta și mereu lucra. Focul iubirii se contopește cu focul creației. Suferința îl călește. Manole își jertfește soția și însăși viața sa. Si iată că s-a ridicat mănăstirea înaltă cum n-a mai fost alta.

Spre falnică zidire a venit Negru Vodă cu boierii, ca să se închine. Mănăstirea îl uimește prin frumusețea sa, el se bucură mîndru. Gîndindu-se întreabă meșterii, dacă au meserie ca să-i construiască altă mănăstire pentru pomenire mult mai frumoasă și mult mai luminosă. Meșterii care se aflau sus pe acoperiș mîndru i-au răspuns: „Află că noi știm / Oricînd să zidim/ Altă mănăstire / Pentru pomenire / Mult mai frumoasă / și mult mai luminosă! ” „Si aici orgoliul creator al lui Manole se ciocnește de orgoliul egoist al domnitorului. Negru Vodă a dat ordin ca să se strice toate schelele din jurul mănăstirii, și meșterii cei mari să fie părăsiți, să putrezcască pe acoperiș. Meșterii și-au făcut aripi, zburînd spre pămînt, iar Manole cînd încerca de a se arunca, din zid tot auzea: „Monoli, Manoli / Meștere Manoli! ” Unde a căzut Manole a apărut o fintă cu apă sărată, cu lacrimi udată.

Problema desfășurată și cunoscută în regiunea balcanică despre balada nevestei zidite a fost foarte bine studiată și cercetată de cercetătorul bulgar Mihail Arnaudov.⁴ El menționează că rădăcinile acestei balade sunt în Gre-

i-au rămas copiii care o aşteaptă și trebuie să-i hrănească. Aceasta e o tragedie pentru meșter. După ce sfîrșesc construcția Manole nu pleacă acasă, rămînec ultimul, înconjoară zidul, unde este zidită soția lui și se miră, cînd își amintește de casă, unde îl aşteaptau cei doi copii orfani.

În varianta lui V. Alecsandri sunt puse următoarele motive:

Motivul căutării.

Motivul zidului părăsit, care oferă o perspectivă de continuitate, de garanție a unui ideal constructiv renăscut.

Motivul surpării zidurilor e legat de acest zid părăsit și neisprăvit ce ne oferă idea blestemului din cauza căruia „Orice ar lucra / Noaptea s-a surpat”. Aceasta se mai întâlnescă și în toate variantele europene. Meșterul este silit să-și jertfească propria soție, jefuind amenințată de vis. În aceasta constă conflictul psihologic.

Motivul visului. Prin acest motiv hotărîrea asupra persoanei jertfită nu-i mai aparține, de fapt, meșterului, ci se înscrie pe lista unei credințe străvechi referitoare la destinul implacabil al omului. El aduce în potențarea și evoluția conflictului remedial eșecului, impunînd condiția zidirii în temelii a unei ființe anumite.

Motivul alegerii jertfei. Acesta poate fi considerat motivul cu cele mai profunde implicații estetice, opînd posibilitatea de a înnobila un personaj. Prin acest motiv sunt puse față în față două personaje a căror evoluție în baladă dinamizează întreaga mișcare sufletească a cititorului. Versurile se opresc asupra vieții interioare a marilor meșteri, rezistența lui fiind pusă la grea încercare.

Motivul înălțării zidurilor dezvăluie întregul zbucium sufletește al lui Manole și suferințele Anei, o oarecare naivitate din abnegația ei pentru Manole și pentru idealul artistic al acestuia, tăria de caracter și stăpînirea de sine a lui Manole.

Motivul conflictului feudal are în structura baladei un dublu sens de-a legă motivul zidului părăsit care marchează începutul baladei de finalul ei.

Motivul lui Icar. Meșterii își fac aripi din „scindurile ușoare” pentru ași salva viața.

Motivul fintinii. Fintina care este simbolul creației eterne inepuizabilă.

Motivul lui Icar este cunoscut la bulgari în cîntecile folclorice spre exemplu la Vasile Dimov „Folclorul de la Elenco”.¹⁰ El este legat cu Suleimana în Odrin. Așa motiv a fost întîlnit și la M. Tepencov. Fiul sultanului Ialdarîm(Svetcavița) Suleiman (în cîteva versiuni ale sultanului Selim) a poruncit constructorilor bulgari să construiască o biserică (musulmană).

cia, mai exact în Capadoccia de unde ea pătrunde și la alte popoare balcanice – la nord de lungul rîului Struma între bulgari, la vest între albanii, la nord-vest între români și maghiari.

Un alt cercetător Leonid Curuci, profesor la Universitatea de Stat „Taras Ševcenko” din orașul Tiraspol scrie: „Mai apoi se clarifică că locul nașterii baladei este regiunea balcanică, aceasta ajucat un rol important în dobândirea cetățeniei ei între poporul român.”⁵

Deasemenea a fost menținut că în variantele bulgare și cea a scriitorului român V. Alecsandri (“Mănăstirea Argeșului”) există motivul comun întîlnit și la alte popoare-meșterul care își jertfește soția sa (pag.45). Vom încerca să găsim trăsăturile comune în variantele folclorice bulgare și varianta lui V. Alecsandri.

În Republica Bulgaria balada nevestei zidite este foarte cunoscută în afară de unele locuri de-a lungul rîului Dunărea. Mihai Arnaudov presupune că ea este adusă în România de la popoarele bulgare venite din Balcani. După părerea noastră aceștea puteau să fie bulgari în căutarea unui loc de trai în București. Dar există și o altă presupunere, poate balada a săcăt calea din Basarabia de la bulgarii care și-au găsit aici casă în timpul războiului rus-turc, care a avut loc în anii 1829-1830. Spre marele nostru regret această presupunere este inaccesibilă, deoarece acțiunea se petrece pe rîul Argeș, care e rîu românesc ce curge pe lîngă orașul București și se varsă în rîul Dunărea alături de orașul Oltenița, care este vizavi de orașul bulgar Tutracan. Deaccea numai aceste două variante folclorice a baladei lui Atanas Vîrbanschi, Tavria⁶ și a lui Gheorghe Iancov, Bolgrad⁷ sunt nu numai cele mai scurte, dar conțin și cele mai diverse subiecte întîlnite în varianta lui V. Alecsandri. În afară de aceasta ele sunt legate și cu alte locuri. În prima versiune se povestește despre construirea podului la rîul Tundja, care simbolizează comunicarea, iar în a doua construirea cetății de apărare din orașul Bender.

În Bulgaria sunt scrise mai mult de 50 de variante a baladei despre soția zidită.⁸ Petru Dinecov socotește că unul din variantele cele mai precise e varianta reprodusă de Vasil Dimov, care cuprinde 243 de versuri.⁹ Clădirea se construiește nouă ani. Ziua se zidește, iar noaptea se surpă. Meșterii sunt nevoiți să construiască mănăstirea, ci mereu se ceartă. Ei previn soțile să nu vină spre zid, dar Manole își ține cuvîntul și jurămîntul dat. Pînă la lacrimi sună rugămintea către Domnul, cînd își vede soția dimineață. Ea în numele dragostei sale face totul ca să ajungă prima spre soțul său. Este nespus de sfîșior, momentul cînd meșterul Manole își jertfește ființa. Își mai greu e cînd ea începe să-l roage să nu glumească, că acasă dragă. Își mai greu e cînd ea începe să-l roage să nu glumească, că acasă

Cînd mănăstirea era deja construită, sultanul l-a întrebat pe meșterul cel mai mare Manole dacă poate să-i construiască o altă mănăstire. Manole i-a răspuns afirmativ, dar va avea nevoie de mulți bani. Atunci sultanul supărăcios i-a zis: „Dăcă poți să faci una mai frumoasă, de ce ai construit-o pe aceasta? Bani oare nu î-am dat? Ce nu îți-a ajuns? Sultanul a poruncit să-l omoare pe Manole, însă meșterul l-a rugat să-i dea încă puțin timp, ca să-și finisce construcția sa, apoi s-a urcat sus, în cel mai înalt loc al mănăstirii, și-a făcut aripi din inelul său de aur și și-a luat zborul. A căzut într-o cîmpie cu viță de vie, unde lovindu-se de o sfîrmă, își sfîrșește viața¹¹.

Motivul sfîntinii se întâlnește în cîntecele tradiționale și colindele bulgare. Spre exemplu Iovan, ciobânul din cîntecul „Iovan ciobănașul și miracolul” își bate soția, o lovește cu buzduganul său în frunte și o ucide. Locul unde ea cade, din ochii ei se fac două lacuri.¹² Această colindă se cîntă și azi în casa ciobenilor. Motivul amintește urmașilor despre nemurirea operei, face subiectul mai legendar, transformînd ideia baladică într-un obiect memorabil.

Astfel izvorul apare și ca o sfîntină mică, pe care fiecare mamă încearcă cu mîinile goale să-o sape, cum a avut loc în anul 1876 în timpul răscoalci din aprilie în Bulgaria. Apărătorii țării împreună cu familiile sale se aflau în biserică Batașata încorjurați de dușmani. Cînd apa și merindele s-au terminat soțile au început să sape cu mîinile goale o sfîntină. Ea se află și azi în mijlocul bisericii, unde clopotele mercu bat și amintesc urmașilor de lacrimile adunate ale mamelor îndurerate.

Versiunea poetică a scriitorului V. Alecsandri este originală și prin începutul ei, care-l descrie pe domnitorul Negru Vodă ce caută un loc de mănăstire. De la început se vede că această mănăstire va fi construită cu pierderi umane. Se poate presupune că construcția părăsită a fost începută de alți constructori, dar n-a fost finisată, deoarece enigmaticul neastimpărat nu le permitea să o facă. În interpretarea poetică e descoperită o sfîntă mitică, care introduce un dramatism puternic în momentul cînd vine soția lui Manole. Domnul Dumnezeu nu poate schimba ceea ce îi este dat, puterea nevăzută e mai puternică, ca este peste tot. Aceasta se întâlnește și în mitologia greacă, atunci cînd puterile divine nu pot ajuta cu nimic și nu pot schimba soarta. Să ne amintim despre Talpa lui Ahiles din mitul grecesc, chiar dacă Tesida era zeiță, ea n-a putut să-l facă pe fiul său Ahil nemuritor.

Balada în varianta lui V. Alecsandri are tendință antiaristocrată, semnificată prin descrierea lui Negru Vodă sub chipul unui tiran nemulțumit. În unele variante ale poeziilor români meșterii nu-și preîntîmpină soțile și

surorile sale, ei nu sunt prezenți ca eroi negativi. Meritele Anci ce-i înfrumusețează sfînta sunt marcate prin: unicitate, harnicie, demnitate, grija, cinste, tărie de caracter.

În alte variante meșterii încalcă jurămîntul, numai Manole nimic nu-i spune Anci, dar o roagă să facă cît mai multe treburi pe acasă și apoi să vină spre zid. Chipul meșterului Manole apare curat ca lacrima, grațios cu visuri, idei multe și mîini săuritoare. Cu moartea lui pe de o parte balada se face mai tragică, dar pe de altă parte se naște ideea că răscumpărarea e inevitabilă.

În școlile din sudul Republicii Moldova, se studiază limba și literatura bulgară de trei ori pe săptămînă. Toți elevii lucrează după manualele editate în țară, care corespund curriculumului școlar. În clasa a șasea se studiază cîntecul „Nevasta zidită”. Autorii manualului în rubrica „Foarte interesant” propun să se facă cunoștință cu balada română „Mănăstirea Argeșului”, apoi să se compare cu cîntecul bulgar „Nevasta zidită”.¹³ După părerea noastră totul este bine gîndit, dar am propune ca în manual să fie prezentată și varianta lui V. Alecsandri în română sau bulgară.

Cea mai voluminoasă variantă română cuprinde 824 de versuri scrise în Braila și este inclusă în volumul lui G. D. Teodorescu și conține cîteva amănunte noi: 1) cînd meșterii jură să păstreze taina, ei jură cu pînc și sare, cu sfintele icoane, că prima surioară, prima soțioară care s-a ivi mîine în zori de zi va fi zidită; 2) toți își țină membrii familiilor sale, numai Manole își ține cuvîntul; 3) dimineața el singur scrie soției sale să-i aducă de mîncare; 4) cînd zărește că vine Ana, el se roagă lui Dumnezeu să-i trimîtă necazuri în drum, un lup însăspîmîntător, după aceasta un scorpion mare care trebuie să-o opreasă, însă Ana se luptă cu toți și ajunge la locul unde soțul ei lucrează.¹⁴

Varianta lui V. Alecsandri este foarte apropiată de versiunea antică.¹⁵ Anume aici apar dificultăți în drumul soției (în cazul Mariicăi)- ploaie și vînt, care au fost trimise din puterea lui Dumnezeu, dar nu la rugămintea meșterului. Se descrie și cetatea care se construiește deja nouă ani din porunca domnitorului. Tot aici întâlnim și amenințarea prin moarte, în caz de nu vor construi mănăstirea. Celealte momente ale baladei sunt mai răspîndite: jurămîntul meșterilor, inelul pierdut, gluma meșterului, zidirea soției, rugămintea ei, suferința lui Manole.

În varianta românească se îmbină destul de armonios două elemente din două culte diferite, fenomen ce împrimă textului nostru aspecte valorice noi, originale și deosebit de bogate. Este vorba de sacrificiu unei sfîntișii - un act de cultură păgână și construcția mănăstirii - act de semnificație

creștină. Eroul central din varianta română trăiește o delemă psihologică ce-l înaltă pînă la tragic. Fiind o fîrse creștină și construind un lăcaș de cult întru slava lui Dumnezeu și dăinuirea creștină prin sacrificiul ființei apropiate, el este impus de niște forțe să meargă împotriva sîrii sale creștine și implicit împotriva lui Dumnezeu. Religia creștină interzice actele de jertfă în cîstea Domnului. Avem exemplu cînd în biblie.¹⁶ Dumnezeu îi cere lui Avram să-l aducă în jertfă pe fiul său Isaac. Văzînd că Avraam e gata să facă, Dumnezeu renunță să primească jertfa. El trimite îngerul să-l mișloivească pentru credința lui. Acest caz biblic are scopul să sugestioneze oamenilor creștini credința și nădejdea în Domnul Dumnezeu.

Creștinii trebuie să fie întotdeauna gata să facă aceea ce a făcut Avraam pentru Domnul. Cu timpul sacrificiul uman a fost înlocuit cu sacrificiile animaliere-o etapă în evoluția mentală a omeneirii și un pas către autonomia sa cosmică. Sîngerele animalelor sau păsărilor se picură la temelia construcției începute, pentru ca zidirea să fie trainică în viauri. Din obiecte și alimente se aduceau ofrande de aur, argint, ouă pînă, sare, lapte, untdelemn etc.

Din toate acestea se naște întrebarea, unde s-a născut motivul jertfării omului la o construcție? Gheorghe Caraslavov are un argument în care se spune că motivul de a jefui a apărut în timp de necazuri, cînd nu se putea finisa construcția. După părerea noastră, e una din ideile de a ne aduce pînă la noi informația despre jertfa omului, prin care balada a devenit mai dramatică.

De ce această baladă a apărut anume în grecia antică? Răspunsul e clar, pentru că această civilizație e cea mai veche în Europa (mai clar localitatea Critsco-Michenă), unde s-au construit cele mai frumoase și mai mari ziduri în epoca antică. Nu degeaba unele din ele sunt socotite cele șapte miracole ale lumii. Cititorul în ziua de azi percepe motivul soției zidite ca o metaforă a ideii jertfei în sensul muncii permanente.

În Universitatea de Stat Taraclia cele două obiecte - „Folclorică și mitologie bulgară” și „Folclorică și mitologie română” - sunt predăte la specialitățile româno-bulgare în anul întîi de studiu. La orele de studiu studenții fac cunoștință cu obiceiurile și tradițiile române și bulgare. Ei au găsit rădăcini comune nu numai în balada „Meșterul Manole” ci și în alte obiceiuri și tradiții ca: sărbătoarea Mărțișorului, colindtele de iarnă, legendele strămoșești, descîntecce, urări și a.

Comparăția etnografică și folclorică de cercetare la două popoare poate fi cuvenită și în modul de predare a profesorilor. Spre exemplu în baladă se întîlnesc cuvinte române care sunt asemănătoare cu cele bulgare: calfe – каифи, pomenire – помен, mănăstire – манастир, cioban – чобан, vedea –

видя, zidari – зидари, taina – тайна, zori – сутрин, jertsim – пожертваме, glumim – да се пошегувами și a.

Deja mai mult de două secole, aici în Moldova, pașnic trăiesc bulgari, gagauzi și moldoveni. Ei toti respectă și studiază limba ţării care ne unește. Această certitudine demografică e elementul de bază despre care se vorbi – integrația interdisciplinară. Aceasta e o temă importantă pe care azi unii din studenții anului patru și-o aleg ca teză de an. La moment studenția universității Svetlana Gherghi cercetează tema: „Nunta tradițională bulgară din satul Corten, raionul Taraclia în comparație cu nunta gagauză și moldovenească” unde trebuie să găsească acel grăunte auriu care le unește. O altă studență a anului IV Tatiana Berova și-a ales tema tezei de an: „Obiceiurile de peste an ciclice române și bulgare”.

În încheere putem menține, că cercetările făcute pentru a găsi punctele comune în domeniul folcloristicii și mitologiei române și bulgare este o condiționare obiectivă și trebuie să-și găsească locul adecvat în procesul de studiere. Destul de eloventă dovedă a acestor relații este balada soției zidite.

NOTĂ

¹ Balade adunate și îndreptate, Iași, 1852-1853.

² Paris, 1855, p. 143-158.

³ Tamara Cristei, Galina Ţepelev, Editura Lumina, Chișinău, 1998.

⁴ Partea a patra, „Nevasta zidită” - M. Arnaudov Studii asupra tradițiilor bulgare și legende. T. II Sofia, Editura BAN, 1972, pag. 221.

⁵ Curuci L. I. Comunități folclorice moldo-bulgare. Tiraspol, Universitatea națională de Stat corporativă „T. G. Shevchenko”, 1995, p. 45.

⁶ Cîntecele bulgarului Nogaisc, 1910, N 335⁷

⁷ Cîntece naționale bulgare. Plovdiv, 1908, N 2.

⁸ Petru Dinecov Folclorul bulgar, prima parte Sofia „Editura „Scriitorii bulgari”, 1980, p. 411.

⁹ СБНУ, т. 27, с. 157-161.

¹⁰ Пак там, с. 161.

¹¹ Цепенков, М. СБНУ, т. 12, с. 394.

¹² Маринов, Д. Жива старина, кн. I с. 95. Русе-София, 1891.

¹³ Demirova, Chirilca, Elena Rațeeva, Nadejda Cara. Limba și literatura bulgară pentru clasa a șasea. Editura a doua, preluată. Chișinău, 2006, p. 135-136.

¹⁴ Teodorescu G. D. Poezii populare române, București, 1885, p. 460-470.

¹⁵ Арнаудов, М. СБНУ, т. 27., с. 157.

¹⁶ Библия, Битие – 22.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Периодът от Игнажден до Ивановден е прехoden – от едно състояние на нестабилност (хаос) към състояние на хармония, което се постига с изтичането му и посредством пречистващата сила на светеята вода. През тези дни не се извършват венчавки. Космическият хаос е резултат от временното надмоцие на злите сили, които вигаят навън, и затова през ноцта не трябва да се ходи по улиците. През тези “мърсни” дни в някои краини се извършват карнавални игри, наречени “стари”, “джамали” или “бабугери”, които наподобяват маскарадите у молдованите на 2 януари, за които разказахме по-горе.

Празниците от коледно-новогодишния цикъл съчетават различни обредни функции: отбележването на Новата година във връзка с култа към Слънцето, пожеланията, свързани с нея и гадаснето каква ще бъде тя, почитането на мъртвите, посвещаването (инициацията) на момичета, свързана с християнския мит за раждането на Божия син, които от този момент могат да любят и стават ергени, обгръщането с ритуално внимание на първите помощници на человека – домашните впрегнати животни и птиците, освещаването на водата и пречистването с нея, почитането на роднините, побратимяването и др.

Славянското влияние върху румънско-молдовския вариант на празника Лазаровден е именно обикалянето по къщите на девойки, които пеят и танцуваат за здраве, получавайки за това яйца. Още един славянски отзук в отбележването на този празник се наблюдава в пригответо и раздаването на обредни хлябове. Да си припомним, че в някои български краини кумиченето се извършива с парченца от обредните хлябове, които се поставят върху изрезки от камък и така се пускат единовременно от девойките по реката, за да плават.

Съвременната мартеница е създадена от прабългарите и власите, като у първите идиотизът ѝ (първичните, инвариантни особености)

като форма и цвят с била червената вълнина нишка, а у вторите – усуканите червена и бяла нишка. Интересно е това, че сред българите тя претърпява по-голямо развитие и обогатяване с нови фенотипни (вариантни, допълнително привнесени) черти и намира по-широко приложение, отколкото у румънците и молдованите. Вече отбелоязахме по-горе, че на българската етническа територия цветовите комбинации в мартеницата са повече.

В Молдова гадателният обред Ладуванс се нарича Драгайка. Славянското влияние върху него се изразява само в провеждането му именно на Васильовден, а иначе гадателните способи са съвършено различни.

Празникът Русалска неделя е отзук от древноримския Rosalia, контаминиран с местен иролитен празник. Калушарството е създадено от тракийското племе гети, живели в Добруджа и преселили се във Влашката равнина, а лекуването на русалийски поляни с попузване под цветето росен е чисто славяно-българска практика.

Общобалканското разпространение на обреда Пеперуда е съществуването му в Индия са сигурни доказателства за индоевропейския му произход. Известно е, че индоевропейците идват на Балканския полуостров някъде около първото хилядолетие преди Христа. Названието му Пеперуда явно е българско – по името на паското, което момичето представя. Обредът има магически характер, основан на имитативната магическа практика – пръскането с вода с предназначено да уподоби валежа на дъжд. Търкуването на сито с магическо действие, което почива на лексикалната омонимика – да с “сита” годината.

Дублирането понякога на двата обреда – Пеперуда и Герман – е красноречиво доказателство за различния им произход в локален и диахронен план. С други думи, към по-древния обред Пеперуда, донесен от прародината на индоевропейците, се е прибавил и местният, чисто тракийски (гетски) Герман, който макар и възникнал тук, с свързан с древния към бога на Слънцето и небето Герман.

Георги Караславов има известно право, като твърди, че първопричината за появата на мотива за вграждането на човек е обективна и се корени в честите пещастни случаи по време на строителството. Според нас в архетипа има смесване на това явление от практический живот със сакралната идея за жертвоприношението, като трансформацията им в човешка жертва е реминисценция от човешките жертвоприношения в епохата на варварството, но с акцент върху поетическа химерболизация, за да се засили драматизът на събитието. Веро-

ято с течението на времето неизвестно загиналите строители по време на работа са били схващани като жертви, взети от постройката.

Този вид балада е възникнал най-напред именно в Древна Гърция, защото това е най-древната цивилизация в Европа (по конкретно – Критско-Микенската), където са се строели и най-крупните строежи в древността. Неслучайно някои от тях са включени в списъка на Седемте чудеса на света. Варварството не познава големите строителни обекти.

В хода на изследването ние установихме, че от всички разгледани общи фолклорни явления най-устойчиви във времето са се оказали именно обредите, докато при празниците и обычайните се наблюдават множество смесвания и наслагвания от различни култури. Това може да се обясни може би с вярата в сакралността и магическите свойства на тези обреди у нашите предци. А празниците се оказват най-отворената за различни влияния културна система.

От фолклорните песенни мотиви два имат най-широко обща балкански разпространение – за вградената невеста и за мъртвия брат. Останалите мотиви в българските народни песни показват една по-голяма стилическа самобитност, като съответните песни имат много и различни локални варианти, което се обяснява с по-голямата обособеност на отделните човешки общности по време на Средновековието и със сравнително ограниченияте контакти между тях.

По отношение на обичая да се закичва мартеница на първи март забелязахме, че въпреки многообразието на цветови съчетания, във всички случаи доминира червеният цвят, а влажната бяло-червена комбинация не само че не е известна българските варианти, но за разлика от тях е останала в този единствен вид и днес тя има по-ограничено приложение.

И все пак тези общи фолклорни явления още веднъж потвърждават взаимното културно влияние между българите и молдованите през вековете и свидетелстват за тесните връзки между тях. Те са и много силен мотив за тяхното осъзнаване като европейци и наследници на древни култури.

ÎNCHEERE

Perioada de la Sfântul Ignat pînă la Sfântul Ion este de trecere – de la o stare nestabilă (haos) la o stare de armonie, care se atinge prin surgereea ei și puterii de curățire a apei sfintite. În aceste zile nu se petrec cununii, haosul cosmic este rezultatul vremelnic al puterilor rele, care zboară în afară și pentru aceasta ar fi bine să nu se umble noaptea pe străzi. În aceste zile „urîte” în unele locuri se desfășoară jocuri de carnaval numite „bătrînesti”, sau „băbești”, asemenea colindatului cu măști la moldoveni pe data de 2 ianuarie, despre care am vorbit mai sus.

Sărbătorile de Crăciun și Anul Nou din acest ciclu îmbină diferite funcții de-ale obiceiului: celebrarea Anului Nou în legătură cu cultul Soarelui, urăurile legate de Anul Nou și ghicirea viitorului, respectarea și pomenuirea morților, dedicarea în flăcăi legală cu mitul de creștinism pentru nașterea fiului lui Dumnezeu, care din acest moment pot să iubească și devin flăcăi, respectând atenția rituală a ajutorului acordat omului – animalelor domestice înămatate și păsărilor, sfintirii apei și curățirii ei, respectarea ruedelor, morților etc.

Influența slavă asupra variantei române – moldoveni și sârbătorii Lăzărelul este anume vizitarea casei de către cortegiul fetelor, care cîntă și dansază pentru sănătate, primind în schimb ouă. Încă un fapt accentuat în această sărbătoare este pregătirea și împărțirea pînii tradiționale. Să ne amintim că în unele locuri bulgare, împărțirea se face cu bucăți de pînă tradițională, care se pune deasupra cioturilor de papură și se lasă în rîu de către fete să pluteacă.

Mărțișorul modern este fondat de către străbulgari și valahi. Primele idiotipuri ca formă și culoare au fost ața roșie de lînă, iar în al doilea rînd încrucișarea apei albe și roșii. Interesant este faptul, că între bulgari este mai răspîndit mărțișorul de culoare roșie, astăzi îmbogățit cu noi fenotipuri (variante, detalii noi incluse) caracteristici specifice mai larg răspîndite decît la români și moldoveni. Deja am argumentat mai sus, că pe teritoriul etnic bulgar combinațiile colorilor la mărțișor sunt mai multe.

La Moldova obiceiul de ghicire „Laduvanc”, se numește Drăgaica. Influența slavă asupra acestuia se observă anume la petrecerea lui în ziua de Sfîntul Vasile, altfel procedeele de ghicire sunt absolut diferite.

Sărbătoarea „Săptămâna de Rusalii” a provenit de la româna străveche Rosalia în combinație cu sărbătoarea locală de primăvară.

„Călușarii” au provenit de la triburile geto – tracic care au trăit în Dobrudja și au migrat în cîmpia Valahilor, iar lecuirea poienițelor de Rusalii cu înoptarea sub floarea de alun este o practică slavă a bulgarilor.

În special, răspîndirea balcanică a obiceiului Paparuda și existența lui în India sunt argumentări sigure despre proveniența lui indo – europeană. Este cunoscut faptul că indo – europeenii vin pe Peninsula Balcanică aproximativ în primul mileniu înainte de Hristos.

Denumirea de Paparudă este bulgară și vine de la numele insectei, care este prezentată cu ajutorul unci fete. Obiceiul are un caracter magic – stropirea cu apă simbolizează rugăciunea oamenilor pentru ploaie. Rotirea sitei este o acțiune magică, care prezintă omonimul lexical – să fie „sătul” omul anul întreg.

Dacă comparăm aceste două obiceiuri – Paparuda și Caloianul – ne convingem că au proveniență diferită în plan local și diacronic. Cu alte cuvinte, obiceiul este mai vechi, la Paparuda indo - europeană s-a alăturat și acel local curat tragic (genetic) Caloian, care a apărut chiar aici și e legat cu cultul vechi către zeul Soarelui și cerului Gherman.

Gheorghe Caraslavov menționează, că prima cauză a apariției motivului jertfii omului este obiectivă și apare din cazurile nefericite în vremea construcției.

După părerea noastră în arhîtip sunt două apariții din viața practică cu ideea sfîntă pentru aducerea în jertfă, ca transformare în jertfă a omului este uciderea de către om a animalelor în epoca jefuirii, pentru a fi accentuat dramatismul în acțiunile lor.

Cu scurgerea timpului nefericitii constructori în timpul lucrului erau prinși ca jertfă și luați din construcție. Acest tip al baladei a apărut mai întîi anume în Grecia Antică, pentru că aceasta este cea mai veche civilizație din Europa (mai precis – Critsco – Michenă), unde au fost construite cele mai mari construcții în antichitate. Nu degeaba unele din ele sunt incluse în lista Celor Șapte Minuni ale Lumii. Jefuirea nu recunoaște obiectele mari de construcție.

În timpul cerecetării, noi am dovedit că din toate prezentările folclorice urmărite cele mai păstrate în timp sunt anume obiceiurile. La sărbători și tradiții se urmărește amestecul diferitor culturi. Aceasta se poate explica prin credința în acțiunile magice și sacrale ale obiceiurilor păstrate de la

străbunii noștri. Dar sărbătorile prezintă influență diversă care deschide sistema culturală.

Din motivele cîntecelor folclorice două din ele au cca mai largă răspîndire în regiunea balcanică – pentru nevasta zidită și pentru fratele mort.

Celelalte motive în cîntecele populare bulgare reprezintă majoritatea combinațiilor etnice, ca cîntece corespunzătoare au multe și diverse locanice, care explică în majoritatea cazurilor calitățile omenești aparte în timpul evului mediu și au legăturile limitate între ele.

Prin obiceiul agațării mărtișoarelor în piept de 1 martie am observat că în combinațiile multicolore, în toate cazurile predomină culoarea roșie, iar combinația valahă – albă-roșie, nu numai a înlocuit variantele bulgare, dar și diferențierea de ele a rămas a fi în acest unic tip, care astăzi are o răspîndire mai largă.

Și iarăși aceste prezentări folclorice generale ne explică influența culturală reciprocă între bulgari și moldoveni peste viacuri, ne prezintă strînsa legătură între ele. Acesta este un motiv puternic pentru recunoașterea ca europeni și populație a culturilor vechi.

**АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ
НА ИМЕНАТА НА УЧЕНИ, СЪБИРАЧИ И ПИСАТЕЛИ
(НА КИРИЛИЦА)**

**NOTA
CERCESTĂTOILOR ȘTIINȚIFICI ȘI SCRITORIILOR
(ÎN CHIRILITĂ)**

- А**
 Александри, В. 94, 166, 169, 170, 171, 177
 Андреев, Й. 53, 66
 Антон, Й. 71
 Арнаудов, М. 113, 114, 122, 123, 136, 143, 155, 156, 168, 171, 177
 Аствацатуров, Г. 37
- Б**
 Балсамон, Т. 113
 Барсело, ІІ. 158, 165
 Басапович, И. 123, 136, 156
 Белянина, Е. Г. 53, 65
 Богоров, Ив. 122
 Бочков, Пл. 9, 22, 36, 53, 65, 97, 111, 143, 151
 Брата Миладинови 141
- В**
 Виноградова, Л. 17, 23, 36
 Върбански, Ат. 169
- Г**
 Габе, Д. 73
 Ганева-Райчева, В. 97, 111
- Д**
 Георгиев, Л. 176, 230
 Гинчев, Ц. 6, 15, 22, 36, 154, 158, 165
 Грек, Ив. 16, 68
 Гюзелев, В. 76, 86
- Е**
 Елин Пелин 122
- Ж**
 Живков, Т. Ив. 48, 49
- З**
 Захариев, Ст. 122
- И**
 Иванова, Р. 48, 49
 Игов, Св. 176, 178
 Иннополитова, О. 23, 36

- Й**
 Йорданова, Јл. 39, 47, 48, 49, 66, 72, 73, 76, 98, 111
- К**
 Калоянов, А. 12, 22, 36
 Каитемир, Д. 94, 97, 114, 141, 143
 Кара, Н. 178
 Каравелов, Јл. 67, 94, 154, 158
 Караславов, Г. 172
 Кауфман, Н. 12, 22, 36, 47, 48, 49, 94, 99, 140
 Квилинкова, Е. 46
 Киссе, А. 92, 98, 111
 Куруч, Јл. 94, 168, 177
- Л**
 Лазаров, Ив. 53, 66
- М**
 Маринов, Д. 19, 36, 48, 49, 53, 65, 66, 68, 76, 88, 90, 96, 97, 116, 140, 143, 152, 153
 Маринов, Д. (преподавател в с. Викторовка) 98
 Молдован, П. 119
 Мутафчиев, Кр. 119
- Н**
 Нестор 113
 Ников, Н. 39, 92, 76, 123, 136, 154, 158, 165
 Новаков, С. З. 53, 65
- П**
 Павлов, Пл. 53, 66
- Р**
 Раковски, Г. 154, 158, 165
 Рацева, Ел. 178
 Рашкова, Н. 93
- С**
 Славейков, П. П. 176
 Соколи, Р. 76, 86
 Сорочану, Е. 16, 17, 18
 Страшимиров, А. 176
- Т**
 Тачева, М. 158, 165
 Теодореску, Г. 171
 Титоров, Й. 143, 151
 Ткачук, М. 119
 Тодоров, П. Ю. 174, 176, 177, 178
- Ф**
 Флоря, С. 70, 96
 Фол, В. 120, 157, 158, 172, 178
- Х**
 Херодот 157
 Хоматиан, Д. 113
- Ц**
 Цепенков, М. 169, 177
- Ч**
 Чекану, М. 20
 Червенков, Н. 16, 68
- Я**
 Янков, Г. 169

**АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ
НА ИМЕНАТА НА УЧЕНИ, СЪБИРАЧИ И ПИСАТЕЛИ
(НА ЛАТИНИЦА)**
**NOTA CERCETĂTORILOR ȘTIINȚIFICI ȘI SCRITORILOR
(ÎN LATINĂ)**

A

Alecsandri, V. 80, 179, 180, 182, 183,
184, 185.
Anton, I. 76, 82, 86
Arnaudov, M. 125, 126, 135, 158, 161,
170, 181, 182
Astvătatuров, Gh. 56

B

Balsamon, T. 158
Bocieov, Pl. 36, 103
Bogorov, I. 170
Bucoreșcilev, M. 135

C

Caloianov, A. 26
Cantemir, D. 100, 101, 110, 128, 123,
149
Caraslavov, G. 192
Caravelov, L. 95, 161
Ceceanu, M. 40
Cervencov, N. 30, 96
Chiuciucov, Hr.
Codin, C. R. 123
Costin, M.

Curuci, L. 182,
Cristei, T. 177
Cvilincova, E. 62

D

Derjavin, N. 56
Demirev, Vl. 56
Dimov, V. 182, 183
Dinecov, P. 182

E

El. Pelin 135, 145

F

Florea, S. 80, 137
Fol, V. 165, 168
Fr. Miladinovici 188

G

Ganeva-Raiceva, V. 128
Ghincev, T. 29, 34, 35, 71, 161
Grec, I. 30, 78

H

Homatian, D.
Honiat, N.

I

Iancov, Gh. 182
Ilieva-Baltova, P. 134
Iordanova, L. 63, 84, 86, 98
Ivanova, R. 63

J

Jivcov, T. Iv. 63

K

Kaufman, N. 27, 63, 64, 77, 78, 79, 106,
108, 147, 162, 186
Kisse, A. 98, 106

L

Lazarov, I.

M

Marinov, D. 33, 63, 86, 98, 103, 105,
107, 109, 130, 145, 148, 159, 161
Moldovan, P. 166
Mutasciev, Cr. 132
Mihalache, D. 123

N

Nicov, N. 57, 86, 98, 106, 161

Novacov, S. 69

R

Racovschi, Gh. 161
Rașcova, N.

S

Sorocceanu, E. 30, 32, 33

T

Tcaciuc, M. 133, 167
Teodorescu, G. 185
Tuzlucova-Turlacova, St.

Ț

Țepencov, M. 183

V

Vinogradova, L. 30
Vîrbanschi, A. 182

Z

Zahariev, St. 171

РЕЗЮМЕ

Данная научная монография рассматривает обицес фольклорные явления молдован и болгар. Всеками между двумя народами существуют торговые и культурные контакты и взаимоотношения. Болгары и молдоване очень близки и по своей душевности. Обицес явления в их фольклоре – это замечательный феномен, который заслуживает этого исследования.

Анализируемые явления, являющиеся объектом настоящего труда, распределены в четыре главы: 1. Праздники. 2. Обычаи. 3. Обряды. 4. Несиние мотивы. В первой главе рассматриваются праздники Рождество, Сурва (День Святого Василия) и Лазаровден (День Святого Лазаря). Предметом исследования второй главы является обычай носить маргеницы (мэрциипоры). Самой объемной является третья глава, где проводятся исследования фольклорных обрядов. В четвёртой главе рассмотрен балладный мотив о вгражденной невестой.

Современная фольклористика и этнография располагают богатым эмпирическим материалом по данной научной проблематике. Вот почему монография не занимается только простым описанием этих фольклорных явлений, а через индуктивный метод стремится открыть их генезис, проследить их развитие во времени и представить их сегодняшнее состояние. В большинстве случаев главным предметом монографии являются идиотипные, фенотипные, этнические и локальные особенности этих фольклорных явлений.

Одновременно в ней предложены самые полные источники информации, в которых они наиболее полно представлены. Исключение составляет статья "Коледа и Сурва", которая ориентирована на доказательство генезиса этих праздников, а больше чтобы объяснить те структурные связи, которые объединяют их с другими праздниками в один общий рождественско-новогодний праздничный цикл.

Особое внимание по отношению к остальным явлениям удалено их этническому происхождению и конкретным наследиям, контаминацией в течение времени, начиная с индоевропейского, пройдя через фракийское, праболгарское и славянское прошлое.

Сегодня очень трудно высказываться категорично по отношению к их генезису, потому что к их этническому облику добавилось влияние как со стороны греко-римской религии и мифологии, так и от христианской мифологии и обрядов. И всё-таки авторы постарались, насколько это возможно, отсеять настоящее, самобытное от более поздних внесений.

Книга написана на доступном для более широкого круга читателей языке, чтобы ею пользовались не только преподаватели и студенты университета, но и учителя, преподающие болгарский и молдавский фольклор, историю и традиции, их учениками и всеми теми, кто проявит интерес к данной проблематике.

А то обстоятельство, что книга написана на болгарском и румынском языке, облегчит её восприятие в читательской среде двух народов, которым она предназначена. В конце книги размещен алфавитный указатель упомянутых имён, собирателей и ученых исследователей болгарского и молдавского фольклора.

ABSTRACT

This research monograph examines common folk phenomena of Bulgarian and Moldovan people. For many centuries there are trade and cultural contacts and interactions between two nations. Bulgarian and Moldovan people are very close in their spirit. Common occurrence in their folk is one noticeable phenomenon, which deserves this research.

Analyzed and interpretive folk phenomena, which are the subject of this research, are divided into four chapters:

1. Holidays.
2. Customs.
3. Ceremonies.
4. Songs.

In the first chapter such holidays as: "Colida", "Surva" and "St. Lazar's Day" are examined. The subject of investigation of the second chapter is a custom to wear white and red threads on the hand, which are called "martenichki". The largest chapter is the third one, where so called folk ceremonies as: "Laduvane", "Ruzalii", "Peperuda" and "German" are investigated. In the forth chapter is examined the motive from ballad about the wall up bride.

Modern folkloristic and ethnography dispose of rich empirical material on this scientific problem. That's why this monograph studies not only with the simple description of these folk occurrences but, with the help of inductive method, it tries to open their genesis, to follow their development in time and to present their today's state. In most cases the main subject of monograph are idiosyncratic, phenotypic, ethnic and local peculiarities of these folk occurrences. At the same time the most complete sources of information about them are pointed in it, where they are fully presented. The exception is the article "Colida and Surva", which is oriented not to prove genesis of these holidays, but to explain those structural connections which

unite them with other holidays in one common so called "coleda - new year holiday's cycle".

The special attention in relation to other occurrences is separated on their ethnic origin, eventual stratifications and contaminations during that time if to begin from Indo-European and to pass through Trakian, Great-Bulgarian and Slavonic past.

It is very difficult today for pupils to pronounce categorically in relation to their genesis because the influences as from the side of Greek-Roman religion and mythology so from Christian mythology and ceremony practice were added to their ethnic aspect. But, nevertheless, the authors tried as far as it is possible to eliminate initial, original from the later offerings.

The book is written in accessible for a wide range of readers' language in order to be used not only by teachers and students of university but also by teachers who teach Bulgarian and Moldovan Folk, History and traditions, their pupils and all these, who are interested in this problem.

But the circumstance that the book is written on Bulgarian and Romanian language will relieve its review in readers' environments of both nations, for which it is destined. In the end of the book there is alphabetical index of mentioned names, collectors and researchers of Bulgarian and Moldovan Folk.

БИБЛИОГРАФИЯ

BIBLIOGRAFIA

- A. На български език.**
- A. În limba bulgară.**
- Андреев, Йордан, Иван Лазаров, Пламен Навлов. Кой кой с в Средновековна България. София, Издателство "Просвета", 1994.
- Ариаудов, М. Студии върху българските обреди и легенди. Т. I. (1971), Т. II. (1972). София, Издателство на БАН.
- Баресло, Педро, М. Тачева и П. Делев. История на древните обичества. София, 1992.
- Басанович, И. Ломският окръг; СБНУ, V, 1891.
- Богоров, Иван. Няколко дена по Българските места. Букурсец, 1868.
- Бочков, Пламен. Увод във фолклорната култура. Лекции по фолклор. Пловдив, Университетско издателство, 2002.
- Братя Миладинови. Български народни песни. Загреб, 1861.
- Българите. Атлас. София, ИК "Гангра ТанНакРа", 2001.
- Българска народна поезия, том втори. Обредни песни. София, Издателство "Български писател", 1981.
- Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Фолклор. София, БАН, 1988.
- Върбански, Атанас. Песните на бердянските българи. Ногайск, 1910.
- Ганева-Райчева, В. Еньовден. София, Издателство "Септември", 1989.
- Георгиева, Иваничка. Българска народна митология. София, 1983, второ преработено и допълнено издание – 1996.
- Гинчев, Цани. Герман или Скало-Ян, СБНУН, VIII.
- Гинчев, Цани. Нашите народни обичаи. Сурва. – В: Янев, Симеон, Владимир Калоянов. Българска литература. София, ИК "Хр. Ботев", 1994.
- Грек, Иван, Николай Червенков. Българите от Украина и Молдова: минало и настоящe. София, ИК "Христо Ботев", 1993.
- Гюзелев, Васил. и кол. История за 11. клас на СОУ, Издателство "Прогрес", 1996.
- Динеков, Петър. Български фолклор, първа част. София, Издателство "Български писател", 1980.
- Елинкова, М. Религията: промяна и традиция (Образи на религиозното). София, сп. "Български фолклор", 1999, кн. 4.

- Живков, Тодор Ив. Етнокултурно единство и фолклор. София, 1987.
- Живков, Тодор Ив. Етичният синдром. София, 1994.
- Живков, Тодор Ив. Народ и песен. София, 1977.
- Захариев, Стефан. Географико-историко-статистическо описание на Т.-Пазарджишкът каазъ. Висна, 1870.
- Иванова, Радост. Българската фолклорна сватба. София, Издателство на БАН, 1984.
- Иванова, Радост. Единство на българската семейна обредност. – В: Обреди и обреден фолклор. София, Издателство на БАН, 1981.
- Игов, Св. Кратка история на българската литература. София, Издателство "Захарий Стоянов", Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", 2005.
- Йорданова, Лозинка. Българска народна митология, разказана за деца. София, ИК "ЕМАС", 2000.
- Йорданова, Лозинка. Обичани обичаи. София, "ТИЛИЯ", 1996.
- Йорданова, Лозинка, Пепка Илиева-Балтова, Христо Кючуков и Михаил Букурещиев. Общи обичаи и обреди у българи и роми. София, 1992.
- Калоянов, Анчо. Български митове. София, Издателство "Народна младеж", 1979.
- Куфман, Николай, Димитрина Куфман. Погребални и други оплаквания в България. София, Издателство на БАН, 1988.
- Кауфман, Николай. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР в два тома. София, Издателство на БАН, 1982.
- Кисес, Антон. Възраждане на българите в Украина. Одеса, Издателство "Optimum", 2006.
- Красев, Георг. Български маскарадни игри. София, 1996.
- Маринов, Димитър. Жива старина, кн. I, с. 95. Русе – София, 1891.
- Маринов, Димитър. Избрани произведения, т. I Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, Издателство "Наука и изкуство", 1981.
- Маринов, Димитър (преподавател по български език и литература, комунициран от Република България). Село Викторовка, Република Молдова. История, бит и култура. Кипинев, Научно дружество на българистите в Република Молдова, 2007.
- Миков, Л. Български велиденски обреден фолклор. София, 1990.
- Милетински, Елеазар. Поетика на мита. София, ИК "Хр. Ботев", 1995.
- Мутафчиев, Кръстю. Древна история на Балканския полуостров. Опит за съпоставително изследване на конните народи, том I., София, 1997.
- Николов, Николай. Фолклорен празничен календар на българите. София, Алманах "Родолюбец", 2002, с. 119. – 120; Празниците на българите в легенди и предания София, сп. "Български дипломатически преглед", 2002, Приложение към бр. 11. – 12., год. II.
- Осипин, Димитър. В огледалото на народните песни. София, 1973.
- Раковски, Георги. Показалец, 1859.
- Рашкова, Наталия. Български музикален фолклор. – Във: Фолклорната култура и човекът. Пловдив, Университетско издателство, 2002.

Романска, Цветана. Българската народна песен. София, Издателство "Наука и изкуство", 1965.

Титоров, Йов. Българите в Бесарабия. София, 1915.

Тодорова-Пиргова, Ив., Пл. Бочков. Мегданът; сцената, плънцата; културното пространство – начин на употреба. – В: Славянска филология, Т. 21. София, 1993.

Тодорова-Пиргова, И. Човек и ритуал. София, 2000.

Фол, Валерия. Древна Тракия. Мълчанието проговаря. София, Национален комитет Европа на България 2002, 2003.

Цепенков, М. СБНУ, XII.

Шишманов, Иван. Значението и задачата на нашата етнография. София, СБНУ, Т. I., 1889.

Янков, Георги. Български народни песни. Пловдив, 1908.

Б. На руски език.

В. În limba rusă.

Аствацатуров, Георгий. Болгари – 200 лет в Парканах, часть первая. Бендеры, "Полиграфист", 2006.

Виноградов, Л. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян. Генезис и типология колядования. Москва, 1982.

Державин, Н. С. Болгарские колонии в России, т. I. София, 1914, т. II. Петроград, 1915.

Ипполитова, Ольга. Как наши предки отмечали новогодние праздники. Кишинев, газета "Молдавские ведомости", 28 декабря 2007 года.

История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. Кишинев, Ассоциация ученых Молдовы им. Н. Спэтарул Милеску, 1997.

Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX – начало XX века (Весенние праздники). Москва, 1977.

Каравлов, Любен. Памятники народного быта болгар. Москва, 1861.

Квиликова, Е. Н. Традиционная духовная культура гагаузов: этногеографические особенности. Кишинев, Академия наук Республики Молдова, 2007.

Колева, Т. Болгари. – В: Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX – начало XX века (Зимние праздники). Москва, 1973.

Мoldован, Петре. Moldovane в истории. Кишинев, 1994.

Мосионжник, Леонид. Антропология цивилизаций. Курс лекций. Кишинев, Высшая Антропологическая Школа, 2000.

Новаков, С. З., Е. Г. Белянина. Традиции бессарабских болгар и проблемы сохранения их идентичности. – В: Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. Кишинев, "ШТИИНЦА", 1995.

Попович, Ю. Молдавские новогодние праздники (XIX – начало XX в.). Кишинев, 1974.

Руссов, Николай. На грани миров и эпох. Города низовьев Дуная и Днестра в конце XIII – XIV вв. Кишинев, Высшая Антропологическая школа. Кишинев, 1999.

Соколи, Р. Албанские народные песни, I. Тирана, 1965.

Сорочану, Е. С. Зимняя календарная обрядность болгар юга Молдовы и Одесской области середины XX в.

– В: Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. Кишинев, "ШТИИНЦА", 1995.

Суханов, И. В. Обычаи, традиции и приемственность поколений. Москва, Издательство политической литературы, 1976.

Ткачук, М. Е. Гетика, которую мы потеряли (Из антологии хронологических разрывов). Санкт-Петербург – Кишинев – Одесса. STRATUM plus, ВАШ – археологический журнал, 1999, № 3.

В. На румънски език.

C. În limba română.

Alecsandri, Vasile. Balade adunate și îndreptate, Iași, 1852 – 1853.

Anton, Ion. În piept mărjisorul. Chișinău, Revista "a" Mic", 2006, № 9.

C. R. - Codin și D. Mihalache. Sârbătoare poporului (Academid Română. Din viața poporului român, VII), București, 1909.

Cristei, Tamara. Galina Șepelev. Mitul. Cuvîntului. Manual de literatură

română pentru clasa a X-a scolii alolingve. Chișinău, Editura Lumina, 1998

Chișinău, revista "a" MIC", 2007, № 44.

Marian, Simeon. Sârbătorile la români. București, Editura "Grai și suflăt", 1983.

Teodorescu, G. D. Poesii populare română, Bucuresci, 1885, 460 – 470.

Кантемир, Димитрие. Дескрипция Молдовей. Кишинэу, "Картя Молдовеняскэ", 1975.

Куруч, Л. И. Комунитэць фольклориче молдо-булгаре. Тираспол, Университетия иштрэнд де стат корпоративэ "Т. Г. Шевченко", 1995.

Г. На немски език.

D. În limba germană.

Bausinger, H. Formen der "Volksposse". Berlin, 1968.

Miklosich, Fr. Die Rusalien. Sitzungberichte der Akademie, Wien, XLVII, 1864.

Fischer, E. Globus, 93, 1908.

D-rul Ivan Simeonov - originar din orașul Pazardjik. Este născut la 10. II. 1950. Autorul a opt cărji, între care sunt monografii științifice, 100 de articole și 15 referate științifice prezentate la diferite conferințe. Deja al treilea an lucrează ca profesor de folclor și literatură la Universitatea de Stat Taraclia, delegat de Ministerul Învățământului și Științei - Republica Bulgaria. Interesele științifice sunt legate de cercetarea folclorului bulgar și român de istoria literaturii bulgare și teoria literaturii.

Д-р Иван Симеонов е от гр. Пазарджик. Роден е на 10. II. 1950 г. Автор е на 8 книги, от които 3 научни монографии, 100 статии и 15 доклада от различни научни конференции. Вече трета година той работи като преподавател по български фолклор и литература в Тараклийския държавен университет, командирован от МОН на Република България. Неговите научни интереси са свързани с изследването на българския и молдовския фолклор, с историята на българската литература и теорията



Eugenia Mandajă - originară din s. Susleni, raionul Orhei Republica Moldova. Născută la 11. V. 1970 În prezent locuiește în or. Taraclia. Lucrează profesoră de limbă și literatură română, folcloristică și mitologie română la Universitatea de Stat Taraclia. A publicat articole științifice la folcloristica română.

Евгения Мандажи е от ср. Тараклия. Тя е родена на 11. V. 1970 г. в с. Суслени, Орхеевски район на Република Молдова. Преподава румънски език и литература и молдовски фолклор в Тараклийския държавен

